J. AMBRAZEVIČIUS, J. GRINIUS, A. VAIČIULAITIS

II

VISUOTINĖ LITERATŪRA

GOETHE IR ŠILERIS
PAMINKLAS VEIMARE

JUOZAS AMBRAZEVIČIUS, JONAS GRINIUS,
ANTANAS VAIČIULAITIS

VISUOTINĖ LITERATŪRA

ANTROJI DALIS

KETVIRTAS LEIDIMAS

VALSTYBINĖ LEIDYKLA
KAUNE

Išleista 1942 metais. Leidinio Nr. 113.
Ats. red. V. Petronis. Tiražas 6.000 egz.
Spaudė „Šviesos" spaustuvė Kaune.

KETVIRTAS SKYRIUS

KLASICIZMO AMŽIAUS LITERATŪRA

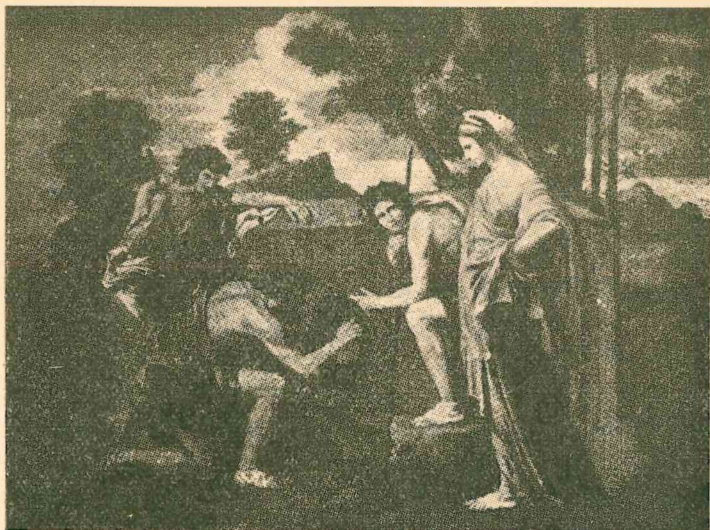
Klasicizmas

1. Klasicizmo supratimas. — Klasicizmo vardas yra lotyniškas. Romėnams c l a s s i c u s pirmiausia reiškė piliečių luomus, paskui c l a s s i c u s vardu vadino pilietį, mokantį pirmos rūšies mokesčius; jo priešingybė buvo proletarius. Pagaliau classicus imta vartoti netiesiogine prasme: pirmos rūšies, geriausias, paveikslingas. Kiekviena tauta savo geriausius rašytojus vadina klasikais. Bet 17 a. geriausiu menu ir meno mastu buvo laikomas graikų ir romėnų menas. Dėl antikinio meno sekimo ir dėl to, kad 17 a. rašytojus prancūzai laiko paveikslingais, mes juos vadiname klasikais, o visą amžių — klasicizmu. Vardas

Pirmąsyk graikais ir romėnais galingai susidomėta renesanso metu. Bet renesansininkai daugiau sekė antikine gyvenimo ir mokslo, nekaip literatūros dvasia. Tikras pasiryžimas pasekti graikų literatūra atėjo vieną šimtmetį vėliau — 17 a., ir labiausiai juo užsikrėtė prancūzai, kurie renesanso laikais maža tebuvo savos literatūros išauginę ir gyveno italų ar ispanų įtakoje. Nuo renesanso į 17 a.

17 a. jie savinas iš antikinės literatūros kūrybai medžiagą ir formas: 1. siužetus dažnai ima iš antikinio gyvenimo su pagoniškais mitologiniais dievais ir herojais; 2. stengias išlaikyti grynus žanrus, nemaišyti tragedijos su komedija; 3. išviršinę dramos techniką su trimis laiko, vietos ir veiksmo vienumais; 4. rūpinas rodyti tik veikėjų dvasios gilmenas, dėl to dramos kūriniuose gausu vidaus veiksmo, maža išviršinio; 5. vartoja iškilmingą, nudailintą, ritmingą kalbą. Tik didžioji prancūzų klasikų dalis tragedijoj atmeta chorą, esminę graikų tragedijos dalį. Antikinė medžiaga ir formos

Įsigilinę į antikinius rašytojus, prancūzai pamato, kad graikų ir romėnų literatūros nenustojo reikšmės per tūkstančius metų dėl to, kad jos vaizdavo žmogų su nesikeičiančia prigimtimi. Taigi ir jie ryžtasi savo kūriniuose studijuoti ne gamtą, ne atskirus asmenis, bet žmogų apskritai. Jie nevaizduoja nei labai jaunų, nei labai senų, nei išsigimėlių, nes toki negali būti Tipingumas, visuotinumas

Puseno „Arkadijos piemenys": antikinis siužetas, harmonija, aiškumas

visuotiniai. Maždaug į subrendusį, su išplėtotomis galiomis, kuo nors tipingą žmogų yra nukreiptos jų akys.

Objektyvumas

Rodydami žmogų su jo ydomis ir dorybėmis, prancūzų klasikai stengias būti objektyvūs, nereiškia savos nuomonės. Veikėjai nėra nei autoriaus simpatijos nei antipatijos; nėra jo troškimų ir idealų kopija, kas taip bus ryšku romantikų kūryboj. Palinkę į objektyvumą klasikai labiausiai mėgsta tragedijos ir komedijos žanrus.

Aiškumas, proto pirmavimas

Klasikai mėgsta, kad viskas būtų aišku, tvarkinga, logiška. Prancūzai juo labiau. Dėl to jie neduoda valios vaizduotei ir jausmui. Viskas palenkta proto kontrolei. Kūriny jausti sausumo. Tačiau jį atperka nuostabi kompozicija, nuoseklūs, gilūs charakteriai ir harmoninga, elegantiška kalba.

Krikščioniškas amžius

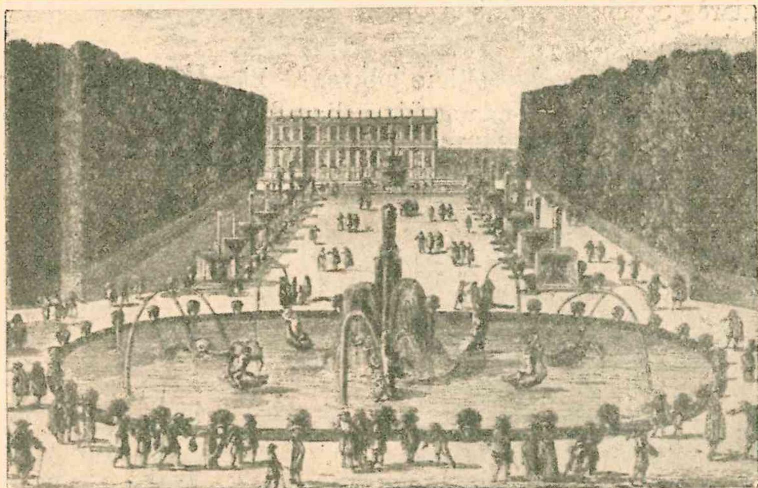
2. Klasicizmo veiksniai. — Prancūzų klasikai kūrėjai, išaugę ir gyvendami krikščioniškoj kultūroj, o daugelis būdami katalikai (Paskalis, Kornelis, Rasinas, Bosiuetas, Bualio), krikščioniška dvasia šiek tiek nudažo ir savo kūrybą. Tragedijų herojus vaizduoja švelnesnius už graikiškus, o kartais paima siužetus net iš kankinių gyvenimo ar Šv. Rašto.

Salonai

Klasikinei literatūrai formuotis daug padėjo visuomeninės bei politinės sąlygos. Aristokratų tarpe buvo išplitę vadinamieji salonai. Garsiausias tų salonų buvo markyzės Rambuje

(Hôtel de Rambouillet). Čia buvo vertinamos ir kuriamos įmantrios aristokratų tradicijos, kaip elgtis, kaip kalbėtis; čia kritikuojami literatūros ir kalbos dalykai, išrenkami padorūs, aristokratams tinką žodžiai ir išsireiškimai; atmetami prasčiokų, liaudies žodžiai ir manieros. Salonų mada taip toli nuėjo, kad paprastų kasdieninių daiktų pradėjo nebevadinti tikraisiais vardais. Veidrodį vadino gracijos patarėju, kojas — mielais kankiniais, veidus — kuklumo sostais, žvakę — saulės papildymu ir t.t. Pagaliau tų salonų darkymąsi išdirbo Moljeras „Juokingose Pamaivose". Tačiau ir jis ir kiti klasikai turėjo skaitytis su mada, dailindami, suabstraktindami kalbą.

Iš salonų mados atsirado ir Prancūzų Akademija. Oficialia įstaiga ją padarė 1635 m. kardinolas Rišelje, pavesdamas jai tvarkyti kalbą, leisti žodyną, nurodyti, kuris žodis tinka, kuris ne. Atsitiktinai, Rišelje įsakius, Akademijai teko įsikišti ir į literatūrą, teisiant Kornelio „Sidą". Nuo tada trys vienumai virto kuone įstatymu: niekas beveik nedrįso jų nepaisyti. Akademija

Versalio rūmų ir parko dalis: simetrija, mitologija, stilizavimas

Pagaliau ketvirtas prancūzų klasikos veiksnys — karaliaus dvaras, kurio reikšmė 17 a. pasiekė viršūnę, ypač prie Liudviko XIV. Jis galutinai sutramdo neklaužadas feodalus, suima į saują dvasininkus, į save palenkia miestiečius ir pats atsistoja pačiame Prancūzijos vidury. „Karalius — saulė", „valstybė — tai aš". Versalis

Versalis — garbės, mados, skonio centras. Čia susitelkia ne tik puošnios elegantiškos ponios ir garbės ištroškę didikai, čia susispiečia ir menininkai. Jie puošia dvarą pagal karaliaus skonį, o karalius mėgsta tvarką, harmoniją, antikinį pasaulį. Todėl Versalio sodai ir parkai suplanuojami simetriškai. Jų medžiai auga karpomi pagal tam tikras formas. Parkuose gausūs fontanai; juos puošia mitologiškos figūros, o pro žalių medžių lapus boluoja antikinės statulos. Puošnių salių sienose kabo didingi mitologiški paveikslai. Dvaro aplinkuma veikia rašytojus. Jų tragedijų dažnas veikėjas elgiasi kaip dvariškis, vilki beveik versališkais drabužiais; net antikiniai herojai kalba „vous", „madame", „monsieur" (jūs, ponia, pone).

Kaimynai

Laisvesniems rašytojams (Korneliui, Lafontenui, Moljerui) daro įtakos ir kaimyninių tautų literatūros — ispanų, italų. Lafontenąveikia ir į jo raštus įsibrauna truputis net gamtos.

Tas aukščiau minėtas senovės garbinimas ir sekimas, sumišęs su krikščioniška kultūra, su XVII amž. prancūzų gyvenimo papročiais ir dvarišku skoniu prancūzų meną ir literatūrą padarė beveik barokišką, nors patys prancūzai tai vadina klasicizmu.

3. **Klasicizmo klestėjimo laikas.** — Pirmas klasikinės literatūros periodas prasideda su Kornelio „Sidu" 1636 m., o antrasis, reikšmingiausias, 1680—1690 m., kada geriausius savo kūrinius rašo Moljeras, Rasinas, Lafontenas ir t.t.

Klasicizmo kūrėjai ugdė šiuos žanrus:

tragediją — *Kornelis ir Rasinas,*
komediją — *Moljeras,*
pasakėčią — *Lafontenas,*
iškalbą — *Bosiuetas,*
satyrą ir literatūros teoriją — *Bualio.*

I. PRANCŪZŲ KLASIKINĖ TRAGEDIJA

Kornelis

„Protas yra manų aistrų valdovas".
Kornelis

1. Gyvenimas ir charakteris

Prancūzų klasikinės tragedijos tėvas Pierre Corneille (Petras Kornej) gimė Prancūzijos šiaurėje, Rueno mieste. Mokslus ėjo jėzuitų kolegijoj, kur gerai išmoko lotyniškai. 18 metų jau jis buvo advokatas. Nors apie 20 metų ėjo karališkojo advokato pareigas, bet niekada nesiėmė ginti bylų. Labiau jį traukė teatras. Dar jaunas parašė pirmą komediją „Mélite" (1629). Pirmą tragediją, „Medeją", parašė 1635 metais. Po metų išleido „Sidą", kuris visus sudomino ir pagarsino rašytojo vardą. Vieni jį puolė, kiti gynė. Ypačiai „Sidą" kaltino Rišelje paskatinti trijų vienumų šalininkai. Jie net prikaišiojo, kad Kornelis padaręs plagiatą (mat, rašytojas siužetą buvo pasiskolinęs iš ispanų). Nors ir naujai įsteigtoji Akademija ėmėsi „Sidą" teisti, tačiau plačioji teatro publika mėgo tą jaunystės, garbės ir energijos tragediją. Po visų tų nemalonumų kuklus Kornelis net metė rašęs. Nauji veikalai pasirodė tik 1640 m. 1640—1644 metai patys vaisingiausi. Bet 1652 m. su „Pertharitu" nepasisekė, Kornelis visai atsitraukė nuo teatro ir laisvu laiku vertė eilėmis „Kristaus sekimą". 1659 m. vėl mėgino laimę scenoje: parašė dar 10 veikalų, bet pirmykščio garso nebeatgavo: nebepajėgė konkuruoti su nauja teatro žvaigžde — Rasinu. Jo senatvė buvo nelinksma: palaidojo du sūnus, išleido dukterį į vienuolyną. Pats gyveno neturtingai, susispaudęs, lig 1684 m. spalių 1 d. susilaukė mirties.

Petras Kornelis

Žmonėse Kornelis buvo nedrąsus, varžėsi; savųjų ir draugų tarpe — geras, paprastas, kilniadvasis. Jis buvo laimingas, kai galėjo gyventi savo gausioj, vieningoj šeimoj. Nors ir miestietiškai, paprastai gyveno, jis mėgo taurumą, didelius žmones, jų žygius, herojiškus jausmus. Tokis ir jo tragedijų charakteris.

2. Dramaturgija

Pirmuosius dramos veikalus Kornelis rašė vyravusioj italų ir ispanų įtakoj. Kilti pradeda su „Medejos" tragedija, o dar aukščiau — „Sidu" (Cid), kurio pasirodymas (1636) laikomas prancūzų klasikinės dramos gimimu. Po jo eina vėl trys naujos klasikinės tragedijos: „Horace", „Cinna", „Polyeucte". Vėlesniuose veikaluose Kornelis kryptelia arčiau į teatrą, kuriam vyravo išviršinio veiksmo ir netikėtumų intriga ir kurio jis buvo atėjęs reformuoti.

Klasikinės tragedijos

Tragedijoms siužetus Kornelis ima *didingus*, kuriuose galėtų pasireikšti didingos asmenybės. Tokių siužetų randa *legendose* ir *istorijoj*. Tačiau istorinius faktus Kornelis nudailina, „pagražina", kad vaizduojamo amžiaus kolorito (papročių, visuomenės vaizdo) jau nežymu. Ypač mėgsta tuos istorijos įvykius, kuriuose pinasi *politinė* intriga. Šalia politinės intrigos plakasi dar antra, daugiausia *meilės*. Antai, „Horacijuje" trys broliai gina Romą nuo albiečių ir turi kautis su Kurijasais. Bet jauniausias brolis yra vedęs Kurijasų seserį, o vienas iš Kurijasų yra susižadėjęs su jo seserim. Giminystės, kraujo ryšiai priešinas kovai, o pareiga ginti savo kraštą verčia kovoti. Šitokis viešųjų ir privatinių reikalų, pareigos ir jausmo konfliktas herojų *sielose* sudaro jų tragizmą. Tatai Kornelio tragedijų pagrindas. Išviršinio veiksmo tuo tarpu maža; kovos, žudynės įvyksta už scenos. Išviršiniai įvykiai tik praskleidžia uždangą nuo herojaus sielos ir parodo, kokia kova ten kovojama. Kornelis rodo tokias asmenybes, kurios yra galingos *valios*. Bet jų valia nėra aklas užsispyrimas; ji duodasi vadovaujama proto. Ir vyrai ir moterys žino, ko nori, ir savo norams siekti turi užtenkamai valios (pal. Hamletą!). Aistroms ir jausmams jie nepasiduoda. Skaidriu protu ir įtempta valia siekia tikros ar įsivaizduotos gėrybės. Jei pamato klydę ir įsitikinę gėrybę kitur esant, tai ten pakrypsta jų siekimai ir valia. Net meilėj juo žmogus tauresnis, kilnesnis, doresnis, juo labiau jis mylimas; protas pažįsta tokio žmogaus vertingumą, ir valia į jį palinksta.

Siužetai

Intriga

Veiksmas: išvidinis

Herojai: valingi, protingi

Dėl šito galingo valingumo Kornelio teatras tariama esąs vyriškas. Vyriškos dažnai net Kornelio moterys.

Vyriškas teatras

Dažnai atrodo, jog Kornelio herojai kovoja su aistromis, kad pareigą įvykdytų. Bet jie siekia ir daugiau, nekaip pareiga reikalauja. Jie pasiryžę pasiekti idealą, elgdamiesi taip, kaip rodo aukštesnės idėjos: garbė, kilnumas, artimo, visuomenės

Moralinis heroizmas

gerovė. Augustas („Sina") suvaldo savo teisingą pyktį ir ne tik nebaudžia sąmokslininkų prieš jo gyvybę, bet tauriai tiesia Sinai ranką: „Būkime draugai, Sina!", nes gražiausia valdovo dorybė — gailestingumas; ką tik pakrikštytas Polijektas net perdaug viešai pareiškia pagonims savo krikščionybę ir atsisako nuo visko, kas galėtų jį atitraukti nuo krikščionių Dievo. Herojai greičiau pasiryžę žūti, nekaip atsisakyti nuo siekiamo idealo. Ir jei žūsta, tai žiūrėtojams sukelia ne tiek baimę ir pasigailėjimą, kaip reikalavo Aristotelis, kiek pasigailėjimą ir susižavėjimą: parodo, kad dėl idealų verta kovoti ir mirti. Jie ir žuvę atrodo nugalėtojai. Dėl šitokio veikėjų heroizmo pats autorius vadinamas didžiuoju Korneliu.

Heroizmas gyvenime

Šitas heroizmas nebuvo svetimas Kornelio laikams. Liudviko XIII epocha pasižymėjo mirties nepaisymu, ypač diduomenės tarpe. Buvo paprasta, jei moteris paprašydavo savo sužadėtinį, kad jis įrodytų savo meilę, lįsdamas kokiu būdu mirčiai į nagus (pal. Šilerio baladę „Pirštinę"). Kaip Emilija kursto Siną nužudyti Augustą, taip ponia de Montbazon kurstė vieną kunigaikštį nužudyti Mazarinį; Rodrigas prašo Chimeną, kad nužudytų jį savo ranka. Vienas istorikas pasakoja, kad kažkoks atstumtas aristokratas siūlė mylimajai savo kalaviją, kad jį nudurtų. Taigi prancūzams Kornelio rodomi įvykiai geriau buvo suprantami ir pajaučiami nei mums.

3. Sidas

I veiksmas: vaikų meilė ir tėvų kivirčas

a) S i u ž e t a s. — Tragedijai medžiagą Kornelis paima iš ispano de Kastro pjesės ir ją savotiškai sutvarko tragedijai. — Rodrigas, don Diego sūnus, myli Chimeną ir yra jos mylimas. Niekas nekliūva besimylintiems susituokti. Bet staiga susikivirčija Rodrigo ir Chimenos tėvai, senis Don Diegas su Gormos grafu. Don Gormas supykęs, kad karalius sūnaus mokytoju paskyrė don Diegą, drožia Rodrigo tėvui į veidą. Don Diegas per senas atsilyginti; jis paveda savo garbę apginti sūnui Rodrigui. Ką pasirinks: ar nubaus mylimosios tėvą, ar paliks įžeidiką nenubaustą? Rodrigas neilgai svyruoja: jis atkeršys. Kadangi grafas ne iš tų, kurie atsiprašytų, tai įvyksta dvikovis. Joj grafas žūsta. Netekusi tėvo Chimena turi pasirinkti: ar meilę ar garbę. Chimena prašo karalių, kad nubaustų Rodrigą.

II v.: dvikovis dėl tėvo

III v.: į karą

Atlikęs savo pareigą Rodrigas nori mirti nuo Chimenos rankos, tačiau ji atsisako žudyti mylimąjį. Don Diegas pataria sūnui eiti į kovą su maurais, kurie nori paimti Seviliją; kovoj arba jis garbingai žūsiąs, arba nugalėjęs priešus įgysiąs karaliaus malonę ir atgausiąs Chimeną.

Rodrigas su ištikimaisiais nugali maurus ir du jų karalius paima į nelaisvę. Belaisviai pramena jį Sidu, t. y. viešpačiu. Sužinojęs Rodrigo nuopelnus ir norėdamas išmėginti Chimenos širdį, karalius pasako jai, kad Rodrigas nuo žaizdų miręs. Chimena nebesuvaldo jausmų. Sužinojus tiesą, ji prašo leisti pasirinkti užtarėją, kuris dvikovy Rodrigui atkeršys ar dėl jos mirs. Karalius sutinka, bet ji turėsianti ištekėti už nugalėtojo. Chimenos gynėju pasisiūlo don Sanšas, kuris taip pat ją myli, nors ir nėra mylimas.

IV v.: maurų pergalė

Prieš dvikovį Rodrigas ateina atsisveikinti su mylimąja, nes jis pasiruošęs mirti. Matydama jo skausmą, ji įsako: „Išeik nugalėtoju iš tos kovos, kurios užmokestis — Chimena". Dvikovis įvyksta. Matydama don Sanšą atnešant kalaviją, Chimena taria Rodrigą žuvus ir keikia savo garbės gynėją. Bet pasirodo, kad nugalėtojas yra Rodrigas, ir jo vardu Sanšas atneša kalaviją. Iš Chimenos susijaudinimo dabar dar kartą pamatęs jos meilę, karalius įsako baigti nenaudingą kovą. Jis tiki, kad Rodrigo narsa ir laikas veiks besimylinčiųjų naudai ir kad Chimena sutiks ištekėti už maurų nugalėtojo.

V v.: dvikovis dėl Chimenos

b) K o m p o z i c i j a. — Garbė ir meilė — tai du skaidrūs šaltiniai, kurie srovena intrigoje, kelia konfliktus ir vienas su kitu taip meniškai susilieja, jog negalima, atrodo, pasakyti, kas čia svarbiau: ar garbė ar meilė. Jei vienos nebūtų, nebeliktų nė tragedijos. Iš garbės ir meilės konflikto, pareigai ir jausmui susidūrus, kyla herojų (Rodrigo ir Chimenos) tragizmas. Tik iš pirmo pažvelgimo atrodo, kad juodviejų siekimus suardo išviršinė priežastis — tėvų kivirčas. Tikroji priežastis yra juose pačiuose. Tai jų savotiškas meilės ir garbės supratimas. Jei juodu nekeršytų, tai juodu neatliktų pareigos ir sykiu nebūtų verti vienas antro meilės. Juodu vykdo pareigas, skaudina sau ir vienas antram širdis, dar labiau vienas antrą pamyla. Čia ir yra jų tragizmas. Jo nebūtų, jeigu jie kitaip suprastų meilę ir garbę, nes tada jie kitaip elgtųs (pal. graikų tragizmą, Šekspyro!).

Meilės ir garbės konfliktai

Tragizmas

Grumtynės tarp garbės ir meilės — kur kitur gali būti reikšmingiausios, jei ne žmogaus širdy? Kornelis ir yra perkėlęs veiksmą iš išviršinio pasaulio į žmogaus sielą. Antai, trečiojo veiksmo 4 scenoj Rodrigas susitinka su Chimena po grafo mirties. Jie tokie nelaimingi. Ji našlaitė, netekusi tėvo dėl mylimojo skaudžios rankos. Jis taip pat nelaimingas, kad, gindamas šei-

Veiksmas: išvidinis

mos garbę, taip žiauriai turėjo nuskriausti brangiausią pasauly žmogų — Chimeną. Kilni Chimena ypačiai kenčia. Tai žino Rodrigas, todėl pats ateina į ją ir iš jos rankų jis mielai sutinka priimti kerštą ir mirtį. Bet kaip gi Chimena keršys žinodama, kad Rodrigas nukovė tėvą, gindamas riteriui brangiausią dalyką — garbę? Ji tik per karaliaus teismą gali skųstis, kad jos skriaudiką nubaustų, bet pati — niekados. Jai dabar „vienintelis noras — negalėti nieko". Rodrigas aiškiai mato, kad Chimena, nors ir labai nuskriausta, jo nenustojo mylėjus. Jie priešai tik iš pareigos, kurią diktuoja garbės supratimas, bet širdies gelmėse jie artimiausi ir vienas antram brangiausi žmonės:

Rodrigas: Kiek skausmo ir ašarų mudviem sukėlė tėvai.
Chimena: Rodrige, kas manyti galėjo?
Rodrigas: Chimena, kas būt tai pasakęs?
Chimena: Kad taip netoli buvo laimė, bet veikiai pražuvo?

Kaip nuoširdžiai jie norėtų pasiguosti ir būti laimingi! O dabar viskas žuvę. Šitas jų susitikimas (išviršinis veiksmas) poetui yra tik proga vidaus veiksmui pareikšti, atidengti Chimenos ir Rodrigo širdžių „kampeliams", vispusiškai tipams parodyti. Tą patį reiškinį sutinkame beveik visame „Side".

Valios stiprybei parodyti reikia herojui naujų bandymų, įvykių. Jų „Sido" tragedijoj nemaža. Bet kaip juos visus sutalpinsi į vieną vietą? Kornelis tos bėdos šiaip taip išvengė, nes jo laikais dar buvo vartojamos vidurinių amžių trilypės dekoracijos. Scenoje iš karto buvo vaizduojami vienam šone Chimenos kambariai, vidury — gatvė ir kitame šone — karaliaus salė. Vis dėlto ir trilypėj dekoracijoj nebuvo kaip parodyti Rodrigo kovos su maurais. Apie ją tik „pranešama" monologu (IV, 3). Neparodo ir Rodrigo dvikovio su don Sanšu (negi rodys jis dvikovį gatvėj!). Laikas prancūziškam poetui taip pat apribotas 24 valandomis. Tik reikia stebėtis, kaip Kornelis visa puikiai apskaitė, kad galų gale žiūrėtojas per trumpą laiką numato, jog viskas baigsis laimingai. Čia daug reikšmės turi paskutinės veiksmo scenos. Pamačius don Sanšą su kalaviju rankose, Chimena pamano, kad Rodrigas nukautas; ji verkia, keikia don Sanšą, prisipažįsta karaliui, kad myli Rodrigą ir kad, atkeršijusi už savo tėvą, ji norinti užsidaryti vienuolyne. Tada karalius pareiškia: ji apsirinka, Rodrigas gyvas, ir ji turės už savo mylimojo, nugalėtojo, ištekėti, nes laikas išgydys žaizdas; Chimenos garbė taip pat nenukentės, nes ji padarius visa, kad atkeršytų už tėvo mirtį.

Scenos technika

Rodrigas

c) C h a r a k t e r i a i. — Veikėjai nėra apibrėžto laiko ir tautos žmonės. R o d r i g a s neatrodo nei ispanas, nei vidurinių amžių žmogus, nors toj epochoj gyvenęs. Jis taip pat ir neprancūzas, nors tam tikras galantiškumas, švelnus riteriškumas primena 17 amžiaus prancūzų aukštosios visuomenės elgseną. Jis — idealaus riterio tipas: geras sūnus, ištikimas ir švelnus mylimasis, atsidavęs vasalas savo kraštui ir karaliui. Jis narsus ir geras, pilnas jaunystės karščio ir energijos, stiprios valios ir galingo kūno. Pastatytas į laisvą alternatyvą, arba netekti garbės arba mylimosios, jis tesvyruoja tik tiek, kiek reikia meilei pareikšti C h i m e n a i. O ji taip verta jo meilės. Ji taip pat, pastatyta tarp meilės ir pareigos, nesvyruoja ir sužeista širdimi eina į karalių reikalauti mirties tam, kuris jai brangiausias pasauly, nors širdies gilumoj ji trokšta, kad jos žodžiai nebūtų išklausyti.

Chimena

D o n F e r n a n d a s — geraširdis karalius, nežinąs, kaip pasielgti. D o n D i e g a s senos rasės bajoras, negalįs pats kardu apginti savo garbės dėl senatvės. G o r m o s g r a f a s — narsus, bet per karštas, netaktingas. Išskyrus šį greit išnykstantį iš scenos grafą, visi veikėjai simpatingi, todėl jų kentėjimai žadina užuojautą žiūrėtojuose, kurie džiaugiasi laiminga pabaiga.

d) S t i l i u s. — Kornelis nemoka čia vaizdingai, spalvingai prašnekti. Jis visai nesuranda nei palyginimų nei metaforų iš gamtos pasaulio. Jo stilius iškalbingas, retoriškas. Net egzaltuoti jausmai iš veikėjų lūpų nesiveržia šauksmais, raudojimais, bet stipriais suglaustais argumentais, įspūdingomis sentencijomis:

Kilniai gimusioms širdims nereikia laukt žilų plaukų narsai įgyti; —
Tavo ranka lig šiol neįveikta, bet nėra neįveikiama —
Jei mirti dėl karaliaus — garbinga dalia, kokia bus mirtis, jei mirsim [dėl Dievo? —
Aš turiu ambicijos, bet kilnesnės, bet gražesnės: ši didybė sunyksta, [o aš trokštu amžinos. —

Su šituo minties tikslumu ir pilnumu Kornelio stilius kupinas jėgos, galingumo. Su kokia, pavyzdžiui, energija kalba Chimena:

Nors pergalės vyrą myliu aš,
Nors garbina jįjį tauta, nors karalius myluoja,
Nors apsupa jį karžygiai mūs narsiausi,
Aš eisiu nustelbti jo laurų savais kiparisais.

Net neatrodo, kad taip galėtų kalbėti nelaiminga mergaitė. Ne mažiau jėgos ir šiose Chimenos eilutėse:

Mirties reikalauju, tik ne garbingosios,
Ne tokios, kurios spindesys jį iškeltų;
Ne guoly garbės, bet po kartuvėm kybant.
Temiršt man dėl tėvo, bet ne dėl tėvynės;
Tebūnie jo suterštas vardas ir atminimas;
Mirtis dėl tėvynės — ne liūdna dalia:
Jos grožis įamžina mirusio vardą.

Rasinas

Aš pavargau klausydamas proto.
„Andromaka"

1. Rasino gyvenimas (1639—1699)

Senstant Korneliui ir gęstant jo talentui, klasikinės tragedijos skliautuos sužibo nauja žvaigždė, kuri vis labiau stelbė „Sido" kūrėjo garbę. Tai jautrus grožiui, temperamentingas, gyvo proto, religingas Jonas Rasinas (Jean Racine, Žan Rasin).

Jonas Rasinas

Jis gimė Ferté-Milon mieste. Jaunas, netekęs tėvų, mokėsi Por-Ruajal vienuolyne, kur mokyti atsiskyrėliai su krikščioniška dvasia jam diegė niurų jansenizmą, puikiai išmokė lotynų ir graikų kalbų, literatūros. Euripidą Rasinas išsirenka savo mėgstamiausiu autorium.

Rasino globėjai norėjo jį padaryti teisininką arba kunigą, tačiau jis pats linksta į literatūrą, rašinėja, bičiuliaujas su Lafontenu ir Bualio. Ypačiai jam į sveikatą Bualio kritiški patarimai.

Milžiniško pasisekimo, kaip kadaise „Sidas", 1667 m. sulaukia Rasino „Andromakos" tragedija. Nuo tada rašytojas per 10 metų duoda teatrui kasmet po kūrinį. Su artistais ir artistų gyvenimu susidurdamas, gauna skaudžios progos giliau patirti meilės liūdesį ir juodą neviltį, nuodingą pavydą ir žudantį kerštą. Šiaip jis gauna karaliaus pensiją, 1673 m. išrenkamas į Prancūzų Akademiją. Bet literato darbą apkartina jam kritikai; sąžinė dėl lengvabūdiško gyvenimo nerimo, ir suvaidinus „Fedrą" 1677 m., prieš kurią priešai buvo sugalvoję visą klastą, poetas pasitraukia iš teatro, veda ir pradeda ramų, pamaldų šeimos gyvenimą, eidamas karaliaus istoriografo pareigas kartu su Bualio. Tik Liudviko XIV antrosios žmonos, vadinamosios ponios de Mentenon, raginamas, pensionato auklėtinėms Rasinas parašo biblines „Esteros" (1689), o paskui „Atalijos" (1691) tragedijas, kurias auklėtinės suvaidino karaliaus akivaizdoje su dideliu pasisekimu.

Dramaturgo karjera

Atgal iš teatro

2. Rasino dramaturgija

Antikinis fonas

Į poeto karjerą žengti Rasinas pradėjo odėmis, bet garbę nusipelnė tragedijomis. Jose atgaivina graikų poetų pasaulį, ypačiai Euripido („Andromaka", „Ifigenija", „Fedra"); ieško medžiagos ir istorikų, Tacito ir Plutarcho, raštuos („Britanikas", „Mitridatas"); pagaliau atskleidžia poezijos pilną Šv. Raštą („Estera", „Atalija"). Nors šiose dviejose tragedijose nesutinkame antikinio graikų ar romėnų pasaulio vardų, tačiau savo kompozicija jos yra labiau panašios į graikų tragedijas. Būtent, jose reikšmingas choras; dvelkia religinė nuotaika, kaip Aischilo ar kai kuriose Sofoklo tragedijose.

Aistrų žmonės

Rasino žmonės gyvena daugiausia jausmų gyvenimu, kaip ir pats jų kūrėjas. Juose knibžda įvairiausios aistros. Bet labiausiai Rasinas mėgsta vaizduoti meilės jausmą. Poetas rodo kilnią ir švelnią meilę tarp Britaniko ir Junijos, Ifigenijos ir Achilo, Hipolito ir Aricijos („Fedroj"); jau karštesnė meilė susikūrus tarp Bažazeto ir Atalidos („Bažazetas"), tarp Tito ir Berenikos. Tačiau visa poeto galybė pasirodo, kai jis ima piešti audringas, pilnas neramios ugnies sielas, kur aistra yra visagalė valdovė (Hermijona, Orestas, Fedra).

Moteriškas teatras

Svarbiausi Rasino tragedijų veikėjai yra moterys; jų meilingos širdys geriausiai poeto išstudijuotos. Jis vaizduoja kuklias, tylias, ramias, pasiaukojusias, švelnias, gracingas sužadėtines; kitas apleistas ir kerštingas; trečias suaugusias moteris, šėlstančias, despotiškas, aistringas, arba geras motinas, kaip Andromaka ir Klitemnestra. Net vyrai Rasino tragedijose atrodo kiek moteriški. Taigi Rasino teatras — moteriškas teatras: tai rodo jau ir kūrinių vardai.

Realizmas

Su visomis aistromis Rasino žmonės atrodo labiau panašūs į kasdieniniam gyvenime sutinkamus žmones. Juk gyvenime rečiau užtiksi tokių Kornelio valios herojų, kaip Rasino aistringų žmonių; kilniadvasiai retesni, kaip egoistai (pal. su Euripidu, su Šekspyru!).

Veiksmas: dviejų aistrų kova

Nuo jausmų priklauso ir herojų tragizmas. Aistra pagauna herojų ir veda jį į pražūtį. Ji tokia galinga, kad herojus ir nemėgina jai priešintis. Lyg užrištomis akimis jis veržiasi padaryti tai, ko aistra nori. Jei herojus kovoja, tai tik su kliūtimi, kuri stoja aistrai skersai kelio. O jam kliudo dažniausiai jo paties ar kieno kito aistra: tai dviejų aistrų kova (o Kornelio?).

Antai, „Andromakos“ Hermijonoj meilė grumiasi su pavydu ir kerštu, „Ifigenijos“ Agamemnone — karaliaus ambicija su dukters meile.

Rasinas nerodo, kaip atsirado aistros. Jis dažnai parodo jau išaugusias, išsikerojusias, priešingas aistras, ir čia, tragedijoj, turi jau įvykti tik paskutinė kova; po tos kovos jau eina katastrofa. Dėl to intriga kartais tokia paprastutė, kad nežinai, ar jos iš viso bėsama. Antai, „Berenikoj“ Titas ir karalaitė Berenika mylisi ir norėtų susituokti; bet romėnai nekenčia karalių, todėl imperatorius Titas turi skirtis su Berenika. Tas atsiskyrimas ir sudaro visą tragediją. Tragedijų įvykiai toki paprasti, kad atrodo niekai. Bet aistroms siaučiant ir menkniekis daros dideliu dalyku ir kuria veiksmą. Intrigos paprastumas

Intrigos paprastumas leidžia veiksmą parodyti vienoje vietoje, sakysime, kokioj rūmų salėj; ir Rasinui visai pakanka 24 valandų. Vis dėlto ir jis dėl vietos vienumo vartoja monologus — „pranešimus“. Scenos technika

Aistrų visagalis siautėjimas Rasino tragedijose sukelia baimės ir pasigailėjimo jausmus. Čia nėra susižavėjimo, kurį kelia Kornelio heroizmas. Baimė ir pasigailėjimas

Aistrų vaizdavimas dažnai gali veikti žiūrėtoją nedorovingai. Rasinas to išvengia, nukeldamas veiksmą į praeitį arba į tolį („Bažazetas“), puošdamas legendomis, rodydamas veikėjus su įgimtu kilnumu, vengdamas žodžių juslingos išraiškos, kuri per gyvai žadintų žiūrėtojo vaizduotę, neužmiršdamas, kad jis vaizduoja blogybę, vedančią į baisias katastrofas, ir dėl to jos neidealizuodamas. Aistra ir dorovė

Stilius. — Rasino tragedijas puošia jų stilius. Jo kalba tiksliai, lanksčiai išreiškia jausmus, pagauna veikėjų dvasią ir situacijas: Britanikas ar Pyras kalba elegantiškai, Agripina smarkiai ir išdidžiai, Andromaka švelniai ir elegiškai. Stilius

Kur veiksmas ramus, Rasino stilius kilnus, išdailintas, versališkas, žodžiai ir posakiai net per daug apsvarstyti, nusaikuoti. Tačiau aistroms siautėjant veikėjų kalba nusidažo realizmu; saloniški Rasino amžininkai net piktinosi tokiais kasdieniniais išsireiškimais, kaip „kas tai jums pasakė?“, „išeikite“. Jiems rodėsi, kad tokia kalba netinkanti tragedijos kilnumui. Arba dar realistiškiau skamba staigios Hermijonos posakis: „Aš noriu žinoti, senjore, ar jūs mane mylit“, kai ji (princesė) kreipiasi į karalių Pyrą.

Kaip Kornelio stiliui charakteringos sentencijos, taip Rasino — aistrų diktuojami realistiniai posakiai.

Tragedijos eiliuojamos harmoningai, lanksčiai, skambiai.

3. Andromaka

a) Fabula. — „Andromakai“ sukurti Rasinas turėjo du šaltinius: aistringąjį Euripidą, iš kurio paėmė Hermijonos pagrindinius bruožus, ir Virgilijaus „Eneidą“ (III kn.), kur rado „Andromakai“ siužetą. — Trojos didvyrio Hektoro našlė Andromaka yra patekusi į nelaisvę Achilo sūnui Pyrui, Epiro karaliui. Belaisvės gražumo sužavėtas, Pyras nori ją vesti, nors yra susižadėjęs su Menelajaus ir Elenos dukterimi Hermijona. Tuo tarpu į Epirą atvyksta graikų siųstas Orestas reikalauti, kad išduotų jiems nužudyti Astijanaksą, Hektoro ir Andromakos sūnų. Pyras neatiduos, jei Andromaka sutiks būti jo žmona:

I veiksmas

Ištarkit tik, ponia, kad viltis galiu.
Jums sūnų grąžinęs, aš būsiu jo tėvu;
Išmokysiu pats jį atkeršyt už Troją
Ir vyksiu nubausti graikų už savąsias ir jūsų kančias.
Sustiprintas žvilgsnio aš visa galiu padaryti:
Į pelenus virtusi Troja dar gali pakilti;
Greičiau, negu graikai ją stengė sugriauti,
Galiu josios mūruos vainikuoti jūs sūnų.

Andromaka:

Senjore, jau šitos didybės manęs nebvilioja.
Aš jas jam žadėjau, kai gyvas jo tėvas dar buvo.
O šventosios sienos, kurių neįstengė apginti
Net Hektoras, nėr jums vilties mus išvysti.
Bedaliai tenor mažesnių daug malonių:
Senjor, ištrėmimo vien ašaros mano jus prašo.
Tad leiskit toli nuo graikų ir nuo jūsų
Paslėpti man sūnų ir vyro raudoti.

Andromaka lieka nepalenkiama Pyro maldavimams. Tuo tarpu Hermijona žino, kad Pyras jos nemyli ir nori įsipiršti Andromakai. Ji šėlsta ir susiartina su Orestu. Orestas to tik ir nori, nes į Epirą jis veržėsi, kad galėtų pamatyti nuo seniai mylimą Hermijoną ir gal su ja namon sugrįžti. Neišklausytas Andromakos Pyras nusprendžia išduoti Astijanaksą ir vesti Hermijoną.

II veiksmas

Orestas kenčia, nežino kas daryti, nori pagrobti Hermijoną; ji džiaugiasi dėl būsimų vestuvių su Pyru, o Andromaka atbėgusi puola prie jos kojų, maldauja užtarti, kad Pyras neišduotų graikams Astijanakso. Tačiau Andromaka veltui maldauja:

III veiksmas

Man Hektoras uždegė meilę kadaise;
Su juo ji nuėjo į kapą. Bet liko sūnus.

Pažinsite jūs kada nors tąją meilę,
Kuri mus taip riša galingai į sūnų;
Pažint nelinkiu jums tik mirštamo skausmo,
Kurį jis mums teikia, kada iš gėrybių visų
Belieka jis vienas, o nori išplėšti net jį.

Hermijona nesutinka užtarti savo konkurentės sūnaus. Nelaimės parblokšta Andromaka vėl prašo Pyrą Astijanakso neišduoti. Karalius sutinka, bet sąlyga ta pati. Skaudu Hektoro žmonai užmiršti praeitį:

Bet kaip gi galėčiau užmiršti aš Hektorą,
Kurį negarbingai apie sienas jie vilko?
Ir kaip gi užmiršt nelaimingą jo tėvą,
Kurs krito kraujuos man prie kojų
Ir savo krauju net aptaškė aukurą šventą?

Ne tik vyro žuvimą, bet ir brangius jo žodžius atsimena Andromaka:

Paprašė sūnaus jis ir paėmė jį į rankas:
Brangioji žmona, jis man, ašaras šluostydams, tarė,
Ką ginklui likimas nulems, nežinau;
Tau sūnų palieku kaip įkaitą meilės:
Jei tėvo netektų, teranda mane tavyje.
Jei mūsų tau laimės brangus atminimas,
Parodyki sūnui, kaip tėvą mylėjai. (Pal. su „Iliados" Hektoro kalba!).

Bet kas gi daryti Andromakai, kad išgelbėtų sūnų ir liktų ištikima vyro atminimui?

Nerasdama kitos išeities, ji sutinka ištekėti už Pyro, bet tuoj po vestuvių čia pat prie aukuro ji nusižudysianti; todėl savo sūnų paveda Sefisos, savo draugės, globai, kurią prašo priminti Astijanaksui motiną ir tėvą. Rengiamos vestuvių ceremonijos. Hermijoną pagauna pavydas. Ji nori atkeršyti neištikimam sužadėtiniui ir siūlo Orestui Pyrą nužudyti. Tada Orestas gausiąs Hermijonos ranką. O pati prikaišioja Pyrui: IV veiksmas

Tu jai vis kalbi iš širdies ir jos ieškai akim.
Tavęs neblaikau, paskubėki iš čia:
Negaišdamas ištikimybę jai siek,
Kaip man ją kadaise prisiekęs buvai,
Ir eiki tu niekint dievų mūs didybę,
Šventų, teisingųjų dievų, kurie neužmirš,
Kad priesaika viena abu mus surišo.
Tai nešk gi prie aukuro širdį, kur meta mane.
Na, eiki, skubėki, bet venk ten sutikt Hermijoną.

Bet kada Pyras eina į šventovę, Hermijona nežino kas daryti: ji

V veiksmas

norėtų atšaukti Orestui duotą įsakymą, bet per vėlu — Pyras nužudytas. Vietoj lauktosios meilės Orestas susilaukia Hermijonos priekaištų:

> Nutilk, išdavike,
> Ir kaltink save dėl biaurios žmogžudystės...
> O barbare, ką padarei? Ir koksai įšėlimas
> Tau leido pakirsti taip gražią gyvybę?

Pamačiusi Pyro lavoną, Hermijona nusižudo, o Orestas, sujaudintas, išeina iš proto. Visiška katastrofa.

Intrigos centras; Andromaka

b) Kompozicija. — Kiek veikėjų, tiek yra tragedijų. Visų širdyse dvilypiai, vienas kitam priešingi jausmai. Tačiau kiekvieno ir visų tragedijos priklauso nuo Andromakos. Ji kaip saulė visų vidury; ji stovi, o viskas apie ją sukasi. Bet tegul tik ji kryptelia, ir visi į kitą pusę ima suktis, nes ne ji veikia, bet dėl jos visi veikia; nuo jos sutikimo ar nesutikimo tekėti už Pyro priklauso kitų veikėjų likimas. Šitą priklausomumą galėtume šitaip pavaizduoti:

←Astijanaksas
Orestas→ Hermijona → Pyras→ Andromaka
←Hektoras

Žodžiais tai reikštų: Orestas myli Hermijoną, bet ji nemyli Oresto. Hermijona myli Pyrą, bet Pyras nemyli Hermijonos. Pyras myli Andromaką, bet ji nemyli Pyro. Andromaka myli sūnų ir savo žuvusį vyrą. Jei Andromaka nesutinka tekėti už Pyro, tada nelaimingi Orestas, Pyras ir pati Andromaka. Kai Andromaka sutinka ištekėti, tragedija taip pat neišvengiama: lieka nelaiminga Andromaka ir padaro nelaimingą Hermijoną, kuri per Orestą pražudo visus, išskyrus Andromaką. Būdama visos intrigos centre, ji teisingai duoda vardą visai tragedijai.

Iš intrigos schemos matyti, kad veiksmas beveik grynai išvidinis, vykstąs herojų širdyse.

Veiksmo kilimas ir slūgimas

„Andromakos“ tragedijoj nuostabiai gražiai kyla ir leidžias veiksmas. I-me veiksme užsimezga intriga: prasideda kova; per antrą ir trečią veiksmą ji stiprėja. Trečiojo pabaigoj didžiausias įtempimas, visų aktyvumas, o su ketvirtuoju veiksmas jau leidžiasi: nė vienas nebekovoja, pasiduoda; veiksmas per ketvirtą ir penktą aktus savaime rieda žemyn, visus laidodamas, tik Andromaką palikdamas.

c) Tipai. — Gražiausias Rasino kūrinys yra Andromakos paveikslas. Šeimos laimė buvo jos gyvenimo saulė. Bet

Trojos karas ją sudaužė, ir tik vienas tos saulės progiedris jai paliko — jos Astijanaksas. Tas progiedris juo brangesnis, ir juo labiau jį saugoja, kad jis primena skaisčiąją saulę, neužmirštamąjį Hektorą. Kai paskutinį aukso sūnelį nori iš jos atplėšti, gyvenimas jai bus viena tamsybė, niekas nepašvies jai į praeitį. O kai ji ištekės, atsižadės savojo Hektoro, Astijanaksas, vyro atspindys, praeities spinduliai, jai bus viena atminimų kančia. Ji ryžtas tad duoti sūnui antru kartu gyvybę ir parodyti jam, „kaip tėvą mylėjo". Vyro ir sūnaus meilė

Andromaka ne karalienė; tos garbės nenori; platūs reikalai jos nevilioja. Praeitim ji gyvena. Gyvą praeitį nori palikti ir sūnui Astijanaksui. Tad rengdamos ištekėti prašo Sefisą: Giminės meilė

Nupasakok sūnui jo gentės didvyrius
Ir, kiek tu galėsi, jį vesk jų keliais;
Minėk, kokiais žygiais jų vardas iškilo,
Bet darbus težino geriau kaip vardus.

Andromaka nenori, kad užaugęs Astijanaksas keršytų. Užtenkamai keršto vaisių ji patyrė. Jai maloniau, kad jis skaitytųsi su šalies valdovu ir kukliu prisiminimu pagerbtų senolius. Tiems, kurie jai nepalankūs (Hermijonai), ji nelinki patirti savo kentėjimų. Taikingas kilnumas

Bet ji ir moteriškai gudri, kai, nelaimėjus Hermijonos palankumo, dedas nekreipianti dėmesio į Pyrą, nors ir laukia jo užkalbinama. Tai padaro ją žmogiškesnę, gyvesnę. Aukštesniu žmoniškumu, kurs nugali patį gyvenimą, nebegyvendama daugiau žemės reikalais, ji vėl sušvinta, eidama į šventovę aukotis; netolima mirtis, atrodo, lyg jos nejaudina: ji eina šalta, tiesi, išbalusi. Ji viena yra herojiška, viena dėl kilnesnių tikslų kovoja, greta kitų, svyruojančių ir aistrų blaškomų. Tiesa, ir jos idealai sutampa su širdies troškimais.

H e r m i j o n a i r O r e s t a s — du užsidegėliai, kuriems meilė — nedaugiau kaip instinktas, kurio jie aklai klauso. Abu juodu myli, bet nėra mylimi; iš čia jų audringas pyktis, neviltis, kuri vieną nuveda į savižudybę, o antrą į beprotybę. Juodu ir skiriasi. Hermijonoj su meile sumišęs išdidumas, kuris neleidžia jai pakęsti, kad jos meilė būtų atmesta; jis verčia ją keršyti. Bet ir kerštas nė kiek nepatenkina jos audringos dvasios, ir ji nusižudo. Orestas — išglebusio temperamento, melancholikas, beveik ligonis. Jis tiesiog aklas ir duodasi Hermijonos valdomas, kaip jos aistros nori. Jis vykdo Hermijonos kerštą nematydamas, kad tai jam nieko nepadės.

P y r a s taip pat aistros valdinys. Jis myli Andromaką, bet jis ir mato, kad Hektoro žmona jo verta. Stiprus politikas ir tikras karalius ten, kur

neįsipainioja jausmai. Taigi jis ir aistringas ir protingas, nuoširdus ir paprastas; jis pastabus ir numatąs kliūtis, bet ne toks silpnas, kad trauktųsi į šalį. Tai vidutinis žmogus, kontrastas tarp Andromakos ir Hermijonos.

4. Ifigenija

a) S i u ž e t a s. — Graikų kariuomenė nori plaukti į Troją, bet oras ramus, vėjas nepakyla, burių neištempia ir karžygius sulaiko Aulidoje. Žynys Kalchas yra atspėjęs dievų valią: įžeistai Dianai permaldauti turi būti paaukota Elenos kraujo mergaitė, būtent, visų graikų vado Agamemnono duktė Ifigenija. Agamemnonas, visų spiriamas, yra parašęs žmonai Klitemnestrai, kad ji atvežtų dukterį neva vestuvėms su Achilu. Bet toks nusprendimas karalių karaliui neduoda ramybės — jis taip myli savo Ifigeniją:

I veiksmas

Ryšiai stipresni mano ranką sulaiko.
O mano dukrelė atvyksta ir skuba į mirtį,
Visai nenujausdama ištarmės mano žiaurios;
Gal džiaugiasi ji gerumu savo tėvo,
Dukrelė manoji... Jos vardo, jos teisių šventų,
Jaunystės ir manojo kraujo — ne to aš gailiuos:
Gailiuos tiek dorybių, abipusės meilės.
Ji garbin mane, ji jautriai prisirišus,
Ir man pagarba jos širdy nesvyruoja.
Už visa atlygint buvau pažadėjęs,
Ir štai... O dangau, aš tikėt negaliu,
Kad tavo teisybė pritartų žiaurybei.

Ir Agamemnonas siunčia per pasiuntinį antrą laišką Klitemnestrai, kad ji su Ifigenija nebevyktų. Bet tuo tarpu Achilas prašo Agamemnoną leisti greičiau susituokti su Ifigenija, nes jis išgirdo gandus, kad ji čia dėl jo atvykstanti. Ir Odisėjas graikų vardu reikalauja Agamemnono Ifigenijos, kad jos auka permaldautų Dianą. Tėvas dreba ir nori, kad ji neatvažiuotų. Bet vienas karys čia pat praneša, kad karalienė su dukterim jau atvyko; vadinas, prasilenkta su antruoju pasiuntiniu.

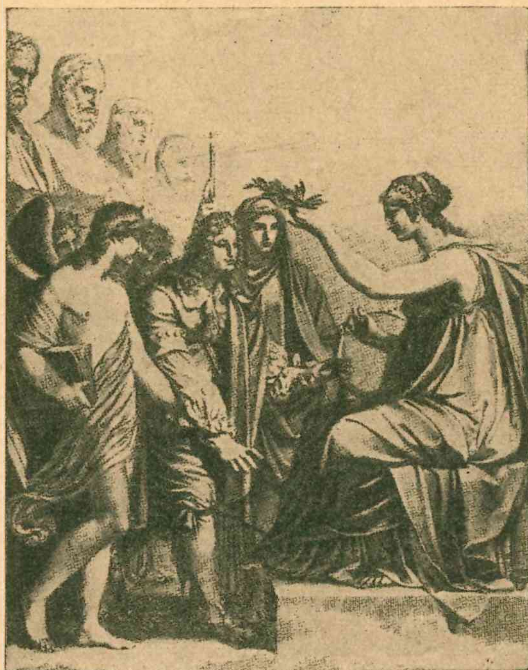
II veiksmas

Su Ifigenija ir Klitemnestra atvyko ir Eurifilė, kurią Lesbos sala buvo atidavusi verge Achilui. Eurifilė čia atkeliavo, norėdama sužinoti iš Kalcho savo kilmę ir likimą. Bet ji atvyko ir dėl Achilo, kurį ji myli ir dega kerštu girdėdama, kad jis ruošias vesti Ifigeniją.

III veiksmas

Ruošiamos vestuvės. Achilas džiaugiasi savo laime. Nelinksma tik Klitemnestra, nes Agamemnonas nenori jos leisti iškilmėje dalyvauti. Bet iš kvieslio Arko ir Achilo sužino, kad

iškilmės ruošiamos Ifigenijai paaukoti, ir Klitemnestra puola į kojas Achilui, prašydama ginti jos dukterį. Bet ir jis pats jau šėlsta. Jis pasiryžęs nubausti Agamemnoną, kad karalių karalius, pasinaudojęs jo vardu, atkvietė Ifigeniją nužudyti:

Amžinybė laurų vainiku vainikuoja Rasiną, kurį veda įkvėpimo Genijus ir Tragedijos mūza. Didieji senovės klasikai žiūri į naują išrinktąjį

Jis žino, kad pirmas pasiūliau aš jį —
Dviejų dešimtų karaliūnų vadu padariau;
Už mano darbų, visų rūpesčių vaisių,
Už visą garsiosios mūs pergalės kainą,
Kuri jį praturtins, atkeršys, išgarsins,
Prašiau tik garbės leisti jums priklausyti,
Ir džiaugtis, kad jūsų aš vyru vadinsiuos.
Šiandieną gi kraugeriui, tam išdavikui,
Per maža sulaužyt draugystę ir kraujo ryšius,
Per maža parodyt po mirštamo smūgio
Taip brangią jūs širdį ant aukuro smilkstant —
Pridengdamas auką vestuvių švente,
Jis nori, kad aš jus žudyti nuvesčiau?
Kad vietoje vyro jums budeliu tapčiau?

Ir kuo gi jums baigtųs šios kraujo vestuvės,
Jei būčiau sugrįžęs bent dieną vėliau?

Pykstantį Achilą tramdo tylioji Ifigenija: ji žinanti, kaip tėvas kenčia, bet jį gerbianti, mylinti ir turinti paklusti.

IV veiksmas

O su gražiausiu paklusnumu ji prabyla, kai pats tėvas ateina jos vestis aukai:

Tėve,
Nustokit jūs jaudintis — nesat išduotas.
Kai jūs įsakysit, mokėsiu paklusti.
Manoji gyvybė — jūs turtas ir jūsų valia...
Kaip priėmiau vyrą, kurį jūs man skyrėt,
Taip ramiu žvilgsniu, širdim paklusnia
Mokėsiu aš būti ir auka klusnia, jei reikės...
Pagerbdama mirštamą smūgį jūs skirtą,
Grąžinsiu tą kraują, kur esat man davę.

Ifigenija primena tėvui visą savo ir jo meilę, bet ne dėl savęs vienos. Ji paaiškina:

Užmirškite baimę — garbės pavydėdama,
Manoji širdis raudonuoti nevers savo tėvo;
Jei savo gyvybę turėčiau vien ginti,
Nebūčiau minėjus brangių valandų.
Bet žinot, senjore, su mano dalia susieta
Štai motinos ir sužadėtinio laimė.
Karalius, jūs vertas, tikėjos matysiąs
Šią dieną sušvintant garsias vestuves.
Tikėdams širdim, vien tik jam pažadėta,
Jis jautės laimingas; aš pritariau jam.
Dabar jūsų tikslą žinodams, jis blaškos,
O motina, matot, štai ašaras lieja...

Agamemnonas:

Dukrele, per daug jau tiesos, negaliu tik suprast,
Už kokią kaltybę aukos dievai geidžia.
Bet jus jie nurodė. Žiaurusis žynys
Panoro, kad jūsų tik kraujas tekėtų.
O jūsų gyvybei apgint nuo žiaurybių
Manoji štai meilė nelaukė maldavimų.

Karalius dar primena, kaip svyravęs, kentėjęs ir antrą pasiuntinį siuntęs; bet dabar kitos išeities nėra — reikia mirti, rodant karališką pasiaukojimą ir sugėdinant dievus. Su jos mirtimi mirsiąs ir jis. Tačiau Klitemnestros ir Achilo grasinamas, Agamemnonas atsisako nuo aukos ir siūlo motinai su dukteria pabėgti. Bet viską seka Eurifilė. Keršydama Ifigenijai ir geisdama jos mirties, ji praneša žyniui, kad ruošiamasi pabėgti.

Tai patyrusi kariuomenė sukyla ir sulaiko bėgančias. Sužadėtinei apginti nuo įniršusios minios Achilas surenka savo ištikimuosius draugus ir geriausius tesaliečius, bet pati Ifigenija nori pasiduoti dievų likimui, pasiaukoti visų graikų, tėvynės labui. V veiksmas

Neleido dangus, kad likimo jūs laimė
Štai būt susieta su manim nelaiminga...
Galvokit, senjore, kad laukia jus piūtys garbės,
Kurią jūsų rankoms narsiosioms ten pergalė siūlo,
Laukai garbingieji, kurių visi trokštat,
Be manojo kraujo nebus jums vaisingi...
Nukreipkite savąjį skausmą į priešus.
Priamas jau bąla, jau Troja sujudus —
Ji mano liepsnojančio aukuro bijo,
Dėl ašarų jūsų širdingų ji dreba.
Keliaukit — tegu tarp tuščių Trojos sienų
Už manąją mirtį vis našlės trojėnų raudoja.
Su šita viltim ašai mirštu klusni ir rami.
Jei būti Achilo žmona man netenka,
Tikiu, kad su žygdarbiais jūsų garsiais
Drauge ir mane nors šviesi ateitis paminės,
Kad mano mirimo diena, šlovės jūs pradžia,
Atvers pirmą lapą gražaus padavimo.

Tačiau Klitemnestra ir Achilas pasiryžę ją vis tiek ginti. Sužadėtinis ketina net patį Kalchą ir Agamemnoną nudėti. Kai Ifigeniją veda prie aukuro, prasiveržia Achilas su draugais, apstoja aukurą ir kalavijais gina Ifigeniją. Pradėjusius kovoti Kalchas sulaiko, pranešdamas, kad dievai norį antrosios Ifigenijos, būtent, Elenos neteisėtos dukters Eurifilės, buvusios Achilo belaisvės. Kai į ją Kalchas artinas, Eurifilė pagrobia peilį, nusiduria ir krinta ant aukuro. Vos tik jos kraujas pasiekia žemę, sugriaudžia perkūnas, pakyla vėjas, pradeda šniokšti jūra.

b) K o m p o z i c i j o s d a r n u m a s. — Medžiagą tragedijai Rasinas nusižiūri iš Euripido, tačiau herojų statulas nukala savotiškai. Kitaip ir jų santykius sujungia intrigoje. Euripidas „Ifigenijos“ tragediją baigia šitaip: kai žynys Kalchas pakelia peilį nužudyti nekaltai Ifigenijai, staiga ją apsupa debesys ir paslepia, o mergelės vietoj nužudoma čia atbėgusi graži stirna. Kitaip sakant, veiksmui išmegzti graikų tragikas naudoja „deus ex machina“. Rasinui tokia pabaiga nepriimtina, nes psichologiškai neparuošta. Antra, svarbiausias, jo supratimu, likimo lėmėjas yra aistros. Dėl to Rasinas įpina nesimpatingą Eurifilę. Įsimylėjusi Achilą, ji nori pašalinti iš kelio Ifigeniją: ji stengiasi, kad ta nekalta mergaitė būtų nužudyta. Aistringai Sumoderninta atomazga

kasdama kitam duobę, Eurifilė ją sau išsikasa. Jos aistra ją pačią pražudo. Ir šitas jos žuvimas psichologiškai paruoštas, žiūrėtojui nėra netikėtas. Antra, Rasinas čia įjungia ir dorovinį sprendimą — nusikaltęs baudžiamas.

Kilnaus klusnumo moteris

c) I f i g e n i j a. — Tragedijos centras yra I f i g e n i j a. Ir čia ne tiek ji pati veikia, kiek dėl jos veikia. Iš vienos pusės graikai ir tėvas ją nori paaukoti, o iš antros Achilas ir motina ją nori apginti. Ir neutrali tarp kovojančių Ifigenija, kaip nepaprastas žiedas, stovi aukščiau kitų, — paklusni, kilni, skaisčiai mylinti Achilą. Paklusnumas tėvui nusveria visa; tėvo įsakoma net mirti sutinka. Nors ji nuoširdžiai myli Achilą, tačiau jos meilė tuoj nutyla, kai Achilas plūsta jos tėvą, siūlo maištą. Ifigenija tuo stebisi, nes pasipriešindama tėvui, ji tuo pačiu nusipelnysianti mirtį. Todėl „mirkim, pakluskim". „Jis mane atiduoda dievams, nes iš jų mane gavo". Nuoširdžioji princesė, tokia akyla, nė žodžiu neprasitaria apie tėvo ambiciją, nes gerbdama tėvą, gimdytojuose ji mato dievų galybės ir gėrybės atspindį.

Nieko smulkaus, nieko žemo negali įsibrauti į jos didžią sielą. „Jei mylit mane, dėl tos motinos meilės niekada neprikiškite tėvui mano mirties", prašo ji motiną. Net Eurifilei, kuri jai linki pikto, Ifigenija lieka kilniadvasė, atlaidi. Gailisi jos, žiūri į ją sesers akimis. Kai kerštingoji Eurifilė miršta ant aukuro, kai visi džiaugiasi tokia pabaiga, „viena Ifigenija bendroj laimėj apverkia savo priešininkę", praneša Odisėjas.

Skaisčios, gilios meilės moteris

Net meilė, kuri paprastai Rasino herojuos turi tendencijos virsti aistra, Ifigenijos asmeny lieka rami, bet nuoširdi; gili, bet nepavydi, tik pasiilgstanti sužadėtinio:

Aulydos keliais vykdama, n u o l a t o s
N e d r ą s i u ž v i l g s n i u jo tikėjaus visur;
Š i r d i s p i r m m a n ę s p a s i t i k t i j o s k r i d o,
O ką tik mačiau ten, Achilą išvyst vis norėjau.

Ir kada reikia ginti tėvo pagarbą nuo įpykusio sužadėtinio, Ifigenija labai taktiškai ir meiliai moka pratarti: „Tikėkite, reikia taip mylėti, kaip aš jus myliu, kad galėtum pakęsti tuos baisius žodžius, kuriais j ū s ų m e i l ė jį įžeidė mano akyse". Ir vis dėlto, kaip ir visi Rasino veikėjai, ji giliai jaučianti. Kai įpykęs tėvas ją atskiria nuo mylimojo Achilo, Ifigenija sušunka: „O, negirdėtas griežtumas. Dievai švelnesni, jūs neprašėte n i e k o d a u g i a u, tik mano gyvybės". Tačiau kada pasi-

rodęs Achilas siūlo bėgti su juo drauge, Ifigenija atsako paklausdama: „Ar mano garbė jums mažiau brangi kaip mano gyvybė?“

Taigi senosios legendos karaliaus duktė Rasino kūryboje išėjo naujų laikų švelni, kukli, kilniaširdė, pilna pasiaukojimo princesė. Ji aiškiai yra krikščioniškos dorovės ir prancūzų XVII amžiaus aristokratinio auklėjimo paveikta. Šituo antikinės legendinės Ifigenijos charakterio sumoderninimu Rasinas parodo, kad senoviniais rašytojais jis aklai neseka. Tuo jis yra barokiškas, šiek tiek panašus į Lope de Vegą ir Calderoną.

Pagalvoti. — 1. Kuriam graikų tragikui artesnis Kornelis? Rasinas? Kuo (herojais, intriga, idėjomis?). — 2. Ar nėra kuo prancūzų gyvenamasai amžius panašus į kurią iš trijų graikų gadynę (Aischilo, Sofoklo, Euripido)? — 3. Ką naujo, palyginti su graikais, prancūzų klasikams duoda jų gyvenamoji krikščioniškoji epocha (kuo, pvz., skirias Rasino Achilas, Agamemnonas nuo Homero tų herojų)? — 4. Katras (Kornelis ar Rasinas) artesnis Šekspyrui? Kuo Šekspyras nuo prancūzų skirias? — 5. Garbė — savęs paaukojimas, ar sau visko aukojimas? (pal. Kornelio herojus su Šekspyro herojais, su Šarūnu; kaip jie garbę supranta?). Kiek prancūzų klasikų garbė primena riterių kultūros garbę? — 6. Ar laiko ir vietos vienumai neturi jokios teigiamos reikšmės klasikinei tragedijai? — 7. Pavaizduoti grafiškai „Andromakos“ veiksmo kilimas ir slūgimas. — 8. Pagal atpasakotą siužetą ir išrašytas citatas charakterizuoti Agamemnonas.

II. KLASIKINĖ KOMEDIJA

Moljeras

Juo labiau ką myli, juo mažiau
Tam reik pataikauti. — *„Mizantropas“*

1. Gyvenimas (1622—1673)

Žan Batist Poklen (Jean-Baptiste Poquelin), pasivadinęs vėliau Moljeru (Molière), yra prancūzų ir apskritai naujosios komedijos kūrėjas.

Mokslas ir pomėgis

Moljeras buvo baldų apmušėjo, „karaliaus kambario tarno“ sūnus. Mokėsi vienoj iš geriausių mokyklų, jėzuitų vedamoj Klermon kolegijoj Paryžiuj. Studijavo teises Orleane. Tačiau iš mažų dienų jis labiau mėgo su seneliu lankyti teatrą. Suaugęs palinko ir pats į teatro darbą. 1641 m. su keliais artistais įsteigė „Illustre Théâtre“ (Garsųjį Teatrą) ir norėjo nukariauti Paryžiaus simpatijas. Nepasisekė. Trupė įklimpo į skolas, ir pačiam Moljerui dėl jų teko atsisėsti į šaltąją. Nenusiminė. Iš jos išėjęs iškeliavo su savo teatru į provinciją. Apie 12 metų skrajojo po miestus ir miestelius.

Energija nepasisekimuose

Moljeras ne tik rašytojas, bet ir aktorius. Jis čia Cezario rolėj

1658 m. Moljeras grįžo ir antru kartu atakavo Paryžių. Prieš jaunąjį Liudviką XIV suvaidino Kornelio tragediją ir savo paties farsą. Jaunajam karaliui komiškoji dalis patiko, jis davė Moljerui salę ir leido vadintis karaliaus brolio trupe (Troupe de Monsieur). Nuo to laiko ir prasideda Moljero garsas.

Po kelerių metų karalius paėmė (1665) Moljero teatrą į savo globą ir leido vadintis karaliaus trupe (Troupe du Roi). Liudviko Didžiojo malonė buvo naudinga rašytojui, bet ir sunki, nes jis turėdavo paruošti dvarui greit įvairių užsakytų pramogų. Nedžiugino Moljero nė šeimos gyvenimas. Jau 40 metų turėdamas, rašytojas vedė 17 m. lengvabūdę artistę Armandą Bežar, su

kuria paskiau nekaip sugyveno. Ji paėdė jam širdį, o jo sveikatą pakirto nuolatinis įtemptas darbas ir kova dėl savo komedijų vaidinimo. Laimėjimas per kovas

1673 m. jo farsas-baletas „Tariamasis Ligonis" buvo vaidinamas ketvirtu kartu. Moljeras pasijuto nesveikas. Draugai patarė nevaidinti, tačiau rašytojas nepaklausė: ėjo į sceną, nes norėjo, kad artistai turėtų dienos uždarbį. Scenoj sulig paskutiniais žodžiais Moljerui plūstelėjo iš burnos kraujas. Parneštas namon šaukėsi kunigo; šis atvyko per vėlai. Slaugomas dviejų vargdienių vienuolių seselių, kurioms jis buvo leidęs pernakvoti, didysis artistas mirė. Mirtis darbe

Moljero laikais daug artistų būta menkos doros; dažnai ir jų vaidinimų būta nepadorių. Žmonių akyse nepadorus buvo ir artisto darbas. Dėl to tik susitaikinęs prieš mirtį su Bažnyčia, pasmerkęs savo amatą, artistas galėdavo būti laidojamas su bažnytinėmis apeigomis. Moljeras mirė be kunigo; todėl parapijos klebonas laidoti su apeigomis atsisakė. Rašytojo našlė kreipėsi į karalių. Karaliaus paprašytas Paryžiaus arkivyskupas leido lydėti į kapus dviem kunigam su keletu žvakių, tačiau kūnas nebuvo nešamas į bažnyčią. Komiko viešoji opinija Laidotuvės

Moljero trupė 1680 m. susijungė su kita, ir tas junginys davė pradžią tautiniam prancūzų teatrui, vadinamajai „Comédie Française".

2. Kūrybos charakteris ir menas

a) Svarbieji kūriniai. — Iš savo negausingų kūrybos metų Moljeras paliko apie 30 originalinių veikalų: intrigos farsų, komedijų-baletų, kurių reikėjo karaliaus rūmams, tragikomedijų. Kol kilnojosi provincijoj, ėmėsi daugiausia farsų, tik grįžęs į Paryžių susirado savo tikrąjį kelią — papročių ir charakterių komedijas.

Pastabus Paryžiaus miestiečio vaikas prisižiūrėjo gatvės gyvenimo, keliautojas po provinciją pažino kaimiečius, karaliaus rūmų komedininkas įžvelgė aukštuomenės papročius ir jų iškrypimus. Juos ir nukėlė į sceną. Papročių komedijos

Papročių iškrikimo paveikslai vyrauja daugiausia pirmose komedijose, kai grįžo į Paryžių. Triukšmingai jas pradėjo 1659 m. „Juokingomis Pamaivomis" (Les Précieuses ridicules), išjuokdamas salonų prašmatnumus, eilių kalikus, kvailų romanų skaitytojus ir skaitytojas — dvi provincijos paneles, kurios atvažiavo į Paryžių ištekėti taip, kaip romanai moko. Moljeras čia sukrečia išvirkščius savo laiko papročius, kaip Servantas savo „Don Kichotu", nepagailėdamas net ir šiurkštaus neestetiško juoko (žaizdų čiupinėjimas, su lazdomis vaikymasis). Savo amžiaus mergaičių auklėjimą, nelygias sutuoktuves ima nagan „Moterų Mokykloj" (Ecole des femmes), kur Arnolfas džiau- Juokingosios Pamaivos Moterų Mokykla

gias, kad jo sužadėtinė kvailutė, nes dėl to ji nemokėsianti jo apgaudinėti; didžiuojas, kad jis, turtuolis, ima beturtę mergaitę ir dėl to turįs teisę reikalauti, kad ji jam būtų visada dėkinga, o kad būtų ištikima, galįs ją ir kambary užrakinti. — Vėlesnėse „Mokslingose Moteryse" (Femmes savantes, 1772) rodo moteris, kurios užmiršta šeimos ir namų reikalus, atsideda tik filosofijai, filologijai ir išvaro tarnaitę tik už tai, kad ji nesuskubo išmokti ponios reikalaujamų kalbos taisyklių ir padarė sintaksės klaidą.

Mokslingos Moterys

Pačiame kelerių metų kūrybos klestėjime pro papročių paveikslus galingai prasimuša puikus menas žmones charakterizuoti. Tai garsiausios Moljero charakterių komedijos: „Tartiufas" (1664), „Don Žuanas" (Don Juan, 1665), „Mizantropas" (1666), „Šykštuolis" (Avare, 1668), po kurių jau nieko didesnio nesukūrė. Jose iškyla ištisa tipų galerija. Pro kitus visa galva aukščiau stiepias Tartiufas, kuris apsimeta maldingumu, o paskui ištikimumu karaliui, bet viduj yra visiškas pasileidėlis, egoistas, beširdis, gudrus, klastingas provokatorius. Jis įsibrauna į lengvatikio Orgono šeimą, susuka seniui galvą taip, kad tas išgena savo sūnų iš namų, paskiria visą turtą veidmainiui, išduoda jam visas paslaptis ir verčia dukterį už jo tekėti, tik nesuspėja sumanymų įvykdyti: demaskuotas veidmainys jį patį meta iš namų ir įskundžia vyriausybei.

Charakterių komedijos

Tartiufas

Tartiufe įkūnyta biauriausia iš visų ydų — veidmainybė, su kuria paskui taip kovos Alsestas. Veidmainys dangstosi tokia skraiste, kokia tinka tam momentui. Moljero veidmainys užsideda religiškumo ir karaliui ištikimumo kaukę; kada sąlygos pasikeičia, kinta ir kaukės.

Jei Tartiufas yra slaptas pasileidėlis, tai Don Žuanas yra viešas. Tai iš ispanų legendos paimtas aristokratas, kuriam nieko nėra švento, nei Dievo, nei dorovės, nei žmoniškumo, tik malonumas suvadžioti įvairių luomų moteris, išplėšti jas tiesiog iš sužadėtinio rankų ir paskui iš jų tyčiotis. Na, jį Moljeras, lygiai kaip ispanų legenda, ir nugramzdina į pragarą. — Don Žuano paveikslas perbėgo per visas literatūras; apie 100 veikalų mėgino jį savaip individualizuoti, bet savo pagrinde jis vis tiek lieka palaidos aistros žmogus, kokį jį parodė ir Moljeras.

Don Žuanas

To veidmainingo ir pasileidusio gyvenimo neapkenčia „Mizantropo" Alsestas, smerkia jį ir stengias pasitraukti nuo visuomenės, norėdamas doru žmogum išlikti. — Tipų galeriją dar papildo Šykštuolis, Tariamasis Ligonis (Ma-

Mizantropas

lade imaginaire), „Miestietis-Bajoras“ (Bourgeois Gentilhomme) ir eilė smulkesnių iš dvaro didikų, iš provincijos aristokratų, turtingų ir nuskurusių miestiečių, naivių ir gudrių kaimiečių, tarnų ir tarnaičių, prancūzų ir svetimųjų, savo laikų, retkarčiais ir iš legendų paimtų, nenaudėlių, bet šalimais ir gerų, kad stipriau pabrėžtų pirmuosius.

Įvairumas

Tuos tipus piešdamas Moljeras ir parodo visą savo meną.

b) Komedijų menas. — Moljeras puikiai sugeba pastebėti žmonių ir amžiaus silpnybes, pašalinti nereikšmingus bruožus, o išskirti ir pabrėžti tuos, kurie žmogų labai charakterizuoja. Tuo jis padaro tipą ryškų, reljefingą; jo bruožai, kaip skulptūros kontūrai, įsirėžia į atmintį. O kad jie išeitų natūralūs, gyvi, Moljeras rodo žmogų ne tik vienos ydos apsėstą, bet gyvenantį ir kitais jausmais (Alsestas neapkenčia ir sykiu myli, Harpagonas myli turtus ir neturtingą Marijoną).

Mokėjimas pastebėti, išskirti, sugyvinti

Vertingiausi tie Moljero žmonių paveikslai, kur pro atskiro individo ar luomo ydas iškelia apskritai žmogiškas silpnybes, visais laikais ir visose tautose pasitaikančias. Nors juokingųjų pamaivų saloniniai laikai jau praėjo, vis dėlto ir šiandien galima komedija domėtis, nes ir šiandien sutinkam tų pačių silpnybių: noro išsiskirti iš kitų bent kalba ir manieromis, noro pagyventi svajonėmis, ypačiai įsivaizduotais meilės žygiais, nekalbant jau apie šykštumo, veidmainiavimo, įsivaizdavimo ydas. Ir šiandien veidmainį pavadinam iš Moljero skolintu vardu — tartiufu, pasileidėlį — donžuanu, žmonių nekentėją — mizantropu, šykštuolį — harpagonu.

Visuotiniai tipai

Vis tai komedijų žmonės. Tačiau didžiuosiuose Moljero veikaluose nežinia ko daugiau: ar komizmo ar tragizmo; juokas čia susilieja su ašaromis. Su ašaromis dėl to, kad atskleidžiamos skaudžios gyvenimo žaizdos: parodoma, kaip papročiai išsigimę, kaip teisingumas žlugęs, kaip meilė perkama ir parduodama, kaip atvirumas iš gyvenimo ujamas, kaip pataikavimas yra pagraužęs širdis; dar skaudžiau, kad tos ydos taip įsigalėjusios, jog veikėjas niekados nesitaiso; o skaudžiausia, kad tos neteisybės griauja ir visai nekaltų žmonių gyvenimą. Ir jeigu Moljeras pabaigia savo komedijas „gerai“, tai kartais visai nenatūraliai. (Pal. Šykštuolio atomazgą, Tartiufo nubaudimą — deus ex machina!).

Tragiškos gaidos

Komizmo rūšys ir priemonės

Į tą dažnai apverktiną gyvenimą Moljeras pažvelgia iš juokingosios pusės. Ir susipina tada įvairių juoko rūšių gamos. Juokas su m o r a l i n i u p a s i t e n k i n i m u, kada nenaudėliams nepasiseka jų žygiai ir kada jie patys pakliūva į savo sutaisytas kilpas (Tartiufas meilinas Orgono žmonai, o Orgonas pats klauso, Selimena prispirta pasirinkti vieną iš dviejų); juokas su karčia r e z i g n a c i j a, kai matai žmogaus tokį apjakimą, kad nors baslį ant galvos tašyk, jis vis tiek savo neatsižadės ir nepraregės (Orgonas netiki skundais prieš Tartiufą, „poetas" Orontas savo poezijos gerumu įsitikinęs); juokas su n u o š i r d ž i a u ž u o j a u t a, kada matai Mizantropą, per daug susiskaudinusį dėl pasaulio veidmaniškumo; juokas su n u o š i r d ž i u d ž i a u g s m u, kaip juokiamasi iš vaikų naivumo (Marijonos ir Valero susipykimas ir susigerinimas „Tartiufe"); ž a i s m o juokas, kada dėl savo charakterių du žmonės nesusikalba: abudu nori kalbėt, vienas antrą nutraukia ir dalyko neišsiaiškina, q u i p r o q u o, kada vienas kalba apie vieną dalyką, antras apie kitą, ir tarias apie tą pat kalbą (Šykštuolis Harpagonas apie pinigų dėžutę, o Valeras apie jo dukterį); esama ir p r i m i t y v a u s juoko (su lazdomis vaikymasis, antausiai).

Veikalo technika ir taisyklės

Daugiausia paisydamas charakteristikos, Moljeras nesirūpino medžiagos originalumu, intrigos painumu, kūrybos taisyklėmis. Medžiagą dažnai pasiskolina ir iš senesnių rašytojų (Plauto, Terencijaus), ispanų, prancūzų fabliaux ar menkesnių plunksnos darbininkų.

Intriga yra nesudėtinga: dažnai du besimylį norėtų susituokti; koks užsispyręs tėvas ar motina neleidžia ir t.t. Užuot pynęs intrigą, Moljeras sugretina pagrindinį veikėją su antriniais ir jį iš visų pusių it prožektoriais nušviečia.

Vietos ir laiko vienumai dažnai išlaikyti, nors apskritai visos taisyklės Moljerui tiek teturi reikšmės, kiek jos leidžia patikti publikai.

3. Mizantropas

Ydų rinkinys

„Mizantropas" yra lyg santrauka visų tų nedorybių, kurias Moljeras buvo išvilkęs į scenos teismą ankstesnėse komedijose. Sugedimas asmens gyvenime, visuomenės papročiuose ir valstybės įstaigose — tinginiavimas, amžinas flirtas, tarp nieko

neveikiančių aristokratų įsigalėjusios apkalbos, už akių šmeižimas, į akis pataikavimas, aristokračių tarpe paskalų nešiojimas ir vienos kitai pavydas, literatūros skonio sugedimas ir vis dėlto noras „sonetus“ kurti, rašytojų ambicija, teismų neteisingumas, karaliaus rūmuose protekcionizmas, valdžios panaudojimas savoms ambicijoms — vis tai gyvenimo aplinkuma, kurioj augusį Alsestą Moljeras išstumia į sceną. Tepindamas tik plonutę intrigą, sukinėja jį tarp kitų žmonių ir, su jais sugretindamas, leisdamas susidurti, nušviečia jo charakterį dialogais ir veiksmais, o paskui dar jį pagilina.

a) Pirmykščiai Alsesto nusiteikimai. — Alsestas ne toks kaip visi. Jis nemėgsta žmonių draugijos, stengias laikytis „nuo jos atokiau“. „Kas visai žmonių giminei draugas, tas man priešas“. Šita individualistiška prigimtis išlaikė jį nesugedusį aplinkumoje su prigimtaisiais žmogaus idealais — *nuoširdumu* ir *atvirumu*. Jis pats toks, to reikalauja ir iš kitų. Bet gyvenime „aš matau visur tik biaurų šunuodegavimą, tiktai melą, savimylą, išdavimą, apgaulingumą“. Alsestas į tokį gyvenimą negali ramiai žiūrėti. Jo širdy kyla didelė reakcija, pasipiktinimas; jis smerkia žmones, „vienus už tai, kad jie blogi ir pikti, kitus už tai, kad jie tiems negeriesiems pataikauja“. Bet jis reaguoja tik širdim ir žodžiu, o kovote tuos negerumus nukovoti nesiryžta, nes viskas jau taip sugedę, kad ir karaliaus rūmuose vieta tik tiems, kurie gerai pataikauja ir apgaudinėja. O jis apgaudinėti žmonių nemoka, ramybės trokšta, ir dėl to paima jį „pasiutęs noras bėgti į dykumas, kad tik toliau nuo žmonių“. — Alsestas ne kovos ir ne kūrybos žmogus, bet pasyvus „atviros širdies“ kankinys. Atvirumas ir širdis jį toliau žudys ir padarys dar didesniu žmonių „nekentėju“.

Individualistas

Idealistas

Impulsyvus

Pasyvus

Pesimistas

b) Alsesto evoliucija. — Dėl savo atvirumo jis žeria tiesą į akis ir įsigyja priešų. Jį patraukia į teismą. Bet ir dabar net savo reikalų Alsestas nenori ginti. Tegul su juo daro, ką nori. Iš tos bylos jis įsitikinsiąs, „ar pakaks žmonėms begėdiškumo . . ., kad galėtų viso pasaulio akyse jį taip neteisiai nuskriausti“. Kad ir neteisingai, bet jį nuteisia. Alsestui geriau 20.000 frankų sumokėti, nekaip skųstis aukštesniam teismui. Jis beveik džiaugiasi, kad jo filosofinės išvados pasitvirtino: jo pasmerkimas parodęs, kad „nenuginčijamos teisės kenčia“, „kokie baisūs yra mūsų dienų žmonės“, kad jis turįs teisę „keikti

Pesimizmo filosofija

žmogaus prigimimą už jo neteisingumą ir amžinai jo neapkęsti" (o kodėl džiaugias Hamletas per artistų vaidinimą?).

Moljero tipai: Alsestas ir Selimena

Proto ar jausmo žmogus?

Bet su žmonėmis Alsestą riša dar *širdis:* jis pamilo lengvabūdę koketę, jauną našlę Selimeną. Alsestas mato jos ydas, pripažįsta, kad jos seserėčia Elijanta yra daug vertesnė jo meilės. „Protas kasdien man tai sako, bet juk meilė proto nesiklausia". Jis dar tikis ją pataisysiąs. Net kada jis pamatė, kad ji kelis iš karto „myli", kad jį kitų akivaizdoje išjuokė, kada visi kiti dėl to žemumo ją pametė, — ir tada Alsestas negali išsivaduoti iš meilės. Jis taip ją myli, kad viską jai atleidžia ir siūlo savo ranką. Alsestą filosofą aiškiai nugalėjo Alsestas, mylįs žmogus. Jausmas palenkė protą. Tai tik parodo, kad ir žmones smerkdamas Alsestas daugiausia vadovavosi jausmo pakištais įspūdžiais, refleksija, kuri leido jam pažvelgti į pasaulį tik pro padidinamąjį ar sumažinamąjį stiklą.

Paskutinis nusivylimas

Atsiskyrėlis

Alsestas siūlė Selimenai ranką ir reikalavo pasitraukti su juo į nuošalumą, kur juodu ramiai galėtų gyventi be žmonių. Bet „vienatvė gąsdina 20 metų sielą", ir ji atsisako. Paskutinis nusivylimas. Ir Alsestui belieka tarti: „Aš visų atstumtas, neteisybių nukamuotas, išsinersiu iš tos žmonijos ydų bedugnės ir pasiieškosiu žemėj tolimo nuo žmonių kampelio, kur būtų galima laisvai tapti garbingu žmogum".

c) A l s e s t a s k o m i š k a s. — Tą bėgantį iš gyvenimo Alsestą, labiau atrodantį tragiškai, Moljeras mokėjo parodyti ir

iš juokingosios pusės. „Didžiulis sveiko įtūžimas prieš mūsų dienų papročius daro tave juokingą“, atsiliepia apie jį Filintas. Juokingas daros Alsestas, per daug jau reaguodamas į gyvenimo reiškinius, daugiau, nekaip jie to verti; juokingas, kada viena užsimoja, o kita padaro. Antai, užteko sužinoti, kad Selimena kam kitam laiškus rašinėjanti, ir jau jis bėga pas kitą, pas Eliantą, jai kloja po kojų savo širdį; bet dar panūsta „atvirai“ išsibarti su Selimena ir pas ją su laišku bėga, užpuola ją visu smarkumu, bet baigia tuo, kad vėl puola ant kelių ir maldauja Selimeną meilės. Juokingas ir jo užsispyrimas daryti būtinai priešingai, kaip kiti daro (scena su Filintu dėl teismo). Komiškas jo staigumas, kada jis reikalauja, kad Selimena pasirinktų jį ar tą kitą. Pagaliau šypsnis kyla, kada Alsestas pats sau prieštarauja, tas visiško atvirumo reikalautojas prikiša Selimenai: „Argi tamsta negali pasisakyt, kad tamstos nėra namie“. Mat, jis su ja nori išsiaiškinti. Prieštarauja sau, kai peikdamas nenuoširdumą jis pats myli nenuoširdžiausią lengvabūdę koketę, visų rūpesčių centrą. Tai vis komiškos scenos, kylančios iš Mizantropo charakterio ypatumų: staigumo, linkimo į kraštutinumus. Charakterio komizmas

Šitos Alsesto silpnybės ir jo geri norai daro jį tragikomišką.

Į jo paveikslą Moljeras įdėjo nemaža ir autobiografinių bruožų. Ir jis pats susidūrė su aplinkuma, ir jis pats patyrė savo žmonos išdykumą. Bet svarbiau, kad šituo paveikslu Moljeras užbėgo už akių dar beveik tik už šimto metų pasirodysiančiam Ruso ir vėlesniems „pasaulio sielvartininkams“, nušviesdamas jų neramią dvasią ir sykiu ją jau išparodijuodamas. Autobiografiška Ateities parodija

d) V e i k s m a s. — Mizantropo intriga viena iš paprasčiausių: Alsestas nori išsiaiškinti, ar Selimena jį myli, bet vis kas nors sutrukdo. Tik penktame veiksme paaiškėja, kad ne. Veiksmo maža, tik ketvirtame akte atsiranda tarp Alsesto ir Selimenos kliūtys, dar labiau įtempiančios santykius. Visos scenos atskleidžia veikėjų charakterius ir ano meto papročius.

4. Šykštuolis

a) S i u ž e t a s. — Šykštuolis Harpagonas yra našlys. Jis turi suaugusį sūnų Kleantą ir dukterį Elizą. Ją myli Valeras. Kad dažniau su ja matytųs ir pelnytųs šykštuolio pasitikėjimą, jis įsitaikė į Harpagono namus prievaizdu. Valeras pataikauja šykštuoliui, bet tai nedaug jį džiugina, nes Harpagonas nori išleisti Elizą už turtingo senio Anzelmo, kuris ją vesiąs be pasogos. Valeras ir Eliza

Kleantas ir Marijona

Harpagono sūnui Kleantui reikalingi pinigai. Jų pasiskolinti jis gali už aukštus procentus iš vieno lupiko. Bet pasirodo, kad tas lupikas yra jo paties tėvas, kuris už tokį sūnaus elgesį baisiai supyksta. Šykštuolio pyktis dar labiau auga, kai sužino, jog sūnus myli kuklią Marijoną, kurią pats Harpagonas nori paimti sau į žmonas. Tačiau šykštuolis beveik viską užmiršta, kai sužino, jog kažin kas pavogęs dėžutę su aukso pinigais, kurie buvo užkasti sode. Harpagono virėjas apkaltino Valerą. Ir čia įvyksta juokingiausia qui pro quo scena. Senis Harpagonas kalba apie dėžutę, o Valeras mano, kad šykštuolis barasi už meilinimąsi jo dukteriai. Valeras prisipažįsta ją mylįs, o senis šėlsta manydamas, kad jaunuolis myli jo pinigų dėžutę. Viskas baigiasi laimingai. Pasirodo, kad turtingasis senis Anzelmas yra Valero ir Marijonos tėvas. Valeras gali vesti Elizą, o Marijona tekėti už Kleanto, nes Anzelmas duoda pasogą ir žada iškelti vestuves. Harpagonas taip pat patenkintas, nes atsiranda pavogta dėžutė, o dar Anzelmas žada jam pasiūti drabužių eilę.

Harpagonas ir pinigai

Laiminga atomazga

b) K o m p o z i c i j o s p r i e m o n ė s. — Tokia intriga, kaip „Šykštuolio", Moljero komedijose pasitaiko dažniausiai. Ji tuo ypatingesnė, kad yra dvilypė: mylis dvi poros, bet abidvi Šykštuolis nori išdraskyti: vieną mergaitę sau pasiimti, kitą Anzelmui. Daro tai dėl to, kad jo būdui taip tinka: atliks pinigų, ir turės gerą šeimininkę. Šykštuolis tokiu būdu yra viso veiksmo centras. Nuo jo šykštumo žymiai priklauso kitų veikėjų elgesys. Abi poros sukasi aplink, stengdamosi kaip nors sukliudyti senio siekimus. Šitos jaunųjų pastangos ir šykštuolio aistros bei užgaidos sumezga ir įtempia veiksmą.

Intrigos dvilypumas

Veiksmo centralizavimas

Komedijos pabaiga (veiksmo atomazga) taip pat charakteringa Moljerui; būtent, atomazga nėra logiška, nekyla iš susidėjusių aplinkybių, o iš laimingo „nesusipratimo". Jeigu veiksmas eitų logiškai — kaip charakteriai reikalauja, tai komedija turėtų baigtis arba Šykštuolio arba jaunųjų pralaimėjimu. Tada būtų gal ir tragiška. Kad išvengtų tokio galo, komedija turi atsargoj vieną „nežinomą", kuris it burtininkas turės viską laimingai išvesti. Tas iksas yra Anzelmas. Jo išsprendimas yra it atidarytas dangtis visai susitvenkusiai energijai pašalinti. Tik atsitiktinis susiradimas, kad jis Marijonos ir Valero tėvas, visus patenkina ir komediją baigia laimingai (pal. „Tartiufą"!).

„Nežinomasis" atomazgoje

„Šykštuolis" pažymėtinas dar tuo, kad per jį Moljeras arčiau sueina su antikiniais autoriais. Būtent, Harpagono sau-

gomos auksinių dėžutės motyvas yra pasiskolintas iš romėnų rašytojo Plauto komedijos „Aulularia". Harpagonas nuolat savo dėžute sielojasi, apie ją mąsto, kaip ir Plauto herojas. Bet Moljeras aklai nesiskolina; jis pasirinktą motyvą perdirba: Plauto šykštuolis buvo vargšas, o Harpagonas žymus miestietis, turtuolis, apsisiautęs abejotino padorumo patarnautojais (Frozina, lupikavimo tarpininkas), dėl šykštumo demoralizuojąs savo šeimyną ir sukeliąs prieš save net vaikus.

Pagalvoti. — 1. Mados reiškiniai „Juokingosiose Pamaivose". Kaip reiškias dvaro ir miesto mados lietuviškam kaime (pal. Pelėdos „Klaidą", Žemaitės „Topylį"...). Kodėl mados keliauja iš miesto į kaimą? 2. — Kas Šykštuolį padaro juokingą (pagal Alsesto charakteristiką). — 3. „Mizantropo" moters (lyginamoji charakteristika). — 4. Alsestas palyginti su Filintu; katras gyvenimo pažangai yra naudingesnis? — 5. Kurie „Mizantropo" veikėjai geriausiai supranta ir įvertina Alsestą? — 6. Kas manytina apie J. J. Ruso nuomonę, kad, žiūrėdami „Mizantropo" komedijos, juokiamės iš doriausio žmogaus? Ar Alsestas galėjo ištesėti savo paskutinį pasiryžimą nuo žmonių pabėgti, ar ne? — Kuo Alsestas panašus į Hamletą? Don Kichotą? — 7. Kodėl Moljero komedijos atrodo realesnės už Rasino tragedijas, nors abu vaizduoja žmones, aistrų-ydų valdomus? Kodėl Moljero komedijos mums artimesnės nei Rasino tragedijos? — 8. Ko Moljeras reikalauja iš poeto (referatas pagal „Juokingąsias Pamaivas" ir „Mizantropą"). — 9. „Tartiufo" dramatinis augimas ir charakteristikos būdai.

III. KLASICIZMO POETIKA

Bualio „L'Art Poétique"

Mikalojus Bualio (Nicolas Boileau, 1636—1711), teisininko sūnus, iš pradžios buvo skirtas į kunigus, pakliuvo į advokatus, pagarsėjo literatūroj, kurią iš mažens buvo pamėgęs.

Reikšmingiausias jo veikalas, turėjęs didelės įtakos vėlesnei prancūzų literatūrai, yra eilėmis parašytas „Poezijos menas" (L'Art poétique).

Mikalojus Bualio

Poetiką rašė jau pasirodžius didesniems prancūzų klasikinės literatūros kūriniams (1674), dėl to Bualio galėjo paliesti visa, ką jis gero matė savo draugų (Rasino, Moljero) ir amžininkų veikaluose. Naudojosi jis ir Aristotelio „Poetika", ypač Horacijaus „De arte poetica". Bualio savo „Poezijos Mene" suima ne tik savo poetines pažiūras, bet išreiškia beveik visas ištiso prancūzų klasikinio amžiaus teorijas.

Bualio nemėgsta įmantrumo, nenatūralumo, todėl jis pataria sekti gamtą. Tai reiškia ne paveikslus, peizažus, bet žmogaus prigimtį, ypačiai žmogaus charakterį, jo sielą. Stebint žmogaus prigimtį, bus galima išmokti vaizduoti žmones tikrus, nedirbtinius; „nieko nėra gražu, tik tai, kas tikra, nes tikrumas vienas tėra malonus".

Proto reikšmė

Bet visa, kas tikra, natūralu ir gražu, tebus galima pasiekti elgiantis ir viską apsvarstant protingai. Todėl: „Mėkite protą: tegu iš jo jūsų raštai sau ima ir savo grožio spindesį ir savo vertę". Tuo Bualio nesistengia paneigti jausmo ir vaizduotės reikšmės meno kūryboj: jis tik nori, kad tos dvi sielos galios, kaip žemesnės, būtų palenktos proto kontrolei.

Sekimas senove

Trečias svarbus bendras poetikos principas — sekti antikiniais rašytojais. Lig šiol sugebėdami mums patikti jie turi turėti nemaža gero, pamokomo. O tai bus, greičiausiai, žmogaus pažinimas, suradimas žmoguje kažin ko pastovaus, mokėjimas įtikinamai, tikrai vaizduoti. Tiesa, pats Bualio nėra aiškiai pasakęs, kaip reikia sekti antikiniais rašytojais.

Klaidingas, ilgai varginęs poeziją Bualio reikalavimas — mitologijos būtinumas poezijoj. Tiesa, Bualio mitologijos kaip papuošalo tereikalavo epopejoje, tačiau pagoniški dievai tiek tragedijoj, tiek epopejoj, tiek odėj ir net smulkesniuose žanruose viešpatavo lig romantizmo laikų, kol buvo suvokta, kad negyvi pagoniški dalykai negali būti nuoširdžiai pergyvenami ir suprantami, kada jais jau netikima. O pats Bualio mitologiją piršo ne vien dėl to, kad ji buvo vartojama graikų ir romėnų literatūroj — šitaip elgėsi ir dėl pagarbos krikščionių religijai: nenorėjo, kad krikščioniui brangios tiesos ir vardai būtų traukiami į pramogos dalykus (taip tada žiūrėta į literatūrą). Mitologija

Iš tragedijos Bualio reikalauja, kaip ir Aristotelis, kad ji žadintų užuojautą ir baimę ir kad charakteriai būtų įtikiną (tikri). Laiko ir vietos vienumai Bualio taip pat reikšmingi, kaip ir veiksmo vieningumas. Tai, ko dėl vietos vienumo negalima parodyti, galima papasakoti. Intriga turi būti paprasta, atomazga (katastrofa) gerai paruošta. Tragedijos taisyklės

Komedijos autoriui labiau reikia pažinti žmogaus prigimties. Jis turi stebėti karaliaus dvarą, miesto gyvenimą ir vaizduoti žmonių silpnybes. Kiekvienas veikėjas turi kalbėti jam atsakančia kalba. Komedijai taip pat reikia veiksmo, kaip ir tragedijai. Reikia vengti „riebių" posakių ir vulgarių priemonių juokui sukelti. Galima juokinti tik nenusižengiant sveikam protui ir žmogaus prigimčiai. Reikalavimai komedijai

Šitais Bualio poetikos dėsniais literatūra gyveno visą 18 amžių. Kai kurie tų dėsnių dar nėra nustoję reikšmės nė dabar. Jei, sakysim, dramų rašytojai vietos ir laiko vienumo dabar dažnai nesilaiko, tai negalima būtų sakyti, kad jis prasmės neturi; jis visada naudingas, kada norima sutelkti įspūdį. Tik 17 amž. vietos vienumas buvo reikalingas dar ir dėl to, kad scenoje sėdėdavo didikai: nepatogu buvo kliudyti garbingiems asmenims keičiant dekoracijas. Įtaka

IV. ANGLŲ POEMA

Miltonas

Iš to aš pasimokiau, jog geriausias daiktas —
Klausyti Dievo, Jį mylėt su baime,
Taip elgtis, lyg Jisai regėtų,
Laikytis Jo apvaizdos, priklausyti Jam vienam.

„*Nustotasis Rojus*"

1. 17 amžiaus Anglija

Tuo metu, kai prancūzų klasikai kūrė tvirtai absoliutizmo valdomoj aristokratinėj valstybėj, Miltonas, po Šekspyro didžiausias anglų poetas, gyveno neramiu savo krašto laikotarpiu. Jo ir kūryba nutolus nuo klasikinės.

Politinės kovos

Karalius Karolius I, padedamas aukštų dvasininkų ir aristokratų, nenorėjo skaitytis su miestelėnais ir liaudimi. Šieji nemanė didikams ir valdovui pasiduoti. Miltonas kaip tik priklausė tai pamaldžiai buržuazijos srovei, puritonams, dideliems karaliaus priešams, kurie reikalavo respublikos ir, gavę valdžią, Karoliui I nukirto galvą.

Puritonai

Kaip religinė sekta puritonai yra kalvinizmo atskala, vejanti iš gyvenimo visokį džiaugsmą, pasismaginimą, teatrą. Kai jie paėmė valdžią, artistai iš Anglijos turėjo kraustytis į Europos žemyną. Vienintelė puritono knyga — Šv. Raštas. Poezija, Miltono žodžiais tariant, „turi prakilniais ir įtikinančiais himnais garbinti Dievo sostą ir Dievo didybę, šventųjų ir kankinių darbus". Dėl tokio griežtumo poezija puritonų valdomu laikotarpiu buvo skurdi. Jei ne Miltonas, tai ši rūsti kalvinizmo sekta menui nebūtų palikusi nieko patvaresnio.

2. Gyvenimas ir darbas (1608—1674)

a) Renesanso žmogus. — Jonas Miltonas gimė Londone. Jo tėvas mėgo muziką, todėl vaikui iš mažens menas nebuvo svetimas. Būsimasis poetas mokėsi Londone, paskui Kembridžio „Kristaus kolegijoj", kur jį dėl jo dailumo ir lėtumo praminė „Kristaus kolegijos dama". Jau čia jis pradeda rašyti.

Antikinės studijos

Tėvai norėjo sūnų išleisti į dvasininkus, bet jis nesutiko, apsigyveno provincijoj, uoliai skaitė graikų, lotynų, italų rašytojus, išmoko hebrajų ir

syrų kalbas, kad galėtų šv. Raštą skaityti iš originalo. Provincijoj Miltonas parašė pirmuosius žymius kūrinius, itališkai pavadindamas: „L'Allegro" (Linksmasis) ir „Il Penseroso" (Susimąstęs). Šiose trumpose poemėlėse dar dvelkia Šekspyro laikų dvasia, Vergilijus, Teokritas su senovės mitologiniu Bachu, Venera, nimfomis. Ir pats Miltonas imasi keliauti po klasišką Prancūziją, renesansišką Italiją, rengias leistis į antikinę Graikiją, bet, išgirdęs apie parlamento kovas su Karolium, grįžta į Londoną. „Negalėjau, — sako jis, — smagiai savo malonumui važinėtis, kai mano tautiečiai kovojo dėl laisvės".

Renesanso saitai

Kelionės į pietus

b) P u r i t o n a s. — Nuo šiol Miltonas kinta. Dėl pareigos jis ilgam atsisako nuo poezijos (per 20 metų sukuria tik kelis sonetus), daros griežtu puritonu, puolasi į kovos sūkurį, aštria plunksna kovoja dėl laisvės, gina savo idėjas, dirba politikoj, būdamas diktatoriaus Kromvelio sekretorius. „Kanklės Miltono rankose pavirsta trimitu", vėliau sakė didelis anglų poetas romantikas Uordzuort. Ir apakęs jis nenusimena, nemeta darbo.

Kovotojas

Jonas Miltonas. Iš jo veido spindi rimtumas, energija, valia, kuri ir nelaimėse jam leido būti karališkai nusiteikusiam

1660 m. puritonai buvo nuversti nuo valdžios sosto, ir ne vienam jų galva nuo sprando nuriedėjo. Miltonas atsidūrė kalėjime, bet netrukus buvo paleistas. Aklas jis pasitraukė iš audringo gyvenimo ir atsidėjo kūrybai. Jis pasinėrė į pirmąsias pasaulio dienas. „Nei apakimas su kaulų gėla, nei senatvė su nepritekliais, nei naminiai rūpesčiai su politiniais nusivylimais, nei šmeižtai ar pagarba ir užmiršimas negalėjo pakirsti jo tikrai karališko nusiteikimo ir rimties" (Macauly). Jis diktuoja dukterims ar šiaip žmonėms „Nustotąjį Rojų", didžiausią anglų poemą (1667), jau tikrą puritono knygą, kurioj gieda apie Dievą, angelus, piktąsias dvasias, nepraleidžia progos nepamokęs, ir tik nimfų, faunų, Pano vardai primena jį buvus senaisiais graikais susidomėjusį. Parašė dar „Atgautąjį Rojų", bet jam toli gražu ligi „Nustotojo Rojaus".

Pareigininkas

Kūrėjas

Miltono būde ir raštuos matyti daug priešingumų. Jame keistai jungėsi švelnumas ir griežtumas. Jo jautrumas, padėjęs suprasti gamtos ir žmonių gražumą, susilieja su jėga, kartais beveik su brutalumu. Štai, žiūrėk, savo kūriniuos jis leidžiasi nešamas muzikos ritmo, švelnių pojūčių, žavinčių vaizdų, bet vėl susigriebia, ima kalbėti apie nenulenkiamas pareigas, apie būtinus dėsnius, kurių kiekvienas turįs páisyti. Todėl jo „Nusto-

Būdo kontrastai

tajam Rojuj" yra toki staigūs perėjimai nuo ramaus gamtos vaizdavimo, nuo idilės prie rūsčių scenų, net prie didaktikos ir teologijos. Šita dvilypė prigimtis poetui padėjo garsiojoj poemoj į draugę suvesti švelnumą ir jėgą, paprastumą ir didingumą.

3. Nustotasis Rojus

a) M e d ž i a g a i r p l a n a s. — Miltoną įkvėpė didinga žmonių giminės nusikaltimo tema. Jis ima Senojo Testamento pasakojimus apie pasaulio sukūrimą, piktųjų angelų maištą, Adomo ir Ievos leidimą, Ievos gundymą ir pirmųjų tėvų išvarymą iš rojaus. Fantazijos pagautas, Miltonas vaizduojas ir savaip pergyvena tuos *įvykius*, *veikėjus* ir *gamtą*.

Šv. Rašto medžiaga

Pasirinkdamas atvaizduoti pasaulį anapus gamtos ribų, Miltonas panašus į Dantę. Tačiau abu poetai nevienodai tą pasaulį pergyvena. Dantės kūrinys realistiškesnis, jame daug jo laikų įvykių ir asmenų. Miltonas kiek begalėdamas vaduojas iš savo laiko; f a n t a z i j o s, jausmo sparnais mėgina nusikelti į praeitį, kur jokia dabartis nedrumsčia. Nuo gyvenimo atitolo, nors gyvenimo d v a s i a (ne konkretūs įvykiai) persimeta į antgamtinę sritį. Antra, italų poetas pats keliauja, stebi, aprašinėja, veikia, o Miltonas, pats nuošaliai stovėdamas, paleidžia Šėtoną ir bloguosius angelus *kovoti* su Dievu. Kova dvilypė: angelų maištas ir pirmųjų žmonių nusikaltimas. Abidvi dalis sujungia tas pats veikėjas Šėtonas, kuris su angelais jėga nori nuveikti Dievą, o su žmonėmis — gudrumu ir klasta. Angelų maištas kupinas jėgos ir veiksmo; pirmųjų tėvų rojaus gyvenimas skendėja idilėj. Dvilypis ir pasakojimo būdas: apie angelų maištą pasakoja arkangelas Rapolas, apie rojaus idilę ir pirmųjų tėvų nusikaltimą pasakoja pats autorius.

Antgamtinis kūrinys

Fantazija

Veiksmas

Du veiksmo plotai

b) A n g e l ų m a i š t a s. — Kai poema prasideda, veiksmas jau yra įpusėjęs — piktosios dvasios, kovą su Dievu pralaimėjusios, guli nugramzdintos ant ugnies ežero. Apie jų kovą su Dievu pasakoja arkangelas Rapolas, dangaus pasiuntinys, atvykęs pirmųjų tėvų įspėti apie Šėtoną (arkangelo pasakojimas prasideda 5 ir baigiasi 8 giesmėje). Į arkangelo lūpas Miltonas sudėjo visa, ką didingo žinojo senovė, ką kilnaus ir šiurpaus turėjo gamta. Vaizduotė galingai pakyla ligi begalybės, pasakojant apie pragarą, piktųjų dvasių nesuskaitomas minias, jų

Veiksmas ir didybė

nepaprastą apsiginklavimą ir titaniškas kovas. Kad jas gerieji angelai laimėtų, turi atvykti ir Dievo Sūnus.

„Jis artinasi. Iš tolo žėri jojo atvykimas. Ir dvidešimt tūkstančių vežėčių (aš girdėjau jųjų skaičių) abi pusės matė. Kristaliniame danguj kilniai jį nešė cherubinų sparnai, safirų soste, toli ir plačiai plieskiančiam, bet pirmiau jį išvydo savieji; juos apėmė netikėtas džiaugsmas, kai angelų nešama suplazdėjo didi Mesijo vėliava, jo ženklas danguje. Po ja Mykolas tuojau sutelkė savo pulkus, suskirstytus į du sparnus, kurie jo vadovybėj tapo vienu kūnu. Viešpaties didybė

Dieviškoji galybė jam taisė kelią. Jo liepiami, pasikėlusieji kalnai pasitraukė į savo vietas; jie girdėjo jojo balsą ir klusniai nuėjo; atgaivintas dangus įgavo pirmykštį savo vaizdą, o kalvos ir slėniai nusišypsojo naujomis gėlėmis.

Priešai tai regėjo, bet jie pasiliko užkietėję ir mūšiui susitvarkė savo jėgas. Bepročiai!"

Dievo Sūnus kreipiasi į savo kariuomenę, o po jo žodžių prasideda kova: Kovos didybė

„Taip kalbėjo Sūnus, jojo veidas prisidengė rūstybe, tokia smarkia, jog žvilgtelt negalėjai; apimtas pykčio jis atsigręžia į priešus. Cherubinai baisiais, šiurpiais šešėliais išskleidžia savo žvaigždėtus sparnus. Jo ugninių vežėčių ratai sudunda, lyg šniokščianti didžiųjų vandenų srovė ar didelė kariuomenė. Pats jis veda dešinįjį sparną ant pamišėlių priešų. Po liepsnojančiais jo ratais sudrebėjo nepajudinamas dangus, išskyrus Dievo sostą. Tuojau jisai atsiduria tarp jų, dešinėj rankoj laikydamas dešimt tūkstančių griaustinių; jis siunčia juos pirma savęs ir žaizdomis perveria maištininkų sielas. Nustebę jie liaujas priešinęsi, netenka drąsos. Iškrinta jųjų nenaudingi ginklai. Mesijas važiuoja viršum skydų ir šalmų, per šalmuotas Sostų ir kniūbančių galingų serafinų galvas; jie trokšta, kad kalnai juos užgriūtų, apgindami nuo jo rūstybės... Jie neteko jėgos, išnyko jų įprastas smarkumas, jie buvo pribaigti, be narso, nusiminę, žlugę. Dievo Sūnus gi dar nė pusės galybės nepavartojo, bet žaibus perpus prilaikė, nes jis nenorėjo jųjų sunaikinti, tik iš dangaus išrauti. Jis pakėlė sukritusius ir, kaip ožių bandą ar daiktan susimetusią bailią kaiminę, pirma savęs žaibai juos gena, siaubu ir įtūžimu juos veja lig dangaus krašto ir kristalinių jojo sienų. Dangus atsiveria, į vidų įsitraukia ir tuščioj erdvėj palieka nuniokotą prarają. Nuo to išgąstingo vaizdo, baisėdamiesi, jie braunasi atgal, bet iš užpakalio dar pikčiau juos stumia; nuleidę galvas jie patys puolasi iš dangaus pakraščio žemyn: begalinėse bedugnėse už jų liepsnoja amžinasis pyktis". Nugalėti

Devynias dienas kritę, piktieji angelai pagaliau atsiduria ant ugnies ežero (čia poemos pradžia). Šėtonas apsvarsto, kad nėra ko jau su Dievu iš naujo kautis, bet jis nutaria atkeršyti, sugundydamas Ievą, ir savo veikimą pakreipia nauja vaga. Jis keliauja į rojų. Veiksmo atmaina

c) R o j a u s i d i l ė. — Miltonas, pasakodamas apie pragarą, yra puikus didingo epo menininkas. Nemenkesnis jis ir tada, kai prieina prie pirmųjų tėvų gyvenimo rojuj. Dabar poetas kuria kaip ir idilę ar pastoralę. Daug įvairumo, muzikalumo, šventumo įdėta, aprašinėjant Adomo ir Ievos gyvenimą rojuj, jų darbus, jų džiaugsmingus padėkos himnus Aukščiausiajam.

Į pirmųjų tėvų buveinę atsibasto Šėtonas ir mato puikų vaizdą: aplink rojų klesti žalia užtvara, dunkso aukšti kedrai, auga pušys, eglės, palmės. Toliau eina vaisiniai medžiai. Čia ir gėlės ir malonus saulės spindėjimas. Oras darosi vis grynesnis. Švelnus vėjelis plasnoja kvepiančiais sparnais. Šėtonas įsiskverbia į rojų ir išvysta tikrą dangų žemėje su kilniausios rūšies medžiais. Per Edeną teka plati upė. Kitur vėl eina urvai ir grotos, kuriuos apgaubia vynuogės, skleisdamos savo purpurines kekes. Skambūs vandenys krinta nuo uolų . . . Užeina vakaras.

Vakaras rojuj

„Dabar atėjo ramus vakaras, ir pilksvos sutemos savo iškilniu rūbu apvilko visus daiktus. Drauge radosi tyla. Gyvuliai ir paukščiai įslinko vieni į žolės guolius, antri į lizdus. Vien tik lakštingala budėjo. Ji visą naktį suokė meilės dainelę . . . Dabar dangus gyvais safyrais sublizgo; Hesperus, kurs vedė žvaigždžių būrius, kilo už jas visas šviesesnis, kol pagaliau debesų didybėj patekėjo mėnulis ir kaip regimas valdovas atskleidė savo nepalyginamą šviesą ir ant nakties užmetė savo sidabrinį apsiaustą“.

Gamtos vaizdavimas

Čia matom, kaip poetas vaizduoja gamtą: ją apsiaučia švelnumu, joje viskas gražu, ramu. Tai yra tikra idilė su malonia aplinkuma — ir vynuogių kekės, ir skambūs, krintą nuo uolų vandenys, ir jaukios grotos, ir vakaro tyla su čiulbančia lakštingala, su žvaigždėtu dangum. Pagaliau pirmieji tėvai — laimingi, nieko pikto nepažinę.

Ieva

Adomas su Ieva yra ideali pora. Daugiau aprašoma moteris, kuri toj grandiozinėj poemoj yra šviesi ir žavi figūra. Ji yra tikra, gyva, mylinti moteris. Švelnus jai rytmečio dvelkimas, maloni yra saulė, liejanti spindulius ant žolių, žavi ją besiartinąs vakaras, žavi naktis su čiulbuonėliu paukščiu . . . , bet nei rytmečio vėjelis, nei tekanti saulė, nei žolė, nei vaisius, nei gėlė, nei pasivaikščiojimas mėnesienoj be Adomo jai nemiela.

Himnai Viešpačiui

Su darbais, su tarpusavio meile neužmiršta pirmieji tėvai ir puikiais himnais Viešpačiui pagarbą sudėti:

„Didžio pasaulių Kūrėjo garbei kilkit jūs, rūkai ir ūkanos, kurie dabar pilkuodami sklindat iš kalvų ir garuojančių ežerų, kol saulė

auksu nudažo jūsų vilnonius garbinius! Debesimis nuklokit blankų dangų, lietumi pagirdykit ištroškusią žemę, šlovinkit Jį ir kildami ir krisdami!

Jūs, vėjai, kurie pučiat iš visų keturių žemės kraštų, šlovinkit Jį, švelniai ar stipriai dvelkdami! Nulenkit savo galvas, pušys! Visoki augalai, siūbuokit Jojo garbei!

Šnerėdami Jį garbinkit jūs, šaltiniai, kurie tekėdami meiliai čiurlenat!

Sujunkite balsus jūs, visos gyvosios būtybės — paukščiai, kurie čiulbėdami kylat į dangaus aukštybes, Jį liaupsinkit plasnojimu ir giesmėmis!"

Toki Adomo maldos žodžiai. Viskas, drauge suėmus, sudaro lyg kokią pastoralę — Miltono laikais mėgta piemenėliai idealizuoti.

Šita idilė ilgainiui susidrumsčia, nes Šėtonas sugundo pirmuosius tėvus, arkangelo Rapolo įspėtus (Esam devintoj poemos giesmėj). Poemoj toliau pasakojamas nusikaltimas Ievos, kuri puikiai žino, kad didžiausias daiktas yra ne daugiau žinoti, kaip Dievas nori, bet vis tiek pasiduoda pagundai.

Veiksmo pabaiga

Dievo siųstas arkangelas Mykolas ateina nusikaltėlių išvaryti iš rojaus. Dangaus pasiuntinys jiems papasakoja, koks bus jų giminės likimas — ateis Išganytojas, paskui juos, taip paguostus, išveda iš rojaus.

„Juodu atsigręžė ir pamatė liepsnos apimtą visą rytinę rojaus dalį, kur neseniai laimingi buvojo; didžiulė būtybė su ugnies kardu rankoj užstojo angą. Adomas ir Ieva apsiverkė, bet greit nusišluostė ašaras. Prieš juos buvo visas pasaulis, kur juodu galėjo išsirinkti pasilsio vietą, o Apvaizda vedė juos. Susiėmė už rankų, netvirtu ir lėtu žingsniu keliavo jie vienišu keliu iš rojaus".

Taip baigiasi „Nustotasis Rojus", kuriame regėjom ir kovas kylant, gerąsias ir blogąsias dvasias grumiantis, kuriame radome ramų, laimingą rojaus gyvenimą ir sutikome visą eilę veikėjų — Dievą, Adomą, Ievą, būrius dvasių, Šėtoną. Šalia gamtos vaizdų kai kurie veikėjai kaip tik ir nulemia „Nustotojo Rojaus" vertingumą, sudaro gražiausias poemos vietas.

d) Š ė t o n a s. — Miltonui labiausiai išblyškęs išėjo Dievo vaizdas — čia viskas taip formalu, sausa. Už tai poetas turėjo daugiau laisvės piešdamas Šėtoną. Jame įkūnytas nenumaldomas maištininkas, tikras individualistas, amžinai nepaklusnus, išdidus. Nėra tai paprastas nusikaltėlis. Šis puolęs angelas atsimena savo laimingą gyvenimą ir dėl to kenčia; jis jaučia rojaus gražumą, gėrisi Ieva, kurios laimė ir nekaltumas jį taip slėgia,

Maištininkas

jog jis ras džiaugsmo tik jos nuodėmėj. Galima sakyti, kad aiškiais, gyvais bruožais sukurtas Šėtonas yra tikrasis poemos herojus.

e) Dangus, chaosas ir pragaras. — Prieš blogųjų angelų maištą ir prieš išmetant juos iš dangaus, erdvė skyrėsi į dvi dalis: dangų ir chaosą. Dangus, begalinė, bet turinti ribas sritis, nuo chaoso atskirta kristaline siena, buvo gyvenama angelų, priklausančių įvairioms grupėms (serafinai, cherubinai, arkangelai, angelai), ir savo išvaizda nedaug nutolo nuo gražiausių žemės vietų. „Nustotajam Rojuj" ir danguj ir žemėj beveik lygūs vietovaizdžiai; ir čia ir ten yra naktis ir diena.

Chaose Dievas padarė kritusiems angelams buveinę, apsuptą ugnies siena, su ugniniais skliautais. Tai pragaras.

Žmogui leistas pasaulis kabo chaoso vidury. Viršuj jo yra dangus, apačioj — pragaras. Jį laiko auksinė grandis, einanti iš dangaus. Gerieji angelai iš dangaus gali pasiekti pasaulį auksiniais laiptais, o blogieji naudojasi tiltu, kurį Nuodėmės ir Mirtis, nusidėjus žmogui, permetė tarp pasaulio ir pragaro. Į žemę ir geri ir blogi angelai patenka pro tas pačias duris ir eina tuo pačiu keliu.

Pasaulio sistema

Miltonas prisilaiko Ptolomejaus sistemos. „Nustotajam Rojuj" pasaulis susideda iš sferų, sunertų viena ant kitos. Tos sferos juda, tik žemė, pasaulio centras, stovi vietoj. Sferų iš viso yra dešimt. Miltonas žinojo ir Koperniko sistemą, bet jos nesilaikė, nes senoji sistema jau turėjo poetinę terminologiją, kurios trūko naujajai.

f) Poemos trūkumai; reikšmė. — Miltonui prikišama, kad jo antgamtiniam pasauly per daug šiurkštaus antropomorfizmo (sužmoginimo). Visi tie angelai, dvasios, net pats Dievas yra tik perrengti žmonės. Dievas primena puritonų pamokslininką ar teisėją. Jis mėgsta paradus, išstato naktines sargybas. Angelai yra tarsi užkietėję viengungiai, ne visada ir su Ieva prideramai mandagūs. Dangus sutvarkytas kaip Lordų Rūmai, pragaras — kaip anglų Žemieji Rūmai (parlamentas). Šėtonas mūšyje išranda patranką, kuri, tiesa, labai blogai šaudo.

Per didelis sužmoginimas

Miltono įtaka

Miltono amžininkas poetas Draidenas (angl. Dryden) sakė, kad „Nustotojo Rojaus" kūrėjas praneša visus savo laiko rašytojus, netgi ir senovės, bet 17 a. jo tinkamai neįvertino. Jo šlovė labiausiai iškilo tik dviem ateinančiais amžiais. Tada jis turėjo daug garbintojų tarp romantizmo pirmatakų ir pačių romantikų tarpe; jis buvo vaistas nuo racionalizmo sužavėtos klasikos. Vokietis Klopštokas (Klopstock), „Mesijados" autorius, daug ką skolingas Miltonui. Prancūzijoj juo grožėjosi Šatobrianas, išvertęs „Nustotąjį Rojų" į savo kalbą. Dabar Miltonas yra laikomas vienu iš didžiausių Anglijos poetų.

PENKTAS SKYRIUS

ŠVIEČIAMOJO AMŽIAUS LITERATŪRA

Šviečiamasis amžius

1. **Amžiaus veiksniai.** — 18 amžiuje visos Europos akys tebėra nukreiptos į Prancūziją. Bet, palyginti su Rasino ir Moljero laikais, jų dvasia jau žymiai pakitus. Iškilus nebeužverčiama praraja tarp karaliaus dvaro ir vidurinio luomo. Dvaras ištaigingai gyvena, o vidurinis luomas turi lenkti sprandą po mokesčių našta ir už tai negauna jokių teisių. Visas privilegijas turi tik aristokratai, piniguočiai ir karaliaus skirti aukštieji dvasininkai.

Karaliaus dvaras

Kyla miestiečių tarpe nepasitenkinimas, neapykanta karaliui ir aristokratams. Kai Liudvikas XIV mirė, jo laidotuvių vežimą minia sutinka be ašarų, be tylios pagarbos; ji sau dainuoja, šoka, kvatojas, kad mirė imperatorius. Liudviko XIV įpėdiniai maža besirūpina valstybe; ir jiems tinka žodis: „Po mūsų — nors tvanas!"

Miestiečiai

Visas dvasinis gyvenimas telkiasi ne karaliaus dvare, bet filosofų salonuose. Ten daugiau šnekama apie religiją, socialinius klausimus kaip apie kalbą ir meną. Literatus, gražios elgsenos, elegancijos mėgėjus pakeičia mokslininkai, visuomenininkai, publicistai, arba, kaip tada vadino, filosofai.

Filosofai

Jie sugriaus monarchiją — baiminas Liudvikas XV ir šalina kai kuriuos filosofus iš Prancūzijos. Ir jo baimė ne be pagrindo. Rašytojai, kuriuos „karalius saulė" buvo sutelkęs apie save, išgarsino jo vardą; o filosofai, kuriuos vijo nuo savęs jo įpėdinis, bėga į Angliją, parneša naujų idėjų, skleidžia jas žodžiu ir raštu, iki sugriaus monarchiją, Liudviką XV išmes net iš karsto, iš kurio švino liesis kulkas, o Liudviką XVI nuves po giljotina.

2. **Pirmos amžiaus pusės idėjos.** — Daugumas 18 amžiaus idėjų kilę iš Anglijos; prancūzai jas pasiskolino, sustiprino ir paleido po visą pasaulį.

Iš Anglijos

Pereito šimtmečio mokslo pažanga, Galilejo, Keplerio, Njutono astronomijos atradimai sukėlė nepaprastą pasitikėjimą mokslais. Mokslai yra gražiausias žmogaus proto padaras. Tad nusilenkiama prieš p r o t o žmogų; mažiau paisoma jo kilmės,

Mokslo ir proto autoritetas

dorumo, gražumo. Vardan proto nustelbiama fantazija, jausmas, intuicija.

Tikėjimas pažanga

Laukiama, kad protas ir mokslas ne tik suras visos gamtos dėsnius, bet sutvarkys visuomenės ir valstybės gyvenimą.

Protas ir mokslas yra vienintelis 18 a. mokytinių autoritetas. Dėl to šita linkmė vadinama r a c i o n a l i z m u (ratio = protas), o kad mokslas ir švietimas turėjo padaryti žmones laimingus, visas amžius vadinamas ir š v i e č i a m u o j u.

Svetimas autoritetas atmetamas visose gyvenimo srityse; pasikliaujama tik savu protu.

Religija ir filosofija

Religijoj įsigali angluose atsiradęs deizmas, kuris pripažįsta tik, kad pasaulis yra Dievo sukurtas, nes protas reikalauja, kad viskas turėtų priežastį. Apreiškimą ir Bažnyčios mokslą apie Dievą atmeta. Bet šitas praktikos amžius mažiau paiso, kaip tikėsi. Skelbiama tad minties laisvė, tikėjimo tolerancijos idėja. Šalimais plečiasi materializmas, kuris nepripažįsta jokios dvasios, tik medžiagą, o žmogų laiko tam tikra gyvulių rūšimi[1].

Socialinis gyvenimas

Racionalistai yra absoliutizmo šalininkai. Jie tik siūlo monarchams švelniau elgtis su valdiniais (apšviestasis absoliutizmas). Liaudžiai politinių teisių nepripažįsta. „Liaudis — jaučiai, kuriems reikalingas jungas, varovas ir pašaras“, sakė Volteras. Tik anglų Lokas ir prancūzų aristokratas Monteskje siūlo konstitucinę monarchiją, panašią į anglų, kur šalia karaliaus tautai atstovauja aristokratų ir liaudies rinktiniai.

Ūkis

Į liaudį atkreipiamos akys tiek, kiek jie žemės ūkio produktų gamina, nes žemės ūkis laikomas šalies gerovės ir turtingumo pagrindu (fiziokratai).

Kova su krikščionybe

3. **Idėjų vykdymas gyvenime.** — Iš visų „šviečiamojo amžiaus“ idėjų daugiausia buvo kalbama apie minties laisvę ir toleranciją. Bet iš tikrųjų tų šūkių vardu buvo varoma smarki kova su krikščionybe. Tos kovos vadas yra prancūzų Volteras, savo plunksna valdęs visą Europą. Jo parašytas draugams „Ecrasez l'infâme!“ „Sutriuškinkite niekšę!“ (krikščionybę) tampa „šviečiamojo amžiaus“ šūkiu. Jis randa didelio pritarimo. Mokytinė visuomenė, ypač prancūzų aristokratai, „juo gaivalingiau ir entuziastingiau pritaria naujoms idėjoms, juo labiau

[1] Iškyla tuo metu reikšmingos laisvamanių ir masonų organizacijos, susidariusios daugiausia iš deistų ir materialistų, išplitusios netrukus po visą pasaulį.

jos pataikauja egoizmui, smagumų geismui ir šiurkščiausiam materializmui“ (Šternas). Palaidiems mokytiniams labai tinka ir materialistų aiškinimai, kad „savimyla ir laimės geismas, malonumas ir savim rūpinimasis yra visų darbų akstinas“ (Holbachas), kad „pojūčiai patenkinti yra gyvenimo tikslas, mokėjimas malonumais džiaugtis yra tikroji dorovė“ (Lametri).

Randa pasisekimo ir tarp Europos imperatorių. Iš Portugalijos, Ispanijos, Prancūzijos, Austrijos, Prūsų, Lenkijos ir kitur ištremiami jėzuitai ar uždaromi jų vienuolynai, ir popiežius Klemensas XV priverstas jų ordeną visai panaikinti.

4. **Antros amžiaus pusės idėjos.** — Jei pirmąją 18 a. pusę apskrido Europą Voltero „Ecrasez l'infâme!“, tai antrąją kitas prancūzas Ruso paskelbia: „*Žmogus yra gimęs laisvas!*“ Tik monarchai prievarta pavergė žmogaus laisvę; tik proto prasimanyta kultūra apkalė žmogų taisyklėmis ir dėsniais, sugadino jo prigimtį. Kad būtum laimingas, turi grįžti į natūralumą, kur visi buvę laisvi. Atgal į gamtą!

Laisvė

Gamta

Ruso šūkis buvo mesta kovos pirštinė prieš monarchiją, prieš aristokratus, prieš luomų nelygybę, prieš kultūrą ir patį racionalizmą vardan laisvės jausti, manyti, gyventi.

Šita nauja banga pagavo ir žemuosius sluoksnius; ji svaigino visus ir traukė į netolimą didžiąją Prancūzų revoliuciją, kuri eis vardan laisvės, lygybės, brolybės.

5. **Literatūra.** — Visas „šviečiamasis amžius“ yra daugiau visuomenininkų, publicistų amžius. Jie panaudoja ir literatūrą savo idėjoms skelbti. Literatūra turi mokyti, šviesti.

Tendencinė

Racionalistai į literatūrą beveik nieko naujo neįneša. Jie aklai laikosi Bualio taisyklių, seka Rasinu ir Moljeru; vadinas, seka sekimais. Šitą literatūrą vadinam pseudoklasikine. Jau prancūzų klasikinėj literatūroj buvo maža širdies, o dabar ji dar labiau sudyla. Svarbiausias pseudoklasikinės literatūros kūrėjas — Volteras.

Pseudoklasicizmas

Pseudoklasikinė literatūra rodo jau išsekus prancūzų klasikos šaltinius. Ruso imasi naujos literatūros srovės, kuri net per kraštus veržias jausmais. Nauja srovė vadinama *sentimentalizmu*. Bet Ruso turėjo pirmatakų, sentimentalistų, iš kurių jis pasimokė. Tai anglų Ričardsonas. Turėjo papėdininkų, sekėjų. Svarbiausi yra vokiečių vadinami „audringieji genijai“, arba „Sturm und Drang“ su Herderiu, Goethe, Šileriu.

Sentimentalizmas

I. PSEUDOKLASICIZMAS

Volteras

Dirbkime nesvajodami. — *Volteras*

1. Voltero gyvenimas (1694—1778)

Volteras (Voltaire), kurio tikras vardas Fransua Arue (François Arouet), Paryžiaus auklėtinis. Vos išėjęs iš mokyklos, patenka į laisvamanių ir laisvo elgesio žmonių tarpą. Lanko salonus, rašo satyras. Pasirodo viena satyra prieš regentą ir jo dukterį. Jos autorium įtaria Volterą ir jį ištremia į provinciją. Paskui už satyras ir dvikovį Volteras gauna sėsti į Bastilijos kalėjimą.

Volteras

Iš kalėjimo Volterą paleidžia ta sąlyga, kad jis išvažiuos iš Prancūzijos. Rašytojas pasirenka Angliją (1726). Ten pažįsta Šekspyrą, Miltoną, žavisi Loku. Grįžęs 1729 m. iš Anglijos, išleidžia keletą veikalų. Didelio pasisekimo susilaukia „Zairos" tragedija ir skandalo — „Filosofiškieji laiškai" dėl aiškios tendencijos prieš religiją.

Bijodamas nemalonumų, Volteras pasitraukia iš Paryžiaus į Šampaniją. Rašo. Svarbiausias to rašymo kūrinys — istorinis „Liudviko XIV amžius". Vis labiau iškylantį Volterą Prancūzų Akademija išrenka savo nariu. Fridrichas Didysis pasikviečia į savo dvarą. Volteras gauna didelius pinigus už tai, kad moka linksmai sąmojingai kalbėti, kad sugeba karaliaus eilėraščius taisyti. Dėl pamfleto prieš vieną Berlyno akademiką rašytojas susipyksta su Fridrichu ir išvažiuoja.

Paryžiuj gyventi Volterui uždrausta, tai apsigyvena Šveicarijoj. Paskui nusiperka dvarą Prancūzijoj, netoli Ženevos, ir čia priima visos Europos svečius, vaidina komedijas, rašo pamfletus, gina nekaltai dėl įsitikinimų nuteistuosius.

1778 m. Volteras nuvažiuoja į Paryžių. Priima jį triumfaliai. Per vienos jo tragedijos vaidinimą jo biustą scenoje iškilmingai vainikuoja. Po tos apoteozės netrukus, gegužės 30 d., pašaipos ir sąmojo karalius mirė.

2. Volteras žmogus ir rašytojas

a) Volteras žmogus. — Voltero charaktery sutapo bajoro ir miesčionio žymės. Nors gimimo miesčionis, bet aristokratų tarpe jis lyg tikras bajoras. Stengdamasis jiems prilygti, mėgsta visokius titulus, ordenus, garbės ženklus. Jo ambiciją ypač glosto susirašinėjimai su didikais ir karaliais. Garbėtroška

Bet, antra vertus, Voltere yra suakmenėjusios miesčionių ydos, pirmiausia egoizmas, savanaudiškumas. Kaip miesčionis, jis jaučia, kad pinigai gali duoti tai, ko nė kilmė neduoda. Taigi gera jam visa tai, kas didina jo turtus, kas duoda malonumų ir kelia garbę. Nors Volteras visus niekina, bet jis žino, kad turi pelnytis galingųjų paramą ir pinigą, kad pats aukščiau jų iškiltų. Dėl to jis tyčiojas iš imperatorių, bet sykiu ir jiems pataikauja; jis kovoja su dvasininkais, bet popiežiui laiškus rašo ir knygą dedikuoja; jis rašo prieš jėzuitus, bet kartais pats jiems pataikauja; jis išjuokia katalikybę, bet pats eina į bažnyčią ir priima Komuniją, kai jam prireikia; jis ragina palengvinti liaudies gyvenimą, bet pats ją laiko jaučiais ir botago reikalauja; jis kalba apie žmoniškumą, bet savo kapitalų dalį skiria vergų prekybai; jis kalba apie laisvę, bet sveikina Katariną II, vėliau pavergusią Lietuvos ir Lenkijos valstybę; jis skelbia tikėjimo toleranciją, bet pats skundžia ir šiaip jau persekiojamą Ruso kaip tikėjimo priešą. Visur elgias taip, kaip jam tuo momentu naudingiau. Nesivaržo dorovės, džentelmeniškumo, teisybės principais. Savinauda Be etikos

Jei kas Volterą kritikuoja ar įžeidžia, visą gyvenimą jis to neužmiršta; jis savo kritiką plūsta, šmeižia, užgaulioja. Bet prieš galinguosius, iš kurių bus naudos ar garbės, jis moka nusilenkti ir jiems pataikauti.

Kur eina rizika pačiam įkliūti, ten Volteras yra labai atsargus. Beveik visus pamfletus ir veikalus (išskyrus du) jis tėra slapyvardžiais pasirašęs, kad kokios — galėtų išsiginti.

Jame yra susijungę nuostabūs gabumai ir niekinga siela, sakė apie Volterą jo amžininkas Fridrichas Didysis. Tą pat

jame įžvelgia ir mūsų dienų žmogus: „Geroji fėja padovanojo jaunam Volterui gražiausius dvasios ir proto gabumus; blogoji fėja prie šitų puikių dovanų pridėjo biaurų kūną ir biaurią sielą" (Holtermanas).

Publicisto charakteris

b) Rašytojas. — Volteras sugeba būti viso amžiaus vadu, nes jo aktyvus ir apsukrus charakteris geriausiai tinka šiam kovos amžiui. Ir priemones — spaudą — niekas kitas nemoka taip pavartoti kaip Volteras. Jis apsigimęs publicistas, žurnalistas, pamfletininkas. Jį domina visos sritys ir temos, kurios tik pasirodo aktualios ir kuriam nors tikslui naudingos. Jis prisirenka žinių it enciklopedija ir rašo, kas tuo sykiu reikalinga: poemas („Henriadą", „La Pucelle"), dramas (geriausios „Zaira", „Mérope"), komedijas, pasakojimus („Kandidą", „Zadigą"), noveles, eilėraščius, literatūros kritikos, istorijos veikalus, pamfletus. Jis diletantas, dažnai svetimų minčių (ypačiai anglų) populiarizatorius, dėl to šiandien daug jo raštų maža reikšmės beturi, kaip apskritai praėjusių laikų publicistika, bet anais laikais jis buvo didžiausias viešosios nuomonės valdovas.

Enciklopediškas

Šūkiai

Visuomenę jis moka žavėti ne tik lengvu gyvu stilium, bet ir gražiais šūkiais: sąžinės ir minties laisve, tolerancija. Labiausiai tolerancijos šūkiais pridengia savo fanatišką kovą su krikščionybe. Toje kovoje pusiaukelėj jis nesustoja. Katalikybė jam tai „medis, kuris visada augino nuodus; tinklas, kuriame apgavikai pančiojo kvailius per aštuoniolika amžių; durklas, kuriuo fanatikai piovė savo brolius daugiau ne keturiolika amžių". Kristus „tai nebūties žmogus, šlykštus ir paniekintas, kuris neturėjo nei talento, nei mokslo, nei apsukrumo".

Greitas puolimas

Orientacija

Ir toje kovoje Volteras rodėsi gyvo, judraus proto, ne plačios, bet lanksčios vaizduotės, greitos orientacijos, didelio pastabumo ir aštraus liežuvio savo priešams į miltus sumalti ir satyra apibarstyti.

Dėl to visuomenės gyvenime Volteras reikšmingesnis ne kaip kūrėjas, bet daugiau kaip griovėjas.

Dailiojoj literatūroj Volteras buvo tik vidutiniškas rašytojas. Nė vienoj poezijos srity nesukūrė tokių vertybių kaip jo sekami klasikai, bet jo stilius ir šiandien žavi.

3. Zaira

Iš visų Voltero tragedijų geriausia yra „Zaira", jaunystės metų kūrinys. Joje, kaip ir kitose Voltero tragedijose, žymu,

kaip 18 amžius jau ne tiek žavis kilniais charakteriais ir psichologine tiesa. Jau einama prie intrigos, nuotykių, kurie tragedijoj vyravo prieš Kornelį. Pats „Zairos" siužetas yra uždavinys su „trimis nežinomais", su „nesusipratimais", iš kurių kyla visos katastrofos.

„Nesusipratimų" veiksma

Jauna vergė Zaira mylisi su Jeruzalės sultonu Orosmanu. Sultonas rengias ją vesti. Tarnaitė Zairai primena, kad ji krikščionių kilmės, nors ir išauklėta musulmoniškai. Vis dėlto Zaira pasiryžus širdies paklausyti. Tuo tarpu grįžta iš Prancūzijos riteris Nerestanas, su pinigais sau ir kitiems krikščionims išpirkti. Tačiau pinigų ištenka tik dešimčiai draugų. Pats Nerestanas ryžtas likti nelaisvėj. Tokio kilnumo sujaudintas, sultonas paleidžia patį Nerestaną ir šimtą krikščionių, bet pasilieka Zairą ir senį Liusinjaną. Paaiškėjo trys „nežinomieji": Liusinjanas yra Zairos ir Nerestano tėvas. Kad tėvas visiškai būtų laimingas, jis nori, kad duktė pasikrikštytų. Smarkiai grumiasi Zairos širdy pareiga ir meilė. Zaira prašo Orosmaną atidėti vestuves. Sultonas, pirma jau mylimąją įtarinėjęs, jaučiasi apgaudinėjamas. Jo abejonės dar labiau sustiprėja, kai vergas įduoda jam laišką, kuriame Nerestanas skiria laiką ir vietą pasimatyti su Zaira. Jis nori seserį pakrikštyti. Tačiau neaiškūs laiško žodžiai dar padidina sultono įtarimą ir pavydą. Sugriebtą laišką jis įsako atiduoti Zairai, o pats laukia atkeršyti. Liusinjano duktė, tvirtai pasiryžus priimti krikštą, vyksta pasimatyti su Nerestanu. Ten ją sutinka sultonas ir įšėlęs nuduria. Atvyksta Nerestanas, puolas prie lavono, šaukdamas: „Ak, mano sesuo!" Sultonas pamato suklydęs. Jis visiems krikščionims dovanoja laisvę, o pats nusižudo prie mylimosios lavono.

Jeigu „trys nežinomieji" būtų aiškūs Orosmanui, tragedijos nebūtų. Jeigu laiškas būtų parašytas aiškiai, katastrofa neįvyktų. Iš neaiškumų kyla nesusipratimai, iš nesusipratimų katastrofos (pal. su Korneliu ir Rasinu!).

Nuoširdumas ir objektyvumas

Apskritai, Volteras moka surasti patetiškų, jaudinančių scenų. „Zairoj" jis moka įsijausti į tėvo Liusinjano širdį, kada jis, išvargintas, mirštąs, susiranda savo vaikus, kurių jis mažyčių buvo netekęs.

Jaudinančios ir Zairos grumtynės tarp pareigos laikytis tėvų tikėjimo ir Orosmano meilės.

„Zairos" tragedija parašyta dar jauno Voltero, kada jis sugebėjo savus įsitikinimus palikti nuošaliai ir objektyviai pažvelgti į jam simpatiškus ir nesimpatiškus veikėjus. Dėl to ir iš Nerestano padaro kilnų krikščionių riterį, kuris rūpinasi labiau savo tikėjimo draugais kaip savim.

Tolerancijos idėja

Tolerancijos idėja, kurią Volteras (ir kiti!) mėgo skelbti, čia yra įkūnyta veikėjuose ir jų kalbose. Štai Zaira myli mahometoną Orosmaną; bet jis vaizduojamas žmogiškas, kilniaširdis,

kaip ir idealus riteris Nerestanas. Juodu sugretindamas, Volteras lyg klausia žiūrėtojus: sakykit, kuo tas mahometonas blogesnis už krikščionį? O Zaira, mylėdama sultoną ir norėdama pateisinti savo meilę, sako: „Ar Dievas galėtų neapkęsti taip kilnios širdies? Kilniaširdis, geradarys, teisus, pilnas dorybių, kuo jis būtų daugiau, jei jis būtų krikščioniu?" Kol Zaira nebuvo pažinusi krikščionio tėvo ir kilniojo brolio, ji aiškiai tikino, kad jai visi tikėjimai lygūs, sakydama: „Prie Gango būčiau buvus netikrų dievų vergė, Paryžiuj krikščionė, o musulmonė šiose vietose". Šituo keliu toleranciją skelbia ir vokiečių racionalistas Lesingas.

Nors apskritai Volteras laikosi Bualio taisyklių, bet siužetus kartais paima ir iš prancūzų istorijos; atpratina aristokratus scenoje sėdėti. Mėgina pasinaudoti Šekspyru (Orosmano pavydas nusižiūrėtas iš Otello).

4. Pseudoklasicizmas kituos kraštuos

Vokietija

Į Vokietiją prancūzų papročius ir literatūrą gabeno Fridrichas Didysis, norėdamas prancūzams prilygti. Rašytojų tarpe iškyla pasakėčių rašytojas G e l e r t a s, kurį žinojo ir Donelaitis, rašydamas savąsias pasakėčias. Prieš Fridricho norą Vokietiją suprancūzinti sukilo L e s i n g a s. Jis kūrė vokišką literatūrą.

Rusija

Rusijoj prancūzomanija plėtėsi prie Katarinos II, kuri mokėjo didelius pinigus prancūzų enciklopedistams ir stiprino absoliutizmą. Volterizmas įsigalėjo inteligentų tarpe. Literatūroj garsiausi yra odžių „poeta laureatus" Deržavinas („Dievo" odė) ir didžiausias po Lafonteno pasakėčių rašytojas Krylovas (1768—1844).

Lenkai ir Lietuva

Lenkuose ir Lietuvoj literatūra menka. Šviečiamasis amžius daugiausia reiškiasi aristokratų, dvasininkų laisvamanėjimu. Net vyskupas Krasickis rašo satyrą, išjuokdamas vienuolius, kaip tikras „švietėjas". Panaikintos vienuolių mokyklos (koedukacijos komisijos veikimas). Literatų tarpe paminėtinas Naruševičius su panegyriškomis odėmis tik tam, kad šalia jo atsimintume savąjį Pošką: ironiką, skeptiką, mužiką užjaučiantį, epigramų, odžių rašytoją, o sulaisvamanėjusio kunigo paveikslas — Strazdelis. Tiesa, ir A. Mickevičius buvo pradėjęs nuo pseudoklasikų.

II. SENTIMENTALIZMAS

Ričardsonas

Reakcija prieš sausą pseudoklasikinę literatūrą kyla taip pat iš Anglijos. Jai pradžią duoda sustiprėjęs ir puritanizmo prisigėręs anglų miestiečių luomas. Jiems, nesisielojantiems politiniais reikalais, susirūpinusiems daugiausia šeima ir jos vargais, jau nuo 17 a. leidžiami žurnalai. Juose rašoma apie auklėjimą, mandagumą, kuklumą, išdidumą, apie kasdieninius gyvenimo reikalus. Iš jų išsirutulioja šeimos, pamokomieji (didaktiniai) romanai. Vietoj pasakiškų nuotykių juose rodomas konkretus miestiečių ar kaimiečių gyvenimas, paprasti šeimos, kasdieniniai jausmai. Žurnalai Linkmė

Šitą jausmingą, graudinantį, pamokomą romaną geriausiai išplėtoja Ričardsonas, o pats sentimentalizmo vardas atsiranda kiek vėliau nuo Sterno veikalo „Sentimentalinė kelionė po Italiją ir Prancūziją“. Vardas

1. Gyvenimas ir kūrimas (1689—1761)

Samuelis Ričardsonas (Richardson) jau naujo tipo rašytojas: jo ir gyvenimas be nuotykių, be didelių užsimojimų, bet kuklus, tylus, pilnas darbo ir maldos.

Samuelis Ričardsonas

Ričardsonas paprasto amatininko, dailidės sūnus. Jis mokosi spaustuvėj raidžių rinkti. Atliekamą nuo darbo laiką jis praleidžia neturtingose šeimose, su merginomis besišnekėdamas. Rimtam ir tyliam vaikinui jos daug ką papasakoja. Neslepia ir savo širdies paslapčių. Kita, pati nemokėdama rašyti, Su žmonėmis

prašo tylų Samuelį parašyti laišką savo mylimam vaikinui. Ričardsonas mielai jų prašymus tenkina ir parašo kartais tokius gražius ir graudžius laiškus, kokių jos net nesitiki. Šitokiu būdu Ričardsonui pavyksta pažinti žmonių, ypač moterų širdys, jų silpnybės, dorybės ir jautriosios stygos.

Rašytojo karjera

Suaugęs Ričardsonas veda spaustuvės savininko dukterį; gerai sutvarko savo materialinius reikalus ir gali atsidėti literatūrai, apie kurią seniai svajojo. Turėdamas jau apie 50 m., parašo pirmą romaną, vardu „Pamela, arba atlygintoji dorybė" (1740).

Pamela

„Pamelos" turinys labai paprastas. Jauna, graži, dora, skaisti kaimo mergaitė Pamela stoja tarnauti pas vieną ponią. Jos ištvirkusiam sūnui gražioji tarnaitė patinka. Jis stengiasi ją suvilioti. Mergina stropiai saugoja savo garbę. Poniai mirus, Pamelai pavojus dar didėja. Jaunas elegantiškas ponas vis drąsėja, o ir pati merginos širdis pradeda į jį linkti. Bet ji kovoja iki galo, ir jaunasis ponas, matydamas Pamelos dorumą, dar labiau prie jos prisiriša ir galų gale savo buvusią tarnaitę veda.

2. Klarisa

Tema

Dar daugiau pasisekimo susilaukė, dar tiksliau ir gražiau išreiškė buržuazijos žmogaus idealą antras Ričardsono romanas, 8 tomų „Klarisa, arba jaunos mergaitės istorija, apimanti svarbiausius šeimos gyvenimo santykius ir ypačiai atskleidžianti negeroves, kurios kyla tada, kai tėvai ir vaikai nėra atsargūs vedybų reikaluos" (1748).

Šeimos nariai

a) T u r i n y s. — Ričardsonas ir atvaizduoja tokią turtingą pirklio šeimą. Tėvas — šiurkštus, pinigais pasigviešęs, despotiškai, kaip jam geriau, besirūpinąs vaikų likimą išspręsti. Motina — silpna, baikšti moterėlė, nedrįstanti žodžio tarti. Sūnus — į tėvą nusidavęs. Vyresnioji duktė — surūgusi senmergė.

Klarisa

Ir šitoj šeimoj Ričardsonas užaugina jauniausią dukterį: gražią žiūrėti, meilią kalbėti. Jos paveikslą Ričardsonas kūrė su ypatinga meile. Jai praleido jis naktis be miego; susigyveno pats su ja; dėl jos sielvartų pats verkė; jos džiaugsmais džiaugėsi. Kartais jam rodės, kad jis visai neprasimanąs, o aprašinėjąs gyvą, jam brangią mergaitę. Jis pasakoja, kaip visi kaimynai ir visa šeima, net virėjas laukė, kada ji pasirodys virtuvėj, nes namų ruošos ji rūpestingai žiūrėjo. Neturtėliai ją vadino švelniu vardeliu, tiesiog Kleri. Net pastorius, pamatęs ją bažnyčioj, parinkdavo švelnesnius žodžius savo pamoksle, o moters pataušk os tauškėjo, kad Kleri verta puikiausio visos Anglijos džentelmeno.

Ir toks džentelmenas pasirodė. Pasirodė ir sugriovė tą ramų gyvenimą. Jis buvo elegantiškas dabita, nutrūktgalvis aristokratas Lovelasas. Lovelasui patiko Klarisa. Jis mėgina neva pirštis vyresniajai Arabelai, bet iš tikrųjų dairos į jaunesniąją. Motina galvos neteko: išsigando naujos nelaimės, nes jau anksčiau vieną jos sūnų Lovelasas buvo dvikovyj sužeidęs už tai, kad tas Londone pasakojęs apie Lovelaso palaidą gyvenimą. Kad išvengtų naujos nelaimės, ji pataria Klarisai Lovelaso neatstumti ir laiškais susirašinėti. Klarisa klauso. Gaudama Lovelaso laiškus, pilnus ugnies ir didžios pagarbos, pati juo pradeda domėtis. Bet tėvas nenori apie palaidūną nė žinoti. Kad baigtųsi visa istorija, Klarisa turi ištekėti už labai turtingo, šiurkštaus kvailio Solmo. Klarisa griežtai atsisako. Tėvas grasina, uždaro ją kambary. Lovelasas

Tačiau Lovelasas ir čia ją pasiekia. Grasindamas dvikoviu broliams ir dėdėms, jeigu Klarisa ištekėtų, jis prispiria motiną, kad leistų jam susirašinėti ir net pasimatyti. Klarisai iš tikro patinka. Bet jau paskirta vestuvių diena su Solmu. Klarisa priešinas, rauda, ant kelių maldauja. Viskas veltui. Tada ji sutinka iš tėvų namo pabėgti. Ją išveža Lovelasas. Bet Klarisa pasiryžus už jo ištekėti tik tada, kai pažins jo būdą, o Lovelasas nusprendžia jos neimti, kol įsitikins jos dorybių tvirtumu, o tuo tarpu jis stengias ją suvilioti. Ko negalėjo gražumu, tam ėmėsi klastos, prievartos ir suktos bobos pagalbos. Nuskriausta, išniekinta, negalėdama gėdos pakelti, Klarisa pabėga ir sirgdama prisiglaudžia pas gerus ir dorus žmones, kurie ją slaugo lyg tikrą dukterį. Dabar įsitikinęs nuostabia merginos dora, Lovelasas prašo būti jo žmona. Klarisa jau žino, koks jis žmogus, todėl prisiekia niekada už jo netekėti. Bet iš ligos ji nepakyla. Prieš mirdama vis dėlto ji atleidžia suvedžiotojui, o jos pusbrolis jį nužudo dvikovyj. Katastrofa

b) Romano ypatumai. — Romano veiksmas labai ištęstas. Visi įvykiai pasakojami labai smulkmeniškai: tą patį dalyką smulkmeniškai laiškais aprašinėja net keli asmens. O tie laiškai! Kai kurie net 30 puslapių. Visų veikėjų (Klarisos, jos draugės, Lovelaso, tetos ir t.t.), rodos, svarbiausias amatas — nuolatos ilgiausius laiškus rašyti. Perskaitai keliasdešimt puslapių, o veiksmas nė truputį į priekį nepasistumia. Romano monotoniškumą dar labiau padidina nuolatinės dejonės, skundai, ašaros, maldavimai, nualpimai (per visą romaną Klarisa Romanas šių dienų skaitytojo akyse

nualpsta apie šimtą kartų). Nuobodūs ir monotoniški šiandien ir tie pamokymai, samprotavimai apie dorą, kurių pilnas visas romanas.

Amžininkų vertinimas

Bet kitaip žiūrėjo amžininkai. Skaitytojai žavėjosi ir verkė. Ypač jūras ašarų liejo aristokratės, miestiečiai.

Ričardsonas rašė „Klarisą" ilgai, dėl to žinios apie Klarisos sveikatą ėjo kaip didelė naujiena. Ponios maldavo Ričardsoną pagydyti Klarisą, o jei negalima jos sutaikinti su Lovelasu ir suvesdinti, tai bent išgelbėti Lovelaso sielą, nes padauža Lovelasas daugeliui labai patiko.

Vienas jūrininkas grasino autoriui su gera kompanija jį pasaugosiąs gatvėj, peruką nutrauksiąs ir šonus išvanosiąs, reikalaudamas palikti Klarisą gyvą, nes jo sužadėtinė neišturėsianti ir mirsianti, jeigu Klarisa mirtų.

Realizmas

Šeimos gyvenimas

Jausmai

Pamokymas

To pasisekimo priežastis — Ričardsonas pataikė į skaitytojų skonį. Jis išvedė veikėjus į paprastą, visiems artimą *realų* miestiečių, kaimo gyvenimą. Tiesa, jau ir prieš Ričardsoną „Robinzono Kruzės" autorius Difo rodė realų gyvenimą. Bet jis rodė daugiausia išviršinius įvykius, o Ričardsonas dar prideda *šeimos* gyvenimą su jos kasdieniniais rūpesčiais ir džiaugsmais, nusileidžia į savo veikėjų *širdis* ir ten kasinėjas po jų *jausmus*, ligi ašaromis (dažnai pigiomis, netikromis) paplūsta. Šitos jausmingos širdys yra gerutės, švelnutės, nori būti mylimos ir pačios myli, jos yra persekiojamos, bet visada išlieka *doros*. Jose ir yra pagarbinta kokia dorybė. Rodydamas geruosius, romanas nori pagilinti skaitytojo dorovę, rodydamas bloguosius — atgrasinti, *pamokyti*. Dėl to blogieji gauna sau bausmę. Ričardsonas dėl tų naujumų vadinamas kartais šeimos romano kūrėju, kartais sentimentalinio, kartais didaktinio (pamokomojo).

Romano pasisekimas

Šitas šeimos gyvenimo realizmas, nudažytas graudingu moralizuojančiu jausmingumu, labai tiko miestiečių anglų puritonizmui, bet jis buvo maloni naujiena ir prancūzams, nuo racionalizmo sustingusiems. Pagaliau jis sutiko iš dalies ir su „šviečiamojo amžiaus" didaktinėmis tendencijomis. Enciklopedininkas Didro (Diderot) žavisi: „O Ričardsone, Ričardsone, vienintelis žmogau mano akyse! Tu liksi man amžinai šalia Homero, Euripido, Sofoklo!" ir pats pradeda sentimentalias miesčioniškas dramas rašyti.

Ruso irgi lygina jį su Homeru, o pats ima „Naująją Eloizą" rašyti. Net Volteras neatsiliko, nekalbant jau apie vokiečius Lesingą, Klopštoką, Gelertą. Ištisus būrius sekėjų susiradęs užsieniuose, Ričardsonas mažiau jų turėjo pačioje Anglijoje.

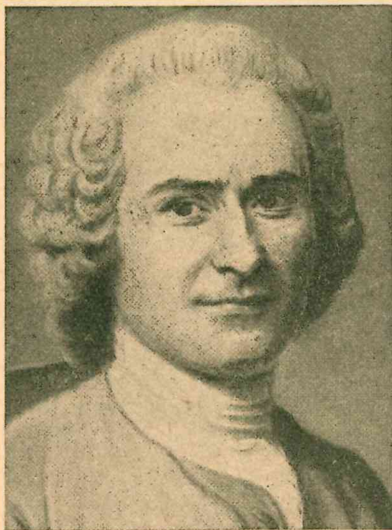
R u s o

Žmogus yra gimęs laisvas. — *Ruso*

1. Ruso žmogus

a) Gyvenimas (1712—1778). — Jonas Jokūbas Rusò (Jean-Jacques Rousseau), Ženevos laikrodininko sūnus, auklėtas ir gyvenęs be tvarkos. Kai pramoko skaityti, prasėdėdavo su tėvu lig aušros romanus beskaitydami. Dilgino jausmus, kėlė vaizduotę. 10 metų sulaukusį giminės nori graveriaus amato pramokyti. Bet jis tingi, svajoja, klajoja po apylinkes, lig miesto vartus uždaro. Kartą pasivėlina ir, bijodamas bausmės, pabėga į gretimą katalikų bažnytkaimį. Patenka į ponios de Varen globą, priima katalikybę. P. de Varen pastangos išleisti Ruso į kunigus, vargonininkus ar bent valdininkus nueina niekais. Ruso tik neblogai pramoksta muzikos ir reikiant gali jos mokyti turtingųjų dukteris. Įkyri jis savo globėjai. Pradeda ir pats šlykštėtis savo ir ponios de Varen netvarkingu, palaidu gyvenimu. Meta ją. Nusidangina į Paryžių. Pakliūva į enciklopedistų ir garsių damų salonus. Bet vėl jį pavergia smuklės tarnautoja nemokša Teresė Levaser, kuri neatsiminė iš eilės nei 12 mėnesių vardų nei pinigų neišskyrė. Visą gyvenimą ji buvo rašytojui slogutis.

Betvarkis fantastas

Jonas Jokūbas Ruso

Moterų globoj ir nelaisvėj

1750 m. Ruso įgyja garsų vardą, kai Dižono akademija premijuoja jo „Svarstymus apie mokslus ir menus", kur išrodinėja, kad mokslas ir menas pagadina papročius. Pagarsėjo naujais veikalais, „Svarstymais apie nelygybės atsiradimą tarp žmonių", „Naujosios Eloizos" romanu, „Emiliu, arba auklėjimu", „Visuomenės sutartim" — demokratinės tvarkos principais.

Drąsių idėjų skelbėjas

Dar vaikas džiaugėsi Lemano ežero apylinkėmis, dabar savo kapitalinius veikalus rašydamas (1756—1762), gyvena tarp Montmoransi ošiančių girių. Žaluma ir ramybė supa jo neramią širdį.

Gamtoj

Savo garbintojų globojamas, Ruso negali vienoj vietoj pabūti. Jis greit susipyksta, leidžiasi klajoti. Kai pasirodžiusį „Emilį" valdžia sudegina, Ruso bėga į Šveicariją, kad jo nesuimtų. Bet susikivirčija su savo tikėjimo

Persekiojamas klajūnas

broliais (vėl buvo virtęs kalvinistu), turi bėgti iš Šveicarijos į Angliją. Bet ir ten nesugyvena, jaučias persekiojamas. 1770 m. vėl sugrįžta į Paryžių, rašo savo „Išpažintį", skaito ją salonuose susigraudinusioms ponioms. Policija uždraudžia. Vienas garbintojas pasiūlo gyventi savo dvare. Bet neilgai ten išgyveno. Vieną rytą jį rado negyvą. Vieni spėjo, kad liguistas Ruso pats nusižudęs, kiti manė, kad Teresė jį nužudžiusi.

b) B ū d a s. — Ruso buvo liguistai jautrus. Dėl menkaverčio įvykio, dėl keleto paprastų žodžių jis paplūsta džiaugsmo ar skausmo ašaromis. Jo elgesį nulemia širdis, o ne protas. Ruso puikus, išdidus, individualistas. „Verčiau norėčiau būti užmirštas žmonių giminės, kaip būti jų akyse paprastu žmogum". Tas pasitenkinimas savimi jį verčia tikėti savo prigimties gerumu ir prigimties gerumu apskritai. Todėl jis visai ir nemėgina spirtis aistroms, jausmams. Dėl jautrumo Ruso tinka ne darbui, o svajonėms (pal. Volterą!). S v a j i n g u m a s jam leidžia būti geram rašytojui, bet pavojingam moralistui, pedagogui, visuomenininkui. Dėl jautrumo ir išdidumo Ruso greit susierzina, palinksta į m i z a n t r o p i j ą, įsižeidžia dėl žodžio, dėl šypsnio, dėl gesto, įsivaizduoja persekiojamas, apsuptas nedraugų. Vadovaudamasis įspūdžiais, o ne sveiku protu, jis dažnai paradoksais kalba. Tokis jo būdas atsiliepė ir jo filosofijai bei poezijai.

2. Ruso filosofija

Nuo mokslų

Ruso yra tasai, kuris su visais savo chaotiškais, ugningais jausmais ėmė protestuoti prieš „šviečiamojo amžiaus" kultūrą. Kai perskaitė Dižono akademijos klausimą: ar mokslai ir menai patobulino papročius? — „Aš pamačiau — sentimentaliai pasakojas Ruso — naują pasaulį ir tapau kitu žmogum. Tūkstančiai minčių ir paveikslų mane apakino. Naujos idėjos stojo prieš mane su tokia neįtikima jėga, gaivalingumu ir su tokiu chaosu, kad aš neapsakomai susijaudinau". Ir į klausimą atsako neigiamai su visu tuo jausmų chaosu, gaivalingumu ir prieštaravimu. Tačiau perdėm žymi idėja: *Viskas išeina tobula iš Kūrėjo rankų ir sugenda žmogaus rankose.* Mokslai ir menai tobulėja, o žmogus blogėja. Mokslai nesirūpina dorove ir dorybe, kuri turi būti už viską aukščiau. Patys mokslai kilę iš žmogaus sugedimo: kaip menai klestėtų, jeigu prabanga jų nepalaikytų; kam teisių mokslai būtų, jeigu žmonės būtų teisingi? Mokslai ir nenaudingi: filosofas, pažįstąs visus planetų kelius, negalės pasakyti, kad žmonės būtų mažiau laimingi be jo žinių. Pagaliau mokslai ir menai gimdo tinginiavimą, išlepina, gadina skonį ir charakterį.

Į gamtą

Kur išganymas? — Gamtoje. Primityvus žmogus buvo sveikas ir laimingas. Persai, skitai, o ir romėnai buvo galingi, kol buvo paprasti, natūralūs, kol mokslas ir turtas jų negadino.

Tokia tauta dabarty — paprastieji šveicarai. Taigi vienintelis išganymas — priartėti vėl prie natūralumo. Atgal į gamtą! Dėl to „Emilio“ romane reikalaujama, kad vaikai būtų auginami gamtoje, pratinami prie sporto, savarankiškumo, kentėjimo, kovos su gyvenimu, kad vaikas augtų, kaip jo prigimtis rodo, nes žmogus iš prigimties esąs geras. Tai idėja, svarbi visam šviečiamajam amžiui.

Prigimties gerumas

Tam pačiam „Emily“ Ruso sukyla ir prieš skepticizmą, netikėjimą, materialistus, atmetančius aukštesniąją valią, tvarkančią ir duodančią pasauliui judėjimą. Ta aukščiausioji būtybė yra Dievas. Apie jo išmintį ir didybę byloja jo kūriniai. Nuostabiai didingos, harmoningos, gražios gamtos prieglobsty nejučiomis nukrypstame mintimis į visatos Kūrėją. „Aš matau Dievą visuose jo kūriniuose, aš jaučiu jį pačiam savyje, aš matau jį aplink save“.

Jausmo, gamtos religija

Atmeta Ruso ir materialistų pažiūras, kad žmogus esąs toks pat kaip ir visi gyvuliai. „Žmogus ne tik palenkia savo norams gyvulius ir gamtos stichijas, — savo mintimi jis moka pakilti iki žvaigždžių. Parodykit man kitą būtybę ant žemės, kuri vartoja ugnį ir džiaugiasi saule . . . Sunykusi siela, tik tavo liūdna filosofija padaro tave panašų į gyvulį; tavo protas liudija prieš tavo taisykles, tavo širdis — prieš tavo išvadas ir net tavo silpnybių naudojimas piktam, nors tu nenori, — išrodo žmogaus didybę“.

Žmogus

Politinėj ir socialinėj srityse, pasinaudodamas tuo pačiu Loku, išveda „Visuomenės sutarty“ demokratybės idėjas tokiu būdu. Pirmieji žmonės buvę laisvi. Jie gyvenę miškuos išsisklaidę; vadovavęsi ne protu, bet instinktu, jausmais. Bręstant žmogaus protui, atsiradę naujų reikalų. Jiems patenkinti reikėję susijungti į bendruomenes. Kiekvienas čia per sutartį (kontraktą) savo neapibrėžtą laisvę pavedęs visumai, pats tapdamas tos visumos dalimi. Taip atsiradusios tautos ir valstybės. Vyriausioji valdžia priklausanti tautai, o valdytojas esąs tik tautos valios vykdytojas. Tauta savo valią pareiškianti per visuotinius susirinkimus. Jei valstybės galva imasi pats įstatymus leisti, jis tampąs uzurpatorium. Jam tada nuo valdžios pašalinti nereikią nė tautos sprendimo.

Demokratybė

Ruso idėjos pinasi viena su kita, viena prieštarauja kitai, neįvykdomos, bet demokratiškos tvarkos; lygybės mintis skambėjo Prancūzų revoliucionierių lūpose, jo veikalą skaitė

gatvėse. Čia rado pasiteisinimą revoliucija. Liaudies primatas perkeltas į mokslą ir meną. Čia padėtas filosofinis pagrindas tautosaka, liaudies menu domėtis.

Gamta prieš kultūrą, jausmo religija prieš proto religiją, demokratybė ir laisvė prieš aristokratus ir monarchiją ir visa tai nudažyta protestuojančiais jausmais — tai antrosios 18 amžiaus pusės šūkiai, padarę milžiniškos įtakos visam amžiui.

Bet literatūrai įtakos daugiausia Ruso padarė savo „Naujosios Eloizos" romanu.

3. Naujoji Eloiza

Ričardsono pramintu keliu eina J. J. Ruso ir laiškais parašo „Naujosios Eloizos" (Julie ou la Nouvelle Héloïse) romaną. Siužetas jo paprastas, nekomplikuotas, kompozicija nestipri, bet užtat čia stipri protestuojanti ir idealizuojanti dvasia.

Laisva meilė

a) Siužetas. — Jaunas mokytojas Sen Preu (Saint-Preux) pamilo savo mokinę Juliją, kaip viduriniais amžiais Abelaras buvo pamilęs Eloizą (iš čia romano vardas). Juodu karštai mylisi. Nusideda. Norėtų susituokti, bet luomai ir turtai skiria juos. Sen Preu nebajoras ir neturtingas, o Julija Detanž (d'Etange) turtingo bajoro duktė. Priversti persiskirti. Jis išvažiuoja, o Julija vis dar spiriasi prieš tėvo valią, kuris nori ją išleisti už savo draugo Volmaro. Pagaliau Julijos paslaptį sužino jos sirguliuojanti motina ir nuo to smūgio miršta. Bijodama savo užsispyrimu pakirsti tėvo sveikatą, Julija išteka už apysenio Volmaro.

Meilė šeimoj

Praslinko 4 metai. Julija paveikslinga motina ir namų šeimininkė. Ji gerbia ir myli savo vyrą, ir jis ją taip pat. Bet parvažiuoja klajojęs po pasaulį Sen Preu. Jis vis nepakitęs, norėtų nors pamatyti Juliją. Nepaisydamas visos praeities, Volmaras priima jį į savo namus. Jis tiki žmonos ir Sen Preu taurumu. Jis nori, kad Sen Preu iškankinta širdis nurimtų, kad meilė virstų nuoširdžiu draugiškumu. Volmaras net ketina jam pavesti savo vaikus mokyti. Sykį į ežerą įkrito Volmarų vaikas. Julija gelbėjo, susirgo ir mirė visiems labiausiai liūdint. Taip numarinta Volmarienė, kad nebereiktų toliau vaizduoti pavojingo draugiškumo, kuris gali nekaip baigtis.

Jausmams, meilei apginti

b) Tendencijos. — Romanas yra šauksmas *jausmų* gyvenimui, ypač *meilės* natūralinėms teisėms apginti. Meilė — giliausias prigimties jausmas. Meilė — švenčiausias ryšys; meilė — dorybės šaltinis. „Ar ji nekilnina mūsų jausmų, ar nedidina mūsų jėgų, ar nepakelia mūsų aukščiau mūsų pačių?"

Ruso meilė galingesnė už visa. Antai, Julija atsisakė nuo Sen Preu, ištekėjo, jis klajojo skersai ir išilgai, bet „mūsų meilė,

mūsų pirmoji vienintelė meilė niekada nedingo iš mano širdies. Mano metų gėlė nesuvys mano atminime", sielvartauja Sen Preu. O Julija, prieš mirdama, pajunta vėl meilę atgimstant, kuri nenyksianti net amžinybėj. „Ne, aš tavęs nepalieku, aš einu tavęs laukti. Dorybė (pareiga), kuri mus perskyrė žemėje, mus sujungs amžinojoj buveinėj". Ir šitokia perdėta, egzaltuota kalba deklamuos ne vienas labai abejotinos dorovės romantizmo herojus.

Protestai

Prieš visuomenę, prieš visuomenės pažiūras, kurios sutrukdė galingą Julijos ir jos mokytojo meilę, liejasi Ruso protestas. Jis protestuoja prieš įpratimus, kad tėvai despotiškai tvarko vaikų vedybas, žiūrėdami kilmės ir turto, o nepaisydami jaunųjų širdžių balso. Todėl parodo, kad meilė nežino turtų ir luomų. Protestuoja prieš 18 a. pakrikusį šeimos gyvenimą, kada be meilės sutuokti didikai laužė šeimos ištikimybę. Todėl Ruso stengiasi idealizuoti šeimą. Kad ir nemylėdama Julija tekėjo, bet kai ėjo ištikimybės prisiekti savo būsimam vyrui, pajuto ypatingą malonę:

Šeimos idealizacija

> Man pasirodė, kad aš matau Apvaizdos įrankį ir girdžiu Dievo balsą kunige, rimtai tariančiame šventos liturgijos žodžius. Moterystės skaistumas, kilnumas, šventumas, taip pat gyvai išreikštas Šventojo Rašto žodžiais, jos skaisčios ir jaudinančiai kilnios pareigos, tokios svarbios laimei, tvarkai, ramybei, žmonių giminei plėsti ir tokios malonios savaime man padarė tokį įspūdį, kad aš viduj pajutau staigų perversmą. Nežinomoji jėga, rodos, staiga ištaisė visų mano prisirišimų netvarką ir juos nukreipė, kaip pareiga ir gamtos dėsniai liepia.

Julija su Volmaru sudaro puikią šeimą, garbingą, patriarchališką. Jie gerbia, myli vienas antrą. Gale net jų mintys sutampa: Julijos pasitikėjimas Dievo gerumu, jos ramybė, giedrumas mirties akivaizdoj taip paveikia netikintį vyrą, kad jis ima tikėti — tampa kalvinišku deistu, kaip Julija ir pats Ruso.

Didaktinės tendencijos

Iškeldamas šeimos pareigų šventumą, Ruso moko savo amžininkus, kad ir be meilės ištekėjusi Julija, pasiryždama stropiai eiti moterystės pareigas, tampa garbinga, ištikima žmona, gera motina ir šeimininke. Nestinga romane ir tiesioginių pamokymų. Dažnai sutinkame veikėjus gražiai kalbant apie dorybės kilnumą. Bet tie gražūs žodžiai jų lūpose nenatūralūs, tuščia deklamacija, nes herojai viena kalba, o kita daro. „Šviečiamasis amžius" ir pats Ruso, palinkę daugiau į žodžių, o ne tiek į darbų didaktiką, mažiau šituos prieštaravimus galėjo jausti.

c) H e r o j a i. — Sen Preu (Saint-Preux) jaunas mokytojas, „silpnas, svyruojąs, aistringas, lakios vaizduotės, jautrus žmogus, gimęs mylėti ir kalbėti apie meilę iškalbingai, švelniai, subtiliai; tai meilės sofistas, dorybės retorikas, moterų mylimas, kaip svaiginąs drungnas pavasaris, pilnas gražių čiulbesių" (E. Faguet). O Julija — jauna, 18 m. melancholiška, jausminga mergaitė, mokanti giliai mylėti, bet silpnos valios, be aiškių principų, todėl ir nusikalsta. Tik naujos pareigos ją pakeičia, sustiprina. Tada ji iš tolo pradeda panešėti į Ričardsono Klarisą, kuri ir mylėdama sugeba gyventi pagal savo principus.

Subjektyvus idealizavimas

Šitų pagrindinių veikėjų bruožai glaudžiai susiję su paties Ruso gyvenimu. Silpnavalis, juslingas, filosofuojąs Sen-Preu yra kiek suidealintas 20 m. Ruso, o Julija yra Ruso vaizduotės kūrinys, jo išsvajotos moters idealas. Jam sukurti rašytojas pasinaudojo savo jaunystės atsiminimais, kada ne vieną aukštos kilmės mergaitę jis mokė muzikos. Bet daugiausia reikšmės turėjo ponia Sofija d'Houdetot (Dudto). Pasivaikščiojimai po sodą mėnulio šviesoj, nuoširdūs „draugiški sielos atvėrimai" po akacijų žiedais, karštos ašaros — jo mylinčio ir jos nemylinčios, bet jo širdies žodžių sujaudintos, gyvoj Ruso vaizduotėj pavirto gryna fikcija — Julija. Tokių suidealintų autobiografiškų veikėjų duos romantikai, artimiausieji Ruso sekėjai.

d) G a m t a i r l y r i z m a s. — Ruso su meile aprašinėja primityvų gyvenimą, ūkininkus, saulėlydžio spinduliuose grįžtančius iš lauko, savo herojus, po Lemano ežero pakrantes ir didingas Alpes beklajojančius. O tie kalnų įvairūs vaizdai neleidžia net svajoti, jie taip pavergia Sen-Preu:

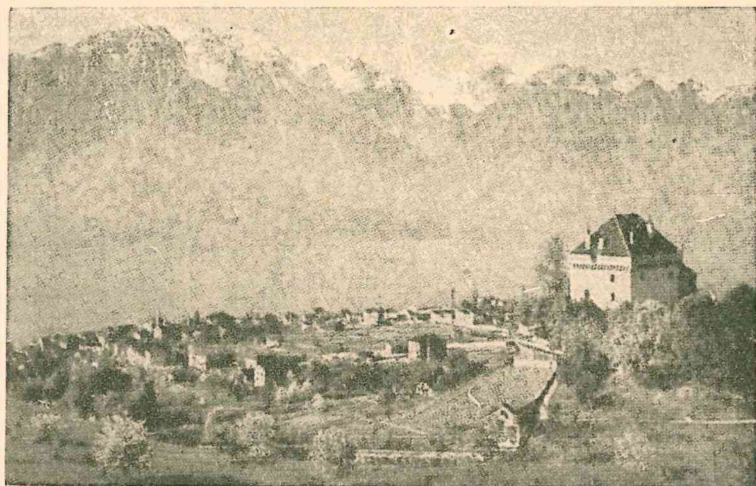
Kalnų peizažas

„Aš norėdavau svajoti, sako, ir visada būdavau nutraukiamas kokio netikėto reginio. Čia didžiulės uolos griuvėsiai kabojo viršuj mano galvos, čia aukštos triukšmingos kaskados mane užplūsdavo savo tirštomis miglomis, čia amžinas upokšnis atverdavo šalia manęs bedugnę, kurios gilumo nedrįsdavo matuoti mano akis. Kartais aš pražūdavau labai tankios girios tamsoje, kartais, kylant iš prarajos (bedugnės), maloni pieva staiga nudžiugindavo mano žvilgsnį.

Ruso, galima sakyti, išrado kalnų grandiozinį peizažą, kuris vilios kai kuriuos romantikus su Bairono Manfredu kopti į viršukalnes, klausyti vėjų arfų ir kilti į neribotą idealą.

Ruso moka ne tik piešti gamtą. Jis moka su gamtos reiškiniais supinti savo jausmus. — Antai, nuvažiuoja Sen Preu su Volmariene aplankyti tos vietos, kur laimės laikais jis vienas klajojo, ir gamtos vaizdas su mėnulio šviesa, ežeru, valtele, daros lyrika, nuotaikos reiškėju:

„Po vakarienės susėdome ant ežero kranto, laukdami, kol išvyksim. Pamažu mėnulis pakilo, vanduo aprimo, ir Julija man pasiūlė plaukti. Aš jai padaviau ranką žengti į laivelį; atsisėdęs šalia jos, aš jau negalvojau paleisti jos rankos. Mes sekėme gilią tylą, ir vienodas ritmingas irklų bildesys mus žadino svajoti. Linksmos pempių giesmės man priminė dingusių metų malonumus ir, užuot pralinksminę, mane dar labiau vertė liūdėti. Pamažu aš pajutau augant melancholiją, kuri mane buvo apgaubus. Giedras dangus, oro vėsa, švelnūs mėnulio spinduliai, sidabrinis virpėjimas vandens, blizgančio aplink mus, maloniausių pajutimų dalyvavimas, net brangiausio asmens buvimas, žodžiu, niekas negalėjo nukreipti mano širdies nuo tūkstančio skaudžių minčių". Gamtos lyrika

Klarensas, N. Eloizos centrinio veiksmo vieta. Netoli ežeras, o gilumoj didingos Alpės

Ruso didelis jautrumas ir jausmingumas neigiamai kartais atsiliepia literatūros kūriniui, ypač kai vaizduoja širdies dalykus. Tada jis perdeda situacijas, padaro neįtikimas. Antai, Volmarienė sutinka savo draugę Klarą, ir abi iš laimės nualpsta. Apie tai Sen Preu rašo: Sentimentalinis stilius ir psichologinis nenatūralumas

„Aš pagautas, sužavėtas, savęs nejausdamas, klajojau dideliais žingsniais po kambarį, nežinodamas, ką dariau, sušukdamas ir nutildamas, konvulsingai judėdamas, negalėdamas pats savęs suvaldyti. Net pats Volmaras, šaltasis Volmaras susijaudino. O jausme! jausme! maloni sielos gyvybe! kur yra plieno širdis, kurios tu nebūtum sujaudinęs? kur yra nelaimingas mirtingasis, kuriam tu nebūtum išplėšęs ašarų? Užuot bėgęs į Juliją jos laimingasis vyras krito į fotelį godžiai pasigėrėti tuo nuostabiu vaizdu" (nualpusiomis iš laimės draugėmis).

Tai ne tik sentimentalinio stiliaus pavyzdys, bet ir psichologiniai netikslumai, perdėjimai, įprasti sentimentalizmo atstovams.

Gyvenimui

Voltero ir Ruso reikšmė nepaprastai didelė. Volteras paruošė didžiąją revoliuciją, jis pats ją numatė: „O mano vaikai, kokia puiki revoliucija stovi prieš jus!" Revoliucijos vykdytojai žinojo, ką daro, kai Voltero kūną į Panteoną perkėlė. Bet taip pat suprantama, kodėl, nusivylus revoliucija, jo kūnas panorėta išmesti. Ir Ruso „Visuomenės sutartį" naktimis skaitė Robespjeras, žavėjosi Maratas. „Be jo nebūtų buvę revoliucijos", sakė Napoleonas.

Ruso įtaka gyvenimui ir literatūrai gal didesnė už Voltero.

Literatūrai

Nuo Ruso žmonės pamilo gamtą, ėmė kopti į kalnus, keisti drabužių formą. Gamtos grožy ir didybėj įžvelgiamas Dievo atspindys. Ruso idėjos atsiliepė „Sturm und Drang" atstovams ir romantikams. Jo „N. Eloiza" žavėjosi Goethe, Šileris, Šatobrianas, Lamartinas, Baironas. Ištikimiausiais mokiniais, labiausiai pasidavusiais Ruso įtakai, laikytinas prancūzas Bernarden de Sen Pier, kurio geriausias veikalas yra idiliškas romanas „Povilas ir Virginija" (Paul et Virginie), ir Goethės „Jaunojo Verterio Kančios".

III. „STURM UND DRANG“

Literatūros sąjūdis

Ruso idėjos perbėgo per visą Europą, bet gamtos, jausmo ir laisvės kultas ypačiai gaivalingai reiškės Vokietijoj. Kai kurie gamtos garbintojai pradėjo plaukų nekirpti, barzdos neskusti, marškinių apikaklės nesegti. „Tokie gamtos apaštalai su banguojančiais plaukais ir nuogomis krūtinėmis ėjo per visą kraštą“. Net puošimosi ir gyvenimo būdas turėjo kisti. Atmesta pudra, perukai, gorsetai, viskas suprastinta. Gydytojai ėmė įspėdinėti apie madų pavojingumą sveikatai. Imta sportuoti. Čiuožykla, jodinėjimas, maudymasis net poezijoj apdainuojami.

Gamtos kultas ir gyvenimas

Kai Prancūzijoj šitas sambrūzdis buvo politinis, socialinis, tai Vokietijoj jis ypačiai reiškės literatūroj. Visas laiko tarpas gavo „Sturm und Drang“ (audros ir veržimosi) vardą; jo atstovai vadinami ir „audringais genijais“, nes nuolatos kalbėjo apie genijų ir save genijais laikė; literatūroj ieškojo genializmo, individualizmo (ne tipų), poetų tarpe — genijų[1].

Literatūrinis sąjūdis

Niekas taip neiškėlė poeto iš minios tarpo kaip „audrininkai“. Jie atmeta kūrybos taisykles, nes veikalas organiškai kyląs iš poeto dvasios, kaip pavasarį gėlė iš žemės, be jokių taisyklių. Ir juo bus poetas laisvesnis, originalesnis, juo jis bus didesnis genijus. Didžiausias genijaus paveikslas — Šekspyras. Jame ir laisvė nuo kūrybos taisyklių, ir individualumas, ir jėga, ir gaivalingumas, ir gamta. Ir visi norėjo būti genijais, nieko neklausyti. „Mes norėjom gyventi, ne mokytis“, prisipažįsta Goethe. Jų kūryboj žmogaus idealas — nemokytas, gaivalingas, stiprių aistrų, laukinis, bekultūris žmogus arba kaimietis, žvejys, pie-

Genializmas ir poetinė laisvė

Kūrybos pavyzdžiai

Veikėjo idealas

---

[1] Senovėj *genijus* (daimonion) reiškė keliavedį ir palydovą žmogui žemės kelionėje. Fantazija tarp žemės ir dangaus sukūrė dvasias genijus, kurie atsakė įvairiems žmogaus ypatumams; buvo sakoma (ir tebėr): karo genijus, draugiškumo genijus, mokslo genijus ir t.t. Ta dvasia palydovas paskui suidentifikuota su žmogum, ir dėl to genijum vadinamas pats žmogus kūrėjas, kuris yra paslaptingos, nepaprastai apdovanotos prigimties.

muo, vaikas. Moteris: nuolanki, naivi, nemokyta kaimo mergaitė. Tokie žmonės arčiausiai gamtos.

Griaunamoji kūryba

Daug audrindami „audringieji genijai“ vis dėlto nepajėgė duoti literatūros vertybių, kurios ilgiau patvertų. Bet jie judino, sprogdino, valė nuo racionalizmo ir pseudoklasicizmo dirvą naujoms srovėms.

„Anuo metu nusileido angelas ir sujudino Betsaidos vandenis, kurių penkiose padangtėse gulėjo daug ligonių, aklų, raišų, nudžiūvėlių ir laukė, kada vanduo sujudės. Taip turėjo genijus nusileisti taisyklėms sukratyti; tačiau vandenys paliko, ir turėjo tik genijus nusileisti, kad vanduo sujudėtų, jei buvo norima, kad taisyklės atgautų veikimą ir galią“, išdidžiai kalba „audringųjų genijų“ dvasios vadas Hamanas.

Bet tas judėjimas buvo pagavęs ir tikruosius kūrėjus Goethę ir Šilerį. Nors juodu paskui iš „genijų“ išsivadavo, bet jaunystės kūriniai yra prisigėrę jų dvasios, ir jie, o ne kiti kurie „genijai“, tais savo jaunystės kūriniais darė įtakos Europos literatūrai.

Liaudies kūryba

Reikšmingas šitas sąjūdis ir tuo, kad jis atvėrė kelius į tautosaką, liaudies kūrybą ir išmokė ja žavėtis. Liaudis stovinti arčiausiai gamtos; dėl to ji stovinti arčiausiai poezijos. Liaudies poezija yra tikriausia poezija, skelbė H e r d e r i s (1744—1803), „audringųjų genijų“ vadas. Iš įvairiausių tautų jis rinko dainas, vertė jas į vokiečių kalbą ir 1778—9 m. jas išleido (Die Stimmen der Völker in Liedern, Tautų balsai dainose). Šalia anglų, skandinavų, ispanų, turkų, indų, amerikiečių, vokiečių, latvių čia yra ir lietuvių 7 dainos.

Osianas

Į liaudies kūrybą buvo įskirtas ir anglų Džemso Makfersono (Macpherson) poezijos rinkinys (1760), žinomas paprastai seno bardo Osiano giesmių vardu. Iš liaudies baladžių supintos melancholiškos giesmės turėjo nepaprastos įtakos.

Nuo racionalizmo į romantizmą

Anglų Ričardsono sentimentalizmas dar artimas racionalistams, nes kad ir kaip stiprūs jausmai kankino herojus, tuos jausmus apvaldydavo protas; Ruso tik į galą susipranta, kad dorybė turi laimėti kovą su jausmu, o Goethės Verteris visai nenori jausmų varžyti. Ričardsonas savo romanu nori mokyti, Ruso ir moko ir protestuoja, o Goethė skundžias ir protestuoja. Vokiečių sentimentalizmas jau artimai pritampa prie romantizmo.

Jaunasis Goethe. Verteris

Kvailiausia iš visų kvailybių yra tada, kai jaunos geros galvos tariasi netenkančios savo originalumo, jei pripažįsta tai, kas jau kitų buvo pripažinta. *Goethe*

1. Gyvenimas ir kūryba (1749—89)

Literatūros srovės ir Goethės savitumas

Vienerius metus prieš Ruso paskelbiant šūkį „atgal į gamtą!" gimė Goethe (1749). Jo ilgas gyvenimas apėmė net tris kartas ir tris literatūros sroves. Jaunystės metais jis buvo literatūrinė „audringųjų genijų" žvaigždė, paskui klasicizmo saulė; jo akyse patekėjo ir beveik nusileido romantizmas. Visos trys srovės susiliejo jo asmenybėje ir raštuose. Bet visur jis liko saviškas, „goethiškas".

Šitoje Goethės gyvenimo ir kūrimo srovėje įprasta skirti du tarpai — kada jis buvo įsiliejęs į „audringųjų genijų" verpetus — ir antras — kada išplaukė į klasicizmo platumas. Pirmasis tarpas jaunystės dienų (1749—1785), antrasis (1786—1832) subrendėlio ir senio.

Johann Wolfgang Goethe savo tėvo, aukšto valdininko, namuose, Frankfurte, gyveno prancūziško racionalizmo įtakoje. Tėvo nusiųstas į Leipcigą, o paskui į Strasburgą teisių mokytis, daktaru nestengė tapti, bet užtat tapo poetu, Herderio įtakoj, „audringu genijum".

Naujos nuotaikos pagautas Goethe puolasi rašyti. Užsimoja didžius paveikslus sukurti — Cezario, Mahometo, Fausto, Prometejaus. Tik daugelio jų nebaigia.

Individualizmas

Lyriškame „Prometejuje" pindarišku tonu, laisvu ritmu, vis didėjančia panieka Dzeusui ir savo galios pajautimu Goethe pakyla į „genijų" individualizmą, kuris leidžia jam pačiam kūrėju-dievu dėtis. „Götz von Berlichingen" dramoj (1773) niekina sugedusią visuomenę ir leidžia herojui, laisvam riteriui, su ja kovoti. Jau kitais metais „Jaunojo Verterio kančių" romano herojus ir nemoka ir nenori kovoti, jis pats iš gyvenimo pabėga ir nusižudo. Sykiu su tuo sentimentalizmu eilėmis gar-

Sentimentalizmas

bina savo mylimąsias, su kurių viena, su Friderike Brion, pastoriaus dukterim, jau buvo ir susižadėjęs, bet paskui pametė.

Svetimos įtakos

Šituos kūrinius rašydamas Goethe nusižiūrėjo į Šekspyrą („Götz"), Ruso („Verteris"), liaudies dainas ir Pindarą (lyriką).

Amžiaus vadas

„Audringiesiems genijams" „Götzo" drama buvo tragedijos pavyzdys, „Verteris" — romano šedevras, padaręs patį Goethę vokiečių sentimentalistų, „audringųjų genijų", vadu ir išgarsinęs jo vardą visoj Europoj.

2. Jaunojo Verterio kančios

Fabulos paprastumas

a) S i u ž e t a s: R u s o p ė d o m i s. — Kaip ir Ruso, Goethe pasakoja „Vertery" apie trijų žmonių gyvenimo kombinaciją: Verteris pamilo Alberto sužadėtinę Lotą, ir Lota jį pamilo, bet sužadėtuvės, o paskui jungtuvių ryšys neleido dviem besimylinčiom širdim susijungti, ir Verteris nusišovė. Su tokia paprasta fabula eina sentimentalizmo amžiui dvi įprastos žymės: protestas prieš tradicijas, kurios varžė jų meilę, ir visokias taisykles, iš antros pusės — apologija širdžiai su ašaromis „už pirmų durelių", pažvelgimais, atsidūsėjimais, mėnesienomis, muzika, laiškų rašymu.

Ruso tendencijos

Goethės dencijos

Galėtum čia Goethės ir neminėti, nes tai paskola iš Ruso (net ir laiškų forma), jei Verterio romanas neišsiskirtų iš kitų savo griežta *kompozicija*, charakteringu Goethei *gamtos pajautimu* ir nepaprastu romano pasisekimu amžininkų tarpe.

b) K o m p o z i c i j a: V e r t e r i o d r a m a. — Romanas puikiai parodo, kaip liguistumas gaubia Verterį, laipsniais auga ir baigias katastrofa.

Sentimentalizmo idilė

Jautrus, pasyvus menininkas Verteris pirmu sykiu pamato Lotą jos jaunesnių broliukų ir seserikių būryje, jiems motiniškai duonos riekeles bedalinant. Su ja ir kitomis drauge vyksta Verteris į balių. Kai rytą iš baliaus namo grįžo

> „buvo puikiausias saulės tekėjimas. Aplink lašenantis miškas ir atgaivinti laukai! Mūsų draugės snaudė. Lota paklausė, ar nepasielgčiau kaip jos, nesivaržydamas ja. — Ligi matysiu atviras šitas akis, — atsakiau reikšmingai į ją žiūrėdamas, — tol netenka to bijotis! — Ir nuo to laiko tegu saulė, mėnulis ir žvaigždės, ką nori, daro . . . visas pasaulis išnyko iš mano sąmonės".

Pasyvus dramiškumas

Nuo šitos pažinties Goethė pradeda vesti Verterį į katastrofą, iš vienos pusės stiprindamas jo jausmus Lotai, iš antros silpnindamas jo ryšius su gyvenimu. Bet kad Verteris yra pasyvus, tai apie jį koncentruojami palaidi vaizdai, kurie tuos jo dvilypius nusiteikimus daro vis stipresnius ir stipresnius (pal. „Hamleto" kompoziciją!).

Juo toliau, juo labiau Verterio sieloj niaukias. „Gamta slenka rudeniop, ruduo manyje ir aplink mane. Mano lapai gelsta, o medžių lapai pradeda kristi“. Lotos meilė jau tiek sustiprėjo, kad ir gamta jau nenuramina: pažvelgia į Grįžulio ratus, ir tie jau byloja apie Lotą. Viskas apie ją.

„Rankose ji laikė kepalėlį duonos ir raikė vaikams“

O iš antros pusės viskas atriša jį nuo gyvenimo, primena, kad Lota ne jo: net audra ir potvynis užliejo jo mylimiausią pievą, kurioj su Lota po gluosniu karštą vasaros dieną vaikščiodavo. Fantazija atbuko, piešimą seniai jau metė, Homerą pakeitė niurios, jausmingos Osiano giesmės; jos parodė paskutiniu sykiu, kad tarp jos ir jo neužpilama bedugnė, ir tada 12 valandą nakties „vienas kaimynas matė ugnies blykstelėjimą ir girdėjo šūvį“. Nakčia jį laidojo, „nešė darbininkai. Kūno nepalydėjo nė vienas kunigas“. Krizė ir katastrofa

Širdies „genijus"

c) Verterio individualizmas. — Verteris ne toks kaip visi. Jis stipresnio kaip kiti proto, jautresnės širdies, kuri myli gamtą, meną, prastučius žmonelius, vaikus, kaimo mergaites. Savo pranašumą pats jaučia ir savo širdim didžiuojas, darydamas tik tai, kas jai patinka. Tačiau jis labai jautrus, ką apie jį kiti pasakys. Tad jis vengia visuomenės, mėgsta tik paprastučius žmonelius, su kuriais jam nereikia susidurti, mėgsta nuošalumą, tą „brangiausią balzamą nuvargintai sielai". O kokie darbai jį nuvargino? Jis tik myli darbo žmones, o pats nieko nedirba: kur nėra darbo, ten lieka laisvė tik savais jausmais ir fantazija gyventi. Ir visa jo drama — jo išaugusių, nevaldomų ir nenorimų valdyti jausmų ir fantazijos padaras.

Atsiskyrėlis

Pasyvus

Ir jausmuose jis išlieka „kilnus egoistas". Jis jaudinasi žmonių nelaimėmis, bet nieko nedaro joms pašalinti, tik ištiesia ranką su pinigu ir tylomis skuba šalin. Jis myli Lotą ir nori dėl jos laimės iš kelio pasitraukti; bet kaip bus skaudi jo mirtis jo bičiuliams Lotai ir Albertui, jis negalvoja; tik liguistai malonu jam jaudintis svajonėmis, kad Lota jo laiškus ašaromis laistys, kad gražų vasaros vakarą atsistos ji kalno viršūnėj ir pažvelgs po liepomis į jo kapą, ant kurio vėjas linguos aukštą žolę nusileidžiančios saulės spinduliuos.

„Kilnus egoistas"

Į Verterio paveikslą Goethe įdėjo daug savo santykių su Lota Buf, bičiulio sužadėtine, bet dar charakteringiau reiškias čia Goethės santykiai su gamta.

Autobiografiška

Gamta

Gamta jam yra ne paveikslas, kuriuo galima grožėtis ir paskui palikus sau nueiti. Jis jaučia gamtai tokią meilę, kuri reikalauja susijungti su mylimu objektu, jame paskęsti ir jį savyje sustiprinti.

> „Kada iš malonaus slėnio pakyla rūkai, o saulė iš aukšto žiūri į nepermatomą miško tamsą, ir tik vienas kitas spindulys prasimuša į tą šventovę, guliu aukštoj žolėj, pakrantėj čiurlenančio upelio. Prisiglaudęs prie žemės stebiuos įvairiomis žolelėmis, jaučiu arti širdies knibždant daugybę mažyčių vabaliukų ir uodų, besisukinėjančių tarp šapaliukų, ir žiūriu į jų nesuskaitomas, nesuvokiamas išvaizdas. Tada gyvai jaučiu buvimą Visagalinčio, kuris leido mus, panašius į save, jaučiu dvelkimą to, kuris viską savo meile gaubia ir pasaulį laiko džiaugsme. Drauge, tada raibsta mano akys ir visa žemė aplinkui, ir dangus ilsis mano sieloj, kaip mylimosios vaizdas. Ilgiuos tada ir mąstau: ak... kad galėčiau išlieti ant popieriaus visa, kas taip pilnai, taip karštai gyvena manyje, tai būtų mano sielos veidrodis, kaip mano siela yra begalinio Dievo atspindys".

Ne tolių gamta, bet artimiausioji prie širdies; ne didingoji

(palygink Ruso!), bet smulkioji (Goethe mikroskopinės gamtos stebėtojas kaip retas kas!), ne kontūrinė, bet tapybinė, ne statinė, bet dinaminė. Ir per šitą gamtą ir per jį patį srovena ta gyvoji jėga, kuri Goethės yra vadinama dievybe ir kuri Goethę sutapdo su visata. Šitokis gamtos ir dievybės pajautimas kartosis paskui ir Goethės lyrikoj ir „Fauste".

Goethe piešia įvairius gamtos paveikslus, ir vasarą, ir rudenį, ir žiemą, ir audrotą naktį, ir skaistų saulėtekį. Visi jie pilni jausmo, gaivumo. Net žmonių gyvenimo vaizduose srovena tylus susižavėjimas ar melancholija, tokia nuotaika, kokia gyvena pats herojus. Kaip niaukiasi jo dvasia, taip apsitraukia tamsumais ir pats gyvenimas. Tokiam vaizdavimo būdui labai pritiko laiškų forma. Lyrizmas

d) Verterio įtaka. — Verterio romanas nustelbė Ričardsono ir Ruso romanų šlovę. Skaitytojai norėjo gyventi kaip Goethės herojus ir mirti kaip jis. Pats Goethe buvo sujaudintas, kada pamatė vieną nusiskandinusią merginą su jo knygele. Kai kur net reikėjo „Verteris" uždrausti, kaip Ispanijoj riterių romanai. Visuomenei

Šitas „atšildytas Hamletas" susilaukė daugybės sekėjų: Prancūzijoj juo sekė Šatobrianas, Anglijoj Baironas, Rusijoj Karamzinas ir smulkesni. Su Verterio karštlige vokiečiai įžengė į visuotinę literatūrą. Literatūrai

Jaunasis Šileris. Plėšikai

Laisvė gimdo milžinus. — „Plėšikai".

1. Gyvenimas ir kūrimas (1759—1784)

Politinės sąlygos

a) Į Verterio sielvartus po kelerių metų atsiliepė Fridrichas Šileris (Friedrich Schiller), kurio tėviškėj, Viurtembergo kunigaikštystėj, hercogo Karolio Eugenijaus politinis režimas ir savivalė buvo jausti labiau kaip kitur. Jis pasuko ir paties Šilerio gyvenimą kita vaga, nekaip buvo norėjęs Šileris ir jo tėvai.

Fridrichas Šileris (1759—1805) iš Marbacho, neturtingo karo gydytojo ir švelniasielės motinos religingas sūnus, svajojo būti dvasininku pamokslininku.

Namie

Sako, jau mažas ant kėdės pasilypėjęs mėgęs savo amžininkams pamokslus sakyti, o besimeldžiantį sesuo jį taip aprašo: „Jo kuklios melsvos akys į dangų nukreiptos, rusvi plaukai jo puikią kaktą apkloję, ir mažos rūpestingai sudėtos rankos, kažkas rodės dangiška".

Visais jausmais jis garbino savo didį Draugą, kuris visų apleistą guodžia, sielą nuramina, džiaugsmą suteikia. Išpažįsta Jam savo ydas: „Tu žinai mano savimylą! malonus Dangaus Tėve, aš prisipažįstu prie šios gėdingiausios ydos, kuri auga mano širdyje; Dangiškasai Tėve, aš prisipažįstu, aš gailiuosi!"

Karo mokykloj

Šilerio norams pritarė ir maldingi tėvai. Bet hercogas įsteigė tuo metu karo mokyklą ir į ją pasiūlė tėvui atiduoti sūnų. Viršininko pasiūlymas buvo kaip ir įsakymas. Nenoromis Šileris atsidūrė karo mokykloje, kur ėmėsi medicinos. Ten praleido 8 metus. Be atostogų, be dienos, kurią gautų įsikvėpti tėvų namo atmosferos. Bet ten išmoko filosofijos ir palinko į poeziją. Stipriai dėstoma filosofija išmokė jį savarankiškai mąstyti, bet neleido savarankiškai veikti ir net laisvai kalbėti. Paliktas dar vienerius metus karo mokykloj net gyventi nebenori: „Aš dar neturiu 21 metų, bet, galiu Jums atvirai pasakyti, pasaulis manęs jau nebevilioja ... Su kiekvienu savo amžiaus žingsniu netenku pasitenkinimo; juo labiau bręstu, juo labiau noriu, kad vaikas būdamas būčiau numiręs". Rezignaciją pakeičia vėl karingas protestas prieš gyvenimą. O Šekspyras, Ruso, Goethės „Götzas"

su „Verteriu" jį dar labiau kaitino. 1781 m. sukūrė pirmą savo tragediją „Plėšikus" (Die Räuber). Autoriaus dvasią rodė jau pats veikalo viršelis su įsiutusiu liūtu, o apačioj parašu *in tirannos* ir motto, kur siūlė kraują ir geležį sugedusiam pasauliui taisyti. Kūrimo pradžia

Kitais metais dramą vaidino Manheimo teatras. Autorius prašės leidžiamas savo veikalo pasižiūrėti. Neleido. Šileris slapta nuvažiavo. Bet antru kartu grįžusį iš Manheimo hercogas liepė pasodinti į daboklę, o pamatęs spaudos triukšmą dėl „Plėšikų", tėviškai autorių pamokė: tenedrįsta rašyti „komedijų", nebent tik medicinos veikalus: kitaip — tvirtovė. Poetas neiškentė ir pabėgo į Manheimą. Į Manheimą

Amerikai kovojant dėl laisvės, Prancūzų revoliucijos išvakarėse, vokiečių jaunimui atvirai dainuojant apie tirono kraują ir mirtį, skraidant lūposе vardui Bruto, kuris nužudė tironą Cezarį, vaidenantis Romos respublikos idealui, Šileris, su skurdu imdamasis, net pavardę pakeitęs, kad policija nesugautų, davė čia vieną po kitos *„Fiesko"* (1783) ir *„Liuizos Miuleraitės* (vėliau pavadintos *„Klasta ir meilė"*, 1784) dramas. Paskutinė drama susilaukė nepaprasto pasisekimo. Ir dabar jos mielai žiūrima. Nuotaika ir naujos dramos

b) Šis Šilerio kūrybos tarpas, augęs iš tėvų išsinešto, mokyklos atšaldyto religingumo įtakoj, politinėj priespaudoj, materialiniam skurde, priklauso „audringiesiems genijams".

Laisvė buvo „audringųjų genijų" siekimas. Į laisvę veržėsi pats Šileris. Laisvės idėja yra raudonasis šitų ir paskesnių tragedijų siūlas. Tik su metais auga ir laisvės supratimas. Jaunystės laisvė yra fizinė laisvė, vadavimasis iš visuomenės priespaudos ir tradicijų, paskiau kalbės apie tautos laisvę ir apie žmogaus išsivadavimą iš savo geismų. Jaunystės laisvės idėja reiškias karinga „audringojo genializmo" forma: didžiais kraštutinumais, kontrastais — šalia didelio niekšo deda gerutį c h a r a k t e r į, šalia mirties — gyvenimo laimės m o t y v ą, šalia baisaus egoizmo — giliausio pasiaukojimo j a u s m u s, šalia žiaurios — sentimentaliai švelnią s c e n ą, šalia natūralistiško šiurkštumo — sentimentalaus patoso s t i l i ų. Vėliau į naujas formas įvilks tą pačią laisvės idėją; vaikišką drabužėlį pakeis vyriškais švarkais, bet po jais plaks ta pati laisvę mylinti širdis. Laisvės idėja Audringojo genializmo forma

2. Plėšikai

a) Tema ir fabula. — Tragedijos fonas yra iš vokiečių gyvenimo. — Senas grafas Moras turi du sūnus. Išdykėlis Karlas buvo palikęs tėvą ir lengvabūdiškai gyveno. Senas tėvas jo laukė pargrįžtant. Laukė jo ir sužadėtinė Amalija. Nelaukė tik brolis Francas, kuris pats norėjo paveržti jam sužadėtinę ir paveldėti tėvo turtus. Karlas susiprato ir prašė tėvą, kad jam atleistų.

Francas suklastoja tėvo ir Karlo laiškus, ir Karlas, užuot atleidžiamas, yra prakeikiamas. Nusivylęs susideda su plėšikais, išeina į Bohemijos miškus ir plėšia, žudo visus, kurie tik skriaudžia vargšus, silpnus. O Francas tuo tarpu įmeta tėvą į rūsį, kad badu numarintų ir jo turtus paveldėtų. Karlas netyčiomis tėvą randa dar gyvą, išvaduoja, rengiasi nubausti brolį, bet tas nelaukia — pats pasismaugia. Tėvas sužinojęs, kad jo sūnus plėšikas, iš susijaudinimo miršta. Amalija, nenorėdama viena visų pamesta gyventi, prašo nužudoma. Karlas pats ją nuduria, paleidžia savo gaują ir pasiduoda į teisingumo rankas.

Kraujo kivirčas
Nesutaikomas dualizmas

Čia yra brolių kivirčų tema, labai seniai žinoma ir vartojama: Abelis ir Kainas, Juozapas ir jo broliai, karaliaus Lyro dukterys, Glosterio vaikai. Šita kovos tarp artimųjų tema mėgstama „audringųjų genijų", ypač dar kada du broliai kovoja dėl tos pačios moters. Priešingybės tarp artimųjų žmonių, kurių gyslose teka tas pats kraujas, iškyla ir kituos Šilerio kūriniuos (kuriuos?). Bet niekados Šileris jų nesutaiko. Jis mėgsta visur palikti dualizmą, tuo tarpu kad subrendėlis Goethe visur veržiasi į harmoniją.

Dualizmas tarp dviejų brolių čia Šileriui reiškia dualizmą tarp idealo ir tikrovės, tarp laisvės ir prievartos, kurių atstovais Šileris išveda Karlą ir Francą.

Sūnus palaidūnas

b) Charakteriai. — Karlas ir Francas yra lyg Evangelijos parabolės sūnus palaidūnas ir sūnus, prie tėvo likęs. Tik jųdviejų charakteriuose ryškiai iškelti gyvenamo amžiaus sentimentalaus individualizmo ir šiurkštaus racionalizmo bruožai.

Individualistas idealistas

Karlas — idealistas, „genijus": myli, dievina laisvę, neapkenčia visuomenės, papročių, įstatymų, drausmės ir jaučia savy jūras jėgos jiems susprogdinti, kad pats išsivaduotų ir kitus išvaduotų.

Argi aš turiu gorsetu suvaržyti savo krūtinę ir įstatymais sukaustyti savo valią? Įstatymai verčia šliaužioti žeme ir tą, kuris galėtų

pakilti erelio sparnais. Įstatymai dar neišaugino nė vieno didvyrio, o laisvė gimdo mums milžinus ir nelauktus žygius. Duokit man kariuomenę tokių vyrų kaip aš, ir Vokietija bus tokia respublika, prieš kurią Roma ir Sparta atrodys kaip moterų vienuolynai.

Šitai tyvuliuojančiai energijai užteko tik Franco laiško, kad ji išsiveržtų prieš visuomenės tvarką, prieš tą „biaurų nykštukų, išsigimėlių, nedorėlių amžių, kuris vertas tik nusispiaut". Jautrus

Karlas nieko nemoka daryti „vidutiniškai". Ir darbuose ir jausmuose jis yra kraštutinumų žmogus. Kai gėrė, tai gėrė, „iki dangus įkais"; kai šėlo, tai prirašė kardu „veiduose daugiau kaip trys raštininkai per metus įsakymų knygoj", kai baudžia visuomenės neteisinguosius, tai žiauresnis už demoną: nutrenkia ministerį, nužudo finansininką, pasmaugia dvasininką, padega miestus. Bet esti momentų, kada jis švelniasielis, užmiršta pasaulio keršta ir benori tik švelnios, tylios vienatvės ir idiliško paprastumo. Toki momentai sukyla po žygių *gamtoje*. Nuostabiai gražiai šis bruožas atsispindi scenoj ant Dunojaus kranto. Kraštutinumų žmogus

Saulėlydžio vakaras. Miško tyla. Tik javai siūbuoja. Karlas myli juos. Kad ir po kovos nuvargęs kūnas sukrinta ant žemės, bet dvasia godžiai gėrisi gamtos grožiu. „Žiūrėkit, kokia puiki rugiapiūtė, medžių šakos lūžta nuo vaisių; vynuogės linksta nuo sunkių kekių". Kaip galingai leidžiasi saulė! „Taip miršta didvyris! Stebuklinga!". Kai jaunas buvo — atsimena jis — jo mylimiausia svajonė buvo gyventi kaip saulė ir mirti, kaip ji miršta! Ir Karlas, kaip nuplaktas vaikas, deda savo galvą draugui ant krūtinės, vadina jį broliu, slėpdamas savo skausmą. „O pasaulis toks gražus, o žemė tokia puiki!". Ir jis vieno tenorėtų: būti toje puikioje žemėje paprastu darbininku, bernu. Bet užtenka tik Karlui išgirsti apie žmonių neteisybes, tuojau jis virsta kruvinu keršytoju.

Šitie kontrastai tarp žiaurumo ir švelnumo, karžygiškumo ir idiliškumo, optimizmo ir pesimizmo, tarp žmogaus ir gamtos pripildo visą Karlo dvasią. O tų dvilypių jausmų ir darbų gamą, taryt kokia įstrižainė, perjuosia jo išdidus savęs genijum laikymas. Tas išdidumas duoda jam pasitikėjimo savomis jėgomis ir pašaukimu pasaulį pataisyti. Tragiška Karlo būsena tuo ir reiškiasi, kad šitas savim pasitikėjimas, iš pradžios toks galingas, paskui vis leidžiasi ir leidžiasi, ir galop Karlas nulenkia galvą: Genijaus išdidumas ir jo katastrofa

O aš kvailys, svajojęs piktais darbais pataisyti pasaulį ir, nesilaikydamas įstatymų, pataisyti pačius įstatymus... Aš panorau, o Dievo Apvaizda, sulyginti Tavo kalavijo dantuotus ašmenis ir pataisyti Tavo šališkumą... Pasigailėk, o pasigailėk kūdikio, išdrįsusio perspėti Tavo lėmimus! Tik Tu vienas gali bausti. Tau nereikalinga žmogaus ranka.

Savo amžiaus Karlas buvo suprastas kaip gaivalingas pro-

Griaunamoji figūra

testas prieš tiraniją. Jis tol ir galingas, kol protestuoja, griauja. Bet jam pritrūksta minties, kai reikia pasakyti, kas darytina.

Žmogiškasis bruožas

Jo tragedijoj lengva įžiūrėti tragedija ir visų laikų žmonių, kurie vardan aukštesnio teisingumo griebias viską sugriauti, nežinodami ką pastatys, matuodami pasaulio tvarkos teisingumą tik savo žmogiškuoju matu.

„Plėšikų karalystė"

Karlas apie save sudaro naują bendruomenę — plėšikų, „kultūros" atmatų. Plėšikai yra mėgstamiausi „audringos gadynės" herojai, sutinkami paskiau romantikų raštuose (Bairono, Hugo; pal. ir lietuvišką Blindą, „svieto lygintoją"!). Jų sugyvenimas atrodo daug simpatiškesnis kaip „kultūringosios" visuomenės. Jie ištikimi, dėkingi, klusnūs, laiko žodį, vienas už kitą deda galvą. Netrūksta, žinoma, ir čia paprastų vagių, sadistų. Gamta plėšikams ne tik prieglobstis: jie moka ja grožėtis; jie moka dainas dainuoti, žiaurias, mirties, kraujo, kartuvių dainas.

Materialistas, ateistas

Karlo ir jo bendruomenės kontrastas yra F r a n c a s, 18 amžiaus racionalistas, materialistas, despotas. Nuo gamtos nutolęs, dėl to jo ir kūnas negražus: „Laplandiečio nosis, lūpos kaip negro, o akys — tartum goto". Negraži ir jo siela. Bet jis ja ir netiki, nėra jam nė Dievo, o žmogus — tas pats gyvulys.

Egoistiška meilė

Kitokia ir jo meilė kaip Karlo ir Amalijos. Amalija myli idealiai. Savo Karlą ji apgaubia idealiais ypatumais: gailestingumu ir pasigailėjimu, kurie jį daro panašų į pačią dievybę. „Mano mylimasis — Dievybės atspindys, o Dievybė — gailestingumas ir pasigailėjimas". Karlas mylėdamas Amaliją nori, kad ji būtų laiminga. Jis nesiduoda net pažįstamas, kad nesugriautų jos iliuzijų apie jos Karlą, nes tikrovė padarytų ją labai nelaimingą. Francui tokia meilė svetima. Net įgimtos tėvų mei-

Racionalizmas

lės jam visai neliko. Ją sunaikino jo sumaterialėjęs protas. Ką darydamas, jis vis apsvarsto, samprotavimais pateisindamas savo gyvuliškumą. Jis išprotauja, kad jis neprivaląs motinos gerbti, tėvo mylėti, brolio. Jis „šaltas, medinis žmogus".

Fariziejizmas ir ironija

Francas — fariziejus. Net jo kalba kartais skolinta iš Evangelijos fariziejaus. Nesvetima jam ir ironija, „kaip skorpijono geluonis", ir despotizmas, kada paima į savo rankas valdžią.

Mirties akivaizdoj

Tik mirties valandą Francui prabyla širdis: „Yra teisėjas ten žvaigždžių aukštybėje, ir prieš tą didįjį Teisėją turėsi atsistoti dar šią naktį". O kada veržiasi plėšikai, jis puola ant kelių ir mėgina net melstis. Tačiau jis ir maldoje veidmainiauja. Širdis tuščia. Vilties išganymo nebėra. „Tegul bent pragaras nesijuoks!". Ir, nuplėšęs nuo skrybėlės auksinę pynę, pasismaugia.

Nors Francas yra 18 amžiaus šiurkštaus materialisto perdėtas tipas, lengva jame įžiūrėti ir apskritai ateisto bruožų.

Senis Moras panašus į Senojo Testamento Jokūbą, Šekspyro Lyrą, Glosterį. Jis abudu sūnus myli, bet pražuvęs sūnus jam brangesnis, kaip Jokūbui jauniausiasis Juozapas. Didžiausio susigraužimo valandą jis liepia paskaityti Juozapo istoriją. Ją buvo mėgęs Goethe, ją mėgs ir Tolstojus.

Amalija — vienintelė moteris, tačiau bespalvė, bekraujė. Iš viso „Plėšikų" charakteriai yra dar nepažinto gyvenimo vaisius: vieni kraštutinumai. Dėl to šiandien vaidinant šitie charakteriai labai ir labai švelninami, nes toki kaip Šilerio nesudaro gyvo žmogaus įspūdžio.

Charakterių nenatūralumas

c) Kompozicija. — Dramos užuomazga išplaukia iš veikėjų charakterių ir jų priešingų interesų. Charakterių priešingumas suskaldė šeimą į du pasauliu — į Franco ir Karlo. Arčiau Karlo yra tėvo ir sužadėtinės charakteriai. Karlo charakteris buvo jį nuo tėvo atitolinęs, jis verčia jį vėl prie tėvo grįžti. Tokiu būdu jo interesai sutampa su tėvo ir Amalijos interesais: jie visi nori susitikti. Priešingi yra Franco interesai: nuskriaustas gamtos, jis kitaip nori būti galingas ir laimingas: paveldėti turtą ir gauti Amaliją. Siekdamas savo interesų, jis stengiasi sutrukdyti pirmajai grupei susieiti. Tokiu būdu veiksmą varo Francas. Visi kiti neparodo jokios iniciatyvos — gyvos lėlės. Net Karlas.

Veiksmo užuomazga ir veikėjų sugrupavimas

Šalia šitų keturių veikėjų kiti yra tik antraeiliai. Jie reikalingi tik įrankių vietoj kitų rankose (Hermanas, Danielius) sustojusiam veiksmui pastūmėti (Kosinskis), scenos efektingumui (plėšikų gauja).

Intrigos beveik visur neįtikimos, pigios (du laiškai, netikėtas Kosinskis, netikėtas senio radimas rūsy). Tačiau veiksmas gana planingas, nuolatos augąs, kontrastais gyvinamas. Dėl tų kontrastų visa drama suskyla į dvi dalis. Karlas, gavęs brolio laišką, daugiau nebesistengia tėvo palankumo įgyti; jis nebekovoja ir išeina visai iš šitos dramos. Čia jam impulsas naujai dramai pradėti: jis skiria sau naują tikslą — nubausti pasaulio neteisybę. Nuo šiol tad eina dvi dramos: Franco ir Karlo. Supintos jos tik išviršiniu būdu: viena scena eina iš Franco dramos, antra iš Karlo.

Intrigos ir veiksmo priemonės

Veiksmo dvilypumas

Karlo dramoj veiksmo partneris — visas pasaulis (o Franco?). Kovodamas su juo, Karlas vis daugiau ima abejoti savo tikslais. Tie išvidiniai konfliktai (o Franco?) auga palaipsniui: 1 — nusivilia savo absoliučiu teisingumu: nekalti dėl jo darbų nukenčia; 2 — nusivilia savo tobulumu (veiksme ant Dunojaus kranto); 3 — nusivilia iš viso savo teisingumo idealu; 4 — nusivilia savo pašaukimu pasaulį bausti ir taisyti.

Karlo dramos augimas

Paralelūs veiksmai trečiame akte jau sujungiami. Jungėju yra Amalija. Ją myli abu broliai. Bet Karlas nuo pat antrosios dramos pradžios myli pasyviai, nesistengia su Amalija susitikti. Reikia jo meilė paversti aktyvia, išjudinti, pastūmėti Amalijos link. Tam įvedamas pašalinis asmuo Kosinskis. Sugrįžta Karlas į pirmykštę dramą, bet aktyviai joj nedalyvauja, nekovoja dėl Amalijos su broliu. Juodu net nesusitinka. Čia ne jis veikia, bet

Abiejų dramų sujungimas

Katastrofos

jį veikia: prieš jo akis atsiskleidžia, kaip jis buvo apgautas ir kaip dėl to nuėjo plėšikų keliais; kaip dabar jis, plėšikas, nebegali su Amalija susijungti. Pamatęs klaidas, norėtų mesti savo senąjį gyvenimą, nes pasitaikius Amalija jam atleidžia. Bet vėl konfliktas. Karlas buvo prisiekęs plėšikams nuo jų nepasitrauksiąs (3 v.). Tada jis žudo savo mylimąją, kad atpirktų savo priesaiką iš plėšikų ir sugrįžtų į teisingumo kelią. Konfliktas stiprus, bet neįtikimas.

Scenos priemonės

Nenutrūkstamo veiksmo (o jei nutrūkstamo, tai vikriai sumezgamo), gausingų kontrastų ir nuolatinių laipsniavimų bei konfliktų įspūdį Šileris stiprina ryškiomis išviršinėmis scenos priemonėmis: 1. masinėmis scenomis, 2. išviršiniu veiksmu (mirtys, žudynės, šaudymas), 3. vietų efektingumu (Dunojaus krantai, miškas, mėnulio apšviesta apgriuvusi pilis), 4. lyrizmu (šiurkščios plėšikų dainos, Karlo ir Amalijos ilgesio dainos su kanklėmis); pagaliau paskutinės priemonės — 5. efektingas, audringas žodis, kartais iki cinizmo nusileidžiąs, kartais rinktinius, švelniausius žodžius pinąs. Dialogai tačiau turi tą blogą pusę, kad jie mažai varo veiksmą pirmyn, turi tendencijos vis išvirsti monologais ir mėgsta žodingumą: kas galima būtų pasakyti žodžiais, tai sakoma sakiniais.

P a g a l v o t i. — 1. Kurios epochos žymės atsispindi Karle? France? — 2. Kuo Karlas panašus į Verterį? Moljero Alsestą? Don Kichotą? — 3. Kuo skirias Karlo suprantama laisvė nuo Orleano Mergelės, Telio laisvės? — 4. Kuo skirias Karlas nuo Lazdynų Pelėdos „Klaidos“ revoliucijos sėjėjų? — 5. Kas bendra tarp Franco, Ričardo III ir Edmundo? — 6. Kiek kūno trūkumas sveria Franco, Ričardo, Šarūno gyvenimui ir dvasiai? — 7. Kuo „Plėšikų“ kompozicija ir veiksmo priemonės panašios į „Karalių Lyrą“? 8. Ar esama brolių nesantaikos pasakose? Kaip ta tema pasakose išsprendžiama? — 9. Parašyti Karlo monologas: „Visagalis Dieve, teesie Tavo, bet ne mano valia!“ (páisyk Šilerio stiliaus!).

Šito dvilypio amžiaus kraštutinumai: racionalizmas-pseudoklasicizmas ir vokiškas sentimentalizmas suglaudžiami į schemą. Anglų ar Ruso sentimentalizmas būtų vidurys tarp jų.

Lyginama	Racionalizmas-pseudoklasicizmas	Sentimentalizmas
Verting. žmogaus galia	protas	jausmas
Verting. gyvenimo sritis	kultūra	gamta
Verting. visuomenės dalis	aristokratai—mokytiniai	demokratai ir liaudis
Kūrėjas	mokytinis	genijus
Kūrimas	pagal taisykles	kūrybos laisvė
Poezijos tikslas	didaktinis	,, ,,
Kūrybos pavyzdžiai	prancūzų klasikai	Šekspyras, Homeras, liaudies kūryba

ŠEŠTAS SKYRIUS

ROMANTIZMO AMŽIAUS LITERATŪRA

Amžiaus idėjos

„Šviečiamojo amžiaus“ racionalizmas, nustelbęs žmoguje jausmą ir fantaziją, uždaręs jį praktiniame gyvenime, apkarto. Jausmą jau buvo išvadavęs sentimentalizmas. Iš praktinio gyvenimo sentimentalizmas išvedė žmogų į gamtą ir priveisė antro kraštutinumo — nepraktikų žmonių, nuolat apie laisvę kalbančių.

Vadavimasis iš racionalizmo

Akivaizdoj Prancūzų revoliucijos, kuri laisvės idėją skandino kraujuose, vieni iš anksto nusikreipia nuo pačios laisvės. „Kam mums laisvės perteklius, kurio negalim sunaudoti . . . Kam man laisvė vaikščioti iš vieno kambario į kitą, jeigu man nėra reikalo. Žmogus turi tiek laisvės, kad gali sveikas gyventi ir dirbti savo darbą — užtenka jam to“, skatina susiaurinti norus Goethe.

Į meną

Kiti laisvės idealo neieško žemėje: iš materialinio pasaulio kyla į *idealinį*, dvasios, pasaulį:

Į širdies šventas tylias erdves
Bėki iš gyvenimo varžtų,
Laisvė yr tik karalystėje sapnų,
Grožis dainoje tik žydi. *(Šileris).*

Vietoj kultūros ir mokslo išganymo ieškoma *mene*. Menas kasdieninį gyvenimą galįs paversti aukštesniu, patobulinti.

Dalis šio amžiaus atstovų tokio meniško gyvenimo pavyzdžių ieško *graikuose*, paskiau didžioji dalis — krikščioniškuose *viduriniuose amžiuose* ir jų kultūroje. Pirmieji klasikai, antrieji — romantikai. Klasikai stovi dar arčiau „šviečiamojo amžiaus“ racionalizmo, romantikai — arčiau sentimentalizmo.

Dvi kryptys

Klasikos atgimimas stipriau pagauna tik Vokietiją, romantika apima visą Europą.

VOKIEČIŲ KLASICIZMAS

Vokiečių klasicizmo ypatumai

Pavėlintas klasicizmas

1. **Klasikų idėjos.** — Vokiečių klasicizmas pasivėlino daugiau kaip 100 metų, palyginti su prancūzais. Iš vienos pusės jis dar neatsikratęs nuo „šviečiamojo amžiaus" racionalizmo palaikų, iš antros pusės jau prisipynė į jį romantizmo. Net tie patys rašytojai yra čia „šviečiamojo amžiaus" idėjų, čia jau „audringojo genializmo", čia klasikos, čia jau ir romantikos prisigėrę. Goethę ir Šilerį vieni laiko romantikais, kiti klasikais. Net tame pačiame kūriny randi visokių elementų („Fauste").

Humanizmas

Kaip „šviečiamajam amžiuj" buvo populiarus tolerancijos vardas, taip klasikos laikais — *humanizmas.* Humanistinis žmogus, kuriame išplėtotos visos žmogaus galios (humanus = žmoniškas) harmoniškai, yra klasikų idealas. Optimistiškai tikima, kad žmogus yra palinkęs į gera ir nuolatos tobulėja savo jėgomis. Dėl to, kaip ir deistams, konfesija nereikalinga. Žmogus tobulėja per meną (rac. apšvietimą!). Šitos idėjos aptinkamos nuolatos ir klasikų dailiojoj kūryboj.

Menas

2. **Klasikinio meno supratimas.** — Humanizmo ir meno vyravimas ryškiai skiria vokišką klasiką nuo prancūzų. Bet ir patį antikinį meną vokiečiai supranta kiek kitaip nei prancūzai.

Ieškodami pačios antikinio meno esmės ir nepasitikėdami prancūzais, jie kreipiasi ne į romėnus, bet tiesiog į graikus.

Graikų plastika

Labiausiai ir pirmiausia žavisi plastika, paskui žodžio menu ir filosofija. Iš graikų plastikos jie supranta graikų meno esmę, kurią išreiškia keturiais žodžiais: *„Taurus paprastumas* ir *ramus didingumas".* Tas paprastumas ir didingumas jiems aiškiai byloja iš Laokoono grupės, kurioj angių smaugiamas Laokoonas praveria lūpas ne išgąsties šauksmui, bet ramiam atodūsiui dėl didžios kančios.

Graikų meno esmė

Paprastumas ir taurumas, ramumas ir didingumas reiškiasi ir vokiečių klasikų kūryboje, medžiagą parenkant, charakterius

kuriant, idėjas skelbiant, intrigas sudarant, stilių formuojant. O technikinės formos (laiko ar vietos vienumai, mitologija) vokiečių klasikams antraeilis dalykas.

3. Vokiško klasicizmo kūrėjai. — Aukščiau minėta prasme graikų meną išaiškino ir vokiečių akis nuo prancūzų į graikus pakreipė (1755) rytų prūsas *Vinkelmanas*, dėl grožio atsidūręs Romoj ir katalikybėj. Jo kryptimi, kad ir kiek kitaip aiškindamas graikų meną, žengia didžiausias klasicizmo ir humanizmo populiarizatorius *Lesingas* (1729—81). Giliai įsiskaitęs Aristotelį ir kitus graikų klasikus, Lesingas prieina išvadą, kad prancūzai juos netinkamai supratę[1]. Tada ima griauti prancūzų įtaką savo raštais: „Laokoonu“ (1766), „Hamburgo dramaturgija“ (1772). Viena ranka griaudamas, antrąja rodo, kokia turi būti tikrai klasikinė drama: pats parašo teatrui „Miną iš Barnhelmo“, „Emiliją Galoti“. Tie veikalai duoda pradžią vokiečių tautinei ir klasikinei dramai. Paskui lanksčia kalba volteriško racionalizmo įtakoj kritikuoja Apreiškimą, Kristaus dievybę, Bažnyčią ir skelbia humanizmą, kurio esmę jis išreiškė Jono apaštalo mėgstamu posakiu: „Vaikeliai, mylėkite vienas kitą!“ Šitą žmogaus meilės idėją arba, kaip kartais sakoma, bedogmę krikščionybę, jis skelbė ir „Išmintingojo Natano“ dramoje.

Laokoono grupė

Goethe ir Šileris.

Žmoniškumas (vadinamas etinis humanizmas) yra kelias, kuriuo žengė ir Herderis, ir Goethe, ir Šileris. Paskutiniai du ir sudaro vokiečių klasikos viršūnę.

---

[1] O šiandien jau įrodyta, kad ir vokiečių buvo vienašališkai suprastas graikų paprastumas.

Graikiška dvasia kitose srityse

Graikiška atmosfera ėmė gaubti visą vokiečių gyvenimą: papročius — moterys ima dėvėti graikiškos formos drabužiais, suka plaukus paprastais sūkiais, aunasi sandalais; švietimą ir auklėjimą — Humboldtas organizuoja humanistines gimnazijas, Berlyno universitetą; architektūroj įsigali tiesios, paprastos linijos (vad. empirinis stilius); muzikoj — Glukas grįžta prie paprastesnės operos, pašalindamas virtuoziškumą, imdamas didingesnį turinį.

Goethe 1791 m.

Goethe klasikas

Ir džiaugsmas ir meilė yra sparnai į didžius darbus.
„Ifigenija"

1. Gyvenimas ir kūrimas (1785—1832)

a) Veimare ir Italijoj. — Per dešimtį su viršum metų, kuriuos išgyveno Veimare, Goethe labai pakito. Atėjo čia „audringas genijus" ir užkrėtė hercogą ir visą dvarą blūdu: naktimis dvaro jaunimas jodinėjo, žiemą čiužinėjo, lankėsi į kaimo vakaruškas, su kaimo merginomis flirtavo, dėvėjo Verterio drabužiais (mėlynu fraku, geltona liemene, raitelio kelnėmis). „Genijus" aprimsta

Bet gavo Goethe iš hercogo ministerio pareigas; pamilo ponią Štein, už save vyresnę, kelių vaikų motiną. Valdovo pareigos ir Štein apramdė „genijų". Jis neteko audringų polinkių, sušvelnėjo, ėmė branginti ponios Štein jam dėstomus „šviečiamojo amžiaus" idealus. Kelionės po Šveicariją, bet ypačiai po Italiją (1786), subrendino jo naują dvasią. Italijoj Goethe studijuoja paišybą, gamtos mokslus, anatomiją, bet labiausiai antikinį ir renesanso meną. Graikų plastikoj, renesanso tapyboj, ypačiai Rafaely Goethe mato įkūnytą „taurų paprastumą ir ramų didingumą", kaip Vinkelmanas buvo nusakęs graikų meną. Mene glūdinti harmonija ir proporcingumas tarp kūrinio dalių ir visumos tampa Goethės idealu ir žmogaus gyvenime. Turi būti harmonija tarp individo ir visuomenės. Italijos studijos Meno ir žmogaus idealas

Naujas idėjas Goethe išreiškė ir trijose šio meto klasikinėse dramose: „Ifigenijoj" (pradėtoj 1779, baigtoj 1787), „Egmonte" (1788), „Tasso" (1789), kurias buvo pradėjęs dar Veimare, bet kurioms išbaigti reikėjo skaisčių pietų saulės spindulių. Jose Goethe tas pats ir naujas. Tas pats, nes sprendžia problemas, kurias buvo sprendęs jaunystės „Götze" ir „Vertery": individo santykius su visuomene. Anuo laiku rūpėjo: ar individas yra sutaikinamas su visuomene, idealas su realybe, širdis su pasauliu? Ne — atsakė jaunystės Goethe. Dabar jau atsako — taip. Tasso, individualistas kaip Verteris, supranta, kad „žmogus nėra gimęs laisvas būti" ir savo valia pasiduoda visuomenės tvarkai, nes pasidavimas įstatymui ir visumai nėra genijaus pažeminimas, bet jo moralinė pareiga. Klasikinės dramos

b) Bičiulystė su Šileriu. — Sugrįžęs į Veimarą (1788), imdamas didelę algą, Goethe turėjo patogiausias sąlygas

Goethės sustingimas

kurti. Bet čia jis susidėjo su paprasta mergina Kristina Vulpius, viešai su ja gyveno kaip vyras su žmona, nutolo nuo to meto vokiečių gyvenimo, kuris visus žavėjo. Ištikusiam kare su prancūzais vokiečiai rodė patriotinį entuziazmą, Goethe uždraudė savo sūnui savanoriu eiti. Daugumas nekentė Napoleono, jų kraštą pavergusio, jis iš Napoleono ordeną ėmė ir savo imperatorium vadino. „Goethės mūza nutilo; tauta jį pamažu ėmė pamiršti" (Volfas).

Atrama į Šilerį

Goethės vietoj jaunimas žiūrėjo į bekylančią naują žvaigždę — Šilerį, į kurį Goethe buvo žiūrėjęs iš aukšto, piktinęsis jo „Plėšikais". Dabar ir Goethe atkreipė akį į Šilerį, susiartino su juo (1794). Šileris jam pakeitė Herderį, nuo kurio Goethe atšalo. Ir ta bičiulystė atgaivino Goethės kūrybinį entuziazmą, pagilino jo idėjas. Goethe iš Šilerio gavo antrą jaunystę.

Vilhelmas Meisteris

Šituo tarpu (1794—1805), Šilerio skatinamas, Goethe išleidžia didaktinį romaną *„Vilhelmo Meisterio mokslo metus"* (Wilhelm Meisters Lehrjahre, 1795), kuriame plačiai atvaizduoja „šviečiamojo amžiaus" kultūrinį veidą ir skelbia naujus auklėjimo idealus ir metodus. Jo herojus eina per gyvenimo klaidas, bet kadangi jis pats yra geros prigimties (pal. Ruso mokslą!), tai visos klaidos išeina jam į naudą ir ištobulina jo asmenybę. Kiek Goethe puikus menininkas, tiek silpnas auklėtojas. „Kaip auklėjimo romanas „Lehrjahre" šiandien nieko jau nepasako. 18 a. optimizmas, tikėjimas žmogaus prigimties įgimtu tobulumu jau mums svetimas. Mes nebesam jau nuomonės, kad geras žmogus visados geras išliks ir iš kiekvienos klaidos išeis dar labiau užsigrūdinęs. Taigi atkrinta Goethės auklėjimo pagrindas. Per šimtą metų ir kultūros idealas pakito, ypačiai mintis, kad kultūrą apsaugot ir jos idealą įvykdyti gali slapta masonų sąjunga, gali šiandien tik nepasitikėjimo šypsnį sukelti" (Volfas).

Hermanas ir Dorotėja

Kitais metais išleidžia *„Hermaną ir Dorotėją"* vokiečių klasikos viršūnę: joje rodo idilišką vokiečių miestiečių gyvenimą su klasikiniu objektyvumu, plastiškumu, ramumu. Dar kitais metais jo kūryba pražysta *baladėmis.*

Vienatvė ir garbė

c) G o e t h e r o m a n t i z m o l a i k a i s. — Su 19 amžiaus pradžia senoji karta išeina iš gyvųjų tarpo (1803 Herderis, 1804 Kantas, 1805 Šileris). Miršta toliau Kristina Vulpius, su kuria gyvenęs 18 metų, paskiau dar formaliai ją vedė, kad ji išgelbėjo jam nuo prancūzų gyvybę. Miršta ir jo sūnus. Jau 75 metų senis Goethe dar mėgina pirštis 18 metų merginai, bet nei poeto vardas nei turtas mergaitės nesugundė. Ir Goethe liko senti vienas kaip žirnis prie kelio, bet amžininkų garbinamas ir pats save didžiai vertindamas.

Nuo romantizmo Goethe laikėsi iš tolo ir juo nuošaliau, juo srovė rodė daugiau krikščioniškų pradų. Jis tikino, kad, kas klasiška, esą sveika, kas romantiška, esą liguista. Goethe ir romantizmas

O tačiau stingstančioms kūrybos galioms atgaivinti ir jis imasi rytų literatūros, kaip ir romantikai (lyrikos rinkiny — „Rytų-vakarų divanas", „West-Oestliche Diwan"). Sutirština dar labiau panteistišką misticizmą savo „Giminystės" (Wahlverwandschaften) romane, kur išveda, kad tarp žmonių esąs tas pats elementų giminystės dėsnis kaip chemijoj. Su didele jėga veržiasi vienas žmogus prie kito, kurio siela giminiška. Bet dorovinės pareigos, kurias skiria individams visuomenė, turi palenkti sau tas prigimties jėgas. Čia gina Goethe jungtuvių ryšio nesuardomybę, nes jos yra visuomeninio ir dorovinio gyvenimo pagrindas. Romanas laikomas vienu iš nedaugelio veikalų, kurie Goethei ir techniškai yra gerai pavykę.

1830 m. pabaigia savo autobiografines pastabas „Dichtung und Wahrheit", 1832 m. „Faustą", savo viso gyvenimo veidrodį ir kūrybos vainiką, ir po kelių mėnesių 1832 m. kovo 22 d. Goethe „pasitraukia". „Pasitraukė"

* * *

Goethės literatūrinis palikimas nepaprastai gausingas ir įvairus: kūrė visų žanrų veikalų, bet stipriausia yra jo *lyrika;* reiškė visų trijų amžių tendencijas — sentimentalizmo, klasikos ir romantikos, tačiau laikomas paprastai klasiku kūrėju; labiausiai klasikinė yra „Ifigenijos" tragedija. Visus žanrus ir visus stilius sujungė „Faustas". Goethei priklauso ir „visuotinės literatūros" (Weltliteratur) sąvoka. Literatūrinis palikimas

2. Goethės lyrika

Goethės lyrika (ir visa kūryba!) iki pačių smulkmenų yra išaugusi iš jo paties kasdieninio gyvenimo. Įvykius, kurie jį džiugino ar kankino, jis pavertė eilėraščiais. O jį žadino visą ilgąjį gyvenimą trys svarbiausios gyvenimo sritys: *erotinė meilė,* „*Dievo ieškojimas*" ir *gamta.* Gyvenimas ir kūryba

a) L y r i k o s m o t y v a i. — Gausingiausia ir „goethiškiausia" yra meilės lyrika. Lengvai žaismingai jaunystės dainose (Wilkomen und Abschied) jis skrieja tamsų vakarą pas mylimąją, kaip lietuviškų dainų (anot Šererio ir Valcelio) bernužėlis; džiaugiasi jos nuraudusiu kaip pavasaris veidu; džiūgauja dėl pabučiavimų; sielojasi, kad reik išsiskirti; garbina mylimąją, kad jį myli; jaučias tada laimingas. Kitur meilės Meilės lyrika

žaismo vietoj jau iškyla didi mylinčio kančia, kad visa būtis mylimos kupina, o jos ilgesys vis tiek nedingsta, nors šalia mylimosios būtum:

Mąstau tave, kai saulės šešėliai
  Iš jūrų spindi.
Mąstau tave, kai mėnesio dėmės
  Šaltiniuos dažos.
Matau tave, kai kelio tolumoj
  Pakyla dulkės.
Gilioj nakty, kai ten kurčiai šniokštom
  Vilnis pakyla.
Į tylų guotą aš einu klausyt,
  Kai viskas tyli.
Aš pas tave, o tu vis taip toli,
  Nors prie manęs esi.
Ir saulė leidžias; sužibs man žvaigždė,
  O kad ten būtum tu.

Visas žmogus čia pavirtęs pasilgimu; visoj gamtoj jam tik mylimoji vaidenas; o tas ilgesys neužgesinamas. Ir tai daro dramatinį įspūdį.

Jaunajam Goethei nebuvo išblėsęs ir dievybės pajautimas, nes su vienu Dievu kovojo, kitą kurdinosi. Jaunasis „genijus“, viską griaudamas, verčia ir „senuosius dievus“, atgaivindamas Prometejaus maištą, kuriame laisvu ritmu, pindarišku tonu, nuolat kildamas, reiškia panieką Dzeusui ir individualistiško išdidumo pagautas save į dievus kelia:

Prometejiškas individualizmas

Čionai aš kursiu žmogų
Manu paveikslu,
Lytį, kuri man lygi.
Kentėt, verkti,
Sau naudotis ir džiaugtis
Ir tavęs nepaisyt
Kaip aš.

(Pal. su A. Mickevičiaus improvizacija!).

„Dievo ieškotojas“ gamtoje

Senųjų „prometejų“ vietoj Goethe kurias (tikriau iš panteisto Spinozos skolinas) gamtos dievą, kuris yra ne pasaulio kūrėjas, ne Apvaizda (kaip Krėvės Vainorus!), bet jėga, meilės jėga, glūdinti pačiuose reiškiniuose, gamtoje ir jame pačiame. Šitokis tikėjimas „Ganymede“ reiškias džiaugsmu, kad gamta tokia įvairi; jį laiko ant savo krūtinės, „mielas rytmečio vėjas malšina jo degančią troškuliu krūtinę“, „lakštingala su meile šaukia jį iš pakalnių“. Ir su judančiais debesimis poetas kyla į „visa mylintį tėvą“ (pal. su Verteriu!).

Šitokis gamtos sudievinimas dar labiau iškelia jos reikšmę poezijoj. Gamtoje susijungia erotiniai ir kosminiai (čia religiniai) jausmai. Į gamtą Goethe nukelia savo dangų ir žemę. Gamta

GEGUŽĖS DAINA

Kaip puikiai šviečia
Gamtužė visa,
Kaip žiba saulė
Ir spindi lanka.
Tarp lapų, šakose,
Išsprogo žiedai,
O krūmuos sučiulbo
Paukštyčių šimtai.
Ir džiaugsmas, linksmybė
Pripildo krūtinę.
O žeme, o saule!
O laime auksine!
O meile, meile
Auksine, daili!
Kaip debesys rytą
Žydrynėj toli...

Tu laimini puikiai
Naujuosius laukus —
Žiedelių kvapuose
Pasaulis puikus.
Mergyt, mergele,
Kaip myliu tave!
Kaip spindi tau akys,
Kaip myli mane.
Kaip myl vieversėlis
Dainelę, džiaugsmus,
Kaip rytmečio gėlės
Padangių kvapus,
Taip aš tave myliu
Ugningu krauju,
Esi man jaunyste,
Drąsa ir džiaugsmu.

Naujausias dainas,
Žaidimus tu teiki.
Per amžius laimingas,
Nes mane myli. (Vertė *Šukys*)

b) L y r i k o s f o r m a. — Visa Goethės lyrikos galia plaukia retai iš didingos minties, iš gilaus turinio, iš motyvų įvairumo, dažniau iš nuoširdaus jausmo, išreikšto paprastai, grakščiai. Mokėjimas formą sulieti su turiniu dar labiau pagilina ir iškelia patį lyrikos turinį. Turinys ir forma

Ueber allen Gipfeln
Ist Ruh.
In allen Wipfeln
Spürest du
Kaum einen Hauch;
Die Vöglein schweigen im Walde.
Warte nur, balde
Ruhest du auch[1].

Tik viršūnės, tik miškas, paukščiai nutilę. Vaizdų iš viso Goethe nemėgsta prigrūsti. O čia jie nė vienu epitetu neparyškinti. Žodžiai paprasčiausi, natūraliausi. Bet jausti ant viso pasaulio plasnojant ramybę; tik žmogaus širdis jos nepažįsta; netruks tačiau ir ji nurimti.

[1] Lyrikos vertimas neduoda pajusti viso grožio, tad dedame čia neverstą.

Šitai nuotaikai atsako ir forma. Ramumu ir pastovumu atsiliepia čia žodžių trumpumas: vienaskiemeniai ir dviskiemeniai. Ramumo, pabaigtumo įspūdį daro ir eilučių ilgis: po pirmos antra trumpa. Bet ketvirtoji jau ilgesnė, mažiau joj griežtumo, o šeštoji visai nutyso. Tame nutysime jausti, kad poetas pradeda skęsti į gamtą, reflektuoja, kad jo sieloj išplaukia neramybė. Bet jis neramumais nusikrato, apvaldo save, ir vėl ramumas reiškias su trumpomis eilutėmis (7 ir 8).

Žodis, eilutė

Pastebėtinai su eilučių ilgumu sutaria ir rimas. Antra ir ketvirta eilutė siejasi tarp savęs griežtu rimu, ketvirtoji tik tik pastebimai turi kitokią intonaciją (nes čia dar sakinys nebaigtas), nešančią garsą ir nuotaiką jau tolyn, o jau penktoji su pirmesnėmis rimu nesisieja, jau ramybės pajautimas atsileido, svajonės nunešė į naujas sritis. Šeštoji taip pat laisva nuo pirmųjų rimų ir dar toliau skrenda, taryt pamiršus buvusią pirmose eilutėse dvasios ramybę. Bet septintoji eilutė skubiai susigriebia, nuotaika dar sutampa su ta, kuria gyveno 6 eil. (šios dvi eilutės surimuotos), ir tuojau visai nurimsta: nuotaika sugrįžta, kaip buvo pirmiau, ir paskutinė eilutė surimuota su 5. Šitaip Goethe žodžio muzika papildo tai, ko jis tiesiog žodžiu nepasako.

Rimas

Gamtoje Goethe įžvelgia ir judėjimą, dinamizmą. Didelė jo lyrikos dalis yra to judėjimo, dinamizmo lyrika. Jam viskas dar *tampa*, ne yra. Šitas tapimas reiškias ir pačioj formoj ir turiny:

Dinamizmas

Auf der Welle blinken
Tausend schwebende Sterne;
Weiche Nebel trinken
Rings die türmende Ferne;
Morgenwind umflügelt
Die beschattete Bucht
Und im See bespiegelt
Sich die reifende Frucht. *(Auf dem See).*

Ryto prieblandos įspūdžiai. Nedaug paveikslų įžvelgia, bet ką įžvelgia, tai giliai, pastabiai: žvaigždžių *mirgėjimą* bangoje, rūko *minkštumą*, įlankos *šešėlius*. Rytmečio prieblandoje nieko nėra pastovaus. Visi pavidalai kiekvienu momentu, labiau kaip dieną, stovi kitimo angoje. Ir Goethe pastebėjo šitą rytmečio plasdenimą. Jį jaučiam net pačioj eilėraščio formoj. Gamtos reiškinių ypatumai čia išreikšti pažyminiais, turinčiais daug judrumo — dalyviais (schwebende, türmende . . .). Dalyviuose daugiau judėjimo kaip būdvardy, mažiau kaip veiksmažody (pakeisk dalyvį kokiu būdvardžiu! Ar tas pats įspūdis?). Tokis ir ryto kitimas: tarp tapsmo ir būvio.

Pastabumas

Dalyviai

Tasai tik nujaučiamas judėjimas banguoja ir su pačiu ritmu:

Ritmas

```
 |    | |    | |
——  | —— | ——
 |  |  |   | |
——  | —◡◡ | ——
```

Čia judėjimą reiškiančiuose dalyviuose chorejus pakeistas daktiliu, kuris daro pratęsto, greitai, lengvai banguojančio vibravimo įspūdį. Kad tuo įsitikintum, skaitydamas praleisk tos pėdos vieną skiemenį. Ar įspūdis bus tokis pat?

Išviršinė lyrikos forma labai įvairi — nuo liaudies dainų formos (Heidenröslein) ligi hegzametrų. Keitėsi su amžium. Keitėsi ir išviršinės formos.

Po Italijos kelionių Goethei gamta sukelia mažiau jausmo, daugiau refleksijos. Tyškančio vandens lašeliai jam taryt įkalba mintį: „Žmogaus dvasia, kaip tu panaši į vandenį; žmogaus likime, kaip tu panašus į vėją". Meilės lyrikoj nebėra svajingumo, ilgėjimosi; Romos elegikų pavyzdžiu Goethe tik džiaugias patenkintos meilės malonumais. Iš moters kai kuriuose eilėraščiuose „nereikalauja dvasingumo nei dorybių, vertų nuostabos ir pagarbos, bet tiktai jaunystės grožio, besirpstančio žavingumo, smagios sveikatos ir linksmos, malonios šnekos, kuria kalbama su vaikais. Moters artumą jis jaučia beveik ne kitaip kaip gražaus gyvulio" (Croce, pal. su romantikais!). Į poeziją sugrįžo mitologinės figūros, dievai ir deivės. Vaizdai tapo ryškesni, griežtesni, kiek ryškesnis Italijos dangus už Veimaro. Jaunasis ir senasis lyrikas

3. Ifigenija

a) S i u ž e t a s. — Šventas tankialapis gojus gaubia Dianos šventovę; ąžuolų ir pinijų šakose vėjas šlama; tolumoje jūra šniokščia.

Šičia praleido ilgus metus Ifigenija, Dianos nuo mirties išgelbėta ir paskirta deivės šventovės vaidilute. Barbariškoj, šiurkščioj šaly ji viena kilni. Bet per ją sušvelnėjo ir šalies papročiai, o karalius Toas ją pamilo ir panoro, kad jo žmona taptų. Bet Ifigenija jaučias čia svetima, širdim palinkus į tėvynę:

Nuo mylimųjų skiria mane jūra.
Ant kranto man prailgsta mano dienos,
Graikų šalies širdim beieškant,
O į atodūsius manuosius tik duslius
Aidus šniokštom vilnis atplauja.
Vai vargas tam, kuris be brolių ir tėvų
Toli gyventi vienas turi. Jam ilgesys
Ir artimiausią laimę nuvagia nuo lūpų,

Feuerbacho Ifigenija: taurus paprastumas, ramus didingumas.

Jo mintys su svajonėm leidžiasi
Tėvų pastogėn, kur prieš jo akis
Pat pirmą kartą saulė dangų atidarė,
Kur vienaamžius vis stipriau stipriau
Žaislai švelniais ryšiais surišo.
O kaip su gėda reik prisipažint,
Kad tau, dievaite, aš tarnauju su tyliu nenoru,
Tau, gelbėtojai mano! Turėčiau gi ašai
Laisvai paskirt save tarnybai tavo.
Visad tavim tikėjaus. Viliuos tavim.
Ir šiandien, o Diana, kur mane,
Garsaus karaliaus atmestąją dukrą,
Savo šventa, malonia priglaudei ranka...
Leisk man savuosius pagaliau pasiekti.
Mane, kurią tu iš mirties išvadavai,
Išgelbėk ir iš šios būties, kuri yra antra mirtis.

Ifigenija ir Toas

Karaliui Toas, kuris pakartotinai prašo būti jo žmona, Ifigenija atveria savo šeimos prakeikimo paslaptis. Ji nenorinti naujo prakeikimo užsitraukti ir tauriai atsisako tekėti. Ji tik prašo karalių, kad paleistų ją namo, kur naujas gyvenimas jai išauštų. Apsivylęs Toas vėl grįžta į senuosius papročius ir įsako Ifigenijai aukoti du suimtuosius svetimšalius (1 veiksmas).

Orestas ir Ifigenija: pesimizmas ir meilės optimizmas

Suimtuosius Ifigenija pažįsta: tai jos brolis Orestas ir jo palydovas Piladas. Orestui, motinos užmušėjui, erinijos (sąžinė) neduoda nurimti. Jis jaučia visą nusikaltimo baisumą. Mirtis jam būtų vienintelis išgelbėjimas nuo kančių. O kai pažįsta seserį Ifigeniją, šeimos prakeikimas dar baisiau stumia jį į neviltį, ir viską greičiau nori pabaigti, šaukdamas aplink šventovę siautėjančias keršto dvasias:

Užverton vieton jūs įženkit, furijos,
Žiūrėkit trokštamų žaislų,
Baisiausių ir paskutinių, kur surengėte pačios.

O kreipdamasis į Ifigeniją:

Neverk. Tu nekalta.
Nuo pat mažens aš nieko
Taip nemylėjau kaip tave, sesele.
Taip, kelki plieną, negailėk,
Krūtinę šitą perskrosk ir atverk
Verpetams, kur čia verda, kelią.

Ifigenija su džiaugsmu dėkoja dievams, kad brolis ir sesuo gyvi. Maldauja auksinę saulę, kad paskolintų skaisčiausius spindulius ir sudėtų juos kaip padėką prie Jupiterio sosto, nes ji pati beturtė ir bežadė. Ji guodžia brolį ir su karšta meile ir

pasitikėjimu maldauja dievus. Su vėjo nuščiuvimu rimtose šakose, su saulės pažvelgimu iš debesų Orestas pajaučia, lyg pavasario oras ir lietus būtų nuplovęs jo krūtinę. Jis pagijęs, jo sąžinė laisva, kaltė atleista. O tuo tarpu Piladas, it sumanus Odisejus, galvoja, kaip visiems trims pabėgus (2—3 v.).

Ifigenija maldauja dievus, kad jie laimintų Pilado sumanymus, kuriems ji jaučias kaip kūdikis paklusni. Tik neramina ją Pilado kelias į laisvę per apgaules.

Ifigenija ir Piladas: teisingasis ir praktikas

Aš nepažįstu sukto kelio,
Ką nors apgauti aš nemoku. Vargas!
O vargas melui! Jis neišvaduos širdies,
Kaip tiesiai pasakytas žodis.
Jis mūsų nepaguos, baugins tik tą,
Kuris slaptai jį kala; jis grįš nelyginant
Strėlė aikli, dievų jin patin nukreipta
Ir jį žudydama.
Vai rūpestis po rūpesčio kilnoja man krūtinę!

Bet Ifigenija nemoka kitiems protu vadovauti ir negali peršnekėti Pilado, kuris ragina ją apgauti karalių. Tik širdis ką kita jai sako.

Piladas. Nebijok.

Ifigenija. Savuosius rūpesčius kilniais aš vadinu, nes jie mane įspėja neapgaut karaliaus, kur man antruoju tėvu buvo.

Piladas. Tai joks nedėkingumas, jei reikalas taip verčia.

Ifigenija. O vis nedėkingumas — jei bent pateisins reikalas.

Piladas. Dievų ir žmonių akyse tave — tikriausiai.

Ifigenija. Tačiau mano pačios širdis nerimsta.

Piladas. Per griežtas reikalavimas yra slaptas išdidumas... Nesi, matyt, įpratus pralaimėt, jei tu nenori paaukoti vieno neteisybės žodžio, idant išvengtum didesnės nelaimės.

Ifigenija. O kad turėčiau vyrišką aš širdį, kuri kitiems balsams kurčia palieka,
Kai kyla vienas drąsus planas!..
Turiu aš jo klausyt, nesgi manieji yr
Didžiam pavojuj. Bet varge... (4 v.).

Ifigenija elgias, kaip Piladas pamokė. Bet netiesos žodis neįtikinamai skamba jos lūpose, ir karalius Toas ją ima įtarti apgaudinėjant. Jo akyse susvyravo Ifigenijos taurumas. Ifigenija pati pasijuto griaujanti, ką savo kilnumu buvo sukūrus. Ir ji nusigali: geriau laisvės ir gyvenimo netekti, kaip netiesa gyventi. Ji pasako karaliui visą tiesą. Jos taurumas atgauna galią. Ji palenkia karaliaus širdį, sutaiko jį su Orestu, sutaiko ir dvi ginkluotas graikų ir skitų minias, pasirengusias viena

Ifigenija ir priešai: taikos apaštalas

kitą su ginklais pulti. Taikos ir bičiulystės dvasią paskleidžia abejose tautose, prašydama karaliaus palaimos savo kelionei:

O ne, karaliau mano! Be palaimos,
Prieš tavo norą nuo tavęs aš nesiskirsiu.
Nevyk mūs nuo savęs! Te bičiulystės teisė
Tave sujungia su mumis, tai amžinai
Nebūsim atsiskyrę. O brangus, mylimas
Tu man esi, kaip mano tėvas man kad buvo.
Ir šitas įspūdis palieka mano sieloj.
Te nors menkiausio balsas iš tavos tautos
Pasieks man ausį ir primins garsus,
Kur iš tavęs girdėti papratau,
Kai ant varguolio pamatysiu tavo rūbą:
Priimsiu jį, kaip patį dievą,
Pati paruošiu jam ir sostą,
Prie židinio kėdėn pakviesiu
Ir klausinėsiu jį apie tave ir tavo rūpesčius.
Teduodie tau dievai už tavo darbus
Malonę ir gausingą atpildą.
Sudie! Atkreipk į mus tu savo veidą ir
Prašnek malonų atsisveikinimo žodį.
Ten vėjas plečia jau švelniai bures,
Ir ašaros paguodos teka
Atsiskiriančios veidu. Sudie! O ženklui
Senos bičiulystės paduoki dešinę man savo.
Toas. Sudie!

b) Ifigenija. — Giliai moteriškas ir krikščioniško dorumo Ifigenijos paveikslas yra tauriausias iš visų, kuriuos Goethe yra sukūręs. Tai „nuostabus žiedas, kuris niekaip negalėtų augti antikinėj graikų žemėj, pagonybės šešėliuos" (Hamanas). Sako, žavėdamasis šv. Agotos paveikslo grožiu, Goethe pasiryžęs į savo herojės lūpas nieko nedėti, kas netiktų tai šventajai. Teisingumas, meilė, meilė savo krašto, saviškių, visų žmonių, meilė dievų ir jiems atsidavimas yra jos širdies spinduliai, kurie pašviečia jos darbams. Ir sykiu kiek ji turi kentėt ir net nusikalsti, o paskui atgailoti!

Kilnaus Ifigenijos moteriškumo įtakoj švelnėja barbarai, kilnėja žmogus, o Orestas atgauna dvasios ramybę[1].

Lyrizmas

c) Antikinė forma. — Dėl Ifigenijos ir kitų veikėjų, kurie gyvena širdim, visoj dramoj maža išviršinio veiksmo, daug išvidinės kovos ir *lyrizmo.* Šito periodo Goethės dramos net vadinamos „sielos dramomis" (Seeledrama).

[1] Čia yra tamsi, miglota Goethės mistika: moteriškumo įtakoj atleidžiamos nuodėmės! Sykiu tai ir jo humanizmas.

Jų charakteris labai gerai derinasi su antikine tragedijos dvasia ir formomis: — medžiaga (graikų padavimas, Euripido jau sudramintas); dvasia: taurus paprastumas ir ramus didingumas (charakteriuose, veiksme, stiliuje); technika (griežtas laiko, vietos ir veiksmo vieningumas; scena visada ta pati, veikėjų tik 5; scenoj pasirodo ne daugiau kaip trys; intriga paprasta); kalba (skambi kaip Sofoklo, kupina sentencijų, vaizdų, lakumo ir ramumo).

Antikinė dvasia ir formos

Rašydamas „Ifigeniją", tragedijos pavyzdžiu Goethe turėjo Sofoklą, bet ypačiai Rasino „Fedrą". Nuo „Fedros" iki „Ifigenijos" tik vienas laiko žingsnis.

4. Faustas

a) Fausto istorija. — Faustas yra žmogus, turįs reikalų su velniu. Per ištisus amžius tokis žmogus buvo dvejopai suprantamas: žmogus, kurį Dievas leidžia velniui gundyti, žmogus, pats parsidavęs velniui. Jau Senajam Testamente populiari yra Jobo istorija, o apie 1 amžių žydų literatūroj buvo išplitus mintis apie žmogaus demonišką galią, gautą iš velnio (pal. ir žydų kaltinimus Kristui!).

Senovėj

Viduriniais amžiais padavimai apie susidėjimą su velniu jau imta literatūriškai sudoroti. 1587 m. rašytojas Spiess išleido pasakojimą apie Joną Faustą, parsidavusį velniui. Pasakojimas buvo „baisus pavyzdys ir tikras įspėjimas žmonėms gudragalviams ir netikėliams", kaip skelbė jo antraštė. Tuojau tas pasakojimas nukeliavo į Angliją ir imtas vaidinti. Iš ten vėl persikėlė į Vokietiją.

Viduriniais amžiais ir renesanso metu

„Šviečiamojo amžiaus" laikais daugelis poetų (jų tarpe ir Lesingas) mėgina apie Faustą parašyti dramas, operas, poemas. Faustas tampa ne pajuokos objektu; jame įkūnijamos amžiaus idėjos: noras atsipalaiduoti nuo autoriteto, stengimasis pažinti gyvenimo esmę savo protu ir gyvenimo tobulybę pasiekti savomis jėgomis. Dėl to ir Lesingas jau buvo numatęs Fausto neatiduoti demonams. Tuo keliu eis ir Goethe.

„Šviečiamajame amžiuje"

Dar Strasburgo studentas Goethe pradėjo „Faustą" rašyti. Su pertraukomis kurdamas, 1808 m. išleido pirmą dalį, o prieš pat mirtį ir antrą. Tai 60 metų darbas.

Goethės „Faustas"

b) Fausto tragedija. — Tragedijos tema ir mintis paskelbta didingame Dangaus Prologe, kur didieji angelai Gabrielius, Rafaelis ir Mykolas skelbia Viešpaties galybę ir tvarką, kuri rikiuoja saulės ir žemės, dienos ir nakties, jūros ir audros ir žaibų kelius.

Dangaus harmonija

Bet apie šitą pasaulio harmoniją ir didybę nieko nenori žinoti Mefistas. Jis žiūri tik į žmonių gyvenimą ir nemato tenai jokios harmonijos. Nors žmogus yra gavęs protą, bet gyvena, jis sako, kaip ir kiekvienas gyvulys. Viešpats pasitiki žmonėmis. Nors *„žmogus tol klysta, kol žemėje gyvena"*, bet *„geras žmogus ir miglotuose siekimuos nujaus visad teisingą kelią"*. Mefistas netiki. Tada Viešpats leidžia jam gundyti Faustą, tą

Intrigos užuomazga

Žmogus-herojus

nepaprastų siekimų žmogų, kuris „nurėkšti nuo dangaus žvaigždes šviesiausias ir žemės nor išgert visus džiaugsmus, kurio nei toliai nei artybė negali nuraminti siaudžiančios krūtinės".

Idėja

Planas

Nors Mefistas įtrauks Faustą į nuodėmę ir klaidą, bet amžinai išlaikyti jo neįstengs, nes „geras žmogus ir miglotuose siekimuose nujaus visad teisingą kelią". Ligi teisingą kelią suras, turės pereiti per eilę klaidų ir kančių. Jis norės *pažinti, naudotis, grožėtis, kurti.* Tik kūryboj, socialiniam darbe, pavesdamas save kitų gerovei, jis pasijus laimingas.

PAŽINTI

Ekspozicija: nusivylimas pažinimu

Iš Dangaus harmonijos nusileidžia veiksmas į žemę, į suskliaustą gotikos celę, kur įsiveržę mėnesio spinduliai randa Faustą pražilusį, sunykusį, sielvarto draskomą. Faustas ieškojo ligi šiol pasitenkinimo moksle. Jis studijavo filosofiją, teises, mediciną ir net teologiją. Jis pasiekė visa, ką žmogiškas mokytumas gali duoti, nebijo nei pragaro nei velnio, bet jaučias tokis pats kvailys, kaip buvo. Mokslas jam neatsakė, kur gyvenimo esmė ir jo laimė. Buvo griebęsis ir magijos. Veltui.

Kančia ir gamta

Širdis nepažino džiaugsmo ir nebesitiki jo pažinti, o troškimas pažinti tebekankina. Kad bent ta kančia palengvėtų! Ir norėtų Faustas išskristi su mėnesio spinduliais pro langą į dunksančius kalnus, skrajoti daubose su dvasiomis ir lankos rasoj nusiplauti nuo visokio noro žinoti.

Faustas pasijunta esąs nebe Dievybės paveikslas, bet šliaužiojąs ir besisotinąs dulkėmis kirminas, kurį sutriuškins praeivio koja. Ir desperacija įbruka Faustui į ranką nuodus.

Desperacija

Jau kelia krištolo indą prie lūpų, bet sugaudžia Velykų varpai, suskamba angelų ir žmonių — Dangaus ir Žemės triumfo himnas: Kristus kėlės, džiaugsmas ydų suklaidintam, žūvančiam žmogui. Jaunystės šviesių atsiminimų banga, kada ir jis su jaunystės tikėjimu jautėsi laimingas, stiprus jo kūno ryšys su žeme pažadina Faustui norą gyventi. Ir nusivylėlis iš savo „urvo" išeina į žmones.

Besilinksminančioje minioje ir jis prablaivėja: „Čia aš žmogus, čia aš galiu juo būt". Bet neilgam džiaugsmas. Nors gamtoj ilsis jo akis, žvelgdama į saulėlydžio žaras, bet tik nuriedėjo saulė, su ja veržiasi ir jo mintys, o kita jo asmens pusė norėtų čia žemėj pasilikti. „Mano krūtinėj gyvena dvi sielos, kurios nori nuo viena antros atsiskirti. Viena su šiurkščiu pa-

mėgimu kausto prie žemės, antra galingai kyla į erdves". Ir to dualizmo Faustas negali pakęsti. Jis šaukias į dvasias, jeigu esama tokių tarp dangaus ir žemės, kad jį nuvestų į naują gyvenimą. Šitą juodžiausio pesimizmo ir nuo senųjų idealų atsisakymo valandą pasirodo juodas šunytis. Atsisakymas nuo pažinimo

Faustas pareina namo. Parseka ir šunytis. Pavirsta šunytis Mefistu ir siūlosi Faustui patarnausiąs: jis pasotinsiąs Fausto troškimus, duosiąs tikrą gyvenimą. Faustas netiki, kad Mefistas, velnias, jį patenkintų: „Ką, vargše velne, gali duoti. Ar tu gali žmogaus siekimą išmatuoti!" Bet Faustas jau neturi jėgų atsispirti. Ir susitaria: kada Faustas pasakys valandėlei: „O neskubėk, esi tokia graži . . .", kad jo širdis pasijus patenkinta ir nebebus troškimų, tada jis tenka Pragarui.

Sutartis su Mefistu

Čia užmegsta intriga antru sykiu: pirma Mefisto sutartis su Viešpačiu, dabar su pačiu Faustu. Tokiu būdu sujungiami abudu Fausto supratimai: Faustas — Jobas ir Faustas — velniui parsidavėlis.

NAUDOTIS

Iš vienatvės Faustas išeina į viešumą, iš noro pažinti į norą gyventi ir naudotis, iš teorijos į praktiką, tenkindamas nebe proto galias, bet kūno žemuosius geismus. Faustą laimėjo ta dvasia, kuri jį traukė į žemę.

Mefistas siūlo dabar Faustui visokių džiaugsmų: veda jį į Auerbacho rūsį, kur studentai puotauja. Faustas nepatenkintas. Nugabena jį į raganų pirtį, kur jam duoda stebuklingo gėrimo ir grąžina jaunystę su jos aistromis. Ir tada Faustą aistros apvaldo. „Jis nori gyvuliškesnis už bet kuriuos gyvius būti".

Toksai Faustas pažįsta Margaritą. Reikalauja jos sau. Net pats Mefistas stebis jo įžūlumu. Aistrų vergas

Mefistas nuveda jį į Margaritos kambarėlį. Kiekvienoj kertelėj spindi savininkės kilnumas ir skaistumas. Ir Faustas ima biaurėtis savim. Jis norėtų pabėgti, bet aistros tokios stiprios, jo bičiulio Mefisto įtaka tokia didelė, kad jis negali ja nusikratyti. Pirma jį gamta guodė ir stiprino, dabar jo bičiulis visą paguodą niekais pavertė.

Kilnioji Dvasia, tu davei man visa,
Ko aš prašiau...
Davei puikios gamtos man karalystę ir galią ją pajausti. Tu leidai man
Ne tik šaltu žvilgsniu į ją pažvelgti.
Tu suteikei man galią žvelgt į ją, it į bičiulio širdį...
Parodei prieš mane eiles gyvybių ir
Išmokei tu mane tyliam želmenyje
Ir ore, vandenyje brolius pamatyti.
Ir kai miške ims siausti gausti audra,
Kai pušys milžinai ims virst
Ir laužt šakas, kamienus savo kaimynams,
O jų traškėjimui pritars kurtus perkūno gausmas,
Tada vedi mane užuovėjon ir rodai
Tu man mane patį, ir gili slapta žaizda
Pravyra man mano paties krūtinėj.
Ir kyla priešais mano žvilgsnį tyras mėnuo,
Padvelkdams ramybe; sumirga man
Iš anapus uolų, iš drėgno krūmo sidabru
Pasaulio pirmapradžio pavidalai ir karštas dūmàs numalšina.
O žmoguje, kad nieko tobulo nėra,
Dabar jaučiu. Su šita palaima,
Kuri mane Dievopi kelia,
Davei man palydovą, kurio aš negaliu
Daugiau išvengti, nors jis toks šaltas, įžūlus,
Pažemina mane prieš mane patį
Ir vienu tik žodžiu niekais paverčia tavo dovanas.
Jisai sukūrė man krūtinėj šiurpų gaisrą
Prieš grožio tą paveikslą...

Ir jau visai pasiduoda aistroms, aiškiai jusdamas visą kaltę: „Kas tur įvykti, teįvyksta, te jos likimas ant manęs sugriūva". Nusikalto. Nusikaltimas rieda naujomis aukomis: miršta Margaritos motina, nužudo Faustas Margaritos brolį Valentiną, kuris norėjo užstoti sesers garbę, pameta pačią Margaritą, danginas į Valpurgiją nakčia su raganomis džiaugtis. Bet raganų orgijose prieš jo akis stoja blankus Margaritos paveikslas. Sąžinė atbunda, ir jis reikalauja, kad Mefistas vestų jį pas Margaritą ir išvaduotų ją iš kalėjimo. Kai pamato Margaritą kalėjime, sukaustytą, ant šiaudų sukritusią, mirštančio brolio prakeiktą, savo kūdikį nužudžiusią, Faustą pagauna skausmas.

Nusikaltėlis

Nusivylimas

Jis nori ją išgelbėt. Bet Margarita, pamačius Mefistą, atstumia Faustą ir, šaukdamos į Dangaus Tėvą, miršta. „Ji išgelbėta!" suaidi iš aukštybių. Faustas su Mefistu dingsta. Juos lydi tik šauksmas: „Henrikai, Henrikai!" — Ar tai pasmerkimo ar dovanojimo šauksmas? Atsako antra dalis.

ANTROJI DALIS. — Tenkindamas žemuosius geismus, užuot radęs tikrąjį gyvenimą, Faustas gyvenimą tik kitiems sugriovė. Iš nusikaltimo vaisių pamatė savo klaidą.

GROŽĖTIS

Susiskaudinęs dėl Margaritos nelaimės, negali daugiau be sielvarto galvoti apie žemę ir aistras. Tikrojo gyvenimo ieško mene (pal. Goethės Italijos gyvenimą!). Faustas veržias į antikinį meną, į Graikiją, į Eleną. Mefistas nori sutrukdyti. Jis žino, kad tikrasis menas žmogų kilnina. Bet Faustas jau nebesuvaldomas. Jis veržias į tą meną, kuriame pro pajustines formas šviečia Motinos — Idėjos; kuriame „Alles Vergängliche ist nur ein Gleichnis" (visa, kas praeina, yra tik atspindys). Menas

KURTI

Nepatenkintas Faustas ir menu. Tačiau menas Faustą pakėlė į naują laipsnį artyn tobulybės, padarė jį harmonišką. Taip meną valdo tam tikri dėsniai, taip žmogaus gyvenimas turi laikytis tam tikros tvarkos. Menas tik svajoja apie idėjas, o tikrai jas gali realizuoti tik veikimas. Dėl to Faustui veikimas yra visa („Die Tat ist alles"). Ir Faustas imasi nusausinimo darbų, socialinio veikimo. Veikimas

Dirbdamas visuomenės gerovei, matydamas savo darbo vaisius, Faustas jaučias galįs ištarti valandėlei: „O neskubėk, tokia esi graži! Mano žemės gyvenimo pėdsakai negalės išnykti. Nujausdamas tą didžią laimę, jau šią akimirką džiaugiuosi". Miršta. Faustas kyla prie Dievo Motinos kojų, kur laukia jo Margarita ir maldauja Dievo Motiną, kad būtų jam maloninga: „Kas nuolatos siekė, tą galime išgelbėti". O kaip su Mefistu ir sutartimi? Jos kaip nebūta. Kodėl — paaiškės, kai įžvelgsim, kas yra Mefistas. Atomazga

c) M e f i s t a s i r F a u s t a s. — Mefistas gali būti trejopai suprantamas: demonas, žmogus, Fausto dalis. Tiesiogine prasme Mefistas yra demonas, piktoji dvasia, kuri nori paveržti Fausto sielą, pasirašo krauju sutartį, daro antgamtinius darbus: iš sienos leidžia vyną, oru skrenda ir t.t. Bet jis nieko didingo ar baisaus neturi (pal. Miltono demoną!). Tokis Mefistas randamas kiekvienos tautos pasakose (pal. kaip jį charakterizuoja lietuvių pasakos!). Mefistas-demonas

Netiesiogine prasme Mefistas yra tokis pat žmogus, kokių gyvenime randam. Jo charaktery glūdi amžinas noras viską neigti („Aš esu n e i g i a m o j i dvasia"); į viską jis žiūri pro juodus akinius, tik bloga temato. Jis nežiūri į kosmo harmoniją, tik į žmonių kankinimąsi; jis n e t i k i, kad Faustas galėtų Mefistas-žmogus

pakilti į tobulybę, jis net n e s u p r a n t a žmogaus aukštesnių siekimų. Tokie žmonės gyvenime dažnai stebisi idealistų siekimais ir taria: kas jiems užmokės, ko jie nori, ar jiems čia negera „ryti dulkes ir jomis pasitenkinti". Jie nesupranta, kad žmogui dar šiltos vietos, „dulkių", neužtenka. Bet jie gerai pažįsta žmogaus silpnumus ir juos išnaudoja. Kaip gerai pažino Mefistas Margaritos norą pasipuošti ir jį papirko!

Mefistui n i e k o n ė r a š v e n t o. Kas yra tyra, jis jaučia malonumo, kai gauna supurvinti, kas aukšta, žemyn nugramzdinti. Kur reikia kas sugriauti, jis visados geriausias gundytojas, padėjėjas ir tarnas. Bet patį biaurų darbą ir atsakomybę jis palieka kitam, svetimomis rankomis žarijas žarsto. Išprovokavęs kitą blogam darbui, pats j u o k i a s; juokias ne humoro juoku, kuris pataiso ir pakelia, bet sarkazmo juoku, kuris dar labiau griauja visa, kas buvo šventa. Ne vienas čia įžvelgia volterišką sarkazmą, kuris buvo išplitęs 18 amžiuj. Mefistas diplomatas, visados šaltas, suktas, surandąs išeitį (pal. „Plėšikų" Francą!).

18 amžiaus atstovas

Mefistas yra pagaliau paties F a u s t o d a l i s. Būtent, jo juslinė, materialinė pusė, kūniškumas. Savaime kūnas nėra blogas daiktas. Dėl to Mefistas yra taip pat tarp Viešpaties tarnų (Prologe). Bet jis blogas tada, kai jis pavergia žmogaus dvasią. Iš tikrųjų Mefistas ir pasirodo tada, kai Faustas atmeta savo siekimus ir ryžtas „naudotis" gyvenimu. Mefistas tada apvaldo Faustą, ir Faustas tegali tik bejėgiškai skųstis (monologas apie bičiulį!).

Mefistas-Faustas

Bet „Mefistas ir griaudamas kuria". Jo skatinamas Faustas sugriovė Margaritos gyvenimą. Bet nuo tada Faustas pradeda taisytis; supranta, kad, tenkindamas aistras, jis laimės neras. Nuo tada Faustas ima kilti; Mefisto valdžia mąžta. Jis pavirsta ištikimu tarnu ir klusniu Fausto valdiniu. Ne Mefistas valdo Faustą, dirbantį dėl visuomenės gerovės, bet Faustas Mefistą. Dvasia apvaldė medžiagą. Iš čia ir aiškėja, kodėl Mefistas nelaimėjo sutarties. Nors Faustas buvo patenkintas, bet jis patenkintas gerais darbais; jo dvasia išaugo, kūnas jai pakluso. Pats Mefistas valios nebeteko arba pats Mefistas įkinkytas gera daryti. Čia reiškias Goethės filosofinė mintis: žmogus per klaidas kyla į tobulybę. Šitokia mintis Goethės laikams buvo sava. Optimizmas žmogaus prigimtim gaivalingiausiai gi Ruso buvo paskelbtas: žmogus iš prigimties esąs geras, tobulas (pal.

krikščionišką žmogaus prigimties supratimą!). Ruso priklauso ir mintis, kad žmogus turįs mokytis iš paties gyvenimo, už nusikaltimus jį nubausianti pati prigimtis. Goethe čia artimas.

Tokiai idėjai rodyti labai tinka pati Fausto prigimtis. Jis gilaus proto, stiprių aistrų, galingų norų ir užsimojimų arba, kaip Mefistas jį charakterizuoja: „Nurėkšti nuo dangaus žvaigždes šviesiausias ir žemės nor išgert visus džiaugsmus. Bet toliai nei artybė negali nuraminti jo siaudžiančios krūtinės". Fausto charakteris

Tai kiekvienas žmogus su savo dvilype prigimtimi, kurių viena su šiurkščiu pamėgimu kausto prie žemės, antra galingai kyla į erdves. Tai racionalizmo žmogus, atmetęs visokį autoritetą, besistengiąs savu protu ir mokslu susekti gyvenimo paslaptis. Čia to racionalizmo ir tragedija. Tai sentimentalizmo, humanizmo atstovas. Pagaliau tai yra pats Goethe su visais savo gyvenimo tarpais. Visi jame randa savęs dalelę.

Vagneris

d) V a g n e r i s. — Faustas turi savo mokinį Vagnerį; bet tarp mokytojo ir mokinio yra skirtumas, kaip tarp rytų ir vakarų. Tai Fausto antipatija ir antitezė. Gyvenimo problemos kaip Faustui jam negalvoj. Prieš Faustą, gyvo gyvenimo studijuotoją, stovi Vagneris, negyvų knygų studijuotojas, prieš plačių užsimojimų žmogų — smulkių, kuklių ir egoistinių norų žmogelis. Jis parodytas su tomis silpnybėmis juokingas. Laikais, kada norima gyventi, pasak Goethės, ne mokytis, į Vagnerį žiūrima su panieka, bet tiems laikams išgaravus, Vagnery matyti apsčiai pagerbtinų ir simpatiškų bruožų.

Negalima nesižavėt Vagnerio pagarba mokslui. Knyga, sudulkėjęs rankraštis jam suteikia tokį pat malonumą, kaip Faustui gamtos reginiai. Kai Faustas džiaugias besileidžiančia saule, Vagneris svajoja apie džiaugsmus, kurie kyla verčiant knygą po knygos, lapą po lapo: Pagarba mokslui ir darbui

Žiemos vakarai tada mieli, malonūs,
Gyvenimo laimė gaivina visą kūną.
O jei atversi svarbų pergamentą dar,
Tai nusileis prie tavęs ištisas dangus.

Nereikia jam nei minios, nei triukšmo, nei pasilinksminimų, vien knygų užtenka. Ir nors jis vienašališkas, nors jis negabus, bet jauti, kad tuo atsidėjimu ir darbo meile jis nustebins pasaulį mokslininko garbe. Ir tikrai, antroj dalyje jau jis vadinamas „daktaru". Jeigu Faustas kankinasi, tai maudžia kartais galvą ir Vagneriui: sunku įsigauti į mokslo šaltinius, o jeigu ir įsigauni, tai tai „tik pusė kelio dar nueita, o vargšas bėdžius mirti jau turi".

Rūpesčiai

Simpatiškas, nors ir naivus, Vagnerio prisirišimas prie savo mokytojo, kuris jam visą gyvenimą buvo didžiausias autoritetas. Net tada, kai pats Vagneris jau iš katedros mokė ir turėjo savo mokinius, jis visados gerbia atminimą savo mokytojo, kuris nežinia kur pradingo. Jis ištikimai saugoja jo butą, palaiko jame senąją tvarką ir laukia Fausto sugrįžtant. Net kailiniai kabo ant tos pačios vinies, kur Faustas buvo pakabinęs! (pal. kaip rūpestingai vokiečių muziejuos saugoja Kanto, Goethės, Beethoveno kepurę, pypkę, lazdą, lovą ar kitus menkniekius!).

Savo mokytojo meilė

Vagneris yra ir pats Goethe. Ak, ir jis lygiai pedantiškai rinko visokias iškarpas ir iškasenas mokslo reikalams!

Faustas ir Vagneris išreiškia visų tautų dvejopus žmones: teoretikus problematikus ir pedantus praktikus. Bet ypačiai juodu yra vokiški. Niekur tiek nerasim „esmės" ieškojimo ir problemų kėlimo ligi didžiausių kraštutinumų, niekur tiek griežčiausio pedantiško smulkmeniškumo visose gyvenimo ir literatūros srityse. Šituodu žmonės sukūrė vadinamąją vokiečių kultūrą.

Vokiška

e) M a r g a r i t o s t r a g e d i j a. — Tik išeina Faustas į viešąjį gyvenimą, ir pats tragedijoj blykšta. Jo paveikslą nustelbia Margarita. Jeigu Faustas buvo didelių norų individualistas, tai Margarita yra mažų, kuklių norų miestietė. Faustas siekė „nuo dangaus žvaigždes nurėkšti ir iš žemės išgert visus džiaugsmus", o Margarita pasitenkina savo mažučiu pasaulėliu, į kurį įeina sodas, motulė, seselė ir brolis. Faustas atmetęs visokį autoritetą, o Margarita klauso Dievo, paskui motulės. Faustas tik į galą susiprato visuomenei dirbti, o Margarita visą laiką dirbo mažutei visuomenei: savo motinai padėjo seselę auginti. Faustas, ieškodamas tikrojo gyvenimo, sugriauja kitų gyvenimą; Margarita, kuriai tikrąjį gyvenimą sugriauja, padeda griovikui savąjį susirasti. Margarita yra mažai kultūros paliesta, natūrali, gamtos (pal. Ruso idealą!) moteris su gerais ir blogais

Faustas ir Margarita: kontrastai

Margaritos charakteris

polinkiais, instinktais. Instinktyvus, įgimtas yra jos moteriškumas, kuriame susipynę naivumas, meilė, religingumas. Lygiai instinktyvus atrodo ir jos tuščias puošnumas.

Margaritos istorija vaizdais atskleidžia jos charakterį ir meilės pergyvenimus, kurie prasideda idiliškai ir greitu tempu nurieda į tragizmą.

Margaritos idilė

Idiliška Margarita, kai sutikto nepažįstamojo (Fausto) paveikslas vaidenas jos mintyse, o lūpose suskamba baladė apie Tulės karalių, kuris iš savo mirštančios mylimosios buvo gavęs taurę; ją tik pats vartojęs, bet kai artinosi ir jam mirtis, gėręs iš jos paskutinį kartą ir įsviedęs į jūras, kad daugiau ji niekam netektų.

Šis pastovios ir niekam neperduodamos meilės simbolis toks artimas apie amžinai ištikimą meilę temanančiai Margaritai.

Pamilusi Margarita nori patikti, nori pati būti mylima. Iš čia ir nuoširdus mergaitės noras puoštis. Bet koks naivus jos tuštumas, kada randa Fausto dovanas! Ji puošias, žvalgos veidrody, gailauja, kad tai ne jos; esą, kad ji turėtų bent auskarus; kaip negera, kad ji neturtinga!

Bet su meile pradingo idilė. Širdį siaubia nerimas. Prie ratelio prisėdus dairos pro langelį:

Man širdis nerami —
Nėr rimties mylimos;
Ak, negrįš jau man ji
Ir negrįš niekados.
Jei jo nėr pas mane
Aš, tarytum, kapuos,
Ir pasauly viena,
Rods, veltui beplakuos.
(Tyruolio vertimas)

„O kaip ten tu su tikėjimu?"

Nuoširdus religingumas šį gaivališką nerimą mėgina iškelti į aukštesnę sritį. Margarita susirūpinus ne savim, bet mylimo žmogaus siela ir jau prozine dramos kalba teiraujas mylimojo: „O kaip ten tu su tikėjimu?.. tu negerbi nė šventų sakramentų... Mišių, išpažinties jau seniai nebuvai, ar betiki Dievą?" Nerami ji ir dėl Fausto bičiuliavimos su Mefistu. Instinktyviai jaučia, kad Mefistas negali sielos mylėti.

Margaritos tragedija

Tokia ideali meilė, o baigės tragiškai. Margaritos neapsaugojo nei jos skaistumas nei religingumas, nes ir religingumas jai buvo tik instinktyvus, reiškėsi daugiau tik jausmuose ir išviršiniuose įpročiuose (sentimentalizmo idealas!). Kai susirėmė dvejopi jausmai, laimėjo erotinis. Juk visa tai buvo gražu, taip miela! O jeigu prie jos instinktyvaus religingumo būtų prisidėjęs dar proto pažinimas, jeigu tas religingumas būtų reiškęsis ne tik

maldingais sentimentais, bet ir nuolatinės valios pasiryžimais, stiprinančiais jos asmenybę, gal tragedija nebūtų ištikusi.

Nuo šiol viskas rieda į pražūtį. Kaltės vaisiai auga. Margarita nusikaltėlė, brolio prakeikta, visų niekinama, Fausto pamesta. Jai lieka viena paguoda — Dievo Motina. Ji skuba į katedrą. Bet ramybės ir ten nėr.

Margarita — į bažnyčią (prieš susitinkant su Faustu)

Desperacija

Kaip paskutinis teismas po rojaus idilės, spengia jos ausyse piktos dvasios sausas ir skrodžiąs balsas, primenąs jaunystės nekaltumą, dabartinės nuodėmės baisumą, o galingas vargonų dies illa, dies irae aidi amžinu pasmerkimu.

Vidaus tragizmas, nepaprastai greitu tempu augęs, baigiamas mirtimi ir išgelbėjimu. Išgelbėta, nes ji jau turėjo tiek valios, kad galėjo pasipriešinti naujai pagundai, save nugalėjo ir šaukėsi į Viešpatį.

f) Bendras „Fausto“ charakteris. — Sakoma, kad Goethe nieko neišgalvojo savo „Faustui“. Jis paėmė visa, kas jau buvo gyvenime ar literatūroj. Paėmė padavimą. Apie jį pynė savo amžiaus vaizdus, daugiausia imtus iš vokiečių gyvenimo (II daly — fantastinis fonas): centre miestiečių luomas, toliau mokytinių, studentų. Įpynė čia ir savo gyvenimo įvykius; Fauste — save, Margaritoj — Friderikę Brion. Turinys

Mater Dolorosa

Šitą realistinę medžiagą papildė įvairių pasaulėžiūrų apeigomis ir idėjomis. Nudažė ją savu jausmu.

Tam įvairialypiui turiniui atsako margaspalvė forma. Čia randi visokių poezijos žanrų ir visokių jų rūšių: dramą, epą, lyriką. Nors veikalas parašytas dramos forma, tačiau jame tiek menkai paisoma intrigos ir dramos konfliktų, o iš antros pusės Formos

su tokiu pamėgimu piešiamos detalės, kad veikalas atrodo daugiau e p i š k a s, kaip dramiškas. O episkai sudarytos scenos yra iškaišytos įvairiausiomis l y r i k o s puokštėmis: filosofine gamtos, etine lyrika Fausto tragedijoje, religine ir meilės lyrika Margaritos tragedijoje; susipynus čia idiliška baladė (Tulės karalius) su dramatiniu didingu lyrizmu katedroj, su komiškomis Mefisto ir Martos scenomis.

Ir išviršinės formos įvairialypės: eiliuotinė ir ritminė, antikinė su tautosakine, deklamuotinė su dainuotine. Tai ištisas amžiaus visuomeninio gyvenimo ir literatūrinių formų margumynas.

Kaip „Dieviškoji Komedija" yra vidurinių amžių paveikslas, taip „Faustas" yra 18 amžiaus vaizdas. Tik kaip šis amžius yra suskilęs, taip ir jų atvaizdas („Faustas") tik iš tolo atrodo vieningas. 60 metų įvairių nuotaikų darbas pripynė nevienodų, net priešingų stilių. Nėra nė idėjos, kuri būtų persunkus v i s a s veikalo dalis: pats kūrėjas su savo idėjomis nuolatos keitės.

Kompozicija

Nevienodo charakterio ir nevienodos vertės yra abidvi „Fausto" dalys. Jose rungiasi Goethe menininkas ir Goethe filosofas. Pirmą dalį rašė *poetas* filosofas, antrą *filosofas* poetas. Pirmoj daly jauti autorių piešiant paveikslus tvirtesne jauna ar subrendusia ranka (sentimentalius ar romantiškus), antroj (klasikiniuose paveiksluose) senstančio dailininko ranką jauti jau drebant (Šereris-Valcelis). Dėl to daugiau vertinama ir nagrinėjama yra pirmoji dalis.

P a g a l v o t i. — 1. Pavasario lyrika (palyginti, kokius jausmus pavasaris sukelia Goethei, Maironiui, Putinui). 2. Goethės ir Rasino Ifigenija (palyginti). 3. Kas „Fauste" yra sentimentalu? Kurios idėjos yra iš „šviečiamojo amžiaus"? 4. Kuo Faustas panašus į Hamletą ar skirias nuo jo? į Verterį? 5. Faustas ar Vagneris? (Katras naudingesnis gyvenimui?). 6. Katras artesnis lietuviui ir katras būtų reikalingesnis lietuvių kultūrai kurti? 7. Velykos ir žmogaus dvasia (pal. kaip Velykos veikia Goethės, Vienuolio, Lazdynų Pelėdos žmones?).

Šileris klasikas

Jeigu norite skrajoti viršūnėse, numeskite nuo savęs žemiškus sielvartus, palikite siauras gyvenimo ribas ir kilkite į idealų pasaulį. — *Šileris.*

1. Gyvenimas ir kūrimas (1785—1805)

a) Istorikas ir filosofas. — Kai pabėgo nuo hercogo, visas tolimesnis Šilerio gyvenimas yra nuolatinė kova su skurdu ir nuolatinis dvasios skaidrėjimas. „Vakare valgau tik bulves su druska, arba kiaušinį, arba šiaip ką prie bonkos alaus", sakos Šileris, Manheime būdamas. Nuo skolų atsikvepia kiek Drezdene pas bičiulį Körnerį, kurio draugiškumo pagautas entuziastiškai sušunka: „O koks gražus ir dieviškas yra susilietimas dviejų sielų, kurios susitinka kelyje į dievybę!" Po dvejų metų mėgina laimę Veimare. Nepavyksta. Į hercogo rūmus nepatenka. Goethe pasiūlo profesoriaus vietą Jenos universitete. Reikia priimti, nors „niekados nebūčiau šio žingsnio padaręs, jei nebūčiau jo laikęs vienintele išeitimi iš skolų, kad bent kelerius metus gaučiau dvasiai ramybės ir laisvės, be kurios nė vienos dienos negaliu toliau gyventi". Jaučia, kad Goethe norėjo jį nuo savęs atokiai laikyti. Jenos profesorius

Šileris 28 metų amžiaus

Būdamas profesorium, Šileris veda našlės Langefeldienės dukterį Lotą, kuri nuo šiol per visą 15 metų su didele meile ir atsidėjimu rūpinasi poetu. Ne veltui ją Šileris vadina savo

geruoju genijum. Reikia dar daugiau dirbti, nes iš Veimaro gauna mažiau, kaip rūmų barzdaskutys. Dirba po keturiolika valandų per dieną. Palaužia sveikatą. Sunkiai susirgusį šelpia per trejus metus danai, svetimieji, kurie jį tik iš raštų pažino, o Veimaras atsiuntė porą... butelių madeiros. „Ir tai humanizmo laikais!" sušunka danų kunigaikštis. Per visą šitą laiką didesnių dalykų teparašė vieną „Don Karlos" tragediją. Šiaip studijavo istoriją ir parašė „Niderlandų žlugimą", „Trisdešimties metų karą", skaitė klasikus (Homerą, Euripidą, Plutarchą), pasiryžęs moderniųjų neskaityti, nes tik senieji jam duodą tikro pasitenkinimo. Įniko filosofiją studijuoti, ypačiai Kantą. Tų studijų vaisiai — Šileris tolsta nuo žemės gyvenimo. Tikrasis gyvenimas tesąs tik idėjų pasaulis.

Istorijos ir klasikų studijos

„Kai gausite mano laišką, pašalinkite visa, kas žemiška, ir skaitykite šitą eilėraštį tyloje... Jeigu norite skrajoti viršūnėse, numeskite nuo savęs žemiškus sielvartus, palikite siauras gyvenimo ribas ir kilkite į idealų pasaulį", rašo 1795 m. Humboldtui apie savo eilėraštį „Gyvenimą ir Idealą". Kelias į grožio pasaulį eina per tikrąjį meną. O tikrasis menas tesąs tik graikų (pal. Goethę!). Menas duodąs „apyskaitą tik savo grožio dėsniams ir galįs nepasiduoti jokiems kitiems reikalavimams". Tačiau „grožis turi apgaubęs tiesą ir dorovę", ir poetas, kuris šventai siekia tik grožio, kitų tikslų gal nežino ir apie juos nemano, vistiek sužadins kitiems norą morališkai kilti, norą tiesos siekti. Dėl to Šileris poetui didelį atsakingumą skiria: — „Žmonių didybė yr į jūs rankas sudėta! — Ją saugokit! — Su jumis žlugs ji. Su jumis pakils". Per meną galima esą išauklėti geras pilietis, doras žmogus.

Menas

Graikai

Menas ir gyvenimas

b) B a l a d ž i ų i r d r a m ų k ū r i m a s. — 1794 m. Šileris į savo leidžiamą žurnalą pasitelkė ir Goethę. Abudu poetai suartėjo. Nuo 1799 m. Goethe parsikvietė Šilerį į Veimarą rūmų teatro dramaturgu.

Veimare

Nors niekados nesusidarė tarp jų tikrai bičiuliški santykiai, tačiau abiem į sveikatą išėjo bendri pašnekesiai kūrybos reikalais. Goethe prilaikė Šilerį nuo per didelio kilimo poezijoj į abstrakčias idėjas, pagilino jo fantaziją.

Ilgai tylėjęs Šileris pasirodo dabar su gražiausiomis baladėmis (1797 m., „Polikrato žiedas", „Ibiko gandrai", „Pirštinė", „Kova su drakonu", „Laidas"), parašo eiliuotinius kultūriškai filosofinius paveikslus „Daina apie varpą", kuri laikoma vienu iš geriausių Šilerio eilėraščių.

Baladės ir lyrika

Šilerio lyrika visai kitokia kaip Goethės. Savas gyvenimas, kuris ypačiai Goethei charakteringas, Šileriui, rodos, nereikš-

mingas. Tačiau niekas neturi poezijos, kurioj būtų gausiau gilių minčių, įvairumo, stipriau išreikšta kaip Šilerio. Kalba neturtinga, bet ja puikiai moka naudotis. Sentencijomis, epigramomis jis pralenkia Goethę.

Dramų laikas

Nuo 1799 m. Šileris kasmet duoda po dramą, neskaitant vertimų: 1799 — „Valenšteiną" (trijų dalių didžiulę tragediją: „Valenšteino stovyklą", „Pikolomini", „Valenšteino mirtį"), 1800— „Mariją Stuart", 1801 —„Orleano Mergelę", 1802 — „Sužadėtinę iš Mesinos", 1804 — „Vilių Telį". Šias dramas vaidino Veimaras, tik „Orleano Mergelę", mylimiausią paties Šilerio tragediją, suvaidino su dideliu pasisekimu Leipcigas. Veimaras atmetė ją. Amžininkams Šilerio dramų vaidinimai buvo tikros šventės. „Be triukšmo, be kalbų, nuleista galva, susikaupęs ir sujaudintas ėjo kiekvienas namo" iš „Valenšteino", o „Viliaus Telio" pasisekimas buvęs dar didesnis.

Šileris ir Lota

Šileris dirbo skubėdamas ir atsidėjęs, savo išsekusias jėgas paerzindamas supuvusio obuolio kvapu, nuovargį nuvydamas juoda kava, pailsėdamas galvą ant rankos padėjęs. Veimaras apkarto. „Nenorėčiau jame mirti. Visur kitur geriau kaip čionai. Ir jeigu mano sveikata leistų, traukčiau su draugais į šiaurę". Bet nepavyko. Paskutinę dramą „Demetrijų" berašydamas, 1805 m. gegužės m. 9 d. mirė, teišgyvenęs beveik tik pusę to amžiaus, kurį išgyveno Goethe. Mažas jo bičiulių būrelis, pasikeisdami, nešė jo karstą per tuščias vidurnakčio gatves. Negau-

singų palydovų tarpe nebuvo net Goethės. Kai sustojo kapinėse, prasilaužė pro debesius mėnuo ir apibėrė savo šviesa poeto karstą. Jokia giesmė, jokis didžiam poetui skirtas žodis nesutrikdė nakties ramumo. Tik po mirties pasipylė Šilerio žmonai šimtai užuojautų. O vėliau jo kūną perkėlė į Veimaro kriptą ir pastatė abiem su Goethe paminklą (žiūr. knygos pradžioj!), kur šalia tvirtai į žemę įsispyrusio Goethės stovi nuo žemės lengvai bekilstąs Šileris; šalia Goethės žvilgsnio, kuris žemę ir aplinkumą kaupia apie save, žvilgsnis Šilerio, nukreiptas į viršūnes; šalia Goethės, abiem rankom suspaudusio laurų vainiką, Šileris, tik iš šono galais pirštų jį palietęs.

2. Šilerio dramaturgija

Dramos talentas

Šileris dramininkas, kaip Goethe lyrikas. Dramatiški yra net jo eilėraščiai ir baladės.

Kūrybos periodai

Pirmosios dramos išreiškia „audringųjų genijų" dvasią. Pereinamajam tylos ir kaupimosi tarpe parašytas „Don Karlos" (1787). Su „Valenšteinu" jau pradedamos klasikinės dramos. Į jas paskiau įsimiešia ir romantinio elemento: vidurinių amžių fonas, katalikiški herojai, stebuklingumo nuotaika.

Kūrybos medžiaga: istorinė

Istorijos studijoms Šilerio dramoms buvo metmenys, o jo filosofijos studijos davė joms ataudų. Ne mitologijoj ir ne graikuose, bet daugiausia savo kaimynų istorijos politiniuose faktuose susiranda medžiagos savo dramoms (pal. Šekspyrą!). Herojų rūbais apvelka istorinius asmenis: Valenšteiną, Mariją Stuart, Elzbietą, Joaną d'Ark, Demetrijų. Rodo platų kurio amžiaus paveikslą su didžiulėmis masėmis, su amžiaus idėjomis ir atstovais: „Valenšteine" — 30 metų karą, „Marijoj Stuart" — tarpusavio kovą dėl valdžios galingose anglų partijose, „Orleano Mergelėj" — prancūzų ir anglų, „Viliuj Tely" — šveicarų laisvės kovas. Išimtis čia — „Sužadėtinė iš Mesinos", kuria Šileris norėjęs palenktyniuoti su Sofoklu.

Fono platumas

Idėjingumas

Šileris nepasitenkina rodydamas tik istorijos faktus. Jis atskleidžia juose glūdinčias amžinas idėjas. Jis nelyginant kaip astronomas tarp planetų suranda naujas saules, kurių jis nemato, bet žino jas esant, nes jos mūsų planetą veikia. Jis tikras teleskopininkas šalia Goethės, kuris, it su mikroskopu, žiūrinėja į atskirus augmenėlius. Mylimiausia Šilerio idėja — laisvė. Jaunas Šileris kovojo dėl fizinės žmogaus laisvės,

subrendęs dėl **tautų** laisvės ar skelbia **moralinę** laisvę: atsipalaiduoti nuo savo geismų.

Filosofinės idėjos nulemia ir herojų tragizmą. Herojus žūsta, nes taip lemia aukščiau žmogaus viešpataujanti tvarka (pal. graikų!); žūsta dėl to, kad pažeidė kuo nors moralinę tvarką. Marija Stuart atrodo neteisingo teismo, dviejų dėl valdžios besigrumiančių galybių auka. Bet dar daugiau ji yra savo charakterio auka. Marija nori gyventi ir su visomis jėgomis kovoja prieš likimą. Bet juo labiau kovoja, juo greičiau priartina sau mirtį, nes ją apkaltina sąmokslą rengus prieš Elzbietą. Kai pagaliau Marija meta kovojus, nugali savo norą gyventi ir ramiai priima mirtį kaip bausmę už savo ankstesnius nusikaltimus, ji randas simpatinga, nes ji tapo laisva nuo savo aistrų. Nors fiziškai žūsta, bet morališkai laimi. O Elzbieta pati save suvaržė valdžios troškimu, kerštu ir savo pačios belaisve virto; morališkai jau ji žuvus. „Kas nepakyla aukščiau savo pajustinės prigimties, tas patsai bus jos prislėgtas“. Tragizmas

Šilerio dramose mažiau svarbūs patys asmens, kiek tos pro juos besireiškiančios idėjos. Žmones charakterizuoja bendrais bruožais, nesigilindamas į jų psichologiją, dvasią, kurdamas **tipus**, ne individualius charakterius. Jo dramos dėl to yra ne psichologinės ir ne visuomeninės ar net mažiau istorinės, kaip **etinės, filosofinės** dramos. Tipingumas

Šilerio jaunų dienų palinkimas būti pamokslininku ir dvasininku atsiliepia visą amžių net stiliui. Čia jo kilnus turinys mėgsta išsilieti monologais; kartais kalba kyla retoriškai ir patetiškai, kartais nuoširdžia lyrika suskamba (pal. puikųjį Joanos atsisveikinimą su gimtaisiais kalnais!). Kalboje ištisos muzikos srovės, kurios dažniausiai ne laužyte laužos, bet banguote banguoja. Stilius

Dėl didingumo ir idealingumo Šileris galima lyginti su graikų Aischilu, su prancūzų Korneliu.

Iš atskirų dramų „Marijoj Stuart“ ir „Sužadėtinėj iš Mesinos“ yra tobuliausia dramos technika, „Valenšteinas“ didingas savo vaizduojamo gyvenimo platumu, o populiariausios yra „Orleano Mergelė“ ir „Vilius Telis“. Ir „Orleano M.“ ir „V. Telis“ yra tautų laisvės giesmės, charakteringos Šilerio dvasiai ir mylimos visų, kurie siekia laisvės ir kilnumo. Populiariausios dramos

3. Orleano Mergelė

a) Medžiaga. — „Mano nauju veikalu ims domėtis ir dėl medžiagos“, pasakė Šileris, gilindamasis į vidurinius amžius, į prancūzų ir anglų šimtametį karą. Prieš jo akis iškyla istorijos įvykiai ir asmens.

Istorijos tiesa

Jaunas, silpnas, išlepęs Karolis VII mažai rūpinasi valstybe, kurią iš jo nori paveržti anglų karalius, jaunutis, vaikas Henrikas VI. Anglą palaiko net Karolio motina Izabelė ir galingas Karolio vasalas giminaitis Burgundų hercogas Pilypas Gerasis. Anglai jau užėmę Prancūzijos šiaurę ir Paryžių. Jie apgulę Orleaną. Karolis VII jau taikstos į užsienius bėgti.

Joanos pašaukimas tėvynės vaduoti

Šituo skaudžiu prancūzams metu pasirodo 17 metų mergaitė, ūkininko iš Domremi duktė Joana. Dievo Motinos vardu ji sužadina kariuomenę laimėti, įtikina Karolį kovoti, apgina Orleaną, gausingose kovose nuveikia priešus, paima į nelaisvę anglų vadą Talbot, ir Karolis gali jau Reimse vainikuotis. Bet paskui jis vėl neveiklus ir pasitraukia nuo Paryžiaus. Viena Joana kovoja per visą žiemą. 1430 metų pavasarį, įsiveržus į burgundų tarpą, buvo atskirta nuo saviškių ir paimta į nelaisvę. Burgundai perduoda ją anglams, o tie sudaro iš prancūzų juristų ir teologų teismą, kuris apkaltina Joaną burtus darius. 1431 m. gegužės 30 d. Joana buvo sudeginta.

Joanos pradėtas šalies vadavimo darbas nežlugo. Nors Henrikas vainikavos Paryžiuj (1431), bet ilgainiui Burgundų hercogas susitaikė su Karoliu VII, ir 1453 m. anglai buvo sumušti: šimtametis karas baigėsi.

Poezijos tiesa

Šituose istorijos įvykiuose Šileris matė Joaną kovojus dėl prancūzų laisvės, dėl karaliaus, bet tų pačių prancūzų suimtą, pasmerktą, paties karaliaus net nemėgintą išvaduoti, o prancūzo Volitero išjuoktą. Jis panoro Orleano Mergelę, šitą kilnaus žmoniškumo paveikslą, kaip Šileris sako vienam eilėrašty, skirtam Joanai, juokdario netikinčio prancūzo supurvintą, vėl apgaubti tikrosios poezijos šlove. Jis rašo tad „romantinę tragediją“ atsi-

dėjęs, su visa širdimi, nes „ji teka iš širdies ir turi prabilti į širdis“.

Bet su istorijos įvykiais Šileris elgias laisvai. Vienur jų chronologinę tvarką sukeičia (Talbot mirtis, Karolio sutaikinimas su Burgundijos hercogu), kitur visai nutolsta nuo istorinės tiesos (Joanos mirtis). „Pro istoriją čia prasiveržta“, sakos Šileris, „ir vis dėlto, kiek aš sprendžiu, čia ji yra suimta“. Istorijos įvykius jis taip sugrupuoja ir papildo, kad duotų prancūzų anglų karo vaizdą, kuriame galingai iškiltų karžygės Joanos paveikslas.

b) Joana ir jos tragedija. — Joana nėra tik vyriška karžygė, ji ne amazonė. Jos prigimtis yra dvilypė. Joana yra žydinčios jaunystės, tyros širdies mergaitė, pamėgusi savo kaimenę ir kalnus, būkštaujanti leistis į pakalnę, kur po žemais pirkių stogais rūpesčiai gyvena. Ji myli savo seseris, tėvą, savo karalių ir Prancūziją, „gražiausią dalyką, kurį mato riedėdama saulė; visų šalių rojų, kurį Dievas myli kaip savo akies lėliukę“. Bet ji ir galinga, kai gina savo kaimenę nuo vilkų. Joana ir paprasta mergaitė moteris ir įkvėpta Dievo pasiuntinė. Idilės

Kai pajunta Dievo Motinos jai skiriamą pareigą — išvaduoti nuo anglų savo kraštą, — Joana atsisveikina laimingosios idilės vietas, nujausdama niekados į jas negrįšianti („Sudie, pakalnės, kalnai numylėti . . .“).

Piemenaitė virto karžyge.

Kovos lauke tas dreba, kurs jos žodį išgirsta, o žodis jos baisus: Joana karžygė

O apsigavėli, kvaily! Jau pražuvai,
Pakliuvęs tu mergelės rankon, iš kurios
Nėra vilties išsivaduot nei išsigelbėt!
Jei krokodilui tektum į nasrus,
Ar į nagus rainuočiui tigrui,
Ar liūtei už jos pagrobtus vaikus,
Gali dar laukti užjaučiamas, pagailimas.
Bet mirčiai tas jau skirtas, kurs sutiks mergelę.

Tačiau ir pirmykštis švelnumas, moteriškumas nėra išnykęs iš širdies, tik pridengtas karo narsa. „Baisi tavo kalba, o žvilgsnis malonus; nebaisi iš arti pažvelgus“.

Šitokia Joana susitinka kovoje su anglų riteriu Lioneliu. Nuveikus riterį, pažvelgia į jo veidą ir nuleidžia kardą. Paleidžia Lionelį. Žudyt jo nepajėgia. Pasijunta neištesėjus Dievo Motinai duotos priesaikos vyro nepamilti. Dingsta jos pasitikėjimas ir dieviškoji jėga. Kai visi džiaugias pergale, ji viena dreba prieš Dievo Motinos paveikslą, kuris jai pergalę davė: Savo širdies nuveikta

Ar ateini nubausti savo padarą?
Nubauski, sunaikink mane, paleiski savo žaibą
Ant mano, nusikaltėlės, galvos!
Sulaužiau savo priesaiką, išniekinau
Ir sutepiau aš šventą tavo vardą.

„O kad galėčiau pasislėpti žemės gelmėse!“ Karalių vainikuojant ji išbalus, drebančia ranka neša vėliavą į bažnyčią. Bet iš ten išbėga.

Ten būti negaliu — dvasios veja mane,
Perkūnu aidi man garsai vargonų,
Bažnyčios skliautai griūva ant manęs.
Atsiveria dangaus auksiniai vartai.

Kai pamatė savo dukterį, tėvas viešai ją kaltina su piktąja dvasia susidėjus. Sugriaudžia perkūnas. Visi nustebinti. Reikalauja, kad ji pasiteisintų. Ji tyli. Nuo jos nusigręžia net karalius, kuris per ją vainiką buvo gavęs. Išvaro ją iš miesto kaip burtininkę. Vienas tik Raimondas, jos tėviškės draugas, ją palydi, bet ir tas abejoja jos dievišku pašaukimu.

Paniekinta

Audrotą naktį miške sugauna ją burgundai. Jai dabar vis tiek. Ji tiesia rankas, kad pančius jai uždėtų. Nugabena į anglų stovyklą. Minia reikalauja nužudyti. Tik Lionelis ją saugoja ir siūlo savo meilę, nors ir visi anglai prieš jį sukils. Joana atsisako. Kai už kalėjimo sienų išgirsta kovos triukšmą, karšta malda vėl kyla į Dievo Motiną, sutrauko pančius ir išskrenda į kovą. Mergelės pasirodymas nulėmė pergalę. Bet Joana sužeista ir miršta su dangaus vizijomis:

Didybę atgavus

Tarp choro angelų spindėdama ji stovi
Ji laiko prie krūtinės amžinąjį sūnų;
Šypsodama ji tiesia man rankas.
Kas daros man? — Su debesim kylu,
Šarvai gi sunkūs tampa man sparnais.
Aukštyn, aukštyn — jau liekas žemė —
Skausmai trumpi, o amžinas yr džiaugsmas!

c) I d ė j a. — Kodėl tas skaistus, kaip Šileris vadina, žmoniškumo paveikslas turėjo prisiimti karžygės pareigas? Kodėl ji turėjo kankine virsti ir žūti?

Tik skaisti, tyra asmenybė tegali būti Dievo pasiuntinys. Tik tas tebus didžios idėjos apaštalas, kas savęs išsižadės, tik skelbiamai idėjai atsidės, jai vienai gyvens ir visas jėgas sukaups. Tad ir skirta jai pareiga vyro nepamilti. Ir pati Joana jaučia, kad nei žmonių nei dangaus akivaizdoje ne nuodėmė

Išrinktoji

mylėti. Kitiems tai galima, bet tik ne jai. Aukščiau savo prigimties ji turi iškilti, kad didžius darbus nudirbtų. Jos tragizmas — kad ji nusileidžia į žmogiškąją sritį, pamilsta. Tada ji nebetenka dieviškosios galios (pal. Samsono tragediją!). Ji pasijunta silpnutė piemenėlė. Prasideda jos kančių, paniekos, o sykiu ir atgailos kelias. Tragizmas

Per kančias ji vėl sustiprėja, mylimo žmogaus ir savęs išsižada, ir tada sugrąžinama jai stebuklingoji galia. Jos mirtis yra tik kaip Mozės — ji nepamato savo siekimų įvykus. Bet drauge jai mirtis yra ir laimė, nes „laimė gyvena ten, amžinojo tėvo glėby". Mirtis: bausmė ar išganymas?

d) K o m p o z i c i j a. — Joana nori atvaduoti kraštą. Atvaduos, jei nepamils. Vaizdžiai sakant, šalia kelio, kuriuo Joana žengia, Šileris sustato eilę „pagundų", kurios priverstų ją sulaužyt skirtą sąlygą: pastato ją mylinčius Raimondą ir du prancūzų karžygius, bet pro juos praeina Joana net nesusvyravusi, tik jos neapkenčiąs Lionelis ją sugundo trečiame veiksme. Toliau prie jos kelio atsiranda jos tėvas, kuris ją kaltina. Tačiau visos šitos kliūtys yra tiksliai sudėtos, iš anksto numatytos; kai jos pasirodo, tai visai nėra nelauktos. Čia Šileris pasirodo esąs didis „statybininkas". Išvidinė intriga Tikslingumas

Kaip matyt, Šileriui intriga nesvarbu. Nesvarbu jam ir gilintis į asmenų charakterius; dėl to veikėjai visi yra nesudėtinės dvasios, kontrastais vienas šalia kito sustoję: šalia pareigos moters Joanos — meilės moteris Sorel, šalia kaimiečio Raimondo — riteriai. Veikėjai

Šileriui nesvarbūs tie dėsniai, kurie vyrauja žmogaus pasauly, bet dėsniai, kurie valdo visą pasaulį ir kuriame žmogus yra tik dalis, aukštesnės galios tvarkoma. Didinga ir kilnu, kada Šileris masėmis scenoj valdo, muzika veiksmui akompanuoja; paslaptinga, kai ima reikštis antgamtinis pasaulis. Bet antgamtinis pasaulis čia neveikia kaip deus ex machina (o Goethės?); jis nekeičia herojės veikimo linkmės, tik duoda pajusti jos darbuose ir įvykiuose kažką didingo įvykstant. Didybės priemonės

Koks Šileris galingas visomis priemonėmis scenos meną kurti, parodo svarbiausias tragedijos punktas, 3 v. galas ir 4 pradžia. Tragedijos viršūnė

Prieš susitinkant su Lioneliu, pasirodo juodas raitelis, paslaptinga jo kalba, žaibas, perkūno trenksmas. Raitelis dingsta. Pasirodo Lionelis. Viskas nuščiūva, kad girdėtum ir matytum tik du priešus ir jaustum nepaprastus dalykus įvykstant. Ir 4 veiksmas jau prasideda

fleitų ir haubojų tolimu garsu kaip akompanimentu Joanos sielvartui. O sielvartui augant, švelnėja, tirpsta muzika; girdėti tik skurdus Joanos skundas:

O piemenio kukli lazdele,
Kad niekad būčiau aš tavęs į kardą neišmainius!
O kad nebūčiau klausiusis, ką šnabžda
Tos šventos seno ąžuolo šakelės.
O kad nebūtum niekad pasirodžius
Dangaus galybėje, kilnioji Karaliene!
Atimk vainiką savo nuo manęs, —
Aš nusidėjėlė, jo neverta esu.

e) Pasisekimas. — Kai veikalo rankraštį paskaitė Goethe, pastebėjo: „Tai taip puiku, gera, gražu, kad aš nežinau, su kuo ir palyginti". Kai Leipcigas suvaidino, tragedija ėjo per visas scenas. Tiesa, Šilerio priešai smarkiai jį puolė, ir per kelerius metus išaugo plati istorinė literatūra apie Joaną d'Ark. Verdi, Guno (Gounod) ir kiti Orleano Mergelės medžiagą ėmėsi operoms.

4. Vilius Telis[1]

„Orleano Mergelėj" reiškias kovos paveikslai su visu herojišku didingumu ir triukšmu. Vienais metais su trupučiu vėliau parašytam „Viliuj Tely" piešiami jau idiliški gamtos žmonių paveikslai su vidudienio ramumu, saulėtekio skaistumu, su audros šniokštimu ežere. „Orleano Mergelėj" tarp kovų iškyla visa nustelbdama vienos Joanos figūra ir jos tragedija; „Viliaus Telio" gamtos idilėj ištinka kova, kuri virsta visos tautos drama. Joana stovi istorinių įvykių tarpe; istorinės šveicarų kovos dėl laisvės supintos su Telio legenda.

Šaltiniai ir autoriaus uždaviniai

Legendą apie Telį, kuris turėjo nušauti nuo savo sūnaus galvos obuolį, Šileriui pakišo Goethe, grįžęs iš kelionės po Šveicariją. Apie jos branduolį sutelkti visą šveicarų kovą dėl laisvės Šileriui buvo sunkus uždavinys. Jis pats niekados nebuvo Šveicarijos matęs. Ją pažino tik iš knygų, iš Goethės pasakojimų, iš žemėlapių ir paveikslų, kuriais nukabinėjo savo kambario sienas. Antra, pirmu sykiu jis ryžosi herojum padaryti ne atskirą asmenį, bet kolektyvą, visą tautą. Atgyjančioj tautoj čia nesvarbu atskirų žmonių gyvenimas, bet visų bendras laisvės troškimas. Atskirais veiksmais ir scenomis rodoma, kaip priespauda auga, laisvės noras virsta geismu, pasiryžimu, darbu, laimėjimu ir džiaugsmu.

---

[1] Prigijęs yra taip Kudirkos išverstas vardas, tad šioje vietoje jis toks ir vartojamas.

a) Veiksmo eiga. — Prasideda priespauda. Landfogto sekliai atsiveja Baumgartnerį, kuris nudėjo tarną, gindamas savo žmonos garbę. Nėra nė vieno, kuris bėglį perkeltų per audringą ežerą. Tik pasitaikęs Telis leidžias su juo per bangas. Geslerio sekliai, keršydami gyventojams, grobia ir naikina jų turtą. „Kada gi ateis išvaduotojas?“ dūsauja piemens. „Kaip iš priespaudos išsivadavus“, kalbas ir Štaufacheris su žmona ir eina į kaimyną tartis. Sudaro 3 susibaudėlių konspiraciją. O antras veiksmas jau baigiamas 33 iškilminga priesaika šalį išvaduoti.

Despotizmas pasiekia viršūnę 3 veiksme. Kad pažemintų tautą, Gesleris liepia nusilenkti kepurei. Eina pro šalį laisvas šaulys Telis su sūnum. Nenusilenkia. Sargai sulaiko. Bausmei landfogtas įsako Teliui nušauti nuo sūnaus galvos obuolį; jei ne — žudysiąs jį ir sūnų. Veltui maldavimai. Tada Telis šaus, bet prieš šaudamas slepia antrą strėlę. Šūvis pavyko. Bet Gesleris teiraujas, kam ta antra strėlė. Antra skirta Gesleriui, jei sūnų būtų pirmoji kliudžius — prisipažįsta Telis. Landfogtas gabena jį į kalėjimą. Po aukščiausio priespaudos laipsnio turi tauta sugniužti ar laimėti. Su ketvirtuoju veiksmu — Telį gabenant per ežerą, pakyla audra. Irklininkai nepajėgia jos apveikti. Atriša rankas Teliui. Jis prisikasa į krantą. Bet pats iššoka ir dingsta kalnuose. Patykoja, ir grįžtąs Gesleris krinta nuo Telio strėlės. Susibaudėliai puola priešo pilį. Tauta laisva, veiksmas slūgsta. Penktas veiksmas — tik epiloginis triumfo saulėtas paveikslas, per kurį perbėga imperatoriaus žudytojo Paricidos šešėlis.

b) Veikėjų grupės. — Šitoje laisvės kovoje teiškyla tik vienas Telis, kurio paveikslas įsirėžia vaizduotėje. Visi kiti yra lygiai paprasti, dori, drąsūs liaudies žmonės. Jie yra, anot Vaižganto, tik kaip telegrafo stulpai, pro kuriuos eina laisvės mintys. Laisvės trokšta visa tauta. Kad tautos sąvoką išreikštų, Šileris įveda įvairių luomų, įvairių kartų atstovus. *Luomų atstovai*

Jis žvelgia į praeitį, į dabartį ir į ateitį. Praeity šalies laisvę saugojo aristokratai. Bet neišsaugojo. O kilnaus Atinghauzeno atžala, Rudencas, nuėjęs jau austrams tarnauti, nes jis nepasitikėjo savaisiais, aukštino, kas svetima, dėjosi prie to, kas galingesnis, jų tarpe moterį pamilo. Jis niekino, kas sava, nes savųjų nepažino; jis garbino, kas svetima, nes svetimųjų norų bei siekimų irgi nepažino. Dėl to Atinghauzenas ir graudena: „Pažink save: pažink šį piemenų kraštą, vaike. — Išmok pajausti, kad tu čia kilęs, ir jį pamilsi“. Pažink ir juos, nes *Aristokratai*

Ateis jie mūs avių ir veršių suskaityti,
Plačiųjų mūsų Alpių išmatuoti,
Sparnuočių ir gyvūnų išvaikyt iš girių,
Uždės mums iešmą ant tiltų, užstos duris,
Mūs vargo prakaitu apsimokės
Sau pirkinius, o mūs krauju — savus karus. (II, 1).

Tačiau nėra nutautęs antrasis jaunosios kartos diduomenės atstovas, Berta. Savo meile ji sugrąžina tautai Rudencą ir padaro jį savo tautos riteriu.

Liaudis

Bet ne didikai tautai laisvę grąžino. Laisvės idėja želia iš paties kelmo, iš liaudies. Ir išmintingas Atinghauzenas supranta, jog praeitis turi užleisti vietą dabarčiai, jog liaudis jau tiek subrendo, kad „mes daugiau jai nebereikalingi ir galime ramiai į kapą žengti". Mirdamas laimina jis naująsias laisvės kūrėjų atžalas, ateities žmones — Telio sūnų.

Telis — gamtos žmogus

Tačiau, kaip tikri liaudies vaikai, piemenys, žvejai yra laisvę pamėgę, bet jie yra vidutiniai žmonės; jie galingi tik visumoj — tautoje. Vienas tik Telis yra išsiskyręs iš visų. Jis yra karingas medžiotojas taikių piemenų tarpe; jis vienas stiprus; jis vienas jėgos genijus. Jam „galingas yra galingesnis vienas sau". Ir savam gyvenime jis kitų nereikalingas, pats save ir savo šeimą aprūpina: jis taiklus šaulys, drąsus vairininkas, nagingas dailidė.

Telis veiksmo žmogus (pal. su Karlu!). Jis veikia, kai kiti atsisako, jis veikia, kai kiti dar tik tariasi. Ko griebtis, ilgai negalvoja: pati prigimtis, sveikas instinktas nurodo kelius į laisvę. Jis visados panūdęs į kalnus, į tuos „laisvės rūmus, kuriuos Dievas mums pastatė". Jis nebijo despotizmo, nes „ką rankos stato, rankos gal sugriauti". Priespaudos jis paiso mažiau kaip kiti; jis gali „tylėti ir kentėti". Ir suimamas, vedamas į kalėjimą, jis nesiskundžia, nes „širdies sunkumo žodžiais nepalengvinsi", nors jam, kalnų šauliui, kalėjimas turi būti kaip ereliui narvas.

Idealus žmogus

Pridėkim dar jo didelį pasitikėjimą Dievu, didelį žmoniškumą, kada jis artimui tiesia pagalbos ranką, lįsdamas patsai mirčiai į nagus, kada net žmogžudžio jis gailis ir duoda jam morališkos paramos ir patarimų savo kaltei nuplauti (Paricida). Tokį idealų žmogų Šileris anksčiau matė tik graikuose, dabar jau randa ir katalikiškuose viduriniuose amžiuose — natūraliose tautose: „tarp piemenų esama grožio!"

Nors Telis atsiskyręs nuo visų, tačiau jis raudonąja gija pinasi į tautos laisvės kovas. Visi jaučia jame draugą, gelbėtoją, „geriausią šalies žmogų, mikliausią ranką šalies laisvei ginti", o kai jį surakina, visiems „nutraukia paskutinį vilties inkarą". Atsimenant, kad jau romantizmo laikais „Telis" parašytas, gali būti priimtinas aiškinimas, kad Telis yra pačios tautos branduolys. Jis gamtos žmogus ir atspėja instinktyviai tautos troškimus; jis ir sveikos išminties žmogus: savo trumpais aforizmų posakiais kritiškai įvykius įvertina ir ima veikti. Telis dvasinis tautos vadas, nors vadovo rolės niekur jis nesiima. Vadovauja instinktyviai, prigimties galia. Čia paslaptis, kodėl tautos dažniau pagerbia savo filosofus, poetus, nekaip oficialiuosius vadus. Telis — tautos žmogus

G e s l e r i s yra despoto tipas. Nors jo reikalavimai pasakiški (obuolio šovimas!), bet jo dvasia jau civilizuoto despoto. Jam neužtenka žmogaus fizinę laisvę ir turtą paglemžti, jis nori, kad žmogus nustotų žmogum jautęsis.

Telis su sūnum

c) L a i s v ė s f i l o s o f i j a. — Visos Šilerio simpatijos yra šveicarų pusėje. Bet su kokiu atsargumu jis leidžia jiems kelti maištą, žudyti Geslerį (pal. su „Plėšikais")! Kol dar despotizmas laužo tik tarptautines teises (austrų sutartį su šveicarų tauta), dar kenčia. Kai laužo nuosavybės teises (atima iš Melchtalo jaučius) ir kankina žmogų be teismo, jau pradeda bruzdėti. Bet kada tiranija sulaužo žmo-

gaus natūraliąsias teises, be kurių žmogus nustoja žmogum buvęs, kada priverčia tėvą pakelti ranką prieš savo sūnų, tada Telis pakelia ranką prieš tiraniją (pal. Antigoną!), nes:

Tironas tur taip pat žinot ribas:
Kai spaudžiamas negali niekur teisių rasti,
Kada nepakeliamas daros jungas,
Tai kreipias į paguodžiantįjį dangų
Ir imasi iš ten jis savo teises,
Kur esti amžiais jos nepaliestos
Ir nesugriaujamos, kaip pačios žvaigždės...
Ir jei daugiau jis nieko nebegali,
Tai griebias jis paskutiniosios: duotas jam yr kardas
Aukščiausiam gėriui gint prieš jėgą (II, 2).

Telis, nužudęs Geslerį, drąsiai gali kelti ranką į dangų. Bet su pasibaisėjimu Telis žiūri į Paricidą, kuris nužudė savo dėdę imperatorių dėl to, kad tasai jam turto nepavedęs. Ten buvo tik asmenybės gynimas, o čia jau nusikaltimas.

d) Kompozicija ir stilius. — „Vilius Telis" nėra jokia tragedija. Ir pats Šileris ją vadina scenos vaidinimu (Schauspiel). Jis duoda tautos budimo atskirus vaizdus.

Daugumo vaizdų fonas — atvira kalnų ir pakalnių gamta.

Homeriška

Gamtos didybė ir paprastumas gaubia visus žmonių žygius. Šileris nepaprastai moka čia tokias scenas sudaryti.

Pati pirmoji scena prabyla vaizdais ir garsais. Keturių Kantonų ežero krantas. Anapus saulės spinduliuose tviska žali Švico stogai; dešinėje tolumoj blizga sniego kalnai; čia pat artimoj kairėj debesys slenka uolų viršūnėmis. Ežero paviršių skrodžia su laive žvejo vaikas, o jo lūpose daina apie besišypsantį ežerą, kurio vandenys nusiviliojo nuo kranto rojų besapnuojantį vaiką. Ant kalno piemuo atsisveikina saulėtas lankas, ligi vėl gegutė sukukuos, gėlės išsprogs, gegužės šaltiniai tekėti ims. O iš kitos pusės ant uolos šaulys dainuoja apie drąsų Alpių medžiotoją, kur žengia per ledo laukus, per dundančias viršūnes, drebančius takus ir tik pro debesų plyšį pamato žaliuojančią pakalnės žemę. Šitą idilę suprastina dar labiau kaiminės būbavimas, varpelių skambčiojimas, žuvų plekšenimas ežere (smulkmeniškumas!). Giedri nuotaika, lengvas kalnų oras.

Dėl šito paprastumo ir ramumo Šileris palyginamas čia su Homeru. Bet sykiu čia ir ne homeriška. Jauti, jog gamtos

Gamta ir idėja

paveikslai čia poeto „parinkti", kad jie labiau idėją iškeltų. Tas ramus gamtos vaizdas virsta audra, su ja prasideda Telio tautos audra (Geslerio persekiojimas). Ir toliau — su nuostabiu kalnų saulėtekiu 33 konspiratoriai rengia tautai laisvės saulėtekį. Simboliškos ir kitos scenos. Nors liaudies žmonės mėgsta

gamtą, bet ryšys tarp žmonių ir gamtos čia yra tik idėjinis, ne psichologinis (o Goethe?).

Šitokias scenas ir tautos budimo momentus Šileris sugrupuoja taip, kad parodo vis didėjantį despoto žiaurumą ir vis labiau jungu nusikratyti pasiryžtančią tautą. Jų tarpe pinasi Telio silpnos fabulos gija (pal. su „Plėšikų" fabula!). Telio fabulos įpynimas

Duodamas silpną intrigą, Šileris rūpinas patį tautos budimo paveikslą padaryti, kiek gali, platesnį, pilnesnį ir gyvesnį. Dėl to jis supina tiek daug asmenų, įterpia epizodų. Jie vienur šešėliu, kitur šviesiomis spalvomis ryškina norimą pabrėžti dalyką. Atinghauzenas su Rudencu šalia liaudies, Paricida šalia Telio, vestuvių muzika šalia kraujais pasruvusio tirono ir kt. Bet tas dar labiau sulėtina veiksmą, dar labiau silpnina intrigą. Kontrastai ryškumui

Dėl to vaizdų ir įvykių gausumo veiksmas dažnai eina ne scenoj. Apie įvykius scenoj tik pranešama. Ypačiai tų pranešimų gausu paskutiniam veiksme (pal. graikišką tragediją!). „Pranešimai"

Idiliškas ir ramus stilius, kol gyvenimas natūralus (pirma scena). Bet kada jį užgauna despotizmas, randam tada ir šekspyriškų *vaizdų,* šekspyriškai natūralistiškos *kalbos:* šiurkštus pasakojimas, kaip Melchtaliui (tėvui) buvo išdurtos akys (primena Glosterį!), arba žvejo sielvartas, kai audrai siaučiant Telis gabenamas į kalėjimą: Šekspyriška

Gauskit jūs, vėjai, plakite, žaibai, jūs!
Jūs, debesys, prapliupkit liūtim iš
Dangaus ir žemę paskandinkit!
Išraukit iš šaknų negimusią dar gentį!
Jūs, žemės elementai, viešpataukit!
Sueikit, meškos, jūs, seni vilkai, sueikit
Vėl iš didžių dykynių; jūsų tai šalis,
Nes kas norės gyvent čionai be laisvės (IV, 1).

O Lyras plaka panašiai dukters nedėkingumą:

Jūs, liūtys, vandenio srovės, veržkitės,
Ligi apsemsit bokštus, prigirdysit laives!
Ugningi minčiagreičiai žaibai,
Sutriuškinančio viską griausmo pirmatakai,
Nudeginkit man baltą galvą! Ir tu, galingasai perkūne,
Trenk žemės skritulį nevikrų; sutraiškink
Pavidalus tu kūriniams; užuomazgą
Tu sunaikink žmogaus nedėkingo.

„Vilius Telis" susilaukė Vokietijoj didžiausio pasisekimo. Ir šiandien jis žavi. Jis žavi žiūrėtojo dvasią laisvės entuziazmu; jis žavi žiūrėtojo akį scenos masine didybe ir paprastumu; jis žavi klausytojo ausį kalbos melodija.

Lietuviai ir vokiečių klasikai

Iš Rūgio žodyno tris lietuvių dainas pažino Lesingas. Dvi įsidėjo į žodyno recenziją ir palankiai pristatė jas vokiečių visuomenei. Herderis 7 lietuvių dainas įsidėjo į „Tautų balsus dainose". Herderio įtakoj palankiai apie lietuvių dainas atsiliepė ir Goethe, o „Aš atsisakiau . . ." įsidėjo į „Žvejės" vaidinimą. Šileris savo paskutinėj nebaigtoj „Demetrijaus" dramoj lenkų seimo scenoj išveda ir lietuvių atstovą — Lietuvos kanclerį Levą Sapiehą. Tarp lenkų, tik padarytą su Maskva sutartį laužančių, Levas Sapieha yra vienas simpatingas: tiesus, atviras, geras politikas, žodį laikąs, drąsiai stojąs prieš visą seimą.

Pagalvoti. 1. Trejopi idealistai: Prometejus, Don Kichotas, Joana, ir jų tragedijos. 2. Minia ir idealistas (pagal „Don Kichotą" ir „Orleano Mergelę"). 3. Vardan tautos laisvės! (Telis, Gražina, Valenrodas, „Jaunosios Lietuvos" Rainys). 4. Ar Šilerio tragizmo supratimas artimesnis graikams ar prancūzams? 5. Ar Telio asmuo yra klasiškas ar romantiškas? (pal. pagal tai, kaip vokiečiai klasicizmą suprato!). 6. Kas yra romantiška „Orleano Mergelėj"? 7. Tautos sunykimo ir atgijimo žymės pagal „Viliaus Telio" veikėjus, Š. Raganos, Maironio „Jaunosios Lietuvos", Vienuolio „Vėžio" bajorus, Lazdynų Pelėdos inteligentus: tautos sunykimo priežastys, kas pažadina tautą atbusti ir tautai sugrąžina jos paklydėlius?

Romantizmo charakteristika

1. **Romantizmo žymės.** — Kaip klasikai suprato antikinius laikus, jie aiškiai išdėstė. Romantikai savo sistemos nesudarė. Jie net priešinosi bet kuriai sistemai, nes sistema reiškianti sustingimą, o jie norį amžinai pažangūs būti. Ir iš tikrųjų naujasis sąjūdis žybčioja įvairiomis spalvomis, nuo pat pradžios iki galo vis kinta. Dėl to niekas nėra tiksliai susakęs, kas yra romantizmas.

Romantizmo vardas[1] irgi nieko nepasako. Jis galėjęs kilti arba iš romano, kuris šitos srovės labiausiai buvo mėgstamas, arba iš romaniškų tautų, kuriose daugiausia klestėjo vidurinių amžių kultūra. Vardas

Tačiau kad ir kažin kaip romantikai skirias nuo vienas kito ir kaitaliojas, iš jų raštų ir gyvenimo vis dėlto galima išvesti bendrieji bruožai, charakteringi romantiškai pasaulėžiūrai.

a) Romantikų filosofija. — Romantizmo atstovai daugiau, kaip bet kurios kitos srovės, mėgo filosofuoti. Jų filosofija[2] ypačiai iškelia ir pagilina savyje *jausmą*, *intuiciją* ir *fantaziją*. Už savęs tikruoju gyvenimu ir tikruoju pasauliu laiko *dvasinį*, *idealinį* pasaulį — amžiną, begalinį, neribotą, su dievybe, kurią dažniausiai vadina absoliutu. Tos amžinybės-begalybės, tos tikrosios tėvynės, romantikas *ilgis*. Ją romantikas nujaučia ir ribotame pasaulyje: žmoguje, gamtoje, gyvenime, mene. Šituose ribotuose reiškiniuose atsispindi begalybė, laikinuose — amžinybė. Juose amžinybė atsispindi, juos gaivina, kaip saulės spindulys augalą, su jais susijungia. Išnyksta ribos, kontūrai tarp daiktų ir amžinybės, tarp sapnų, svajonių ir tikrovės, tarp šio ir būsimo gyvenimo. Susidaro tik *vientisas*, organiškas, sintetiškas pasaulis, kyląs į begalybę.

Jausmas ir fantazija

Amžinybė-begalybė

Ilgesys

Sintezė

Todėl romantikai mėgsta ir vaizduoja tuos *žmones*, tą *gamtą*, tą *gyvenimą*, tą *meną*, kur atsispindi daugiausia *amžinybės-begalybės, ilgesio, vieningumo (sintezės).*

---

[1] Pirmiausia pavartotas Fr. Šlegelio.

[2] Vokiečių filosofo Fichtės (1762—1814), gamtos filosofo mistiko Šelingo (1775—1854), sociologo filosofo Hegelio (1770—1831) ir religijos filosofo Šleiermacherio (1768—1834). Apie jų skelbiamas mintis žiūr.: *Stöcklis*, Filosofijos istorijos bruožai.

Jausmas ir refleksija

b) Žmogus. — Romantikas yra fantazijos ir jausmo žmogus, bet jo jausmas ne toks kaip sentimentalistų. Sentimentalistai, ypač „audringieji genijai", į jausmą neleido protui nė pažvelgti, kad jausmo didybės nesuardytų, o romantikai savo jausmus nuolatos analizuoja; paskui jausmą eina refleksija. Jie visados nori išaiškinti, paslaptį išlukštenti. Stiprus palinkimas savo jausmą analizuoti romantikus padarė produktingus psichologijoj, ypačiai dviejose srityse: religinius jausmus ir meno pergyvenimą nagrinėjant.

Proteizmas

Visokius jausmus romantikas gali sujungti savo sieloje. Jis tarias greičiau tapsiąs visapusiškas žmogus, jei kreipsis pirma į vieną kraštutinumą, paskui į kitą. Šitokis blaškymasis tarp įvairių jausmų ir įvairių gyvenimo sričių vadinamas proteizmu (pal. Protejų, kuris Odisejaus rankose kaitaliojos įvairiomis formomis). Jis ypačiai skiria romantiką nuo klasiko.

Ilgesys

Entuziazmas

Melancholija ir ironija

Dažniausiai tačiau romantiko širdį pripildo ilgesys; jis nesijaučia patenkintas dabartimi; ilgesys jį veda anapus mėlynų kalnų; tik anapus žvaigždžių pajaus savo tikrą tėvynę; ilgesys nežinomybės, tolių, dievybės, moters, tėvynės, gamtos — viso, ko jis neturi. Jis tada gali vizijomis prašnekti ir į entuziazmą pakilti. Bet akivaizdoj didžių norų ir negalėjimo jų patenkinti sukyla jam nusivylimas, melancholija arba ironija savim ir gyvenimu.

Individualizmas

Kad ir labiausiai susidurdamas su gyvenimu, romantiškas žmogus galvos nenulenks. Jis pats sau jaučias didžiausias autoritetas, dėl to jis niekina visus dėsnius ir įstatymus (gyvenime, etikoj, mene), kurie eina ne iš jo paties širdies, kurie yra visuomenės skiriami. Visa, kas ne jo, jis atmeta, minią niekina, net ir žūdamas. Jis individualistas.

Gamta — amžinybės simbolis

Gamtos paveikslai

c) Gamta. — Žvelgdami į gamtą, kaip į amžinybės simbolį, romantikai žavisi visai kitais jos savumais kaip vokiečių klasikai ir natūralistai. Jie įsigilina į paslaptingą gamtos plazdenimą. Gyvulių, augalų gyvenime pajaučia romantišką ilgėjimąsi ir meilę. Gamtos paveikslų tarpe vyrauja nakties tankus miškas, kuris kiekvienu akimirksniu parodys nelauktų ir nuostabių dalykų; ežerų ir paupelės lankos, kur nendrės šlama ir rūkai driekias; sutemos ir prieblanda su nuotaikingu lūkesiu, švelniu neribotumu ir nepastovumu; mėnesienos burtai, tylus tvenkinys, numirėliškas parkas, vienišas miško sargo namelis, malūno rato taškenantis garsas, šlamanti liepa. Bet pro visas

gėles margame miške išauga mėlynoji (mėgstamiausia spalva!) gėlė, didis amžino ilgėjimosi ir niekados nepasiekiamų tolių simbolis. O jūroj vilioja balta, vieniša, tolima laivo burė, vandenų daužoma akmens salelė, mėlynos, tamsios šėlstančios, šniokščiančios jūros platumos.

Romantikų įtakoj labai imta domėtis gamta, išaugo gamtos filosofija.

d) R o m a n t i š k i r y t a i. — Dabarties gyvenimas romantiko nevilioja. Jis veržiasi į e r d v ė s ir l a i k o tolius — į tolimuosius rytus ir vidurinius amžius (egzotizmas). Tolia

Rytuose dar glūdi pasaka ir tikrovė drauge. Ten dar iš vieno šaltinio srovena, kas Europoj suskilo ir nenatūraliai plėtojos. Klasikinės senovės ir moderniųjų laikų žymės — abudu kraštutinumai Indijoje sujungti puikiausiame grožyje arba glaudžiai pritapę vienas šalia kito — aiškina Fr. Šlegelis (Sintezė!).

Poetai keliauja į rytus. Poezijai ima rytų gyvenimo motyvus. Mokslas tyrinėja rytų pasakas, indų kalbą, sukuria lyginamąją kalbotyrą (ir lietuvių kalba tada susidomėta, kaip artimiausia senajai indų kalbai). Rytų motyvai Kalbotyra

e) V i d u r i n i a i a m ž i a i. — Labiausiai vis dėlto romantikus vilioja viduriniai amžiai. Viduriniais amžiais jie matė visą gyvenimą vieningą, sintetišką. „Riterių luomas jungė tada visas tautas Europoje; riteriai keliavo iš tolimos šiaurės lig Ispanijos ir Italijos; kryžiaus karai šitą ryšį dar labiau stiprino ir supynė vakarus su rytais; iš šiaurės, lygiai kaip ir iš rytų, ėjo padavimai, kurie mišo su vietiniais; didžiuliai karų nuotykiai, puikūs rūmai, kunigaikščiai ir karaliai, reikšmingi poezijai, triumfuojanti Bažnyčia, kuri didvyrius kanonizavo; visos šitos aplinkybės susijungė, kad laisvam nepriklausomam bajorui ir praturtusiam miestiečiui sukurtų puikų gyvenimą, kuriame gimęs ilgesys, nevaržomas ir laisvas, susituoktų su poezija ir skaidriau bei aiškiau atspindėtų aplinkumą. Tikintieji dainavo apie tikėjimą ir jo stebuklus, mylintieji apie meilę, riteriai apsakinėjo riterių žygius ir norus, o tikintieji ir mylintieji riteriai buvo jų geriausi klausytojai" (Tieckas). Kodėl

Romantizmo kūryba motyvų atžvilgiu yra vidurinių amžių renesansas, kaip klasika yra graikų renesansas. Joje kalbama apie riterystės idėją, ginklo broliškumą, tarnavimą moteriai, nuotykius, idealinę meilę, keliones. Čia ir Dievo meilė, atsiskyrėlis tylioj celėj, besimeldžiąs vienuolis. Literatūros motyvai

Laikydami katalikybę visa vienijančia Bažnyčia, kai kurie romantikai nuo estetinio grožėjimosi Bažnyčios organizmu perėjo į pačią Bažnyčią, priėmė katalikybę.

Gotikas ir tapyba

Pasakos

Romantikus žavėjo vidurinių amžių menas: gotikas (ypačiai Kölno ir Paryžiaus Dievo Motinos katedra), religinė tapyba (Rafaelio Sikstinos Madona ir kt.), liaudies kūryba, kuriai „audringieji genijai" buvo pralaužę ledus. Ypačiai pasaka daros brangi. Ji sujungia realų pasaulį su fantazijos pasauliu. Kai kurie nori visą gyvenimą supasakinti (Novalis). Pasakas renka, jomis grožisi. Čia dideli nuopelnai priklauso broliams Grimams. Kiti pasakas patys rašo. Dėl to romantikų kūryboj dažnai pinas dvasios ir demonai; iš kalnų plyšių išslenka gnomai ir naminėliai; bangose laumės teškenas; slankioja po žemę numirėliai, nes daugelis dar neatsikratę ydomis ir neatkentėję neranda ramybės; šiurpus ir baisus velnių ir vaiduoklių pasaulis skverbiasi į gražų gyvųjų pasaulį ir šventą meilės laimę apipina lavono spalvomis, mėlynais, bekraujais vaiduokliais. Liaudies pasakų motyvai ir tapyboj rodosi (Švindtas).

Dainos

Liaudies dainų ne tik stilium imta pasekti, bet jos komponuojamos; komponuojamos ir individualios dainos liaudies melodijomis (Šubertas, 1797—1828, Veberis, 1786—1826, aukščiausiai iškyla Šumanas, 1810—1856). Su liaudies kūryba

Tautiškumas

romantikai pamilo ir tai, kas sava, tautiška. Kyla tautybės (ligi šiol tik valstybės!) sąmonė. Pradeda tautos busti ir judėti dėl laisvės. Laisvė daros ne tik individo, bet ir tautos brangenybe.

f) Romantinės literatūros forma. — Per po-

Poezijos universalumas

eziją romantikai artėja į begalybę. Per poeziją nori padaryti gyvenimą ir visuomenę poetišką, o pačią poeziją priartinti prie gyvenimo.

Kaip gyvenime yra visa susipynę drauge, liūdesys ir

Žanrai

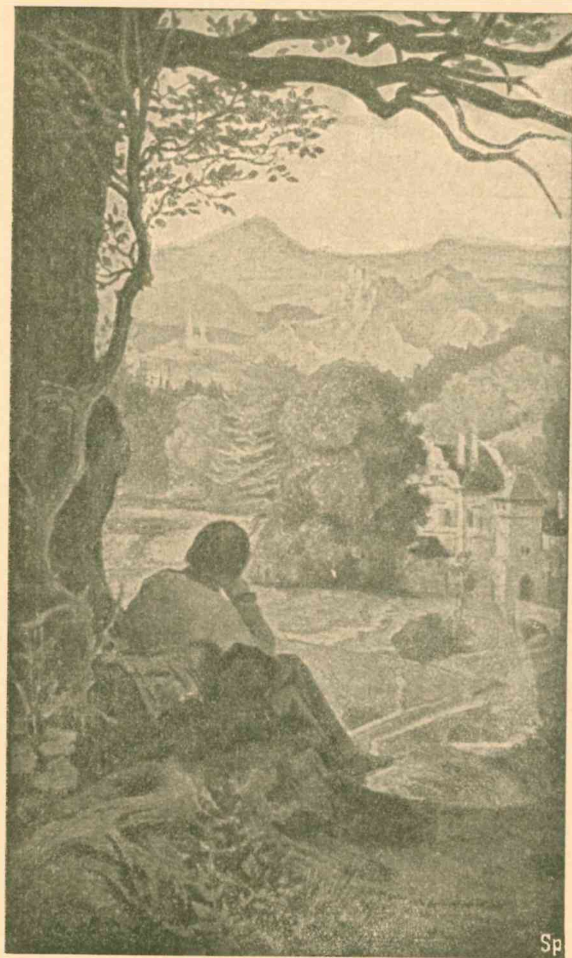
džiaugsmas, taip ir poezija turi sujungti visas suskaldytas poezijos rūšis. Dėl to romantikai nepaiso žanrų. Mėgsta romano formą, kuriame visi žanrai susijungia, mėgsta pasaką, kurioj susijungia realus ir fantastinis pasaulis.

Begalybės negalime matyti, bet tik nujausti pro matomas

Tapyba ir poezijos tapybingumas

formas. Dėl to romantikai mažiausiai mėgsta tą meną, kuris materialus ir aiškiais kontūrais prabyla (plastika). Jau daugiau imponuoja spalvų menas (tapyba), bet daugiausia — garso menas (muzika ir poezija).

Ką piešdamas romantikas žaidžia spalvomis, šviesomis, šešėliais, bet ne griežtais kontūrais. Norėdamas sukelti tolių nuotaiką, savo spalvingus vaizdus paskandina nežinomybėj, palygindamas aiškų dalyką su neaiškiu, žinomą su nežinomu („Viltys ateina su pilkais drabužiais, kaip vakarinė sutema“!).

Švindtas: „Kelionėje“: gamta, toliai, vienuma, ilgėjimasis

Muzika ir poezijos muzikalumas

Poezijoje ypačiai vyrauja muzikalinis elementas. „Visos meno rūšys kalba tik apie šešėlius, tik muzika apie esmę“ (Šopenhaueris), ji galingiausiai duoda pajusti idėjas. Dėl to „argi ne vistiek, ar žmogus mąsto instrumento tonais ar vadinamo-

siomis mintimis?". Ne tik teorijoje, bet ir pačiuose eilėraščiuose žodis lenktyniuoja su muzika; kartais stengias atskirų muzikos instrumentų garsu suskambėti, vamzdžiu sutrimituoti, pašto, ar miško, ar Alpių ragais sudūduoti. Nori sudaryti ištisą žodžių garsų simfoniją.

Garsas yra simbolis. Muzikalinė simbolika kartais sutapdoma su spalvų simbolika (sintezė!), muzika su tapyba, nes abidvi gali išreikšti tą pačią nuotaiką. Dėl to tonai gauna spalvas, spalvos tonus. („Mūsų dvasia, žydra kaip dangus, veda mus į melsvuosius tolius"). Spalvingas girdėjimas, skambus matymas poezijoj vartojamas ir šiais laikais.

„Spalvingasis muzikalumas"

2. **Romantizmo kilimas ir individualizavimasis.** — Romantiškų elementų turi kiekvienas žmogus, kiekvienas amžius ar tauta. Tik įvairiais laikais nevienodai. Nuo reformacijos laikų krikščioniškoj Europoj ėmė persverti racionalistinis elementas. Jis įsigalėjo iš prigimties į racionalizmą linkusiose romanų tautose (prancūzų) ir kraštutinumą pasiekia šviečiamojo amžiaus materializme. Bet nuo reformacijos ėjo ir antroji plonesnė gija per vokiečių mistikus (ypačiai Böhme), per anglų Šaftesberį (Shaftesbury), per panteistą Spinozą. Nuo jų misticizmas ir panteizmas grįžo vėl į vokiečius.

Romantizmo užuomazga ir augimas

Romantizmas labiausiai ir įsigalėjo į refleksiją ir misticizmą palinkusiose germanų tautose (ypačiai vokiečiuose ir angluose). Iš ten aptvino visą Europą, ypačiai po Prancūzų revoliucijos, kuri parodė „šviečiamojo amžiaus" dvasią susibankrutavus.

Romantizmo tipai

Dažniausi romantizmo tipai: — 1. *filosofinis romantizmas*, metafizinės begalybės siekęs ar filosofines problemas lietęs *(Novalis*, Schelley, Krasinskis, A. de Vinji (Vigny), *individualistinis* romantizmas, poeto asmenybę aukštai kėlęs ir visuomenę niekinęs, nusidažęs dideliu pesimizmu, kartais vadinamas „pasaulio sielvartu" (Weltschmerz) arba tiesiog baironizmu *(Baironas*, Leopardi, Heine, Lermontovas, iš dalies ir Puškinas, Slovackis, iš dalies A. Mickevičius), *istorinis* romantizmas *(Skotas, Hugo, Puškinas); sentimentalinis* romantizmas *(Šatobrianas*, Lamartinas; čia galėtum priskirti ir „Verterį" su „Plėšikais").

I. VOKIEČIŲ ROMANTIZMAS

Novalis

Drauge, bėdina yra žemė: gausiai sėjam, o menka piūtis. — *Novalis*

Vokiečiai davė romantizmui filosofinius pagrindus. Filosofuoti linkę ir jų poetai. Bet literatūros kūrinių jie davė nedaug, palyginti su tuo, ką norėjo duoti. Iš daugybės rašytojų prasimušė pirmieji romantinės dvasios skelbėjai Vakenroderis, švelniausias artistinės kultūros žiedas, ir Tykas (Tieck), nuovargio ir rezignacijos poetas; reikšmingiausias kritikas, mokslininkas ir vertėjas Aug. Vilhelmas Šlegelis (1767—1845), jo brolis Fridrichas, gilus meno teoretikas ir estetas (1772—1829), Hofmanas, pasakų ir humoristinių pasakojimų rašytojas, dramaturgas Kleistas, Uhlandas, aktingas visuomenininkas Görres, tautosakininkas Brentano. Bet jie neišėjo iš Vokietijos ribų.

Novalis Hardenbergas

Vokiečių romantikai davė vienų vieną stiprų ir charakteringą romantiką — Novalį. Romantizmo periodą Vokietijoj baigia lyrikas Heine (1797—1856), tobulos formos, satyrikas, ironizavęs romantikus, o sykiu ir pats romantikas buvęs. Romantizmo laikais kuria ir austras Franc Grilparceris (1791—1872), didžiausias po Šilerio ir Kleisto vokiečių dramaturgas, linkęs labiau į klasiką.

1. Novalis, romantiškas žmogus

Novalis yra iš tų romantikų, kurie savo asmenybės jėga, pasak Dilthey, daugiau žavėjo, kaip savo raštais. Jo asmenybės

turiningumas sukauptas jo vidaus gyvenime ir tik retkarčiais prasiveržia, it požemio upelis, į paviršių. „Jo išviršė iš pirmo įspūdžio primindavo tuos kuklius krikščionis, kurie rodosi kuo paprasčiausi. Šį įspūdį rėmė net jo drabužis, nes jis buvo labai paprastas ir niekuo neprimindavo jo aukštos kilmės. Jis buvo aukštas, lieknas ... Jo veidas stovi man prieš akis lyg tamsokas, briunetas. Jo plonos lūpos, kartais ironiškai besišypsančios, paprastai rimtos, rodė didį švelnumą ir draugiškumą. Bet eteriška kaitra labiausiai glūdėjo jo giliose akyse. Jis galėjo ilgai sėdėti tylėdamas, ypač didelėse draugijose arba prie svetimųjų, paskendęs savo mintyse. Tik kur susitikdavo sau artimą sielą, jis visad pasireikšdavo. Ir tada šnekėdavo mielai ir išsamiai ir rodės labai pamokąs" (Steffen).

Novalis pažiūrėti

Fridrichas Hardenbergas (Novalis — slapyvardis) gimė vienais metais su Fr. Šlegeliu (1772) pietistiškoje šeimoje. Augo vienišas, atitolęs nuo žaislų ir draugų. Nusilenkdamas tėvo valiai, Jenoje (1790), o paskiau Leipcige ir kitur mokėsi teisių, nors pats buvo linkęs į filosofiją. Žavėjosi Kantu, Šileriu, susibičiuliavo su Šlegeliu. Mokėsi gerai. Sąžiningai ir tyliai paskui dirbo apskrities viršininko raštinėje. Viršininkas negalėjo atsigėrėti jo kruopštumu. Nesibaisėjo tą patį darbą perdirbti du tris sykius, kad net savo reikalų raštus padarytų tikslius, gražios formos. Paprasčiausią dalyką, sakė Novalis, galima atlikti meniškai.

Moksle ir darbe

1795 m. pažino Sofiją Kühn. Ji buvo 13 metų, jis 23. Pamilo, susižadėjo. Novalis svajojo apie šeimos laimę. Netikėtai Sofija susirgo. Ir dabar prasideda Novalio sielvartas. Jis lygina save su suabejojusiu žaidėju, kurio laimė pareina nuo to, ar žiedo lapelis nukris į šitą ar į aną pusę. Sofija mirė.

Meilėje

„Žiedo lapas dabar nupūstas į kitą pasaulį; suabejojęs žaidikas meta kortas iš rankos ir nusijuokia, kaip iš sapno pabudęs, į paskutinį sargybinio šauksmą ir laukia ryto aušros, kuri jį pastiprintų gaiviam gyvenimui tikrovės pasauly. Aš dar turiu šį tą pabaigti — paskui meilės liepsna ir ilgesys gali sužėruoti ir mylinčią sielą pasiųsti paskui mylimą šešėlį. Ji gaubia mane neapsakomai — visa, ką aš darau, darau jos vardu. Ji buvo pradžia, ji bus mano gyvenimo pabaiga ... Jeigu dabar aš gyvenau ligi šiol dabartimi ir žemiškos laimės viltimi, tai dabar aš turiu gyventi tikrąja ateitim Dievo ir nemirtingumo tikėjimu. Man bus sunku visai atsiskirti nuo šio pasaulio, kurį aš studijavau su tokia meile ... bet aš žinau, kad žmoguje yra jėga, kuri, rūpestingai puoselėjama, gali pavirsti nepaprasta energija".

Nepraslinko dar mėnuo nuo Sofijos mirties, netenka Novalis ir brolio. Novalio dienoraščio lapai visai tamsūs. Jis

laukia, kad per metus jis pats mirsiąs, ilgėdamasis su mylimąja susijungti. Bet praeina metai, ir Novalis jau susižadėjęs su Julija Šarpentje. Tik vestuvės teko atidėti: 1801 m. Novalis tikrai mirė, nesulaukęs nė 29 metų amžiaus.

Meilės, religijos ir poezijos sintezė

Keistos atrodo Novalio naujos sužadėtuvės, lyg jis būtų Sofiją pamiršęs. Bet kai kurie literatūros kritikai aiškina tai ypatinga romantiko dvasios struktūra, ypatingai romantiko išgyvenama meilė. Sofijos, to kūdikio, šviesplaukė galvutė ir juodos akys, vaikiškas išdykumas ir suaugusios rimtumas, nuostabus klusnumas ir pasiaukojimas, kuris poetą buvo sužavėjęs, nedingo jo akyse ir tada, kai mergaitė mirė. Pamažu jos paveikslas pakito Novaliui „nežemiško moteriškumo" (Dilthey) idealu, kuris susiliejo su Dangaus Karalienės Marijos paveikslu. Jos grožis ir maloningumas jį kėlė į amžinąjį grožį. Šitokią meilę, sutapusią su religija, Novalis išdainavo *„Himnuose nakčiai"*, kur srovena ilgesys išsinerti iš žemės grandinių, susijungti su mylimąja ir su amžinąja Meile, kuri valdo visą gyvenimą ir mirtį.

Šitokios nuotaikos kuria jis ir religines giesmes, kur vizijomis kyla į Kristų, sielos bičiulį, kuris „tiek daug padarė, o niekas apie tai nemąsto"; sujaudintas jis mato Mariją prie Jo pasilenkus, jos ašaras riedant, jos skausmo suraižytą veidą.

„Mėlynoji gėlelė"

Pasaulio reiškiniai Novaliui tik šešėlis. Jis juo vertesnis, juo jis daugiau atspindi amžinybe, juo jis labiau supasakintas, apgaubtas visa švelninančia meile ir fantazija. Ir dėl to Novalis rašo romaną, vardu „Heinrich von Ofterdingen", kuriame sapnas susilieja su tikrove. Romano herojus susapnuoja mėlyną gėlelę, kuri jam, kaip ir jo tėvui kitados, žada laimę; pabudęs keliauja jos ieškoti. Tai ilgėjimasis amžinybės, į kurią veda tikėjimas, nes „viskas susijungia *vienoje* didžioje ramybės mintyje, vienam tyliam, amžinam tikėjime". Ir tipinga! Novalio akys nukrypsta į vidurinių amžių katalikybę, nes ji visa jungė (romantiška sintezė!).

Katalikybės vienybė

„Buvo gražūs laikai, kada Europa buvo vientisa krikščioniška šalis, kada šioj žemėj gyveno vieno tikėjimo krikščionys; vienas bendras interesas jungė šitos dvasinės valstybės provincijas ... Jos (katalikybės) visuotinumas gyvenime, jos meilė menui, jos nesuardoma moterystė, jos gilus humaniškumas, jos bičiuliška pagalba, jos džiaugsmas neturtu, klusnumas ir ištikimybė padarė ją tikra religija ... Protestantizmas šiurkščiai sugriovė bažnyčios vienybę. Religija šventvagiškai buvo uždaryta tarp valstybės sienų". Pranašauja Novalis, kad vėl ateis katalikybė gyvenimo sudvasinti. „Tik religija gali Europą atgaivinti ir tautas sutaikinti".

2. Himnai nakčiai

Filosofinės lyrikos charakterybė

„Himnuose nakčiai" sukaupti filosofinio romantizmo lyrikos motyvai: nepasitenkinimas dabartimi, ilgėjimasis tolių, meilės susiliejimas su tikėjimu, gyvenimo su mirtim. Sutelkta čia išviršinė romantinės lyrikos forma: kaitaliojas ritminės baltosios eilės su rimuotomis ir su ritmine proza. Sutelkta ir išvidinė forma: nuotaikai atsakanti muzikalinė simbolika, epitetai, palyginimai ir t.t. Ir ta forma su turiniu taip sutapus, tas turinys toks gilus ir nuoširdus, kad „Himnai nakčiai" ne tik Novaliui charakteringi, bet ir gražiausia romantikos lyrika.

Mistika

Simboliai

Alegorijos

Tų himnų 6. Juose skirtinos dvi dalys: mistinis žmogaus likimas (1—4), mistinis visos žmonijos likimas (5—6). Abidvi dalis jungia meilė: pirmoj daly moters meilė; antroj daly ji pavirsta visos žmonijos meile, visa keliančia Dievop. Individo ir žmonijos likimas įglaustas į didingus šviesos ir tamsos, dienos ir nakties simbolius. Nakties simbolis — visokio vieningumo pradas. Ką šviesa perskyrė, surūšiavo, ribas nuskyrė, apkalino, — visa sujungs, apkabins naktis. Diena — žemiškos gyvybės ir klestėjimo šaltinis. Nakty slepias amžinybė, neribotumas; joj susipina daiktų pradžia ir galas; joj mirties ir meilės paslaptis; joje amžinas gyvenimas ir amžinoji meilė. Dėl to dienos ir nakties pavidalai išplaukia neaiškūs, be kontūrų, lyg iš tolimų perspektyvų. Šitie simboliai antroj daly labiau aiškėja ir išvirsta alegorijomis (romantikams charakteringa!). Ten dienos ir šviesos karalystė — tai žmonijos istorija ligi Kristaus; ji apkalė žmones priespauda. Tik Kristus, Nakties, Mirties ir Meilės karalius, atgaivino pasaulį.

Šviesa: judėjimas, įvairumas

a) Ž m o g a u s m i s t e r i j a prasideda didingu šviesos pasaulio vaizdu. Šviesos galybė alsuoja milžiniška visata, žvaigždės, kur mėlynoj jūroj plauko; alsuoja trykšdamas žiežirbomis akmuo ir romūs augalai ir gyvuliai... alsuoja margaspalviai debesys ir rūkai. Ir tos didybės, įvairumo ir judėjimo karalystės pryšaky.

Stebėtini svetimklajai
Su prasmingom akim,
Ir virpančia eisena,
Ir skambančiom lūpom!

Esmės lyrika, kondensuotumas

Tai žmonės! Jų esmė: išmintis, tiesi eisena, kalba. Jiems nuskirta jau ir vieta šiame šviesos pasaulyje: jie svetimklajai, priklausą kitam, nakties pasauliui. Ir poetas kreipias į kontrastą naktį:

Kreipiuosi aš į apačią,
Į šventą, neišpasakytą,
Slėpiningą naktį.

Šioje nakty, kurios paslaptingą ir iškilmingą nuotaiką pajaučiam iš epitetų, atsiveria žmogaus širdis su gėlom ir paguodom: Epitetai

Atsiminimų toliai,
Jaunatvės apsapniai,
Visos ilgos būties
Trumputis džiaugsmas
Ir trumpaamžės viltys
Ateina su pilkais drabužiais,
Kaip vakarinė ūkana
Nusileidus saulei.

Išplaukia čia atsiminimai iš tamsos, it šiaurės pašvaistės šviesoj, neryškiais pavidalais „pilkais drabužiais", bet palyginimu su ūkana jie dar labiau ištarpinami nežinomybėj. Lygiai tirpsta tolybėj ir neribotume bendrinės „būties", o paskui esimo, amžinybės sąvokos. Jos palieka tik kažko didaus, plataus ir dingstančio įspūdį. O *viltys, apsapniai, džiaugsmai* — čia yra tiesiog išreikštas širdies atsiliepimas į didingų tolių nujautimą (pal. su klasikų aiškumu ir konkretumu!). Tolių simbolika

Naktis paguodžia. Į geliančios sielos stygas „brangus balzamas iš tavo (nakties) rankos laša". Naktis atveria dvasios akis, kurios „įsižvelgia į gilmeną", į aukštesnį kitą būties rūmą, aiškiau „negu žvaigždės tviskančios". Nakties pasiilgimas sutampa su mylimąja, su meile, ir himnas nakčiai, kilęs ir kilęs, nutrūksta laimės su naktim apoteozėj. Ir kiti himnai ne banguote banguoja, kildami ir slūgdami, bet nuotaika visur čia nuo žemės kyla į viršų, nuo dienos elegijos į nakties entuziazmą, kaip gotikos bokštai. „Gotiška" himno nuotaika

Trečias himnas — jau ritmine proza — didis atsiminimas, kada prie mylimosios kapo, kuris „aukštam siauram ruime apgaubė mano gyvenimo esimą, pasijutau vienui vienas, kaip dar niekas vienišas nėra buvęs". Tada didis skausmas ir ilgėjimasis pavirsta ekstaze, ir vizijose mato ir jaučia savo mylimąją: Proza Vizijos

> Dulkių debesiu pavirto kalva, ir pro debesį mačiau nuskaidrintą mylimosios veidą — jos akyse glūdėjo amžinybė — aš paėmiau jos ranką, ir ašaros buvo — kibirkštingas ir nesutraukiamas ryšys. Metų tūkstančiai nuslinko į tolius — prie jos krūtinės verkiau naujam gyvenimui įstabias ašaras.

Ir kyla nuo šiol susižavėjimas „anąja šalimi", nes

> kas buvo įšventinta meilės palytėjimu, srovena slaptomis angomis į anąją šalį, kur kaip debesys su pabudusia meile sutampa. Meilė ir amžinybė

Mirties nuojauta, džiaugsmas artėjančia laisve, sutirpimas aukščiausioje meilėje ritminga, rimuota, muzikalia kalba pabaigia žmogaus likimo misteriją.

b) Žmonijos likimas. — Su 5 himnu prasideda žmonijos likimo mistinė, alegorinė poema: kaip žmonių giminę valdė „lemtis juodoji", kaip dievai su žmonėmis gyvenę (klasika!), kaip neseniai pasaulis, šviesos valdomas, paseno; kaip rytuose Karalius iš Lopšelio, Karalius Nakties, Mirties ir Meilės, atgaivino pasaulį; kaip Jis nukilo į Aukštybę, paėmė paskui savo Motiną, Dangaus Mergaitę; o žmonių rūpesčiams nuplauti paliko „paskutinę vakarienę". Episka

Turinio ir formos atitikimas

Ištisas himnas papasakotas epišku ramumu. Saulės kelionė banguoja laisvu, lengvu ritmu (net vertimas!):

Ir per ryto
Melsvus kalnus
Į pat jūros
Šventą glėbį
Rito saulė
Degančioji
Gyvą šviesą.

Bet ritmas griežtėja, eilutė ilgėja, posmo laisvė suvaržoma rimu, kada laimingą gyvenimą paliečia mirtis, o jos baisumas šnypščia net garsais (3, 5 eil.):

Viena mintis tebuvo,
Kuri į linksmą būrį įžengė staiga
Ir dvasią išgąsčiu baisiu pripildė,
Nei pats dievai, nei deganti auka
Bangos baisiosios baimės nenutildė, —
Slaptinga žengė šmėkla ši anga, —
Ir maldos, duoklės — jos nepermaldavo —
Mirtis tai buvo, kur šalta ranka
Mirtingai žemės rymastį užgavo.

Religinis entuziazmas

Ir iš epiško ramumo pereina jau į lyrišką himną Dievo Motinai; jau savąją nelaimę išgyvenęs ir šaukdamasis dėl visų žmonių vargų:

Tavęsp, Marija, giliai šaukias
Nūn tūkstančiai gelmių širdies,
Šešėliuose paskendę laukia
Tiktai gaivinančios tavęs.
Jie tikis meilėj atsigausią
Išganingąja kvepmena,
Kad tu, šventoji, juos priglausi, —
Krūtinės guosi šiluma.

Ir baigia veržimusi, kur susijungia visa meilė:

Į ten, int mylimos namus,
Į Jėzaus mielą šalį!
Per palšus sutemos takus
Int meilę visagalę!
Mums pančius sapnas išsklaidys
Ir tėvo pasitiks glėbys! (B. Sruogos vertimas)[1].

Pagalvoti. — 1. Kokios kūrybos sukėlė meilė Dantei? Petrarkai? Goethei? Mickevičiui? Kuo jos skirias nuo novališkos meilės? 2. Surasti mėgstamiausi „Himnų" simboliai, epitetai, palyginimai ir padaryti išvados, kokį įspūdį jie kelia. 3. Penktame himne surasti pasakos motyvas. 4. Šeštame himne surasti Novalio pažiūros į praeitį. 5. Šviesos pasaulis palyginti su Goethės „Fausto" prologu. 6. Himnų nuotaika palyginti su Š. Raganos „Senojo Dvaro" paskutiniu puslapiu.

---

[1] „Himnai nakčiai", B. Sruogos vertimas. „Gairės", 1924 m. 2 nr.

II. ANGLŲ ROMANTIZMAS

Girdėtos dainos švelnios, bet negirdėtos
Dar švelnesnės. *John Keats*

Anglų romantizmo savitumai

Anglų romantizmas turėjo visai kitokią dirvą kaip Vokietijoj ar Prancūzijoj. Romantiškumo bruožai nebuvo svetimi Šekspyrui ir ypač sentimentalizmui, kada Džemsas Makfersonas (1736—1796) iš liaudies baladžių likučių parašė „Osiano giesmes", pilnas liūdesio, švelnumo, mirties šešėlių ir garbingų senovės didvyrių. Dar daugiau romantizmą pirmyn pastūmėjo škotas Bernsas (angl. Burns, 1759—1796), nepaprastai jautrus gamtos poetas, mylėjęs visą Dievo pasaulį — ir žmones, ir gyvulius, ir augalus.

Romantizmas anglų tarpe reiškės laisvai, be jokios kovos su klasicizmu kaip Vokietijoj, o juo labiau Prancūzijoj. Tačiau romantizmas netapo visos anglų tautos dvasia. Nors visuomenė mėgo paviršutinišką pereito amžiaus sentimentalizmą, bet iš esmės buvo skeptiška. Jie rūpinos prekyba, pramone, gyvenimo praktika. Dėl to romantizmas patraukė Anglijoj tik atskirus žmones.

Ir patys rašytojai neturi bendrų šūkių. Eina kiekvienas skyrium savo keliu. Tik bendros gyvenamosios vietos ir amžius anglų romantikus skiria į dvi kartas.

Romantizmo pradžia

Pradžią romantinei poezijai davė Uordzuort (Wordsworth) ir Kolridž (Coleridge), 1798 m. išleisdami „Lyrines Balades". Juodu ir sudarė pirmąją anglų romantikų kartą, vadinamus „Ežero poetus" (nes jie gyveno pas vieną ežerą). Vieno amžiaus su jais buvo Valter Skotas, bet į jų būrį neįėjo. Antras anglų romantizmo tarpas turi šiuos garsius poetus: Baironą (Byron), Šelį (Shelley) ir Kytsą (Keats).

Nuosaikieji romantikai

Pirmieji romantikai, „Ežero poetai" ir Valter Skotas, yra konservatyvesni. Jie stengias geruoju sugyventi su visuomene, jie, tarsi, tik pagilina, suteikia daugiau idealistinės prasmės paprastam gyvenimui. Daugiausia garso pelnęs ir įtakos padaręs čia yra Valter Skotas, laikomas istorinio romano kūrėju.

Antroji grupė — jau maištininkai. Jie beveik nepripažįsta

Individualistai

tradicijų, smarkiai kritikuoja „melų pilną“ dabartį. Jie skelbia laisvę, ieško nepriklausomybės, teisybės, garbina meną ir nepaprastai save aukština. Jie negalėjo sugyventi su Anglija, iš jos bėgo. Ir visi jie mirė toli nuo savo krašto.

Šitos grupės daugiausia išgarsėjo Baironas. Jo sekėjams teko ir „baironistų“ vardas. Šelis ir Kytsas buvo nustelbti, nors jo tautiečiai dabar abudu kelia į pirmuosius poetus.

Baironas

Pasaulio niekada aš nemylėjau
Ir mylimas jo nebuvau.
Aš negeidžiau jo palankumo;
Manęs nematė niekas lenkiant kantrų kelį
Prieš jo stabus ir verčiantį šypsotis lūpas,
Ar šliejantis prie būrio pataikūnų,
Minioj buvau visur aš svetimas,
Žmonėse gyvenau — atrodžiau gi kitos rūšies būtybė.

Čaild Haroldas

1. Pasaulio sielvartas

Buvo didžiuotasi galingais „šviečiamojo amžiaus" žmogaus sumanymais, bet Prancūzų revoliucijoj jie vėjais nuėjo. Net priešus stebino gigantiški Napoleono planai, bet jie nepataisomai suiro Vaterlo grumtynėse. Laisvės ir lygybės vietoj 1815 m. Vienos kongresas įvedė visose valstybėse griežtesnį absoliutizmą kaip prieš revoliuciją. „Kunigaikščiai vieni turi tautų likimui vadovauti; už savo darbus jie turi atsakyti tik Dievui", skelbė rusų Aleksandras I. Priežastys

Pasirodė, kad gražūs idealai neįvykdomi; jie tol gražūs, kol tik teorijoj, bet gyvenime baisybėmis išvirsta. Optimizmas tirpsta, įsigali nusiminimas ir pesimizmas.

Jau Ruso nusivylėlio balsu kalbėjo apie kultūrą ir išganymo ieškojo gamtoje. Romantikai bėgo iš praktinio gyvenimo ir skendėjo fantazijoj. O dabar dalis tų pačių romantikų visai nustoja vilties kame nors išganymą rasti. Visas pasaulis jiems rodos tokis sugedęs; idealai, kurie glūdi žmogaus širdyje, taip neįvykdomi, kad visas gyvenimas daros beprasmis; geriau mirti ir visai išnykti. Atsiradimas

Šitas beviltis pesimizmas, apėmęs Europą maždaug 1815—40 metais, vadinamas „pasaulio sielvartu" („Weltschmerzu"[1]). Jo dainių priviso visose tautose. Individualistai

[1] Weltschmerzo vardą pirmąsyk pavartojo vokiečių rašytojas Žan Pol (Jean Paul).

Pasaulio centre sielvartininkai mato save. Visuomenę išdidžiai niekina; niekina ir bet kokį darbą, profesiją. Nepripažįsta jokio autoriteto, jokios dorovės, jokios religijos. Bet jie labai jautrūs, dėl to daug sielojas; gilinas tik į savo jausmus ir skundžias, aimanuoja.

Visų sielvartininkų „minties ir širdies valdovu" laikomas lordas Baironas. Jis žavėjo ar pykino amžininkus savo gyvenimu ne mažiau kaip raštais, o jo raštų herojuose atsispindi pats autorius.

2. Bairono gyvenimo poema (1788—1824)

Paveldėjimas ir auklėjimas

Jurgis Baironas (George Noel Gordon Byron) gimė Londone. Gražaus veido, garbiniuotais plaukais, mėlynų akių, kuriose išdidumas žaižaravo, bet lyg tyčia apsigimęs truputį raišas. Tas fizinis trūkumas temdė visą Bairono gyvenimą.

Lordas Baironas

Bairono tėvas ir visa giminė buvo aristokratai, net su karaliais giminiavęsi išdidėliai, avantiūristai, nutrūktgalviai. Į juos panašus ir Baironas. Kai vaikas turėjo 10 metų, mirė jo dėdė lordas. Lordo titulas teko Baironui, ir pirmas jo žygis buvo bėgti pas motiną ir klausti, ar ji nematanti jame jokios permainos: juk jis lordas!

Nesusivaldanti, staigi, audringa motina, nors ir labai savo sūnų mylėjo, išdidaus vaiko būdą dar labiau pagadino. Supykus smarkiausiai vaiką išbars, šlubiu išpravardžiuos, bet apsisukus jau apsikabins ir aistringai išbučiuos.

Mokykloj mokėsi vidutiniškai. Bet nei su mokytojais nei paskui su profesoriais nesugyveno. Gerai sugyveno tik su draugais, kurie tenkino jo norą visur pirmam būti. Baironas gerai šaudo, jodinėja; jis geras kalbėtojas, vienas geriausių Anglijos plaukikų, vienas prašmatniausių pramuštgalvių.

Susidūrimas su visuomene

1807 m. Baironas išleido savo eilių rinkinį, vardu „Poilsio valandos". Škotų „Edinburgo Apžvalga" jauną poetą smarkiai subarė ir pajuokė. Ambicingas Baironas labai tai atjautė. Net po 10 metų rašo: „Aš gerai atsimenu tą įspūdį, kurį man padarė kritika: tai buvo pasiutęs troškimas atkeršyti, bet jokiu būdu ne nusiminimas. Negailestinga kritika parmušė mane ant

žemės, bet aš atsikėliau, kad užkimščiau tiems krankiantiems varnams gerkles ir kad vėl patraukčiau į save visuomenės akis". Ir Baironas atsidėjęs rašo satyrą, pavadintą „Anglų bardai ir Škotų apžvalgininkai". Joje skaudžiai išjuokia savo kritikus, išpeikia visus, kaip savo konkurentus, kas tik kokių ryšių turi su „Edinburgo Apžvalga". Satyra sukelia audrą. Baironas pasijunta vienas prieš visus. Net kai nuvyksta į lordų rūmus tapti rūmų nariu, niekas nesutinka jo įvesti. Tada jis sulaužo tradiciją ir pats save „įveda". Sėstelėjęs į opozicijos eiles, Baironas tuojau pakyla ir, metęs visiems paniekos žvilgsnį, išeina. Jis meta pačią Angliją ir iškeliauja į Rytus, apie kuriuos mėgdavo skaityti dar mokyklos laikais.

Keliaua per Ispaniją, Maltą. Bet senovinis menas, kuriuo būtų žavėjęsis klasikas, Baironui atrodo tik šalti akmens gabalai. Jis traukia į Albaniją, į tą „amžinai nerimstantį kraštą, kur vilkas staugia, erelis savo snapą galanda, kur lūšnos atsidavusių plėšimams kalniečių". Tačiau bastūno gyvenimas negalėjo Bairono nuraminti. Jį slėgia melancholija, nenoras gyventi, rūpesčiai dėl suardytos sveikatos, dėl skolų, kurios jo laukia tėvynėj. Gavęs pranešimą apie motinos ligą, skubinas į Angliją. Bet motiną randa jau mirus. Tarnaitė mačius, kaip vakare jisai sėdėjęs prie velionies, ir girdėjus jį verkiant. „Turėjau vieną tikrą draugą, bet ir to neliko". Tačiau išdidumas neleidžia savo skausmo parodyti kitiems, ir Baironas nedalyvauja motinos laidotuvėse. Kelionė

Tai buvo 1811 metais. Netrukus parlamente jis sako pirmą kalbą, gindamas darbininkus, kurie sudaužė mašinas, atėmusias jiems darbą. Tai buvo puikiausia reklama už poros dienų pasirodžiusioms „Čaild Haroldo kelionėms", jo parsivežtai iš kelionės eiliuotinei poemai. Pasisekimas nelauktas. Per 4 savaites išėjo net 7 leidimai. „Pabudau vieną rytą ir pasijutau garsus". Naujumas sužavėjo neturinčius ko veikti, nuobodžiaujančius Londono aristokratus. Baironu žavisi poetai, filosofai, moters. Jos laukia, kad puotoje 23 metų poetas jas vestų į stalą; jos bijo liesti valgį, žinodamos, kad Baironui nepatinka valganti moteris; svajoja, kad poetas įrašytų kelias eilutes į albumą. O Baironas, rodos, ir nepaiso nieko. Papročių nelaiko, nesipudruoja, — plaukai susipynę — lygiai kaip ir jo jausmai. Grįžęs iš puotų vėlyvą naktį ar ankstų rytą Baironas rašo naujus veikalus. Poeto garbė

Tame garbės svaiguly Bairono akį patraukia griežta, stipraus angliško charakterio jam nepataikaujanti Milbank, turtingo barono duktė. Jį vilioja ir pinigai, kuriais jis galėtų pataisyti savo reikalus. Milbank tarias galėsianti patį Baironą pataisyti. Susiveda. Žmona perrašinėja jo veikalus, važinėja su juo ir kantriai laukia karietoj, kai jis vizitus daro. Bet jis buvo plevėsa, plevėsa ir liko; prašvilpė ir savo ir žmonos turtą. Pagaliau trūko jos kantrybė: su dukrele Ada, kurią Baironas labai mylėjo, išvažiuoja pas tėvus. Antras susikirtimas su visuomene

Kaip Baironas buvo visų garbinamas tą dieną, kai pasirodė jo „Čaild Haroldas", taip jis staiga pasijuto išmestas iš visuomenės tą dieną, kai jį paliko žmona. Anglai negali pakęsti, kad būtų ardomas išviršinis padorumas. Prieš Baironą pasipila dabar visoki gandai. Jį vadina tironu, Neronu, Sardanapalu. Išdidus Baironas ryžtas antrusyk pabėgti iš tėvynės. Jis,

girdi, netinkąs Anglijai, jei jam daromi priekaištai teisingi, o jeigu tai yra tik tuščias šmeižimas, tai jam netinkanti Anglija.

Bairono dukrelė Ada

1816 m. nukeliauja į Šveicariją. Neseniai kvėpavęs tvankia Londono atmosfera, su pasitenkinimu gali ilsėtis Alpėse ir iš anapus debesų pažvelgti į žmonių skruzdėlyną. Čia pradeda rašyti „Čaild Haroldo" antrąsias dvi giesmes, „Manfredą".

Smalsuoliai anglai ir čia jį seka, leidžia naujus gandus. Baironas pasitraukia į Italiją. Niekados jis nesijautė toks prislėgtas, taip neapkenčiąs visuomenės ir ypačiai Anglijos. „Mintis, kad kuris bičiulis įsimanys padaryti man lokio patarnavimą, perkeldamas mano kūną į jūsų tėvynę, mane pačiam mirties patale įves į pasiutimą. Aš nenoriu būti sugraužtas jūsų kirminų". Šituo tarpu jis parašo „Manfredą", „Kainą". Visame didmiesčio smuklės gyvenime Baironas nori užsimiršti, kaip jo herojus „Don Žuane", kurį jis dabar parašė.

Šiek tiek Baironą pakelia grafienė Gvičioli, kuri nurodo naują sritį energijai pasireikšti — padėti Italiją vaduoti iš Austrų valdžios.

Laisvės kovotojas

Baironas prisideda prie Italijos revoliucionierių karbonarų (angliakasių). Jo namai, nuo kratų lordo titulu apsaugoti, virsta slaptų susirinkimų vieta, ginklų sandėliu. Baironas raštais pliekia visą tvarką, reikalauja revoliucijos.

Kai dėl laisvės prieš turkus sukilo graikai, Baironas perkas laivą, samdo kariuomenę ir plaukia graikams padėti. Jį sutiko su muzika, su patrankų saliutu. Bet nebuvo lemta Baironui kovoj kristi. Persišaldęs sunkiai suserga. „Jeigu drugys, badas, nuovargis ar kas kita paguldys mane į kapą, tai atsiminkit mane prie vyno taurės ar skambios dainos". 1824 m. balandžio 19 d. vakare šėlo audra, ir Baironas baigė ne mažiau audringą savo gyvenimą. 37 patrankų šūviai — poeto metų skaičius — paskelbė jo mirtį. Buvo Velykos. Graikai per tą džiaugsmo šventę nei varpais neskambino nei nesilinksmino. Liūdėjo poeto, paskelbė gedulą 21 dieną. Bairono kūnas vis dėlto buvo parvežtas į Angliją, o širdį sidabro inde pasiliko graikai, tik per laisvės karus ji kaž kur nusimetė.

Ta Bairono širdis nepaprastai save mylėjo. Individualizmas, noras būti pasaulio ašim, bet ne rateliu, nustelbė visus

kitus norus. Bet gyvenimas retai kada skaitės su tais norais. Antai, Baironas trokšta ištaigingai gyventi, bet net iškilmingiausią savo gyvenimo dieną, sulaukęs vyro amžiaus, jis negali puotos pakelti ir pats turi smuklėj prasėdėti. Jis nori savo gražumu visus žavėti ir badaute badauja, kad tik jo figūra būtų liekna, bet prigimtis jam davė vieną koją trumpesnę. Jis alksta meilės, bet jo jaunų dienų mylimoji išvadina jį šlubu vaikiščiu. Jis svajoja poeto garbės, bet kritika atsiliepia, kad iš dešimties gimnazistų devyni ne blogiau parašytų už lordą Baironą, o vienas tikrai geriau. — Nenuostabu, kad Baironas pavirto gyvenimo „opozicionierium", kad jis nemokėjo pusiausvyros išlaikyti, išplūdo žmones, panoro su šunim būti palaidotas. Bet vėl prieštaravimai: jis laido panieką visuomenei, bet ir nuo jos pabėgęs daug rašo, kad ją pagąsdintų ir į save akis atkreiptų; jis niekina krikščionybę, šventąjį Raštą, bet savo dukterį atiduoda į vienuolyną, kad apsaugotų nuo Šelio laisvamanybės; jis žavisi Ruso ir revoliucija, bet jis, gavęs lordo titulą, iš džiaugsmo ir pasididžiavimo negali žodžio ištarti; jis neapkenčia despotų, bet jis susižavėjęs Napoleonu ir žiauriu turkų Ali Bejum, kuris jam skanumynų kasdien po kelis kartus siuntinėja; jis skuba į pagalbą dėl laisvės kovojantiems graikams, bet gaminasi paauksuotus šalmus, herbus ir, gal būt, svajoja graikų sostą gauti.

Individualisto tragedija

Gyvenimas, lyg paerzindamas, šyptelėjo jam garbe ir apipylė jį savo malonėm. Nuo jų Baironas apsvaigo ir nemokėjo protingai pasinaudoti. Pats savo laimę sukūlė. Ta sušvitusi garbė jam buvo kaip miražas, po kurio troškulys dar didesnis; kaip žaibas, po kurio akyse dar tamsiau.

Tas Bairono individualizmas, nenoras nei aukščiau nei šalia savęs nieko pripažinti, stengimasis būtinai daryti ne taip kaip visi, yra katastrofiška jo gyvenimo žymė. Nors tik 36 metų Baironas mirė, bet buvo jausti, kad pačias gaiviąsias jėgas jau buvo išeikvojęs; 36 metų jau senis: jo žingsniuos jausti nuovargis, plaukai pražilę, tik jo dvasia tokia pat išdidi, pilna paniekos pasauliui.

3. Kūryba ir jos charakteris

a) B e n d r a s k ū r y b o s p o b ū d i s. — Individualistas Baironas ir savo kūryboje vaizduoja tai, kas glaudžiai yra susiję su jo paties gyvenimu. Garbę pelnytis pradėjo poemomis. Jos labai subjektyvios. Subjektyvumo siaurumą pajuto ir pats Bai-

Subjektyvumas

ronas ir mėgina pereiti į objektyviausią žanrą — dramą. Tačiau ir čia poetas neišeina iš savęs. Herojų mintys ir jausmai nedaug kuo skirias nuo paties kūrėjo.

Herojai

Dėl šito subjektyvumo svarbiausieji veikėjai yra beveik tas pats, to paties charakterio žmogus, tik kitokio vardo, su kitokiu apsiaustu, kitokiose aplinkybėse, kurios vienąsyk stipriau pabrėžia to charakterio vieną bruožą, kitąsyk kitą. Tik moterys kiek įvairesnės.

Bairono herojų dvasia ir pats jos atvaizdavimas yra lyg kokių miglų pridengtas. Dažnai nežinia, kodėl tie herojai liūdi, nusiminę, kodėl jie žmonių apšmeižti, kur jie pradingsta.

Kompozicija

Baironas duoda virtinę scenų, aprašymų, nuotykių, samprotavimų, tačiau jie vienas su kitu silpnai tesusieti. Kompozicija nestipri. Tokį „Čaild Haroldą" ar „Don Žuaną" gali baigti, kur nori, gali tęsti be galo.

Modernumas

Baironas nesigilina į praeitį kaip kiti romantikai. Viduriniai amžiai jį mažai tedomina. Net jo Manfredas tik vidurinių amžių drabužiu dėvi, o jo dvasia yra moderni. Baironas linkęs į dabartį, domisi ne tautos, ne patriotiniu gyvenimu, bet kosmopolitinėmis problemomis. Ne jų išsprendimas skaitytoją žavi, bet tik karštis, drąsumas, jėga, su kuria autorius ar herojus jas pergyvena. Dėl to beveik visi Bairono veikalai yra lyriški, nors jie epu ar drama vadinami.

Lyrizmas

Gamta

Jei herojų sielvartingi skundai ir yra kiek pasenę, perdėti, tai gamtos aprašymai ir jos lyrika ir dabar žavi. Kai tik Baironas susiduria su gamtos grožiu, jis pasijunta kaip šventovėje, jis užmiršta sarkazmą ir leidžia skaitytojui džiaugtis nuoširdžiu, neperdėtu, neišpūstu jausmu.

Tas subjektyvumas, neaiškumas, palaidumas, aktualumas ir lyrizmas paaiškinamas iš dalies ir poeto įspūdingumu. Jis rašo pirmųjų įspūdžių pagautas. Sugrįžta iš Šiljono pilies ir rašo „Šiljono kalinį"; sugrįžta iš kalnų, erzinasi anglų leidžiamais gandais ir rašo „Manfredą".

b) Kūrybos tarpai. — Kokia buvo Bairono nuotaika, kokie jam idealai vaidenos, tokia ir jo kūryba. Jos skirtini trys laiko tarpai: romantinis, kada Baironas rašė po pirmos kelionės, „pasaulio sielvarto" — antrukart išbėgęs, realistinis — Italijos kūryba.

Pirmajam priklauso „Čaild Haroldo" pirmosios dvi giesmės ir rytų poemos: „Lara", „Korsaras", „Giauras", „Abidos sužadėtinė", išėjusios po pirmosios kelionės (1811—16).

Romantinė grupė

Tų poemų herojai yra pesimistai, priešingi visuomenei, tačiau nėra visai nustoję vilties. Jie, atrodo, slapta šiek tiek dar tiki savo plačiomis, miglotomis svajonėmis. Jie ieško, klajoja, tariasi ką rasią, nors nežino, kur ir kaip savo jėgas sunaudoti. Jie kartais jas eikvoja kovai su visuomene, kuri tuos svajotojus yra apvylusi. Tie niūrūs, išdidūs, jausmų, aistrų, fantazijos, nuodėmių vaikai klajoja juodomis spalvomis pasipuošę; žavi jautrias, sentimentalias moteris; savo neaiškiomis užgaidomis skaudina jų mylinčias širdis. Jie išidealizuoti, išsvajoti padarai, kaip ir jų garbintojos, kurios, kad ir primityvios, elgiasi kaip aristokratės.

Po 1816 m. šeimos ir garbės katastrofų, kada Baironas antrusyk gavo bėgti iš tėvynės, jo neapykanta žmonėms ir savęs vertinimas pasiekė aukščiausią laipsnį. Šio meto dvi paskutinės „Čaild Haroldo" giesmės, „Manfredo" ir „Kaino" misterijos apsitraukia dar juodesnėmis spalvomis. Jo herojai pirmiau ieškojo idealų tolimam krašte, tarp plėšikų, o dabar jie palaidoję visus idealus, svajones, prislėgti melancholijos. Vieno tik nori — numirt, užsimiršti.

Pasaulio sielvartas

„Užmiršt, užmiršt!" šaukia Manfredas, tas vidurinių amžių drabužiu vilkįs gigantiškųjų Alpių grafas, vienų vienas gyvenąs savo pilyje. Jo praeitį siaubia koks paslaptingumas, kokia didi nuodėmė. Jis visko išmėgino: jis gilinos į mokslus, į magiją, bet nerasdavo laimės. Šaukės dvasių, bet jos nedavė Manfredui užsimiršti, išnykti, nes dvasia yra nemirštama, nesunaikinama: jis turi būti patsai sau pragaras. Jis mėgina pulti nuo Jungfrau kalno į prarają ir nusižudyti, bet kalnų medžiotojas jį sulaiko. Kalnų feja jam pagelbėtų, bet ji reikalauja iš Manfredo paklusnumo. „Ne, niekuomet! Būti vergu tų dvasių, kurias pats valdau?! Niekuomet!" išdidžiai sušunka Manfredas. Nepriima nė dvasininko paguodos. Šalia savęs jis nieko nepripažįsta. „Aš nenorėjau maišytis su vilkų gauja... liūtas — vienas, ir aš į jį panašus". Nei dangus nei pragaras jo negąsdina. Lygiai išdidžiai kalba į žmones ir į Dievą, ir į pragaro tarnus. Tai ne Faustas, nusilenkęs velniui. Manfredas išdidus kaip Jungfrau milžinas; kietai užsikirtęs kaip gigantiškos Alpės, su kuriomis jis augte suaugęs.

Manfredas

Manfredas yra antisocialiausias iš visų herojų. Toliau tas antisocialumas kiek švelnėja. Poetas pradeda susiartinti su gyvenimu. Nors jo herojai tebėra pesimistai, bet neapykantos žmonėms jau mažiau. Tokia figūra yra Kainas.

Realistinės tendencijos

Italijos kūryboj iš romantizmo ir „sielvarto“ Baironas linksta jau į realizmą. Herojai jau nesikankina dėl negalės įvykdyti didžius troškimus. Jie nieko nesiekia. Jie tik siurbiasi į gyvenimą, kad visas jo sultis iščiulptų. Toki yra „Sardanapalo“ ir „Don Žuano“ herojai.

Realistiškiausias yra Don Žuanas. Jis neturi jokių idealų. Jei reikia, tai jis aristokratas, apsisukęs jau jis demokratas ar kitas kuris. Per visą gyvenimą jis kritikuoja, šaiposi iš jo.

4. Čaild Haroldo Kelionės

Baironas pradeda naujos rūšies poemą — lyrinę. Tiek daug pasisekimo turėjusi „Čaild Haroldo Kelionių“ poema yra be fabulos. Tai tik poeto dienoraštis, kuriame jis sueiliuoja savus kelionės įspūdžius.

Pirmoj giesmėj aprašo kelionę per Portugaliją ir Ispaniją. Antroj giesmėj apdainuoja Graikiją ir Albaniją.

Už laisvę

Ispanija tuo laiku buvo Napoleono kumščios prislėgta, o Graikus engė turkai. Baironas užjaučia pavergtuosius, linkėtų jiems laisvės, drąsina sukilti. „Ar despotai gali turėti nors vieną vietą, kur jų valdžia būtų pripažinta? Ar gali jie pavadinti savu nors vieną žemės kampelį, išskyrus tą, į kurį jie nuneš savo kaulus, kurie pamažu pavirs į pelenus?“ Todėl ispanams Baironas drąsiai sušunka:

Ispanijos vaikai, pakilkit!
Pakilkite ir susiburkit!
Išgirskit riterystę, seną jūs dievaitę,
Kur šaukia jums: „Prie ginklo!“

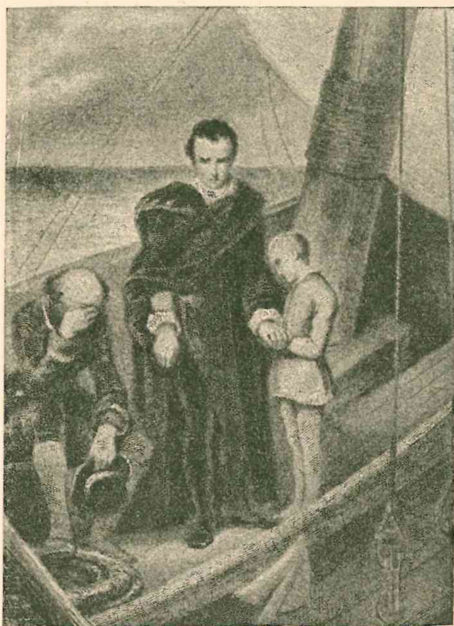
Griuvėsiai

Paskutinėse dviejose giesmėse nebėra vilties. Čaild Haroldas tik liūdi, kad Fortūna per vieną valandą sunaikino Napoleono erelio garbę. Jis jau nedžiūgauja, kad žuvo despotas-liūtas, nes jo vietoj priviso despotų vilkų. „Ar eisime atiduoti pagarbos vilkams, nukovę liūtą?“ Beviltiškai nuliūdęs dėl garbės ir jaunystės žlugimo, Haroldas važiuoja gražiais Reino krantais lig Šveicarijos, kur jį žavi Lemano ežeras. Ketvirtoj giesmėj Baironas jau prisimena Venecijos garbę ir liūdi dėl jos sunykimo; prisimena Petrarką, sielojas dėl Tasso likimo, neužmiršta Dantės; liūdi dėl visos Italijos, kur siaučia karai ir daugybės valdovų savivalė, dėl amžinojo miesto sunykusios pasaulinės galybės, Romos imperijos griuvėsių.

Į poemą pripina Baironas sielvarto, kad svajonės liko neįvykdytos, o migloti siekimai sukėlė dar didesnį troškulį. Beliko amžinas nuobodis, nepasitenkinimas, klajonės. Tuose skunduose daug netikrumo, pozos. Gražiausi ir nuoširdžiausi gamtos aprašymai.

Čaild Haroldas atsisveikina tėvynę ir leidžias į jūrą:

Štai laivas skrido su baltais sparnais;
Krantai gi bėgo užpakaly jo.
Čaild Hàrold tarė gaivalams sudiev.
„Sudiev, sudiev... Gimtoji žemė nyksta
Ant mėlynų bangų, tolybėj,
Aplink vaitoja vėjai, kaukia bangos,
Ir klykia skraidančios žuvėdros;
Mes sekame dar kelią saulės,
Kur tuoj ilsėsis okeano rūme.
Sudiev tuo tarpu tau ir jai,
Sudiev, gimtoji mano žemė!"

„Sudiev, gimtoji mano žeme!"

Melancholijos dar nėra. Saulėlydyje nereikia liūdėti; čia atsikvepia, nurimsta, pasilsi. Jis užmirš aistras, rietenas ir ilsėsis kaip saulė. Nors jaunutis pažas rauda motinos, o senas tarnas gailisi, verkia paliktos žmonos, Čaild Haroldas neturi ko liūdėti; jam negaila savo krašto; nenori jo daugiau matyti. Jis pasidavęs bangų ritmui ir skrendančiam laivui, kurie jį gaiviai, linksmai nuteikia:

„Linksmai aš skrieju su tavim
Putojančia banga, greitasai laive,
Į kokį kraštą liepsi tu išlipti —
Man nesvarbu — kad tik nebūt manasis.
Gyvuokit, mėlynosios bangos!
Kai būsiu aš toli nuo jūsų,
Tad sveikinsiu kalnų olas ir tyrus.
Sudiev, gimtoji mano žeme!"

Bet Č. H. antrą kartą pasileidžia jūromis į naują kelionę jau

labiau nusivylęs. Jo sieloj — juoda audra, ir vandenynas pritaria tai nuotaikai, pažindamas senąjį keleivį:

Ir vėl aš jūroj! Taip, dar kartą!
Vėl bangos šoka piestu po manim,
Kaip žirgas, kurs pažįsta raitelį...
Nors laivo stiebas ruoštųs lūžti,
Drebėdamas kaip nendrė,
Ir jei net burės sudraskytos
Lekiotų ore skudurais,
Aš vis tolyn keliaučiau,
Nes aš, kaip jūrų žolės,
Atplėštos nuo uolos ir mestos
Plaukyt putotais vandenim
Bedugnių ir audrų likimui.

Gamtos susitelkimas

Lemano ežerą pasiekęs, Haroldas gali pasakyti: mylėjau aš kitados jūrų šėlstantį kaukimą, bet tavo malonus šlamėjimas mane graudina, kaip seselės balsas, kad per daug mylėjau tamsius smagumus:

Štai valanda naktužės ir tylos.
Nuo tavo kranto ligi pat kalnų
Visi daiktai jau prieblandos spalvose
Ir greitai bus panerti tamsumoj.
Tuo tarpu viskas dar matyti,
Išskyrus tik aptemusiąją Jūrą[1],
Kur aukštumos — lyg stačiosios bedugnės.
Arčiau prie tavo kranto aš alsuoju
Tik ką pražydusių gėlių taurelių kvapą.
Girdėti, kaip tyliai lašeliai krinta,
Varvėdami nuo irklų ežeran,
Ir kaip žiogelis giesme sveikin naktį.

Ir čia poetas visa savo būtybe dalyvauja vakaro harmonijoj. Trys jutimai, kaip Baranausko „Anykščių Šilely“, regėjimas, uoslė, girdėjimas, lyg sujungia poetą su gęstančio vakaro pasauliu. Jis pakelia akis į žvaigždėtą dangų ir skendėja beribėj:

Ir nuo žvaigždžių tylių būrių
Iki kalnų ir ežero užsnūdusio
Paskendo viskas susitelkime;
Net paskutinis spindulys skaistus,
Net oras ir lapelis susitelkę,
Alsuoja vien jausmu didžios Būtybės,
Kuri sukurtąjį pasaulį vis palaiko.

---

[1] kalnai į vakarus nuo Lemano.

Gamtos susitelkimas pranašauja netolimą audrą. Ji ištinka: Audra

„Bet dangus pakito, ir koks visur pakitimas! O naktie, audra, tamsybės, tamsybės, jūs nuostabios galybės, bet malonios savo jėga, kaip šviesa, trykštanti iš juodų moters akių. Tolumoj dunda perkūno trenksmų aidai, kurie šokinėja nuo uolos į uolą. Jau ne vienas debesis skelia žaibus — kiekvienas kalnas surado balsą, ir miglose pasislėpusi Jūra atsako į Alpių triukšmingą džiaugsmą.

Visur viešpatauja naktis: garbingoji naktie, tu neskirta miegoti. Leisk dalytis su tavim tavo atšiauriais malonumais ir būti audros dalim kaip ir tu. Ežeras, uždegtas žaibų, atrodo fosforinė jūra! O lietus pila staigiomis srovėmis. Greit viskas vėl paskęs tamsoj; ir vėl staiga kalnų baisusis balsas pasigirsta, taryt jis džiaugtųsi gimstančiu žemės drebėjimu".

Nors Baironui visur sekas gamta aprašinėti, tačiau audra, jūroj ar kalnuose, jo audringai nerimstančiai dvasiai yra artimesnė.

5. Kainas

Antru kartu pabėgęs iš tėvynės, anglų sekiojamas, Baironas jaučias sklidinas pagiežos visam gyvenimui. Šveicarijoj sutiktas tautietis Šelis sukelia jam religinių abejojimų. Ir Bairono vaizduotėje išplaukia figūra, kuri nepatenkinta gyvenimo tvarka, o visų blogybių ir skausmo kaltininku laiko pasaulio Kūrėją Jehovą. Tai Šv. Rašto Kainas. Į jo širdį įglaudžia Baironas savo jausmus, į jo lūpas savas kalbas, paversdamas Kainą pirmu žmonių giminės maištininku prieš Dievą. Tai romantiškai išdidi, galinga, vienumą mėgstanti, brolius ir seseris (tik ne tėvus!) mylinti, dėl savęs ir visų kenčianti, bet savyje pražūties diegus nešiojanti būtybė.

a) Kaino istorija. — Kai uždanga pakyla, matyti saulėtekis. Pirmieji žmonės dėkoja Jehovai, kad jis leido šviesą ant vandenų, atskyrė dieną nuo nakties. Garbina jį ir pirmųjų žmonių vaikai — nuolankus Ablius, meili Ada, Cilė, su paukščiais lenktyniuojanti Kūrėjui garbę atiduoti. Taika ir ramybė tarp jų. Tik vienas Kainas neatveria lūpų. „Kodėl tu tyli?" klausia Adomas. „Aš neturiu ko Dievą prašyti..." Bet jis turįs padėkoti Dievui: „Juk tu gyveni!" — „Bet aš mirsiu", atkerta Kainas. Ir kada Adomas baigia maldas ir eina su vaikais į darbą, vienas Kainas lieka filosofuoti: klausti ir klausti ir į klausimą nerasti atsakymo:

Ir tai gyvenimas. Darbuokis, bet *kam gi*
Man darbuotis skirta? Dėl to
Kad mano tėvas nusidėjo,
Bet argi aš tuo kaltas? Aš pats gi negimiau.
Ir gimti aš visai juk nenorėjau.
Kam gi pasidavė jis žmonai, žalčiui?
O jei pasidavė, tai *kam kentėt?*
Ir kas čia bloga? Juk medis buvo
Pasodintas. Kodėl ne jam?
O jei ne jam, tai kam gi augo
Jis gražesnis už visus ten rojaus vidury,
Nuo tėvo netoli? — Atsako man
Į klausimus: „Tai tokia Jo
Valia, o Jis yr geras". — Kaip aš
Galiu tatai žinoti? Galingas Jis, bet
Ar tai reiškia, kad Jis geras?
Aš *sprendžiu tik iš vaisių*, o tie,
Kuriais maitintis aš turiu
Dėl svetimų kalčių — tie yra kartūs!..

. . . .

Aš gyvenu, bet tam tik gyvenu,
Kad *mirčiau*. Gyvenu ir nematau,
Kuo gi mirtis baisi, nors paslapta jaučiu
Tą įgimtą ir biaurų, bet vis dėlto
Nenugalimą potraukį gyventi,
Nors nekenčiu gyvenimo,
Kaip pats savęs.

O kad taip su ta galinga, neišvengiama mirtim jis pasikauti gautų! Juk jaunas jis glėbiavos su liūtais, ir staugdami tie sprukdavo iš jojo glėbio.

Kainas mato, kad reikia dirbti, kentėti ir mirti. Bet jį kamuoja klausimas: kam visa tai? Apie žmonių solidarumą, dėl kurio žmonės gauna vienas kito nuopelnus ir nuostolius, jis nieko nežino. Mintis apie gyvenimą po mirties jam neateina į galvą.

Individualizmas

„Nusilenk man kaip Viešpačiui", taria pasirodęs Liuciferis, tada jis atsakysiąs į tuos klausimus.

Aš kelių niekados nesulenkiau
Prieš mano tėvo Dievą, norint Ablius ir
Dažnai mane maldavo, kad ašai
Aukoj jo dalyvaučiau.
Kam gi aš lenksiuos prieš tave?"
L i u c i f e r i s:
„Kas niekad Jam nesilenkė,
Tas lenkias prieš mane".

Ir trokštantį žinoti Kainą Liuciferis paima į gyvybės ir mirties karalystes, rodo praėjusius, dabartinius ir būsimus amžius. Bet juo daugiau Kainas pažįsta, juo labiau niaukias jo siela. Jis patiria, kad visas pasaulis, lygiai kaip ir žmogus, „gyvena, skursta ir pasmerktas mirti". Visi gražieji praeities pasauliai jau dulkėmis pavirtę; dulkėmis pavirs ir ateities pasaulis. O pats Kainas, sako Liuciferis, turės dauginti Adomo giminę, turės valgyti, gerti, drebėti, juoktis, verkti; miegoti ir — mirti. Ir Kainas įsitikina, kad jis tik dulkė, kad jis niekas. Viskas žūsta

Kaino sopulį pažinimas tik padidino. Pirma jis vieną paguodą turėjo: jį džiugino sesers-žmonos Ados grožis ir meilė. Bet Liuciferis skelbia, kad visokis grožis, taigi ir brangiausio pasauly žmogaus — Ados grožis sunyks, žus.

Ir dar baisiau! Kaino sūnelis Enochas, tik gimęs, jau yra pasmerktas amžinai kentėti. Jis būtų laimingesnis, jei Kainas miegantį jį paimtų ir į akmenį sutrupintų jo galvą. „Geriau negimti, nei gyventi, kentėti ir mirti".

Liuciferis paskelbia Kainui, kad viso to liūdno likimo kaltininkas yra Jehova, nes Jam patinka kurti ir vėl sugriauti. Jehova kaltas Jis leidžia atsirasti gyviams ir žmonėms tik tam, kad jie baisiose kančiose mirtų ir į dulkes pavirstų. Kaltus ir nekaltus Jis lygiai žudo: Jis tironas, kraugerys, reikalaująs kruvinų aukų. Nors Jis pavergė ir žmogaus kūną, bet žmogus turįs galingą protą ir juo galįs priešintis Jehovai, susidaryti savo vidaus pasaulį, kuriam patsai būtų valdovas.

Šitaip pamokytas Kainas grįžta į žemę.

Ablius čia pastatęs du aukurus. Kviečia Kainą sykiu su juo aukoti Dievui. Kainas nori pasitraukti. Ablius jį maldaute maldauja. Jeigu jau brolis taip nori, Kainui vis tiek: ir jis gali aukoti. Ant aukuro Kainas deda javus, o Ablius — pirmagimius gyvulėlius. Auka

„O saulių, garbės ir gėrybės Dieve,
Kursai blogybes paverti į gera,
Gilia, nesuprantama, slėpininga,
Bet nepalenkiama išmintim! — Priimk
Pirmojo nuolankaus piemens
Pirmagimį pirmosios kaiminės vaisių.
Netikusią tą auką. Tik kokia
Auka galėtų Tau įtikti?
Tačiau priimki ją štai iš manęs,
Nors ir kaip silpną duoklę,
Kurią čionai prieš aukštą dangų

Siunčiu Tau, Dieve, savo veidą lenkdamas
Prie žemės, iš kurios aš pats esu,
Vis didžiai Tavo garbei, Tavo vardui
Per amžius.

Šalia nusižeminusio ant kelių suklupusio Abliaus, kreipias į Jehovą ir Kainas, bet stačias, galvos nepalenkdamas:

Dvasia!
Kas tu bebūtum...
...jei reikia pirkt
Malonė Tavo maldomis — tai imk jas!
Jei galima Tave nulenkt tiktai
Per altorius, suminkštinti Tave
Tik aukomis — tai imki jas!

Prakeiktas Kainas

Pakyla audra ir išblaško išdidaus Kaino aukas. Pykčio pagautas, kad Jehova nepriimąs nekruvinos aukos, kad Jam malonesnis pirmagimių avinėlių kraujas, kaip nekruvinas vaisius, Kainas puolas išgriauti paties aukuro. Ablius aukurą užstoja. Kainas sugriebia nuodėgulį ir suduoda broliui, kam jis tą piktąjį Jehovą ginąs. Ablius sukrinta, tardamas:

„Priimki, Viešpatie, Tu savo tarną,
O ir atleisk jo užmušėjui — ką darė,
Jis nežinojo... O Kaine, duoki ranką...

Kainas nustebęs, puolas pakelti savo brolio, atgaivinti. Veltui. „O Dieve, Dieve!“ sudejuoja Kainas. Bet jau per vėlu gailėtis.

Į šauksmus atskuba visa pirmoji šeima, ir Ieva prakeikia savo pirmagimį

sūnų. Graušdamasis dėl nužudyto brolio, Kainas ir dabar nepaliauja „derėjęsis“: juk Jehova viską gali; tepaimąs jo gyvybę ir grąžinąs Abliui. Bet Viešpaties angelas pažymi Kaino kaktą, kad jį visi pažintų ir niekas nežudytų, nors jis ir trokšta mirti.

Kainas traukias nuo pirmosios šeimos. Prakeiktąjį lydi Ada. „Ramybė jam“, atsisveikina ji brolio lavoną. „O man?“ klausia Kainas, ir tame klausime, kuriuo baigiama misterija, sukauptas visas beviltiškas skausmas.

Kainą ištiko visiška katastrofa: labiausiai kankinęsis, kad žmogus turi mirti, pats Kainas pirmasis į pasaulį įvedė mirtį. Tragizmas

Į Kaino figūrą Baironas įdėjo ir savo paties nuoširdžią meilę Adai, savo pesimizmą. Jausti jame ir kiekvienas žmogus, nes kiekvienas yra linkęs nuo pat mažų dienų mąstyti ir klausti. Tačiau Kaine ypačiai sutelktas yra romantizmo laikais sustiprėjęs domėjimasis metafizinėmis problemomis. Jis nesitenkina pačiais buvimo faktais. Juos nori Kainas vertinti, kritikuoti, ieškoti priežasties, kodėl jie tokie, o ne kitokie. Žmogaus darbo, gyvenimo, kentėjimo, mirties ir kt. faktus aiškindamas bei vertindamas, Kainas atmeta senuosius autoritetus. Jų duodamais atsakymais jis nepasitenkina. Pasitiki tik savim. Ir prieina jis išvadas, kad žmogus, ir jo gyvenimas, ir visas pasaulis yra pilnas priešingybių, iš anksto jau nulemtas beprasmiškai kankintis ir žūti. Jo geriausi norai ir pastangos nieko nereiškia. Tik atmetus aną Lėmėją (Jehovą), žmogus gali išsivaduoti bent savo dvasia. Čia ir yra filosofinis pagrindas vadinamajam pasaulio sielvartui, „Weltschmerzui“, kuris šiuo laikotarpiu išpopuliarėjo.

Kaino ir jo dvasios žmonių klaida yra ne ta, kad jisai ieškojo tolimiausių būties priežasčių, bet kad jis pirmiausia pats sau nebuvo nuoseklus: jis atmetė senuosius autoritetus, o moksliškai pasidavė naujiems: nepatikėjo tėvais, o patikėjo Liuciferiu. Atmetė tradicinį būties esimo pagrindą, aiškinimą, o pasidavė 18 amžiaus racionalizmui, kuris didžiausiu autoritetu laikė nuosavą protą. Mąstyti yra žmogaus dieviškoji galia. Klausimais tiesiamas kelias į pažangą. Tik pažanga pasiekiama ne autoritetus atmetant, bet patikrinant, ar autoritetas yra patikimas. Ši taisyklė reikalauja kritiškai žiūrėti ir į savo proto išvadas. To nepadarė individualistiškai, maištingai nusiteikęs Kainas. Tai jo pagrindinė klaida. Iš jos plaukia ir Kaino katastrofa: jis tarėsi suradęs gyvenimo blogybių šaltinį ir ėmėsi griauti aukurus, bet paskui pats pastebėjo, kad į pasaulį pasėjo dar daugiau skausmo ir kruvinų aukų.

Ada Niūriam Kainui kontrastas yra švelnioji Ada. Ji nekvaršina sau galvos dėl tolimesnių būties klausimų: kam gyventi, kam kentėti... Jeigu ir kyla jai tie klausimai, lengvai pasitenkina tais atsakymais, kuriuos buvo girdėjusi iš savo tėvų. Ji tiesia prasme gyvena, ne filosofuoja. Ji suranda gyvenime daug grožio, džiaugsmo, laimės, kitiems nusilenkdama, nutylėdama, pasiaukodama. Ji nuolanki Dangui, nors už jį labiau myli savo vyrą. Tėvų, savo vaikų, ypačiai savo vyro meilė — aukščiausia jos laimė. Kai Liuciferis siūlo Kainui pasirinkti žinojimą ar meilę, ji prašo: „Kainai, meilę pasirink". Nors ji nedaug kalba, bet darbai parodo jos meilę ir pasiaukojimą. Kai prakeiktas Kainas liepia Adai jį pamesti, moteris švelniai atsako: „Tave ir taip visi paliko... Aš vieno tik bijau — persiskirti su tavim". Ji užtaria Kainą, sakydama įbrėžusiam žymę angelui: „Toji bausmė prašoksta jo jėgas". Atsisveikindama su mirusiu Ablium, pastebi: „Mano pareiga ne lieti ašaras, bet šluostyt jas. Ir vis dėlto niekas taip nesielvartauja, kaip Ada, ne tik dėl tavo mirties, bet ir dėl tavo užmušėjo Kaino". Ados „palaima — būt motina — valgydint, mylėt, sūpuot". Ir norėdama išblaškyti Kaino juodas mintis, ji rodo miegantį savo kūdikį Enochą: „Į jį pažvelki, Kainai; pažvelk, koks pilnas jis gyvybės, jėgų, sveikatos, grožio, kaip panašus jis į mane ir į tave taip pat, kada tu geras". Su Kainu ir su vaikais jai nesunkus ir tėvų rojaus netekimas — ji tik viena negali būt laiminga. Ir tėvus ji taip pat myli. Kai Kainas plūsta Adomą ir Ievą, Ada perspėja: „Negerai pasakei... Aš mirti pasiruošus, kad motina ir tėvas gyvi būtų". Ada — viena gražiausiųjų Bairono moterų. Jai poetas davė savo brangiosios dukters vardą ir mylimosios Gvičioli kai kuriuos bruožus.

b) Į v e r t i n i m a s. — Didi maišto prieš Dievą tema, individualistiškos svarios figūros, vaizdi jų kalba, kai dialoguose pinas gamtos ir visatos paveikslai, stipriau pergyventi Kaino monologai trečiame veiksme, meilingi Ados žodžiai, šiurpus Ievos prakeiksmas, — yra žymės, dėl kurių „Kainas" laikomas stipriausiu Bairono kūriniu. Paminėtina dar psichologiškai pagrįsta Abliaus nužudymo scena; tatai buvo įsižiūrėjęs jau ir Goethe, kuris Baironą šalia savęs statė.

Bet nestinga „Kaino" misterijai ir trūkumų. Beveik be intrigos, be veiksmo, tik jūra dialogų, filosofavimo: klausimai —

atsakymai, it katekizmas. Ta filosofija, su pasikartojimais ir vietomis dar plokščia, patį veikalą tose vietose daro sausoką.

Amžininkus traukė drąsūs Bairono samprotavimai, griaunanti minties jėga, piktžodžiavimai. Vieni priėmė išskėstomis rankomis, kiti smarkiai užsipuolė dėl to piktžodžiavimo. Net pats Baironas teisinosi, kad jo Liuciferis yra dar padoresnis už Goethės Mefistą.

Amžininkams Bairono asmuo ir kūryba rodės kaip gaisras vidury nakties. Iš tolo jis bangavo paslaptingomis liepsnomis, iš arti viską naikinančiu karščiu. Iš tolo juo žavėjosi; iš arti jį keikė. Dėl to Baironas daugiau sekėjų turėjo visoj Europoj, kaip pačiuose angluose.

Žymios įtakos padarė prancūzų romantikams: Vinji, Miuse ir Lamartinui. Italuose rado artimą Leopardi dvasią, vokiečiuose romantizmo gale Heinę; juo sekė ir Puškinas su Lermontovu ir A. Mickevičius, o ypačiai Slovackis.

Šelis (1792—1822)

a) Gyvenimas. — Jau mažas jis atrodė keistas. Buvo švelnus, moteriškos išvaizdos, seserims mėgo pasakoti paslaptingas ir siaubingas istorijas arba žaisdavo pragaru. Jis tada virsdavo demonu ir lakstydavo koridoriais, užsidegęs kokius skysčius. Mokykloje jis užsidegdavo sieros, kad iššauktų šėtoną. Paskui jis įstojo į universitetą, bet iš ten jį išmetė už brošiūrą „Ateizmo reikalingumą". Jis jautėsi idealistas, entuziastas, revoliucionierius. Dar visai jaunas vedė. Šeimos gyvenimas nebuvo labai laimingas, nes po kiek laiko Šelis pamilo kitą mergaitę. Pirmoji jo žmona nusižudė. Jis susituokė su savo mylimąja ir norėjo atsiimti pirmosios žmonos vaikus. Jų jam neatidavė, nes jo vardas tada gąsdino anglų visuomenę.

Šelis

Italijoj

Jo sveikata blogėja. 1818 m. iškeliavo į Italiją ir daugiau į Angliją negrįžo. Gyveno Venecijoj, kur susitiko Baironą, paskui apsistojo Neapoly ir pagaliau prie Specijos įlankos. 1822 m. liepos mėnesį jis išplaukė savo nauja valtimi į jūrą, užėjo perkūnija, jis nuskendo, o po trijų dienų vilnys išmetė į krantą jo kūną, kurį sudegino, pagal senovišką paprotį, ant laužo. Tik jo širdis išliko nesugedus, buvo nuvežta į Romą ir palaidota su parašu: „cor cordium" — širdžių širdis.

b) Lyrika. — Šelio kūryboj randame lyrinių dramų („Išvaduotasis Prometejus") ir lyrikos.

Visuomeninė

Ką Šelis dainuoja savo eilėse? Kai kuriose jų liečia visuomeninius klausimus. Jis ragina kovoti dėl laisvės, nusimesti priespaudą, vaizduoja pavergtųjų ir skriaudžiamųjų dalį, liepia jiems dirbti savo, o ne išnaudotojų labui. Jis yra optimistas, tiki, kad ateis laikas, kada „žmogus visuomet laisvas bus... Teisybė, išmintingumas ir ramybė viešpataus".

Toliau Šelis apdainuoja gamtą, į kurią jis žiūri panteisto akimis. Čia jo poezija tokia tobula, jog, rodos, jo eilėse regi saulės spindulių virpėjimą, girdi lekiančių dvasios sparnų plasnojimą. Jis be galo mėgsta paukščius, debesis, vėjus. Aprašydamas vyturėlio čyravimą, jis suranda daugybę gražiausių palyginimų. Gamtos

„Žemė ir oras skamba nuo tavo balso... Nuo vaivorykštės debesų neteka tokių skaidrių lašų, kaip iš tavo dainelės liūčių.

Daina tavo tarsi auksu žvilgąs vabalėlis rasotose gelmėse..., tarsi užsivėrusi rožė savo žaliuosiuos lapeliuose: karšti vėjai drasko jos lapelius, kol jos kvapsnis neapduja tų sunkiasparnių vagių saldumu.

Tavo muzika prašoka pavasario liūčių šlamėjimą blizgančioj žolėj, lietaus nubudintas gėles ir visa, kas buvo smagaus ir šviesaus ir gaivaus.

Išmokyk mus, dvasia paukšteli, kokias švelnias dūmas dūmoji: aš niekad negirdėjau meilės ar vyno pagyrime ištrykštant taip dieviškai žavinčio potvynio.

Vestuvinės dainos ir pergalės giesmės, palyginti su tavim, tai tik tuščias pasigyrimas...

Iš kur kyla tavo laiminga dainelė? Iš kokių laukų, iš kokių bangų ar iš kokių kalnų? Iš kokio dangaus ir lygumų pavidalo? Iš kokios meilės? Ar iš skausmo nežinojimo?

Išmokyki mane nors pusės to malonumo, kurio tu tiek turi, ir tokia harmoninga beprotybė pasilies iš mano lūpų, kad pasaulis užsiklausys, kaip aš dabar užsiklausęs" („Vyturėliui").

Panteistinį gamtos jausmą geriausiai jis nusako eilėse „Adonajis", parašytose mirus jo draugui Kitsui.

Jis gyvena, jis budi — tai mirtis mirė, bet ne jis;
Nedejuokit Adonajo. — Tu, jaunoji Aušra,
Sužvilk visu savo rasos spindėjimu, nes iš tavęs
Nepasišalino ta siela, kurios raudi;
Jūs, uolos, ir jūs, girios, liaukitės dejavę!
Liaukitės jūs, švelnios gėlės ir šaltiniai,
O tu, ore, apdengęs apleistą žemę gedulo šydu,
Dabar nutrauk jį...
Jis sukurtas išvien su gamta:
Jo balsas girdėti visam jos skambesy,
Nuo griausmo ligi švelnaus paukščio naktinės dainelės;
Jis ir dabar yra čia, kad jį pajustų ir pažintų
Tamsoj ir šviesoj žolė ir akmuo...

Kai poetas sako, kad mirtis mirė, bet ne Adonajis, jis pasirodo esąs optimistas. Gamtos jausmas jam liepia kreiptis į aušrą, uolas, girias ir jas dejuojančias paguosti. Pagaliau pasirodo ir jo panteistinė filosofija: Adonajis yra tas pat, kaip ir gamta, sukurtas išvien su gamta. Šis filosofinis įnašas charakteringas visai Šelio lyrkiai: į gamtos aprašymus jis mėgsta įpinti susimąstymų apie būtį, žmonių gyvenimą.

Kitsas (1795—1821)

a) Asmuo. — Jis gimė Londone. Iš jaunų dienų buvo narsaus būdo. Kai sykį gydytojas liepė sergančiai motinai ko ramiau būti, tai dešimties metų Džonas Kitsas su špaga rankoj atsistojo prie jos durų sargybos. Mokykloj jis mėgo žaisti, boksuotis, sykį, sako, net primušęs mėsininką už jo žiaurumą. Džonas buvo gražus, aukštas, geros širdies ir jautrus berniukas. Maloniausias jo darbas būdavo — su kuo nors peštis. Staiga jis pamėgo knygas, tapo godžiu skaitytoju. Perskaitęs Spenserio poeziją, nutarė pats būti poetas. Jis dar mokėsi medicinos, nors daugiau tik dėl akių. „Vieną dieną per paskaitą, — prisipažino Kitsas draugui, — į salę įsiveržė spindulys, o draugė su juo atplazdėjo tūkstančiai pasakiškų būtybių; aš su jomis nuskridau į fejų ir pasakų šalį". Jam labai didelį įspūdį padarė Homero poemos. Jis įsigilino į graikų mitologiją ir pradėjo rašyti. Kilo vienas kūrinys po kito. Per trumpą jam likusį laiką

Džonas Kitsas

Kūryba

(ketverius metus) jis davė ilgesnius veikalus „Endimijoną", „Hiperijoną", iš graikų mitologijos, paskui iš viduramžių „La Belle Dame sans Merci" (prancūziškas pavadinimas — „Gražioji Dama be pasigailėjimo"), pagaliau „Odę lakštingalai", „Odę graikų urnai". Pastaruosiuos eilėraščiuose forma vis labiau ir labiau tobulėja, pasiekiama senovės graikų formos grynumo, prie kurio prisijungia naujųjų laikų vaizdingumas.

Nuolatinis darbas, labai karšta meilė Fenei Brawne, vynas, ne visai tvarkingas gyvenimas jį privedė prie džiovos. Jis išvyko į Italiją ir ten mirė, prašydamas draugų, kad ant širdies padėtų paskutinį Fenės laišką, kuriam atplėšti jam trūko drąsos.

b) Poezijos pavyzdys. — Gražiausias jo poezijos dalykas yra viduramžių baladė „La Belle Dame sans Merci". Šitoj baladėj pasakoja apie vieną klajoklį riterį, kuris bastosi ties ežeru, kai jau nuvyto meldai ir nečiulba joks paukštelis. Ko jis toks susikrimtęs ir niūrus, ko jis kenčia? Jau voveraitė susikrovė sau klėtį, ir rugiapiūtė baigta. Valkata atsako:

Aš damą sutikau šilojuos,
Dailutį fejų vaiką.
Ilgi plaukai, lengvutės kojos,
O akys jos tokios laukinės.

Vainiką pyniau josios galvai,
Apirankę ir kvapią juostą,
Ji į mane žiūrėjo, lyg mylėtų,
Ir švelniai atsiduso.

Užkėliau ją į eiklų žirgą
Ir visą dieną nieko neregėjau —
Pasvirusi į šalį ji dainavo
Dainelę fejų.

Ir rado man gardžių šaknų,
Medaus laukinio, į maną panašios rasos,
Tikrai keista kalba kalbėjo:
Mylėsiu visados.

Nusivedė į elfų grotas
Ir ten pravirko, ten liūdnai dejavo,
Ir ten užmerkiau laukines akis,
Daug sykių pabučiavęs.

Ir ten laliuodama mane ji migdė,
Ir sapnas man toksai išaušo —
— O varge! — paskutinis mano sapnas
Šaltoj kalvos pakriaušėj.

Mačiau ten karalius ir kunigaikščius,
Ir karžygius — visi jie mirtinai išbalę.
Jie šaukė: „La Belle Dame sans Merci
Tave sugavo į nevalią!"

Tą įspėjimą išgirdęs riteris pabudo ir pasijuto esąs vienas ant šalto šlaito. Štai dėl ko jis bastosi, nors nuvyto meldai ir nečiulba paukštelis.

Matyt, kaip Kitsas šiame eilėrašty mus nuveda tiesiog į pasakų pasaulį, romantikų taip mėgtą. Pirmiausia pats veikėjas, tas valkata riteris, kuris dūsauja savo mylimosios, yra romantikų sūnus. Ir antras veikėjas, anoji laukinė dama — feja, yra ne tik Kitso, bet ir daugelio kitų romantikų dainuota. Ir pati aplinkuma nepaprasta, pasakiška — nuostabus grotas, sapne matyti mirę kunigaikščiai.

Kad ir aiškiai neregim šiam eilėrašty kalbant apie kurį laikotarpį, bet suprantam, kad čia dainuojamos ne mūsų dienos — traukia į tolį, tarsi, ūkanose skendėja, visa tampa paslaptinga, nepaprasta. Čia pagaliau reiškiama pagarba grožiui: riterio valkatos niekas negali paguosti, tik ta daili feja, kuri nieko bendro neturi su kasdieniškumu, su įprasta tikrove.

Iš didžiųjų anglų romantikų Kitsas labiausiai aukština grožį („Gražus daiktas teikia amžiną džiaugsmą" — sakė jis), geriausiai buvo įsigyvenęs į senovės graikų dvasią. Paskutinis iš jų gimęs, pirmutinis miręs, jis įvertintas buvo paskiausiai — juo plačiau pradėjo domėtis dar vėliau už Šelį. Ypač jo įtaka angluose iškilo 19 amžiaus pabaigoj, kada literatūroj įsigalėjo estetizmas. Kitsas buvo laikomas estetų pirmataku, jo grožio kultas Uaildo amžininkams buvo galingas pavyzdys.

Anapus Anglijos ribų jis nėra taip gerai žinomas dėl to, kad po Šekspyro yra tai angliškiausias poetas.

Valter Skotas

— Aš esu geras kilnaus kraujo riteris ir atvykau čion kovoti dėl tos mergaitės garbės.

Ivanhoe, XLIII

1. Istorinis romanas prieš Valter Skotą

Sakoma, kad Valter Skotas (Walter Scott) sukūręs istorinį romaną. Ir tai teisybė. Tačiau šito romano būta ir anksčiau. Tais laikais Anglijoj jau prieš penkiasdešimt metų imta uoliau semtis istorijoj medžiagos poezijai. Prancūzijoj net nuo 17 a. buvo užsilikęs istorinis romanas. Jo būta dvejopo: vieniems istorija buvo grynai fantazijos dalykas su išdailintais, elegantiškais, dorovingais, įžymiais, riteriškais herojais, tarp

Valter Skotas

savęs panašiais, kaip du vandens lašai; antri rašytojai laikėsi arčiau gyvenimo, vaizdavo tikrai istorinius asmenis, kurie kalbėjo paprasta kalba. Pirmoji linkmė, nesiskaitanti su tikrove, vadinasi idealistinė, antroji — realistinė. Bet ir šioji nemokėjo sugauti senovės dvasios, į praeitį žiūrėjo dabarties akimis ir ją lietė iš paviršiaus. Dvi linkmės

Didelį žingsnį pirmyn nužengė Šatobrianas, kuris „Kankiniuos“ yra davęs tikrų scenų iš senųjų laikų, ypač aprašinėdamas frankus. Savo veikale jis parodo gilų istorijos jausmą. Vis dėlto jis istorinio romano plačiau neišgarsino. Reikėjo, kad ateitų Nauji laimėjimai

žmogus, kuris nuo mažų dienų būtų susipratęs su istorija ir visomis jos poetiškomis pusėmis, kuris pažintų visas praėjusio gyvenimo smulkmenas, kuriam būtų miela archeologija, senienos, o apirusios pilys, seni ginklai teiktų tą ypatingą grožį, glūdintį dingstančiuose daiktuose, ir kuris visą tą medžiagą perkeltų į gyvus, vaizdžius meno veikalus.

Valter Skotas ir buvo toks žmogus.

2. Gyvenimas ir kūrimas (1771—1832)

a) Gyvenimo eiga. — Gimė jis Edinburge. Mažas, pusantrų metų būdamas, jis susirgo ir nuo šios ligos visą gyvenimą liko raišas. Tėvai, norėdami pagydyti, vaiką išsiuntė į kaimą.

Tada prasidėjo jaunajam Skotui puikiausia mokykla. Motina, teta, aklas poetas, užeinąs istorikas žavėjo jį istorija, poezija, baladėmis, legendomis. Ypač jam tiko vietinių įvykių istorijos. Senovės giminių kovos, sukilimai, prislėgtųjų kančios — tai vis mažumėje surankiota medžiaga, vėliau atgijusi jo romanuose. Jis gerai atsiminė, ką aplink jį pasakojo, nes turėjo didelę atmintį — kartą girdėtą dalyką jis puikiausiai atpasakodavo, o trejų metų taip šaukdavo balades, jog perrėkdavo kaimo pamokslininką, balsingą vyrą! Dešimtus metus eidamas, jis jau turėjo žymų senų knygų rinkinį. Skaitė jis daug ir nieko nepamiršo, todėl atrodė kaip tikra vaikščiojanti biblioteka.

Mokykla namie

Taip jam senovė tapo brangesnė, artimesnė už dabarties dienas; senų laikų žmones jis pažino geriau kaip savo kartą.

Dar jis mokėsi teisės, susituokė, ėmė rankioti senas škotų dainas, vertė Goethę. Ir pats rašė poemas, susilaukusias didžiausio pasisekimo. Valter Skoto šlovė nustelbė visus kitus Anglijos poetus. Jis praturtėjo, nusipirko senoviškus Abatsfordo rūmus, juos puošė ir su karališku dosnumu priiminėjo gausius svečius.

Garbė

Pasirodęs Baironas užtemdė Valter Skoto poeto garbę. Tada jis perėjo į beletristiką. Pirmas istorinis jo romanas, „Waverley“, pasirodė 1814 m., tik be autoriaus pavardės; pavarde romanų jis nepasirašinėjo ligi senatvės. Naujoj srity Valter Skoto laimė vėl nušvito. Per dvidešimt metų beletristikoj jis buvo tikras karalius. Rodos, nieko netrūko. Tik štai 1826 m. bankrūtijo jo leidėjas, padaręs jam 130.000 svarų skolos. Valter Skotas nenusiminė, nepriėmė niekeno paramos, davė žodį skolas išmokėti ir dirbo dar su didesniu uolumu. Nuo įtempto darbo

Romanas

Nuostoliai

jo sveikata sumenkėjo. Jis iškeliavo į pietus, į Italiją, bet jausdamas vis labiau silpstąs, skubinosi į gimtąjį kraštą numirti. Kai mirė (1832 m. rugsėjo 21 d.), jo gedėjo visa tauta. Anglijos laikraščiai išėjo su juodais apvadais, ką paprastai darydavo tik kunigaikščiui mirus. Jo paskutines dienas ir mirtį minėjo visos Europos spauda.

b) Valter Skoto charakteris. — Jau matėm jį buvus nepaprastą istorijos mėgėją, puikiai pažinojusį senų laikų papročius, dainas, rinkus senienas. Šiaip jis buvo nepaprastai geras žmogus, jo sieloj blogi jausmai niekad neturėjo prieglaudos. Todėl jis nė priešų neturėjo. Pasisekimas literatūroj jam galvos neapsuko. Jis mokėdavo kitus užjausti, artimo kančia ir jis kentėjo. Todėl aplinkiniai žmonės neturėjo geresnio kaimyno už jį.

Jį amžinai lydėjo puikus ūpas, linksmumas. Kokiam nors susiėjime, ekskursijoj jis buvo nepamainomas. „Mes nenuėjom nė dešimt žingsnių, — rašo vienas Skoto ekskursijos dalyvis, — kai pasileidom juoktis, rėkauti ir dainuoti. Kur tik sustojom, jis prie kiekvieno mandagiai prisitaikindavo. Jis elgėsi taip, kaip ir kiti, niekad jis nesinešė aukštu žmogum“ . . . Rūpesčiai, susikrimtimas, nuobodulys jam buvo nežinomi. Jo geros nuotaikos niekas negalėjo pakirsti ligi jo amžiaus galo.

c) Skoto rašymo būdas ir kūrinių suskirstymas. — Jis dirbdavo kas rytą, rašydamas arba diktuodamas apie dvidešimt spaudos puslapių. Pasitikėdavo savo atmintimi ir vaizduote; iš anksto nesusidarydavo intrigos, tik dokumentais apsirūpindavo istorinę dalį. „Baigiau, — sakė jis, — antrą „Woodstock“ tomą, šį rytą turiu pradėti trečią ir visai dar nežinau, kaip ši istorija baigsis . . . Aš visados tik rūpindavausi padaryti kiek galint įdomesnį dabar rašomą skyrių, o visa kita aš pavesdavau likimui“.

Jo garbė paremta romanais, kurie išsiskirsto į dvi grupes. Pirmojoj aprašomas privatinis gyvenimas, pvz., „Rob Roy“, „Sužadėtinė iš Lamermuro“, kur tema panaši į Šekspyro „Romeo ir Julijos“ temą. Antrąją grupę apima istoriniai romanai; vieni jų yra pagrįsti Škotijos praeitimi, kaip „Waverley“, „Gražioji Perto mergaitė“; kiti liečia Anglijos istoriją, pav., „Kenilvortas“, „Ivanhoe“; kiti dar susiduria su Europos žemyno praėjusiais laikais — „Kventinas Durvardas“, kuriam labai vykusiai atvaizduotas Prancūzijos karalius Liudvikas XI.

3. Ivanhoe

Fonas

a) Romano intriga. — Turim persikelti į senąją Angliją, į vienuolikto amžiaus didelius miškus, į karaliaus Ričardo Liūtaširdžio laikus. Tada tą kraštą buvo nukariavę normanai. Vietiniai gyventojai saksai buvo ujami, bet nenorėjo ateiviams pasiduoti. Ta saksų ir normanų nesantaika duoda politinę-istorinę romano intrigos dalį. Prie jos dar reikia pridėti Ričardo Liūtaširdžio grįžimas į Angliją. Saksų atstovas Sedrikas turėjo senos saksų giminės augintinę ledi Roveną, kurią pamilo jo sūnus. Bet Sedrikas planavo Roveną sutuokti su Atelstanu, karališko saksų kraujo vyru, tai savo sūnui nė nemanė jos skirti. Aivenga, tas jo sūnus, dar ir kitu kuo nusikalto tėvui: jis prieš Sedriko norą išėjo į karaliaus dvarą, ten išmoko jodinėti, tapo normano Ričardo Liūtaširdžio šalininku. Tradicijas, senovę gerbiąs saksas Aivengai to nedovanojo ir jo visai išsižadėjo. Taigi vėl prasideda dvi pagrindinės intrigos — Rovenos ir Aivengos meilės intriga ir Sedriko santykiai su sūnum.

Intrigų grupės

Šitos trys intrigos — politinė, meilės ir šeimos — tarp savęs yra neišardomai susipynusios. Vyrauja politinė: Saksų Sedrikas nekenčia ateivių ir išvaro sūnų, kam jis su nukariautojais susibičiuliavo. Politinės priežastys sukliudo Aivengos ir Rovenos meilę: iš Atelstano ir Ravenos Sedrikas nori sudaryti karališką porą. Jeigu Sedrikas taip neskersuotų į normanus, tai nebūtų atsiradę tokios painiavos nei šeimoj, nei meilėj, nei tarp normanų ir saksų.

Intrigų susijimas

Romanas išnarplioja tą painiavą. Pradžioje matom ne aukštus riterius, ne kunigaikščius, tik paprastą kiaulių piemenį Gurtą ir juokdarį Vambą, pavakare varančius namo kiaules. Iš jų kalbų sužinom juos esant ištikimus saksus, kurie neapkenčia normanų. Piemenį su juokdariu pasiveja riteris Brianas de Bua Gilbertas ir prioras Aimeris su palydovais, klausdamiesi kelio pas saksų Sedriką; Vamba su Gurtu jiems nurodo netikrą taką. Juo jodami riteriai randa nepažįstamą piligrimą. Jis juos ir nuveda pas Sedriką nakvynės. Tą patį vakarą pas saksą dar užsuka žydas Isaakas iš Jorko. Taip išauga pirmas intrigos etapas: kas per vienas tas nežinomasis piligrimas, kodėl ledi Rovena taip godžiai interesuojasi Aivengos likimu, kas bus žydui, kurį kitą dieną ketina užpulti riterio Bua Gilberto tarnai, kas išeis iš Sedriko neapykantos normanams?..

Paslaptingi svečiai pas Sedriką

Nepažįstamieji turnyre

Nauji veikėjai

Vėliau su Sedriko svečiais susitinkam Ešbyje, kur jie susirinko į turnyrą — vieni pasižiūrėti, kiti dalyvauti. Turnyro laimėtoju išeina tas pats piligrimas, nežinomas riteris, nugalėjęs Bua Gilbertą. Ešbio turnyre romano intriga prasiplečia: nežinomasis riteris, kuris tampa mirštamu Bua Gilberto priešu, pasirodo esąs Sedriko sūnus Aivenga. Kaip jis susitaikins su tėvu? Be to, turnyre visų dėmesį atkreipia dar vienas paslaptingas veikėjas — juodasis riteris, dėl nepaslankumo pramintas tinginiu. Kas jis per vienas, kokia jo rolė veikime? Pagaliau į sceną išeina m i n i a — tai tie miškų klajūnai, kurie buvo sučiupę Aivengos ginklanešiu virtusį Gurtą ir vėl jį be skriaudos paleidę. Kodėl jie taip keistai pasielgė, neatėmė iš Gurto pinigų? Tuo pačiu laiku princas Jonas sužino, kad iš nelaisvės pabėgo jo priešininkas Ričardas Liūtaširdis.

Užpuolimas

Veiksmo kilimas

Grįžtančius namo Sedriką, Roveną, Atelstaną, žydą Isaaką iš Jorko su dukteria, neštuvuos esantį ligonį, Gurtą ir Vambą užpuolė de Brasio ir Bua Gilberto persivilkęs būrys. Tik Vamba ir Gurtas pasprunka, o visus kitus suima ir nugabena į Fron-de-Biofo pilį. Dabar veiksmas staiga pradeda kilti aukštyn, mezgasi kelios lygiai naujos intrigos: de Brasys peršasi ledi Rovenai, Bua Gilbertas nori laimėti Rebeką, o Fron-de-Biofas rengiasi kankinti žydą Isaaką — tikisi gerokai pinigų išlupsiąs. Neaiškus ir Sedriko su Atelstanu likimas.

Vadavimas

Veiksmo viršūnė

Į veiksmą įsimaišo naujų dalyvių: ištrūkę Vamba ir Gurtas susitiko Lokslejų. Jis yra miškuose laisvai gyvenančių klajūnų, saksų šalininkų vadas. Tai jie buvo suėmę Gurtą. Tuoj surenkamas apstus jų būrys belaisvių gelbėti. Prisideda ir juodasis riteris su linksmu Kapmanhursto vienuoliu Tuku. Visi nepatenkinti dabartine tvarka, princu Jonu. Pradžioj tik atskirų asmenų rodomas nepasitenkinimas dabar susijungia, apima ištisą minią, darosi jėga. Taigi Rovenos pagrobimas dėl meilės išauga į platų politinį maištą. Sukilėliai užpuola Fron-de-Biofo pilį ir išvaduoja suimtuosius. Pilies paėmimas — romano veiksme aukščiausia viršūnė. Čia nulemiamas svarbiausių veikėjų likimas: Lokslejus ir juodasis riteris prisideda prie kovos. Suimtieji išvaduojami, Sedrikas juodajam riteriui (yra tai Ričardas Liūtaširdis) duoda žodį išpildyti jo prašymą ir dėl šito pažado vėliau turi susitaikinti su sūnum. Lieka du svarbūs ruožai — kaip baigsis Bua Gilberto pagrobtos Rebekos likimas ir ar Ričardas Liūtaširdis grįš į sostą? Nuo seniau stovi neišlygintos

Bua Gilberto ir Aivengos sąskaitos. Be to, imant pilį primuštas Atelstanas palaikomas negyvu, ir suyra Sedriko planas už jo išleisti Roveną.

Toliau painiava taip eina. Rebeką riteris nusigabena į vienuolyną. Apie ją sužino vienuolyno grosmeisteris, atiduoda į teismą ir apkaltintą burtininke pasmerkia sudeginti, jei kuris riteris jos neapgins Dievo teisme. Bua Gilbertas jos negelbsti, nes ji atkakliai priešinasi jo norams.

Tuo tarpu Ričardas Liūtaširdis patenka į jo brolio Jono siųstų užpuolikų rankas, tik jį greit išgelbsti Lokslejaus šauliai. Išvaduotas nujoja į Atelstano laidotuves ir sutaikina Sedriką su sūnum Aivenga. Atsigauna ir primuštas Atelstanas, kurį visi laikė negyvu. Jis, nors turi teisių į karaliaus sostą, lengva ranka nuo jų, o taip pat ir nuo Rovenos, atsisako, nes jam mieliau ramiai gyventi ir gerai valgyti.

Dievo teismas

Taip baigiasi šeimos ir meilės intrigos: Sedriko namuos vėl santaika. Aivengos ir Rovenos sutuoktuvėms kliūtys su laiku išnyksta. Sužinojęs apie Rebekos likimą, Aivenga skuba į Dievo teismą ir ją išvaduoja, o Bua Gilbertas žūva. Princo Jono šalininkai dingo „kaip gruodžio sniegas prieš birželio saulę". Ričardas grįžo į sostą, o drauge su tuo grįžimu žuvo viltis pasodinti saksų dinastiją į Anglijos sostą. Ilgainiui normanų ir saksų neapykanta išnyko, ir pats Sedrikas dar sulaukė, kaip dvi giminės susiliejo į vieną tautą.

Optimistiškas galas

Antrinės intrigos

Prie pagrindinių intrigų šiam romane yra prisiglaudusi eilė mažesniųjų. Mus sudomina Gurto likimas, atsidėję sekam, kaip baigsis žydo Isaako ir jo dukters nelaimės, mums smagu sekti vienuolio Tuko darbai arba prioro Aimerio bėdos. Šitie antraeiliai nuotykiai neišskiriamai susipynę su pagrindiniais: Gurto dalia susisieja su Aivengos likimu, Vamba leidžiasi į pavojus, gelbėdamas savo poną Sedriką. Tokiu būdu liaudis, žemieji sluoksniai veiksme dalyvauja ne mažiau už karalius, kunigaikščius ar riterius.

Nuotykiai

b) I n t r i g o s p r i e m o n ė s. — Valter Skoto romanų veiksmas įdomus dėl daugelio nuotykių — turim ne psichologinį, bet greičiau nuotykių romaną. Čia daugybė visokių kovų, užpuolimų, spąstų, netikėtumų, gudrių išsisukimų. Veiksmo įdomumą didina p a s l a p t i n g i e j i veikėjai. Į akį krinta du: piligrimas, arenoj tapęs paveldėjimo netekusiu riteriu, ir juodasis riteris tinginys. Šis paslaptingumas jau ir kutena skaitančio

Paslaptingieji

smalsumą: kas jie per vieni? Ypač įdomu, kad tie nežinomieji labai gerai pasirodo: jie nugali visus priešininkus, išsisuka iš kliūčių. O ir pačios vietos, kuriose nuotykiai eina, siaubingos, paslaptingos: tankumynai, atsiskyrėlio celė, niūrūs pilies rūsiai su kankinimo pabūklais.

Veiksmo nutraukimas

Smalsumą žadina ir veiksmo nutraukimas: herojai staiga paliekami, kartais ir labai kebliam padėjime, o einama kitų dalykų pasakoti. Tik vėliau sumaniai grįžtama prie nutrauktos vietos. Pavyzdžiui, veiksmas nutrūksta, kai į įsilinksminusio su juoduoju riteriu vienuolio duris kažkas pasibeldžia. Tik po užuolankos grįžtama vėl prie tos pačios vietos.

c) Veikėjai. — Valter Skotas mus žavi ir negiliais, bet gyvais, ryškiais charakteriais, sveiku humoru ir komizmu, gražiais dialogais, senų laikų vaizdais.

Aukštasis ir žemasis luomas

Romano („Ivanhoe") veiksmą pradeda paprasti baudžiauninkai, pamažu pasirodo riteriai, vienuoliai, karalius. Prieš Valter Skoto laikus istoriniam romane jokių teisių neturėjęs žemasis luomas dabar virsta svarbiu veikėju.

Charakteristikos būdas

Norėdamas duoti pilną senų laikų vaizdą, Valter Skotas išveda daugybę veikėjų. Į sceną jie mėgsta išeiti gana triukšmingai, su ryškiausiomis savo būdo, luomo ir papročių ypatybėmis. Iš kelių pasakytų žodžių jau matom, kokia jų prigimtis — ar niūri, ar linksma, ar narsi, ar ramybę mėgstanti. Gerasis vienuolis Tukas, nors ir stengiasi atvykusiam juodajam riteriui pasirodyti regulos kankinys, bet gyvi jo veidai, trykštanti sveikata išsyk atskleidžia dar jo slepiamas ypatybes — linksmumą, palinkimą gerai valgyti ir gerti. Šiame romane įdomiausia figūra ir bus šaunusis vienuolis Tukas.

Jis gyvena vienas sau giriose ir, matyt, tą nuošalumą gana brangina, nes pas save žmonių lengvai neįsileidžia, ir ilgai trunka, kol nakčia pas jį įsiprašo juodasis riteris. Vienuolis nenori įsileisti keleivio: esą, jam reikią daug melstis — turįs kasdien sukalbėti vieną Tėve mūsų, dvi Sveika Marija ir vieną Tikiu Dievą Tėvą. Imi jį įtarti: rodos, lyg ir per maža poterių per dieną, kaip vienuoliui. Be to, atkaklus jo atsikalbinėjimas, nenoras nakčia priimti keleivį ne visai suderinami su vienuolišku nusižeminimu ir tarnavimu artimui. Kai riteris paketina išversti duris, tai ir vienuolis sakosi turįs „pasaulinių ginklų". „Durys atsivėrė, ir riteris pamatė prieš jį bestovintį stiprų, baltais lininiais rūbais atsiskyrėlį... Atsisėdę, tylėdami juodu žiūrėjo į kits kitą ir kiekvienas, tur būt, manė niekados nematęs tokio stipruolio". Iš pradžių vienuolis vis dar apsimeta asketu, nors išorė priešingai rodo, ir riterį maitina žirniais. Kaip ir netyčia jis atsimena turįs girininko prieš du mėnesius paliktos šunims mėsos, nors paragavus atrodo, kad stirna,

kurios čia mėsą valgo, prieš porą dienų miške šokinėjo. Vienuolis sakėsi negalįs mėsos valgyti — regula draudžianti, bet netrukus lenktyniuodamas su riteriu kerta stirnieną. Toliau atsiranda vyno, arfa, vienuolis aprodo ginklų spintą — žodžiu, matom, kad ne taip jau šventų dalykų atsiskyrėlio Tuko turima. Nauji bičiuliai, nuo vyno palinksmėję, užtraukia dainą. Staiga pas juodu pasibeldžia. Vienuolis vėl apsimeta šventuoliu — kuo greičiausiai nuo stalo pašalina puodus, kurių turinys jam „galvoje ūžia", ir ima šaukti „de profundis clamavi". Bet nieko baisaus: atėjo Tuko bičiulis Lokslejus. Dabar šalia linksmo būdo, šalia nepikto suktumo, veidmainingumo, šalia palinkimo gardžiai valgyti, gerti, garsiai dainuoti atsiveria naujų būdo bruožų. Kad ir jau galvoj ūžia, kad ir kojos dar nuo vyno liaunos, jis, pašauktas gelbėti Sedriko, bematant apsiginkluoja ir prisipažįsta: „Prisiekiu šventuoju Jurgiu ir jo slibinu, kad aš tol esu vienuolis, kol nešioju vienuolio rūbus, bet kai juos pakeičiu žaliu vamsu, tai aš noriu, kaip ir kiekvienas mūsų krašto medžiotojas, keikti, gerti ir linksmintis". Jis dar ir pusėtinas tinginys: kai Ričardas Liūtaširdis jį nori pasiimti į savo tarnybą, tai jis atsisako teisindamasis: „Valdove, atleisk, bet žinok, kad tinginiavimo nuodėme labai aš esu persisunkęs".

Psichologas

Savo personažų pergyvenimų Valter Skotas neanalizuoja, nepasakoja, ką jie jaučia, kas juos slėgia, ką jie mąsto. Apie jų sielą sužinom iš jų darbų. Taip ir tinka atvaizduoti senovės herojų psichologija, nes tada jie veikė, o ne galvojo apie savo pergyvenimus, kaip mūsų laikų žmogus.

Humoras

d) H u m o r a s - k o m i z m a s. — „Ivanhoe" nuo pradžios ligi galo pilna linksmos nuotaikos, humoro. Daugiausia humoro aptinkam žemesniųjų veikėjų tarpe: juk jų nevaržo jokios taisyklės, jie gali kalbėti, kaip tinkami. Tačiau ir aukštų luomų žmonės šneka vaizdžiai, gyvai, jų žodžiai per daug nesiskiria nuo prasčiokų posakių:

> „Veltui iš kailio nėrės mūsų kapelionas, — kalba de Brasys, — norėdamas mane išmokyti rašyti, bet mano visos raidės buvo panašios į kardus ir ietis".

Dialogas

Humorą didina nuolatinis pamėgimas šauktis ir prisiekinėti šventaisiais, gražūs priežodžiai. Tas pats humoras dar aiškiau nuskamba dialoguose (pal. juodo riterio dialogą su vienuoliu). Valter Skoto veikėjai — dideli plepiai. Dažnai jie šnekasi sau tik todėl, kad jiems malonu plepėti. Tačiau tais dialogais ir romano veiksmas vedamas: pilies apgulimo dalys yra atvaizduotos Aivengos ir Rebekos pašnekesy.

e) A p r a š y m a s. — Skotas iš kelių žodžių jau leidžia pažinti, kad prieš mus stovi seniai praėję laikai. Imkim Gurtą:

„Jo rūbai buvo paprasčiausiai pasiūti iš dirbtos odos, kuriai, matyt, buvo plaukai palikti, bet laikui bėgant taip nusitrynė, kad dabar sunku buvo pasakyti, kurio gyvulio ta oda".

Ypač gi tas ant kaklo užmautas vario lankas, kuriame

„buvo senovės saksų rūnomis parašyta: „Gurtas, Beovulfo sūnus, gimusis Rotervudo Sedriko baudžiauninkas".

Gamtos Valter Skotas daug neaprašinėja. Ji tik rėmai, į kuriuos įspraudžiamas žmogus. Taip pat ir pilių smulkiau nevaizduoja. Pažymi tik, kaip pastatyta, kokioj vietoj, kaip su ja susisiekti... Gamta

Valter Skoto romanai kiek perdaug ištęsti, turi kompozicijos trūkumų. Personažai neretai per daug plepa. Ne visados giliau pagaunama veikėjų psichologija. Trūkumai

Nežiūrint trūkumų, Valter Skoto garbė Anglijoj nė per sprindį nesumažėjo. Europoj jį smarkiai nukonkuravo Balzako srovė, realizmas. Tačiau ir čia jis paliko neišdildomų bruožų, nes prisidėjo istorijai atgaivinti ir daugeliui rašytojų turėjo įtakos, Viktorui Hugo, Alfredui de Vigny, Aleksandrui Dumos tėvui, Mandzoniui, istorikui Augustinui Thierry, A. Mickevičiui ir eilei mažesnių, vėliau rašiusių istorinius romanus. Net ir šiaip gyvenime juo sekta — nešiota kaklaraiščius à la Walter Scott, ruošta balių, kur svečiai būdavo apsirengę „Waverley" veikėjų kostiumais. Įtaka

III. PRANCŪZŲ ROMANTIZMAS

Negalima gyvent be duonos,
Negalima taip pat gyventi be tėvynės. — *Hugo.*

Prancūzų romantikai, kaip ir visose tautose, lenkiasi prieš galingą jausmą ir vaizduotę, skelbia jų laisvę, brangina vidurinius amžius, mėgsta egzotinį pasaulį (rytus) ir gamtą, tik mažiau juose kosmiškumo ir beveik neturi jokių santykių su liaudies kūryba.

Visuomeniškumas

Prancūzai visuomeniškesni už vokiečius. Įžymiausieji jų romantikai nebėga iš gyvenimo, kad užsidarytų tik žydrose svajonėse. Jie eina į gyvenimą, dalyvauja politikoj, nori tą gyvenimą savaip sutvarkyti: R. Šatobrianas — diplomatas, peras, ministeris, A. Lamartinas — diplomatas, parlamento narys, ministeris, V. Hugo — peras, parlamento narys, senatorius.

Dramos pomėgis

Palinkę į visuomeniškumą prancūzai buvo išauginę visuomenei, kolektyvui labiausiai prieinamą žanrą — dramos poeziją, tragediją (klasikų laikais). Ir romantizmo laikais, kai vokiečiai ir anglai, atsidėję lyrikai ir romanui, prancūzai dramą laiko lygiai reikšminga, kaip ir pirmuosius du žanrus. Vinji (Vigny), Miuse (Musset) drama tiek pat sekėsi, kaip lyrika ar romanas.

Kovos nuotaika

Prancūzų romantikai stipriau ėmėsi dramos, nes jie labiausiai turėjo rungtis su pseudoklasikais. Klasicizmo ir pseudoklasicizmo šalininkai laikėsi Rasino ir Voltero tragedijomis. Norint juos nuveikti, reikėjo laimėti kova dramos srityje. Ta kova su klasikais romantikams niekur nebuvo tokia sunki ir aštri kaip Prancūzijoj. Čia klasikinės tradicijos buvo išgyvenusios daugiau kaip 100 m., o romantizmo fantazijos rodėsi svetimos, ne taip kaip vokiečiuose, kur patys klasikai buvo romantiški.

Klasiškumas

Prancūzų romantikai ir patys nebuvo atsikratę klasikų tradicijomis. Jų romantinės lyrikos atstovas Lamartinas klasiškesnis už vokiečių klasiką lyriką Goethę. Ypačiai tai žymu veikalų kompozicijoj. Ji harmoninga, aiški, tikrai klasikinė, palyginti su vokiečių ir kai kurių anglų kompozicijos palaidumu.

Kilimas

Prancūzų romantikuose yra pirmaeilių, net pasaulinio masto rašytojų, tačiau literatūros sąjūdžiui jiems netenka vadovauti

kaip seniau. Prancūzų romantizmas yra svetimųjų įtakoj. Stipriausiai juos veikė anglai: Šekspyras, Skotas ir Baironas. Silpniau — vokiečiai; tik Goethės sentimentalus „Verteris“ plačiau buvo pasklidęs.

Romantikams dirvą rengė ir savieji: Ruso, davęs jausmui ir fantazijai laisvę; paskiau Bernarden de Sen-Pier ir ponia de Stal (Staël). Pagaliau stipriausiai prancūzus į romantizmą pastūmėjo Šatobrianas. Tai prancūzų romantizmo tėvas, nulėmęs 19 a. prancūzų literatūros likimą.

1. Šatobrianas

a) G y v e n i m a s. — (1768—1848) Šatobrianas (François-René de Chateaubriand), kilęs iš religingosios Bretanijos, uoloto, jūros apriesto krašto, jaunas įprato svajoti. Nuliekamu laiku jis vienas klajodavo Komburo (Combourg) pilies apylinkėse; vakare su mylimąja seserim Liucile sėdėdavo tylus prie krosnies, tuo tarpu, kai niūrus tėvas vaikščiodavo po didelę salę, o ligota ir melancholinga motina čia pat ant sofos dūsaudavo. Naktį atsigulęs vienišas senosios pilies kuore René klausydavo, kaip pelėdos šiurpiai klykia, kaip vėjas klaikiai staugia, kaip šešėliai aplink šnara, žadindami vaizduotę. Svajotojas

Šatobriano tėvai nori jį padaryti jūrininką, kunigą. Nieks neišeina. Melancholingas svajotojas, Ruso, Osiano, Goethės skaitytojas, tampa karininku, patenka į Paryžiaus salonus, susipažįsta su filosofais, poetais, suracionalistėja. Bet karininko karjera ne labai René traukia. Jį vilioja toliai, nežinomybė, noras pagarsėti. Šatobrianas įsimano surasti Amerikos šiaurės vakaruose kokį sąsiaurį. Jis meta revoliucijos sukrėstą šalį ir iškeliauja. Amerikoj nieko naujo nesuranda, bet nauji gamtos įspūdžiai, nepaliestos girios, upės, kriokliai praturtina jo vaizduotę, ir René

F. Šatobrianas

pradeda romaną-epopeją iš indėnų gyvenimo, vardu „Načezai“ („Les Natschez“).

Karys su romanu

Revoliucijai įsigalint, Šatobrianas grįžta į tėvynę (1791) karaliui padėti. Netrukus emigruoja, kad iš užsienio su kitais didikais galėtų spausti vis labiau įkaistančius revoliucionierius. Kovoje prie Verdeno nuo granatos skeveldros ir nuo mirties Šatobrianą išgelbsti rankraščių pluoštas, kurį nešiodavosi su savim ir kovos lauke. Sužeistas emigrantas nuvyksta į Briuselį, paskui į Londoną. Čia skurdžiai gyvena, verčiasi pamokomis, kojines pardavinėja, net badauja.

Emigrantas atsivertėlis

Kad ir vargingai gyvendamas, Šatobrianas rašo, skleisdamas racionalistines mintis. Tačiau skurdas, mirties nuojauta, žinia, kad motina mirė, mirties patale rūpindamasi sūnaus tikėjimu, vėl nauja žinia apie sesers mirtį sujaudina Šatobrianą. Jis grįžta į katalikybę. Jis tarytum girdėtų balsus iš karsto prabilus. „Apsiverkiau ir įtikėjau“, prisipažįsta Šatobrianas. Nuo šiol jis rengiasi atpirkti savo netikėjimo klaidas ir rašo „Krikščionybės Genijų“.

Rašytojas ir politikas

1800 m. Šatobrianas grįžta į Paryžių, kad ir su svetimu pasu. Čia greit darosi salonų liūtas. 1801 m. jį išgarsina mažas romanas, vardu „Atala“. Visuotinės garbės suteikia kitais metais „Krikščionybės Genijus“ (Génie du Christianisme), kuris pasirodė sykiu su konkordato paskelbimu ir leidimu išpažinti Prancūzijoj katalikų religiją. Napoleonas paskiria Šatobrianą Romos pasiuntinybės sekretorium. Bet 1804 m. Šatobrianas susipyksta su Bonapartu ir netrukus iškeliauja į Rytus (Graikiją, Palestiną), įvesdamas rytų kelionių madą. Proza parašo „Kankinius“ (Les Martyrs), krikščioniškos epopejos pavyzdį.

Restauracijos laikais Šatobrianas daugiausia domisi politiniu gyvenimu. Bet po 1830 m. revoliucijos iš politikos visai pasitraukia, baigia atsiminimus „Iš anapus kapo“ ir 1848 m. miršta. Palaidotas Bretanijoj jo paties nusipirktoj jūrų salelėj, tarp okeano neramių bangų, kurių ošimas jį buvo sutikęs į pasaulį ateinant.

b) K r i k š č i o n y b ė s G e n i j u s. — Kaip gaivi banga, šniokštaujanti apie Bretanijos krantus, Šatobrianas prašneko į prancūzus savo „Krikščionybės Genijuje“. Ugningu poetišku žodžiu kreipiasi į jausmus ir vaizduotę, parodydamas, kad „iš visų buvusių religijų krikščioniškoji yra poetiškiausia, žmoniškiausia, palankiausia laisvei, menui ir literatūrai, kad naujasis

pasaulis jai skolingas už visa, nuo žemdirbystės lig abstrakčiųjų mokslų, nuo prieglaudų nelaimingiesiems lig bažnyčių, Mykolo Angelo pastatytų ir Rafaelio išpuoštų“, kad religija grynina skonį, išugdo dorybės jausmus, duoda rašytojui kilnių temų ir formų, kad nieko nėra dieviškesnio kaip katalikybės moralė ir mokslas.

Šatobrianas pataikė į širdis. Jo apologija daugeliui žmonių sugrąžino religiją. Milžiniškos įtakos turėjo ir prancūzų literatūrai. Nebe antikiniai rašytojai, bet krikščioniškoji literatūra virto kūrybos pavyzdžiais (Dante, Miltones, Šventasis Raštas), krikščioniškas gyvenimas — įkvėpimo šaltiniu. Galingai iškilo viduriniai amžiai. Jų meno šedevras — gotiškoji katedra, sužavėjo visus, ne tik romantikus. Antikinę mitologiją, kuri ligi tol vyravo pseudoklasikų literatūroj, Šatobrianas išveja laukan. Įtaka

Norėdamas parodyti, kad krikščionybės šviesoj ir aistros daros gražesnės, kilnesnės, paslaptingesnės, Šatobrianas į „Krikščionybės Genijų“ įterpia du romanėlius, du epizodus iš „Natchez“ — „Atalą“ ir „René“, su „pasaulio sielvarto“ pagrindiniais motyvais.

„Ataloj“ pasakoja apie dviejų indėnų meilę didingų, paslaptingų girių platybėje. Skaitytojas pajunta gamtos didybę ir per ją lyg priartėja prie Dievybės. Atala

Jaunas indėnas Šaktas patenka į priešų moskogiulžų rankas. Giminės vadas klausia belaisvį, kuo jis vardu: „Aš vadinuosi Šaktas, sūnus Utalisi, Miskų sūnaus, kurs nuėmė per šimtą skalpų moskogiulžų didvyriams“. Giminės vadas atsakė: „Šaktai, sūnau Utalisi, Miskų sūnau, mums pasidžiaugti tu būsi sudegintas dideliam sodžiuje“. Belaisvis užtraukia mirties giesmę.

Šaktą pamilo moskogiulžų vado duktė su aukso kryželiu ant krūtinės — Atala. Juodu pabėga. Du dideli gamtos vaikai klajoja po miškus. Sykį išgirsta šunį lojant, sutinka senelį misionierių Obrį. Tėvas Obri paima juos į savo trobelę. Rengiasi juos palaiminti moterystės ryšiu. Bet vieną naktį Šaktas išgąsdintas Atalos vaitojimų. Ji nusinuodijus. Atala prisipažįsta: mirštančiai motinai ji buvo prisiekusi savo skaistybę skirti angelų karalienei. Ji negalėjus laužyt priesaikos, bet negalėjus ir Šakto nemylėti. Atsiskyrėliui tėvui Obri meldžiantis, Atala miršta. Šaktas laidoja savo mylimąją, užkasdamas su ja ir visą savo gyvenimo džiaugsmą.

Paprasta romano fabula nedaug tereiškia. Bet „Atala“ sužavėjo skaitytojus savo gamtos egzotiniu pasauliu ir stilium. Gamtos įvairumas, didingumas — nakties melsva harmoninga tyla giriose, medžių šešėlių žaidimas, lapų šlamėjimas, upių čiurlenimas, audros debesis, grasinąs žemei, atveriąs žaibais dangų ir perskrodžiąs girią, rytmečio auksinė aušra, kai iš švie- Gamta

sos prarajos iškyla apakinąs rutulys ir susitinka su misionieriaus iškelta ostija — visa tai, susiliejęs su žmonių jausmais, su indėnų papročiais, sudarė žavintį paveikslą.

Gamtos grožis, taip stipriai paveikęs prancūzų literatūrą, neturėtų tokios galios, jei čia neprisidėtų stilius. O Šatobriano stilius vienas iš pirmųjų prancūzų literatūroj. Tiesa, ankstes-

Žirodė (Girodet), Atalos laidotuvės

niuose raštuose (taigi „Ataloj" ir „René") tas stilius mūsų laikais per iškilmingas, bet visada vaizdingas, harmoningas, muzikalus. Taryba, kurioj sprendžiamas belaisvio Šakto gyvybės ar mirties klausimas, palyginama:

> „Kaip matai jūros bangas dūžtant per audrą, kaip rudenį sausus lapus blaško vėjo sūkurys, kaip Misisipi nendrės linksta ir išsitiesia staigiai banguodamos, kaip didžiulės stirnų bandos balsai girių gilumoje, taip blaškės ir ūžė taryba".

c) „R e n é", a r b a p a s a u l i o s i e l v a r t a s i r r o m a n t i z m a s. — Jaunas nusivylęs europietis René pabėgo pas puslaukinius Amerikos indėnus, vedė indėnę, bet savo sielvarto nuraminti nepajėgė. Kartą jis iš Europos gavo laišką. Laiško

Siužetas žinia apie sesers vienuolės mirtį dar labiau padidino jo neviltį,

nes sesuo buvo pasaulyje vienintelis žmogus, kurį René tikrai mylėjo. Sujaudintas neramusis René ryžtasi papasakoti aklajam indėnui Šaktui ir misionieriui Sueliui savo jaunystę. „Tai nebuvo jo gyvenimo nuotykiai, nes jis jų neturėjo, bet paslaptingieji jo širdies jausmai". Tų jausmų papasakojime surandame beveik visus elementus, kurie charakterizuoja romantiškąjį ir „pasaulio sielvarto" herojų.

Taigi dar prieš Bairono Čaild-Haroldą, Manfredą ir Kainą Šatobrianas savo „René" epizode atvaizdavo jų vyresnįjį brolį. Kaip ir anie, René yra pažymėtas fatalizmo ženklu, nešančiu skausmą ir mirtį nuo pat gimimo. „Ateidamas į pasaulį, aš savo motinai atsiėjau gyvybę", sako jis. Ir toliau nelaimės jį persekiojo. René nebuvo vyriausias sūnus; todėl tėvas jį ne labai mylėjo ir atidavė auginti į svetimus namus. Netrukus ir pats tėvas mirė. Jaunuolis turėjo poeto gabumą, bet jo poetiškas jautrumas buvo tik naujų skausmų ir ilgesių priežastis. Nuo gyvenimo vylių bėgdamas, jis nori būti vienuoliu, užsidaryti vienuolyno tylos ir ramybės uoste, bet to nepadaro. René puolasi keliauti, aplanko Romos ir Graikijos meno paminklus ir griuvėsius, bet čia dar labiau patiria žmogaus menkystę. „Nieko tikro tarp antikų, nieko gražaus tarp moderniųjų", nusprendžia René apie meno paminklus, o nuo Etnos ugniakalnio užgesusio kraterio aukštumos jis apraudа mirtinguosius, kurių namai vos matyti.

Fatalizmas

Neradęs ramybės kelionėse, René puolasi į salonų ir smagumų gyvenimą, bet greit pastebi jo tuštybę. Tada vėl bėga į vienatvę, užsidaro nuo pasaulio miesto pakrašty; daug mąsto, ilgai medituoja gotinių bažnyčių šešėliuose ir jų paslaptingoj tyloj. Kai čia nusibosta, René dar labiau pagilina savo vienatvę. Jis išsikelia į gamtą. „Kaimo ištrėmime pasiryžau baigti vos pradėtą gyvenimą, kuriame jau buvau amžius prarijęs". Bet šitoks visiškas atsiskyrimas greit darosi nebepakenčiamas. Norėtų ką mylėti, tik neranda ką. Neprasmė, sielvartas, nuobodis padidėja, ir René pasiryžta nusižudyti. Tai sužinojusi atbėga jo gelbėti sesuo Amelija. René jos meilėj ir globoj atgyja. Tačiau, šalindamasi nuodėmingo jausmo, kuris joj gimsta broliui, sesuo greit užsidaro vienuolyne, o René išvyksta pas Amerikos indėnus, kur taip pat neranda ramybės.

Vienatvė

Ne tik dėl to fatalizmo romantiškasis herojus bėga iš vienatvės, vėl į ją grįžta, dar labiau į ją pasineria, kovoja su ken-

Persisotinimas kultūra

tėjimais, jais gardžiuojasi ir kankinasi. Tą neaiškų jo sielvartą padidina kultūra, rafinuotas, švelnus auklėjimas, kuris padaro žmogų jautrų, didelių siekimų, bet kurių negalima patenkinti. Kultūros dėka žmogus daug ką pergyvena, bet jėgų lieka neiš-eikvojęs. Toks būvis kaip tik buvo charakteringas Šatobriano laikų didikams. Štai kodėl René sako: „Pasaulio pažinimas manęs nieko neišmokė, o vis dėlto aš jau nebeturėjau to nežinojimo malonumo". Tikėdamasis gamtoj atgimti, jis bėga į girias pas indėnus, J. J. Ruso (Rousseau) mintis kartodamas:

„Laimingieji laukiniai! o, kodėl negaliu džiaugtis ta ramybe, kuri jus visada lydi? Kai aš beveik nevaisingai po tiek kraštų keliavau, jūs, ramiai sėdėdami po ąžuolais, leisdavote tekėti dienoms jų neskaitydami... Jei ta melancholija, kurią pagimdo laimės perteklius, kartais pasiekdavo jūsų sielą, tuojau jūs palikdavote tą praeinamą liūdesį ir, pakėlę savo žvilgsnį į dangų, susigraudinę, ieškodavote kažin ko nežinomo, kuris gailisi vargšo laukinio".

Antžmogis individualistas

Nei civilizacijoj, nei gamtoj, nei vienatvėj romantiškas sielvartininkas negali rasti ramybės todėl, kad jis tariasi nesąs toks, kaip kiti, kad jis pranašesnis už juos. Gyvenimo pilkuma jo negali patenkinti. Todėl apie René sielvartą aklasis Šaktas sako: „Jei tu daugiau negu kitas kenti dėl gyvenimo dalykų, nereikia dėl to stebėtis — didelė siela turi sutalpinti daugiau skausmo negu maža". Vardan šitos sielos didybės romantikai ir tarės galį niekinti paprastą gyvenimą.

Jautrumas ir vaizduotės galingumas

O iš tikrųjų romantinis herojus daugiau kankinasi todėl, kad jis jautresnis, kad, nesiimdamas realaus naudingo darbo, savo svajonėmis tą jautrumą labai išplėtoja. Svajonių nuolat dilginama vaizduotė pasiekia tokio jautrumo ir galingumo, kad maža žiežirbėlė sukelia didžiulį vaizdų ir norų gaisrą, kurio jokiu būdu žemėj negalima užgesinti.

Moteris — feja ir angelas

Tose vaizduotės svajonėse nemaža vietos tenka moteriai, kurią romantikas nori dieviškai garbinti. Bet ji ne daug ką turi bendro su žemės moterim. Ji pusiau feja, pusiau angelas, pusiau žmogus, kuri savo meile turėtų čia nuraminti besiblaškantį maištininką, čia naujų jausmų sukelti. Nors René neturi tokios pasakų fejos, kurios ilgisi, bet jis turi labai mylimą seserį. Ji beveik atstoja mylimąją ir turi tikrai romantiškos moters ypatybes.

„Amelija buvo gavusi iš gamtos kažin ką dieviško — sako René; jos siela turėjo tą pačią nekaltą graciją, kaip ir jos kūnas; jos prote nebuvo

nieko kito, kaip tik malonumas ir šiek tiek svajingumao; sakytum, kad jos širdis, mintis ir balsas alsavo sutartinai; iš moters ji buvo paveldėjusi drovumą ir meilę, o iš angelo — skaistybę ir melodingumą".

Prancūzų romantiško sielvartininko pirmataku dar pasirodo René, kai jis perdėtai, egzaltuotai reiškia savo jausmus — su ašaromis, dūsavimais, šūksniais, nualpimais, su patetiškomis frazėmis: Egzaltacija

„Pragaras mane sugundė iki minties persiverti durklu krūtinę bažnyčioj ir supinti paskutiniuosius savo atodūsius su įžadais, kurie išplėšė man seserį".

Pagaliau sielvartininkiškai romantiškas yra „René" ir autobiografiniais bruožais. Tai paties Šatobriano ir jo sesers Liucilės gili broliška meilė, svajinga jaunystė, vienatvė, poetiniai palinkimai, kelionė į Šiaurės Ameriką, melancholija ir nuobodulis. Autobiografiški bruožai

Nors „René" epizodas atrodo romantiškas, tačiau pats Šatobrianas sakosi turėjęs priešingų tikslų; būtent, jis norėjęs įspėti dėl to pavojaus, kuris gresia jaunuoliams dėl perdėto svajingumo ir jautrumo kultūros ir moterų įtakoje. Jis sakosi šiuo epizodu norįs kovoti prieš tai: Antiromantizmas

„Be to, autorius čia puola, — sako Šatobrianas, — tą mūsų laikų jaunuolių ypatingą ydą, kuri veda tiesiog į savižudystę. Ir tai J. J. Rousseau pirmas įvedė pas mus taip pragaištingus ir nuodėmingus svajojimus. Atsiskirdamas nuo žmonių, atsiduodamas savo svajonėms, jis davė progą jaunuolių miniai manyti, kad yra gražu taip leistis į gyvenimo bangas. O paskui „Wertherio" romanas išplėtojo tų nuodų sėklą".

Nežiūrint autoriaus intencijų ir formalaus pasmerkimo, René yra prototipas tų sielvartininkų, kurie atsirado vėliau stambesniųjų prancūzų romantikų — A. de Miuse (Musset), A. de Vinji (Vigny), V. Hugo kūryboj. Ją veikė taip pat ir Baironas.

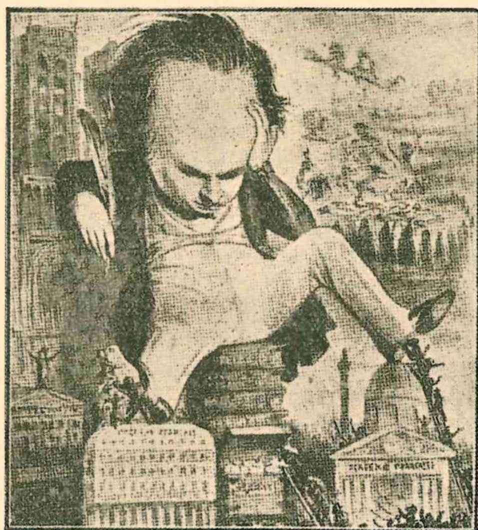
Šatobriano pasakojimas netektų pusės grožio, jei ne jo stiliaus turtingumas ir įvairumas. Tiesa, „René" stilius mažiau egzotiškas, intelektualesnis negu „Atalos". Vaizdai palyginimams dažniau imami iš civilizuoto gyvenimo. Gaunamas įspūdis nėra ryškiai precizuotas, bet miglotas, kad paskatintų skaitytoją svajoti, susimąstyti, nuklysti į tolius, į begalybę. Palyginimai iš civilizacijos

Siekdamas parodyti herojaus kontrastingus troškimus, jų didumą ir neramumą, autorius griebiasi antitezių. Antai apie seserį vienuolyne prie jūros, pačiam René naktį per audrą sėdant į laivą, rašoma: Antitezės

„Ar tu, mano Amelija, parkritusi prie krucifikso kojų, meldei audrų Dievą nepaliesti tavo nelaimingo brolio? Audra ant vandenų, ramybė tavo atsiskyrime; žmonės sudaužomi povandeninių uolų, prie pakojų prieglobsties, kurios niekas negali sudrumsti; begalybė antroj pusėj celės mūro — laivų blaškomi žibintai, vienuolyno nejudamas švyturys; jūreivio likimo netikrybė, vestalė pažįstanti vienoj dienoj visas ateities gyvenimo dienas; o iš kitos pusės vėl tokia siela, kaip tavoji, Amelija, audringa, kaip okeanas, baisesnė jūros katastrofa negu jūrininko — visas šitas paveikslas yra dar giliai įbrėžtas mano atminty".

Pagalvoti. — Kaip kentėjimai yra paveikę Šaktą ir René (pagal „Atalą" ir „René")? Romantiškoji religija pagal „René" ir „Atalą".

2. Hugo

V. Hugo karikatūra: viena koja ant Akademijos, antra ant teatro, atsirėmęs į Katedrą, o dešinėj jo fantazijoj skraido raganos su šluotomis ir kt.

a) Gyvenimas (1802—1885). — Šatobrianas pramynė romantizmui kelius, o į gyvenimą jį išvedė Hugò. Hugo buvo kovos žmogus. Šatobrianas, atėjęs į pasaulį, išgirdo okeano bangas ošiant, Viktoras Hugo — karo trimitus. Jis gimė ir augo Napoleono karų laikais. Jo tėvas, Napoleono karininkas, paskui generolas ir grafas, lydėjo Juozapą Bonapartą Ispanijon. Ten ir jaunučiui sūnui teko buvoti. Generolas nori, kad būtų teisininkas ar inžinierius, tačiau šis linksta į literatūrą. Jam pritaria tik motina. Sūnus jos neapvilia, jaunas parodo nemenką talentą. 17 metų jau gauna Tulūzos akademijos premiją; po 3 metų visuomenė nuoširdžiai priima jo „Odžių" rinkinį, o karalius Liudvikas XVIII skiria jam nedidelę pensiją.

Romantikų vadas

Į romantikų vadus V. Hugo prasiskina kelią 1827 m. su „Kromvelio" dramos prakalba, kur išdėsto romantikų idėjas. Bet ypačiai jo vardas iškyla 1830 m., kada „Comédie Française"

suvaidina jo romantinę „Hernani“ dramą. Pirmasis jos vaidinimas tai tikra kova tarp klasicizmo šalininkų ir romantikų, Hugo buvo susirinkęs keletą šimtų savo šalininkų iš viso Paryžiaus. Jie plojo, priešai švilpė ir šūkavo; publika didelės dalies negalėjo nė girdėti.

Lyrika, romanai, audringai vaidinamos dramos buvo lyg per siauras veikimo plotas karingam Hugo temperamentui. Jam rodės, kad poetas turi būti pranašas, magas, visuomenės vadas, kurio pareigas tuo laiku ėjo Lamartinas. Todėl Liudviko-Pilypo laikais vis labiau domisi politika. 1851 m. V. Hugo nori pasipriešinti respublikos prezidento Napoleono III perversmui, bet greit pats priverstas bėgti iš Prancūzijos. Politikas

V. Hugo negrįžta į tėvynę, savo noru likdamas tremtinys. Ilgiausiai gyvena Guernesey saloj. Lyg erelis vienišas ant savo uolos, jis leidžia dienas tarp dangaus ir audringosios jūros. Iš čia satyromis, lyg žaibais, plaka Napoleoną III („Châtiments“ — Bausmės), rašo lyrikos, didelį „Misérables“ romaną ir trumpas „Amžių Legendos“ poemas. Tremtinys

Napoleonui III pralaimėjus ties Sedanu, Hugo tuoj grįžta į Paryžių; kad ir senas, stoja Paryžiaus nuo Prūsų ginti. Ligi pat gyvenimo galo jis nenustoja rašęs, gailėjęsis vargšų ir skriaudžiamųjų, grasinęs despotams, puolęs Bažnyčios ir jos galvos.

Žmogus, norėjęs būti pranašu, mirė 1885 m. Jo laidotuvės buvo daugiau kaip karališkos.

b) D r a m a t u r g a s. — Kovodamas dėl romantinių idealų, V. Hugo daugiausia jėgų išeikvojo dramoms. Bet jis nei žmogaus dvasios gerai nepažino, nei objektyviai neįstengė dalyko vaizduoti. Dėl to jo dramų žmonės neatrodo realūs, tik fantazijos padariniai, vienas prieš kitą didžiausiais kontrastais sudėlioti: aristokratai, karaliai, plėšikai, gražuolės. Bet jo fantazija prikrauja kalnus netikėtų dalykų, nežinomų iksų, igrekų, zetų, puošnių rūmų ir paslaptingų rūsių, o viską nustelbia lyrizmas, žodžio muzika. Romantiška drama

Labiausiai Hugo išgarsino „Hernani“ drama, suvaidinusi tokią rolę prancūzų romantizmo istorijoj, kaip Kornelio „Sidas“ klasikoj.

„Hernani“ dramos siužetas iš ispanų gyvenimo. Plėšikas Hernani myli aukštos kilmės našlaitę doną Sol. Jis nori pagrobti ją iš jos dėdės rūmų. Bet dėdė merginą taip pat myli. Hernani ir jo mylimajai pabėgti sutrukdo Hernani

jaunasis ispanų karalius Karolis, kuris taip pat myli doną Sol. Hernani karaliui dabar dvejopas priešas.

Kartą Karolis apsupa plėšikus, Hernani persirengia maldininku ir pasibeldžia į Gomez pilį tuo laiku, kai senis ruošiasi eiti į bažnyčią susituokti su dona Sol. Žilagalvis slepia svečią plėšiką nuo Karolio, nors ir mato, kad jis su dona Sol mylisi. Neišgavęs Hernani, karalius pasiima įkaitu doną Sol; plėšikas ir senis, abudu konkurentai, prisiekia pirma keršyti Karoliui, o paskui atsiskaityti tarp savęs. Hernani duoda savo konkurentui ragą; kada jis išgirs rago garsą, bus ženklas, kad Hernani turi mirti.

Per vokiečių imperatoriaus rinkimus sankalbininkų būry Hernani ištraukia burtą tuoj nužudyti Karolį. Sudunda trys patrankos šūviai, skelbdami, kad Karolis išrinktas vokiečių imperatorium Karoliu V. Prieš imperatorių plėšikas Hernani jau nedrįsta pakelti rankos, o Karolis V jam dovanoja bausmę, grąžina iš jo tėvo atimtas teises, titulą ir atiduoda doną Sol.

Vestuvių vakaras. Svečiai išsiskirstė. Muzika nutilo. Miestas užmigo. Ties balkonu žvaigždės mirga. Hernani ir dona Sol džiaugiasi laime. Jų dialogai alsuoja meilės kilnybe. Bet suskamba žodžiuose melancholija, lyg pirma paslėpta mirties nuojauta. Liūdnai sugaudžia ragas. Hernani turi mirti. Nusinuodija. Juo paseka ir dona Sol.

Vinji ir Miuse yra geresnių dramų parašę už „Hernani". Ją minime daugiau kaip lemiamą prancūzų romantikų laimėjimą. Pats Hugo taip pat geresnis lyrikas kaip dramininkas.

c) L y r i k a s. — V. Hugo lyrikoj stipriai atsispindėjo ne tik jo religiniai, filosofiniai, politiniai įsitikinimai ir paties jausmai, bet beveik visa, ką jis matė ir girdėjo. Jam, kaip didžiuliam orkestrui, tinka visi motyvai. Visi daiktai ir jų ypatybės tinka poetinėmis priemonėmis.

Hugo nuostabi, nuolat budinti ir turtėjanti vaizduotė mažą menkniekį, nereikšmingą įvykį padaro reikšmingu dalyku, papuošia gausiais vaizdais. Jo idėjos ne labai originalios, dažnai net banalios, plokščios; bet turtingos, lanksčios vaizduotės išpuoštos šimtaspalviais įvaizdžiais.

Gyvi ir įvairūs vaizdai, lankstus, sklandus, miklus eiliavimas pirmiausia sužavi akį ir ausį. Bet jausmas dažnai negilus, kaip ir mintis.

Nuoširdžiausia ir giliausia Hugo poezijoje yra vaikų meilė ir neapykanta Napoleonui III.

Vaikų meilė

Vaikai, jūs esat aušra, o mano siela — pieva,
Kuri maloniausiais žiedais iškvipina savo kvėpavimą,
kai alsuojat jūs jį.

Mano siela yra miškas, kurio lapuotos šakos
Dėl jūsų prisipildo saldžių šlamėjimų
ir aukso spindulių.

Jūsų gražiosios akys, pilnos begalinių švelnumų,
Jūsų mažos kojytės, linksmos ir palaimintos,
dar pikto nepadarė.

Niekad jaunutės jūsų pėdos nepalietė dar mūsų purvo,
Šventoji galvele! šviesplauki gražus angele
su aukso aureole!..

Viešpatie, leiski man ir tiems, kuriuos myliu,
broliams, giminėms, draugams, net mano priešams,
triumfuojantiems piktybėj,

Niekada nematyti, Viešpatie, vasaros be raudonų gėlių,
Narvelio be paukštelių, avilio be bičių,
namo be vaikų.

Kada mylimiausia Hugo duktė Leopoldina, vos ištekėjusi, nuskendo drauge su vyru, kuris ją gelbėjo, Hugo džiaugsmas vaikais pavirto nuoširdžiu liūdesiu. Skausmo valandose poetas grįžta į praeitį: jis atsimena ir apdainuoja Leopoldiną mažutę, kada jos seselė buvo visai trupinėlis. Prisimena džiaugsmą, kuris srovendavo į jį, kai rytais ji bėgiodavo po rasą — tyli, bijodama pažadinti tėvą, o tėvas nedrįsdavo praverti lango, kad ji nenuskristų ir jos brolių juokas nenutiltų. „Ar gerai ar prastai ji būdavo sušukuota, ar mano širdis būdavo linksma ar liūdna, aš visada ja grožėdavaus. Tai buvo mano feja, maloni mano akių šviesa“, dainuoja poetas. Jis prisimena laukęs kas rytą jos apsilankant kaip saulės spindulio: ji pasakydavo labas rytas, pavartydavo jo popierius, kai ką ten paraizgydavo, ir poeto darbas lengvėdavo. „Kada ji man sakydavo: „Mano tėte“, mano visa širdis sušukdavo: „Mano Dieve!“ Kada Leopoldinos netekus, maištingas skausmas aprimsta, iš Hugo krūtinės prasiveržia gili rezignacijos lyrika: Liūdesys

Dabar, mano Dieve, kai sulaukiau tos tamsios ramybės ir nuo šiol galiu savo akimis matyti tą akmenį, kur ji, žinau, ilsisi pavėsy amžinai;

dabar sujaudintas tų dieviškų vaizdų, klonių, miškų, slėnių, sidabrinės upės, matydamas savo menkybę ir Tavo stebuklus, aš nulenkiu savo protą prieš begalybę;

dabar aš ateinu į Tave, Viešpatie, Tėve, kurį reikia tikėti; nurimęs aš atnešu Tau skeveldrėles tos širdies, kur pilna Tavo garbės ir kurią sudaužei;

aš ateinu į Tave, Viešpatie, išpažindamas, kad esi geras, gailestingas, nuolankus ir malonus, Gyvasai Dieve. Sutinku, kad Tu vienas žinai, ką darai, ir kad žmogus — ne kas kitas, kaip nendrė drebanti nuo vėjo...

Karingas prancūzų romantizmas. Vadas — V. Hugo. Vėliavoje: „Kas negražu — yra gražu".

Ant kelių klūpodamas, sutinku, Aukščiausias Tėve, kad Tu vienas turi begalybę, realybę, absoliutą; aš sutinku, jog gera ir teisinga, kad mano širdis buvo sukruvinta, nes Dievas to norėjo.

Satyra

Gilus yra Hugo ir neapykantos jausmas, kurį sužadina Napoleono III neteisėti veiksmai ir kurį sustiprina tremtinio vienuma. Tos neapykantos ir paniekos prisisunkęs visas satyrų rinkinys „Les Châtiments". Ten gelianti, nuodinga tulžis žybčioja tokiais stipriais vaizdais, kad dažnai Volterio satyros atrodo vaikiškos. Ypačiai galingais epiškais vaizdais sukurta didžiausia satyra „Expiation" (Kaltės išpirkimas).

Romanai

d) E p i k a s. — Hugo epinė kūryba dvejopa: romanai ir trumpos poemos, pavadintos bendru „Amžių Legendos" vardu. Geriausi romanai — „Skurdžiai" (Les Misérables) ir „Paryžiaus Dievo Motinos Katedra" (Notre-Dame de Paris). Antrasai romantiškiausias. Jame Hugo mažiau domisi fabula, daugiau vidurinių amžių pabaigos Paryžiumi, kurį vaizdingai aprašo. Visas tas judąs margas skruzdėlynas spiečiasi apie katedrą, kuri romane vaidina lyg gyvo veikėjo rolę. Čia iškeliamas romantikų mėgstamas aistrų fatališkas galingumas, herojų individualizmas, minia, paslaptingi urvai ir kalėjimai, aristokratų ir miesto padugnių kontrastai.

Už romanus V. Hugo geriau nusisekė poemos „Amžių Legendoj". Čia poetas rodo žmonių dvasios evoliuciją, žmogaus kilimą iš amžių glūdumos į šviesą, į žmoniškumą. Galingos vaizduotės atgaivinti daiktai ir gyviai, sukurti grandioziški (dažnai grotestiški) paveikslai čia yra puikiai suderinti, sukomponuoti, pasigaunant stiprių antitezių, gradicijos. Pirmoji „Amžių Legendos" knyga galima laikyti V. Hugo šedevru. Poemos

*

Šalia Šatobriano ir Hugo prancūzų romantizmui svarbūs A. Lamartinas (1790—1869), geriausiai pasirodęs lyrikoj, Alfredas de Vinji (Vigny, 1797—1863), beletristas, aristokratiškos dvasios poetas, moteris Žorž Zand (George Sand, 1804—1876), produktinga beletristikė, lietusi socialines idėjas, labai gražiai aprašiusi kaimo gyvenimą, pagaliau neramus, ironiškas, aistringas Alfredas de Miuse (de Musset, 1810—1857), lyrikas, dramininkas, beletristas.

IV. ITALŲ ROMANTIZMAS

Nuo kiekvieno tavo džiaugsmo žemė
pralinksmėja su tavim *Mandzoni*

Atsineštinis romantizmas

Romantizmas italams atėjo iš svetur — Prancūzijos, Anglijos, Vokietijos. Naujoji srovė Apeninų pusiasaly daug ko pasiekė ir iš savo pirmatakų, iš senojo klasicizmo. Tačiau, kaip literatūros apraiška, italų romantizmas kovojo prieš to meto surambėjusį pseudoklasicizmą.

Aleksandras Mandzoni

Politinis

Greit italų romantizmas gavo politinio atspalvio — norėjo kelti, išvaduoti tautą, kuri buvo tada Austrų skriaudžiama. Tokiu būdu, išpančiodamas meną iš dėsnių, romantizmas stengėsi sykiu ir šviesti, auklėti tautą.

Šiaip italų romantizmas yra klasiškiausias, daugiausia senųjų palikimu pasinaudojęs, nekaip kitose šalyse. Jei jo idėjos yra naujųjų laikų padaras, tai forma labai dažnai primena graikų, romėnų ir italų didžiuosius klasikus.

Italų romantizmo vadas buvo Aleksandras Mandzoni (Manzoni), o geriausias poetas Jokūbas Leopardi.

1. Mandzoni (1775—1873)

a) Gyvenimas. — Jo ilgas amžius slinko ramiai, kaip ramaus būdo buvo ir pats rašytojas. Gimęs Milane, jaunumėj jis pasidavė prancūzų „šviečiamojo amžiaus" idėjoms, virto laisvamaniu. Apsigyvenęs Paryžiuj, jis vedė protestantę, kuri perėjo

į katalikybę ir vyrui padėjo grįžti į tikėjimą. Savo kūriniais Mandzoni iškilo į italų romantizmo vadus, nors pats tos garbės ir nesiekė. Mirė jis senas, pragyvenęs visus savo draugus ir pažįstamus, sulaukęs trokštos išsivadavusios ir susijungusios Italijos. Mirusio jo visa tauta liūdėjo.

b) L y r i k a. — Mandzoni kūryba ėjo trimis keliais: lyrikos, dramos ir romano. Stipriausias jis lyrikoj ir romane.

Lyrikoj žinomi jo penki „Šventieji himnai". Juose poetas kalba apie atsikėlimą, apie Marijos vardą, apie Kristaus gimimą, kančią, apie Šv. Dvasios atsiuntimą. Visur jausti paprastumas, jausmo gilumas ir eilių harmoningumas. Religinė

Mandzoni vardą labiausiai išgarsino „Penktoji gegužės". Šita odė buvo parašyta Napoleono mirties proga ir yra vienas gražiausių kūrinių, Prancūzijos imperatoriaus įkvėptų. Poetas bendrais bruožais čia prisimena to herojaus būtį, piešia šviesius ir tamsius jo paveikslus ir tiki, kad šį retą žmogų sunkiose paskutinėse dienose išgelbėjo tikėjimas. „Penktosios gegužės" pasisekimas buvo didelis: į vokiečių kalbą ją išvertė pas Goethe, Prancūzijoj ja pasekė Lamartinas, visi užsidegę ją skaitė ir gėrėjosi.

c) R o m a n a s. — Didžiausias Mandzoni kūrinys yra istorinis romanas „Sužieduotiniai".

Šito romano turinys labai paprastas. Čia pasakojama apie du jaunuolius — Rencą ir Liuciją. Juodu mylisi, bet jų vestuvėms skersai kelio atsistoja don Rodrigas, galingas tos apylinkės žmogus. Po įvairių kliūčių, kurios buvo išskyrusios jaunuosius, juodu vėl laimingai susitinka ir susituokia. Turinys

Romanas pilnas gražiausio humoro, gyvų charakterių, gamtos vaizdų. Autorius vengia vaizduoti meilę, nors ji ir glūdi intrigos pagrinde: Mandzoni teisinasi, jog, esą, ir taip apie meilę kalbama šešis šimtus sykių daugiau, nekaip jos reikia žmonių giminei palaikyti.

Mandzoni įtaka pasiliko tik Italijos ribose. Savo tautiečiams jis buvo romantizmo vadas, sukėlęs ištisą eilę sekėjų. Jo raštai italų tarpe labai išplitę. „Italijoj mėgstamiausia knyga po „Dieviškosios Komedijos" . . . yra kukli ir jaudinanti „Sužieduotinių" istorija" (Briuselio un-to prof. G. Charlier). Mandzoni reikšmė

2. Leopardi (1798—1837)

a) A s m u o. — Gimęs Rekanatyje, jis gamtos buvo apdovanotas nepaprastu protu ir jausmo gilumu, bet jo gyvenimas praėjo labai nelaimingai. Jį apima didžiausias noras viską žinoti, Gabus

Ligotas

Nusivylėlis

viską suprasti. Šeimoj nerasdamas sau reikalingo švelnumo, jis pasineria į knygas, įsigyja daugybę žinių. To atkaklaus, neprižiūrimo darbo rezultatai jam buvo baisiai skaudūs — Leopardi tapo labai nervingas, kuprotas. Dabar jisai pamatė, kad gyventi jam bus sunku, skaudu, kad nėra ko ieškoti laimės ir meilės, kurios jis taip troško. Čia dar jam dienas nuodijo nesutikimai namie. Prisidėjusi akių liga jam atėmė paskutinį malonumą — Leopardi negalėjo skaityti. Pagaliau jis pasitraukė iš namų, keliavo iš vienos vietos į kitą. Jis ir mirė pas savo draugą Neapoly, kur praleido paskutinius savo metus.

Leopardi

b) Lyrika. — Leopardi lyrika vadinama „Canti". Šiose „Giesmėse" galima atsekti visa poeto pesimizmo evoliucija, visa jo sielos istorija. Iš pradžių jo eilėse dar aptinkam vilties, entuziazmo, kai kalba apie tėvynę, apie grožį. Paskui jis prieina prie nusivylimo, tampa „pasaulio skausmo" ir nebūties dainium.

Patriotinių jo eilėraščių yra trys, garsiausias — „Italijai". Čia poetas skundžiasi savo tėvynės sumenkėjimu, verkia dėl likimo italų, mirusių tarnaujant savo šalies priešams, prisimena garbingus senovės pavyzdžius:

O mano tėvyne, matau mūsų protėvių
Mūrus ir arkas, ir kolonas,
Ir paveikslus, ir nykius bokštus,
Bet nematau garbės,
Nematau laurų ir kardo
Mūsų senolių. Stovi tu beginklė
Su apnuoginta kakta ir krūtine.
O varge, kokios žaizdos,
Kokia pamėlus, kraujuota...
Aš šaukiu dangui
Ir žemei: sakykit, sakykit,
Kas ją tokią padarė? Ir didžiausia piktybė,
Kad surakino jos kojas ir rankas,
Taip jog sutaršytais ir nepridengtais plaukais

Žemėje sėdi apleista ir nusiminus,
Tarp kelių paslėpusi veidą
Ir verkia.
Verki, mano Italija, nes yra dėl ko.
Tu gimei laimėj ir nelaimėj
Tautoms nugalėti.

Anksti netekęs tikėjimo, dažnai skausme nusiraminimo jis ieško gamtoje. Bet daugiausia gamta jam yra ne gera motina, bet skaudi pamotė, kuri savo vaikus kankina badu, šalčiu, vulkanų išsiveržimais, žemės drebėjimais ir potvyniais. Ji neduoda žmogui laimės, tik kentėjimą. Gamtos lyrika

„Po audros" eilėrašty Leopardi pasakoja, kaip vėtra praėjo; girdėti paukšteliai čiulbant; ant kelio išbėga višta ir karkina; kalnuose pasirodo žydras dangus; iš slėnio kyla šviesūs dūmai; kiekvienas pralinksmėja; moteriškė nešasi lietaus vandens; žolelė pajaunėja; grįžta saulė ir šypsosi aukštumoje; toli pasigirsta skambutis; keleivis vėl leidžiasi į kelią. Tokia yra pirmoji eilėraščio dalis. Tai gyva idilė — ore viskas jauku, ramu, švelnu. Bet poetas šiuo vaizdu nesitenkina ir prie gražių gamtos įspūdžių prisieja liūdnus apmąstymus: esą, dabartinis džiaugsmas yra tik praėjusios baimės vaisius. Taip pat ir trumpi malonumų mirksniai yra tik menkas protarpis tarp skausmų, kuriuos gamta plačiai išskleidė. Iš visų skausmų išvaduos mirtis. Skausmo motyvas

Leopardžiui mirtis atneša visišką nebūtį. Kaip žmogus prie tos nebūties, prie didžiulės prarajos, bėga, poetas atvaizdavo „Naktinėj Azijos klajojančio piemens dainoj": Nebūties lyrika

Žilas ligotas senelis,
Pusnuogis ir basas
Su sunkia našta ant strėnų
Per kalnus ir slėnius,
Per aštrius akmenis, smėlynus ir krūmus,
Per vėją, audrą, kai svilina karščiai
Ar šalčiai užeina, —
Jis bėga keliu, bėga, šniokštuoja,
Brenda per upes, per liūnus,
Sukniumba, pakyla, vis labiau skuba,
Jis nepasilsi, neatsigauna jo kūnas,
Jis sudraskytas, kraujuotas; pagaliau pribėga,
Tenai, kur vedė jį kelias ir jėgos:
Šiurpią, didžiulę
Bedugnę, į kurią krisdams viską užmiršta.
Skaistusis mėnuli, —
Toks mūsų mirtingas gyvenimas.

Eilėraštis baigiasi tokia liūdna išvada:

Gimstančiam pražūtinga jo gimtoji diena.

Leopardžio lyrika paprasta, natūrali. Jei patriotiniuos jo eilėraščiuos dar yra kiek patoso, tai vėliau jo nė pėdsakų nelieka.

V. RUSŲ ROMANTIZMAS

Aš daugiau jau nieko nebelaukiu,
Praeities gailėtis nebegaliu;
Vien tik laisvė ir ramumas traukia;
Noriu tik užmigt miegu giliu...
Lermontovas

Politinės sąlygos

19 amžiaus pradžioj rusai gyvai domis užsieninėmis idėjomis. Kovos su Napoleonu sustiprino tautinę sąmonę. Metai, kuriuos kariuomenė praleido užsieniuos bevydama Napoleoną, buvo dar geresnė proga užsienio gyvenimui pažinti. Aktingesnieji inteligentai, daugiausia karininkų tarpe, subruzda, reikalaudami politinės laisvės, kurdami slaptas organizacijas. 1825 m. gruodžio mėn. (dėl to vadinami „dekabristais") mėgina sukilti. Sukilimas žiauriai nuslopinamas. Įsigali Nikalojaus I absoliutizmas. Vieni traukias iš visuomeninio darbo ir skendėja savyje, abstrakcijose, kiti bent žodžiais skundžias, bruzda, treti bėga iš savo krašto.

Šitokioj dirvoj auga iš užsienių atneštoji romantizmo sėkla. Geriausių vaisių ji duoda 19 amžiaus trečiame dešimtmetyje.

Sentimentalus romantizmas

Sentimentalaus romantizmo ryškiausias skleidėjas yra Karamzino mokinys, talentingas vertėjas Vasilijus Žukovskis (1783—1853), kuriam geriausias žemėj dalykas yra sapnuoti; geriausias bičiulis — fantazija, o protas — visų džiaugsmų budelis.

Vokiečių įtakoj plito ir romantinė filosofija. Daug galingiau literatūroj reiškiasi baironiškas individualizmas.

Realistinė kryptis

Rusų romantikai vis dėlto visą laiką stovėjo arčiau gyvenimo kaip vokiečiai, nebuvo tokie karšti individualistai kaip Baironas. Giliau šaknis rusuose įleidžia arčiau realizmo besilaikąs istorinis romantizmas, kuris ieško savo „tautos dvasios", gilinas į praeitį ir ją idealizuoja. Skotui, Hugo, Vinji ir kitų istoriniams romanams ir dramoms rusuose gražiai sekas. Į realistinę kryptį palinko Puškinas, iš dalies ir Lermontovas.

1. Puškinas (1799—1837)

Rusų romantinės ir iš viso naujosios literatūros kūrėjas yra Aleksandras Puškinas, gimęs Maskvoj, bet jo motina buvo

afrikiečių kilimo. Jau 15 metų būdamas Puškinas gavo poeto vardą. Už savo viršininko neklausymą, už epigramas prieš valdžios žmones buvo ne tik iš tarnybos atleistas, bet ištremtas į tėviškę ir pavestas griežtai policijos ir vienuolyno viršininko globai. Kai jis pasižadėjo su slaptomis organizacijomis nesidėti ir nieko „kenksmingo" nerašyti, Nikalojus jo pasigailėjo, leido gyventi Maskvoje ir pasiėmė pats su žandarų viršininku jo raštus cenzūruoti.

Savo eiliuotiniu „Ruslano ir Liudmilos" pasakojimu (1820), kaip, žaibams sužaibavus, perkūnui sutratėjus, po vestuvių puotos pirmąją naktį burtininkas išvogė jaunąją, — Puškinas atidarė vartus į romantiškų burtų ir pasakų pasaulį. Kaip tikras romantikas, Puškinas ir paskui domis liaudies dainomis, padavimais, stilizuoja liaudies pasakas (Caras Saltanas, Žuvininkas ir žuvelė ir kt.).

Aleksandras Puškinas

Su Baironu jis skaudžiai skundžias gyvenimu, savo pirmuose pasakojimuose rodo herojus, kurie bėga iš to gyvenimo, negalėdami jo pakelti („Kaukazo belaisvis"). Bet jau tą patį trečią dešimtmetį „Čaild Haroldo" autorių vadina beviltiško egoizmo poetu. Savo romantizmą grakščiai sujungia su realizmu ir per 9 metus parašo populiariausią savo romaną, vardu „Eugenijus Onieginas", kuris rusų literatūroj pradeda naują epochą.

„Eugenijaus Oniegino" romane eilėmis vaizduojamas 19 amžiaus pradžios rusų gyvenimas. Čia abidvi sostinės; bajorai, aristokratai ir liaudies kertelė; įvairių įsitikinimų atstovai: Tatjana Larinaitė — giliai tikinti rusė, bet su prancūzišku romanu rankoj ir prancūziškai, kaip Ruso herojai, laiškus rašanti; tai sentimentalizmo atstovė; čia Lenskis — svajingas, elegiškas, filosofuojąs (kaip „18 metų filosofas") romantikas; Onieginas — baironiškas sielvartininkas. „Eugenijus Onieginas"

Iš mažens be darbo, išpaikintas, nieko neišmokęs, energijos neįsigijęs — Onieginas yra tikras miestiškas pusinteligentis. Išdidus, lengvapė-

diškai kitus pasmerkia, o pats nieko nepadaro. Net jei pradeda skaityti ar rašyti, greit viskas nusibosta, ir meta. Bet Onieginas tikras galantiškas kavalierius, salonų liūtas tarp moterų. Jo ne tik drabužis madai pritaikytas, bet ir širdis. Jis moka dideliu nusidėjėliu, kenčiančiu dėtis, moterų širdis graudinti, bet nenori nė su viena pastoviam gyvenimui susirišti. Greit „persivalgęs" tokio miestiško gyvenimo beldžiasi į provinciją. Pakliūva į Larinų šeimą, gyvenančią užkampėje, dvare.

Tatjana jį pamilsta. Bet jis šaltas. Baliuj jis ima flirtuoti su jos seserim Olga, jo bičiulio Lenskio mylimąja. Dvikovis. Lenskis žūsta, o Onieginas, vėl nepatenkintas, keliauja. Kai po kelerių metų sugrįžta, randa Tatjaną ištekėjusią. Jis peršas dabar jai su savo meile, bet Tatjana lieka ištikima vyrui, nors ir nenustojo mylėjus Oniegino.

Su Onieginu prasideda rusų literatūroj panašių dvarininkų paveikslų visa eilė; jie iš mažens be darbo, be valios, gyvenimo „persivalgę", dirbti nepajėgią ir nesugebą, nors ir gerų norų, bet savo jėgų nemoką sunaudoti, dėl to patys savim nepatenkinti. Šitas tipas ryškės ypačiai Turgenevo laikais ir gaus „atliekamo žmogaus" vardą.

Romano stilius it žaislas. Prastutė kompozicija, išdailintos smulkmenos. Nei ilgų aprašymų, nei pastangų dvasią analizuoti, nei pamokymų. Griežtai trumpos, kartais vieno epiteto charakteristikos, gamtos ir gyvenimo ryškūs paveikslai, sąmojingi aforizmai — viskas gyva, stipra, sklandu. Tik tik pastebima lyrika dvelkia per visą romaną.

„Kapitono duktė"

Dar labiau į realizmą Puškinas palinko istorine „Kapitono dukters" apysaka (1836); tolimo Orienburgo taikos gyvenimą ir Pugačiovo sukilimą joje vaizduoja švelniai, kaip vėliau L. Tolstojus, kuris „Kapitono dukterį" ir laikė geriausiu Puškino kūriniu.

Mėgino Puškinas ir istorinę ir charakterių dramą („Borisas Godunovas" ir „Šykštusis riteris").

Lyrika

Puškino lyrika — meilės, gamtos, į pabaigą patriotinė ir religinė, bet daugiausia meilės — rodo nuoširdų, nors negilų jausmą; paprastą, bet lanksčią formą, kurioj pinasi tapybiniai ir muzikaliniai įspūdžiai, susilieja dainos melodija ir reiškiamo jausmo nuotaika. Įsigyventi įvairiose formose — romanse, sonete, elegijoj, satyroj, epigramoj — Puškinas buvo tikras menininkas.

Puškinas buvo rusų literatūrai tikras amžiaus vadas, sugebėjęs sutelkti savyje visas literatūros sroves ir visuomeninio gyvenimo idėjas ir mokėjęs jas meniškai išreikšti. „Jis buvo amžiaus sūnus, pasak to meto kritiko Bielinskio, ėjo su savo tėvyne koja į koją ir atstovavo jos dvasinei raidai". Puškinu remiasi ir save jo mokiniais laiko rusų realistai.

Savo gabumus neilgai begavo rodyti. 1837 m. dvikovy buvo nukautas.

2. Lermontovas (1814—1841)

Kai Puškinas krito dvikovy, pasirodė eilėraštis, kuris rūsčiai kaltino apie sostą stovinčią godžią minią, genijaus ir garbės budelius. Jo autorius buvo karininkas Mykolas Lermontovas, gimęs Maskvoj, bet škotų kilimo, jausmingas, nerandąs harmonijos tarp gyvenimo ir idealo, tikra baironiška figūra. Už tą eilėraštį jis buvo išsiųstas į Kaukazą.

Laisvės ir kovos trokštąs poetas pamilo ir atvaizdavo didingus Kaukazo kalnus ir jų puikius gyventojus, kurie iš paskutiniųjų gynė savo laisvę. 1840 m. pabaigtame eiliuotiniame pasakojime „Mcyri" rusų vienuolyne auginamas čerkesų vaikas vieno tetrokšta — savo tėvynės išdidžius kalnus pamatyti. Audringą naktį jis pabėgo. Kaip apsvaigęs bėgiojo po mišką, gainiojos su žaibais, pagaliau pailso, išseko. Jį mirštantį rado ir sugrąžino atgal į vienuolyną. Mirdamas su džiaugsmu pasisako slaugančiam vienuoliui, kad tomis dienomis jis laisve pagyvenęs.

Lermontovas

Tais pačiais metais išleistas ir jo viso gyvenimo kūrinys, pradėta ar ne nuo 16 metų „Demono" poema. Jo demonas visai ne toks kaip Goethės ar Miltono. „Demonas"

Ir jis kovojo ir keršijo Dievui, bet blogybės daryti jam nubodo, o atsiminimai, ko jis neteko, didina jo kančias. Viena mintis jį guodžia — tai viltis, kad skaisti mergaitė jį pamils ir duos jam naują gyvenimą. Ir Demonas sekioja Tamarą. Ieško jos širdyje sau meilės ir užuojautos. Tamara gailis jo. Už jos meilę Demonas nuoširdžiai prisiekia atsižadąs keršto ir susitaikinsiąs su Dievu. Bet jo širdyje trūksta visuotinės meilės, kuri žmogų atgaivintų, jis tik save myli, ir dėl to, kai Tamara miršta, Demonas vėl klajoja po pasaulį vienišas, be paguodos, be meilės.

Pagaliau tais pačiais metais jis meta paniekos žodžius savo laikų visuomenei „Mūsų dienų herojaus" romane, pirmam iš viso rusų psichologiniam romane.

Tas herojus Pečorinas priklauso į gyvenimo nevykėlių galeriją, kaip ir Onieginas, nors jis ir kitoks. Stiprios valios ir proto, tačiau bejausmis žmogus. Niekam netiki, be jokių idealų, kur pasisuka, kitiems tik ašaras spaudžia ir prakeikimą iš jų pelnos ir kenčia dėl jų.

Pesimizmas

Ir savo epiniuose veikaluose ir lyrikoje Lermontovas nepasitenkinęs dabartimi. Su širdgėla žiūri į jaunuomenę, kuriai vis tiek: gera ar bloga, „kuri bevalė, šiaudadūšė, vergiškai šliaužiojanti prieš jėgos galiūnus". „Ir tvanku daros tėviškėj, širdis prislėgta jaučias, dvasia nuliūdus". Net visas gyvenimas jam atrodo kartais, kaip „kvailas juokas". Jis maldauja audros, tarsi audroje ramybę rastų. O tos jos pasiilgstamos ramybės ir laisvės ilgesys išreiškiamas viena vienintele bure jūros platumoje. Tai jo kūrybos simbolis, kaip Novaliui mėlynoji gėlelė.

Bendras Lermontovo lyrikos pobūdis — melancholija, sielvartas. Tik gamtos prieglobsty, religijoj susiranda paguodos savo kenčiančiai dvasiai. Bet ir tai ne visada. Net gamta, kurios puikius paveikslus Lermontovas piešia, kartais rodos tokia šalta, žmogaus sielvarto neužjaučianti.

Idealizmas

Tolumoj, tik idealuose, jam vaidenas retkarčiais gražesnis gyvenimas, kuriame pilna būtybių kaip vaikai ir angelai. Tik su tokia blankia viltimi žvelgia jis ne į oficialią Rusiją, bet kreipia akis į liaudį. To geresnio gyvenimo siekti, „meilės ir teisybės" mokyti turįs poetas. Jo „galingas žodis" turi „karžygius į kovą uždegti" ir pasklisti po šalį „kaip varpo garsas kuore laimės ar nelaimės dienomis".

Šalia Puškino

Taigi Lermontovas ne žaiste žaidžia poezija kaip Puškinas, bet žodis jam yra priemonė, pasak to meto kritiko Bielinskio, jo idėjoms reikšti. Šalia Puškino, objektingesnio, paprastesnio, su gyvenimu labiau susitaikiusio, ramesnio, visą gyvenimą labiau apimančio ir paspalvinančio jį žaismingu juoku, Lermontovas yra subjektyvesnis, patetiškesnis, tarp gyvenimo ir idealo randąs neperkopiamą prarają, audringesnis, apimąs siauresnį gyvenimo ir literatūros plotą, nudažąs jį skausmingu sielvartu. Niekados, sako, šypsniu nenušvisdavusios Lermontovo akys, nors lūpos ir juoktųs. Tai tikras sielvarto, rusų pavadintos „miatežnaja kručina" poetas.

Iš jo nespėjo iškopti: tik 27 metus teturėdamas, žuvo dvikovyje kaip ir Puškinas.

VI. LENKŲ IR LIETUVIŲ ROMANTIZMAS[1]

Mes juk sukūrėm iš tavo nerimstančio vardo
Raudančią maldą ir griausmą, kur debesius ardo.
Slovackis

Romantizmo srovė ateina iš vokiečių. Lenkus ir lietuvius su ja suveda į pažintį Kazimieras Brodzinskis (1791—1835). Ištikusioje kovoje su pseudoklasikais lemiamą smūgį suduoda A. Mickevičius, 1822 m. išleisdamas savo romantines „balades ir romansus".

Lenkų romantizmas išsiskiria iš kitų tautų ypatingu patriotizmu. Netekę politinės laisvės (1795), lenkai vis dėlto tikėjo Napoleonu: jis išvaduosiąs. Kai Napoleono žvaigždė nusileido, lenkai gaivino viltis, kad Europa juos užstosianti. Literatūra gaivino patriotinį entuziazmą. 1831 m. sukilimas lenkus skaudžiai apvylė: nei patys nebuvo toki stiprūs, nei Europa neskubėjo jų gelbėti. Geriausi patriotai ir intelektualinės jėgos pabėgo į užsienius. Literatūroj įsigali beviltis sielvartas ar miglotas tikėjimas, kad Dievas skyręs lenkams kentėti, kaip nė vienai kitai tautai, nes juos pastatęs savo išrinktaisiais, tačiau juos išvaduosiąs, ir per lenkus ateisianti visoms tautoms laimė. Ši lenkiško romantizmo linkmė vadinama mesianizmu[2]. Politinės sąlygos Mesianizmas

Misijas, ypatingus uždavinius tautų tarpe, skyrė sau ir vokiečiai (Fichtė), ir rusai, ir kitos tautos, bet niekeno literatūra nepaskendo į tokią mesianizmo mistiką kaip lenkų. Mesianistinė literatūra pasiekia viršūnę apie 1840 m. ir išvirsta skausmingomis mistinėmis svajonėmis, sapnais, kentėjimo, ne darbo, garbinimu. Lyrika įsiskverbia į visus žanrus.

---

[1] Vadinama čia lenkų lietuvių literatūra, nes anuo metu nebuvo suprasta ir pajausta, kad kalba yra tautybės požymis. Daukšos giedras balsas nebuvo išgirstas. Ir lietuvis ir lenkas bajoras viešąja laikė lenkų kalbą. Lietuviu save ir Mickevičius vadino, nes iš Lietuvos buvo kilęs, bet vadino save ir lenku, nes lenkiškai kalbėjo, o ir valstybinė hegemonija buvo Lenkijos.

[2] Mesianizmu pavadino lenkų filosofas ir matematikas Hoene-Wronskis.

Šitas romantizmas davė tris didžius rašytojus: A. Mickevičių, Slovackį ir Krasinskį. Galingiausias yra Mickevičius — romantikas, patriotas, entuziastas; Slovackis — baironiškas pesimistas, mistikas; Krasinskis — aristokratas, filosofas. Tai visos literatūros viršūnės, tautos „Sielų vadai".

Šalia jų pažymėtini arčiau realybės stovį, į vadus nepretendavę, apie Lietuvą rašę — Ignas Chodzko (populiarūs „Kvestoriaus užrašai") ir Juozas Ignas Kraševskis (1812—87), gal produktingiausias rašytojas (apie 200 didokų tomų!), kurio romanai tapo kasdieniniu pasiskaitymu.

1. Adomas Mickevičius (1799—1855)

a) Patriotinis entuziazmas. — Adomas Mickevičius kilęs iš istorinės Lietuvos nuo Naugardėlio. Mokėsi Vilniaus universitete (1815—19) pačiu jo patriotinio ir mokslinio klestėjimo metu. Filomatų ir filaretų draugijos kaitino Mickevičiaus patriotinį entuziazmą, o literatūros studijos, ypačiai klasinių literatūrų puikus profesorius Grodekas, lenkų literatūros entuziastas Borovskis ir istorikas bei istoriosofas Lelevelis, davė pagrindinio literatūrinio išsilavinimo būsimajam rašytojui. Tačiau savo pirmąją poeziją rašo tokią, kaip buvo papratę pseudoklasikai. Tiktai baigusiam universitetą ir atkeltam į Kauno gimnaziją mokytoju pseudoklasikus Mickevičiui išstūmė iš širdies Šileris, Baironas, Valter Skotas. Nors dar pseudoklasiniais vaizdais, bet šilerišku patosu reiškiamas poeto entuziazmas „Jaunystės odėje" (pal. ją su S. Stanevičiaus „Žemaičių šlove").

Adomas Mickevičius

Motinos mirtis, atsiskyrimas nuo draugų, nepritapimas prie Kauno žmonių, mylimosios Marilės priverstinis ištekėjimas už Putkamerio, romantinė Vakarų literatūra sužadina jauną Kauno mokytoją į sentimentalų romantizmą. Šiuo metu

parašytoj „Vėlinių“ antroj ir ketvirtoj daly (1823) jau ima tautosakinę medžiagą ir jai duoda asmeninių pergyvenimų nuotaiką. Įžangoj personifikuojas į „vėluoką“, kuris Vėlinių naktį išeina iš kapo, kankinas, visų pajuokiamas ir vieno betrokšta: „Tik tu, mieloji, su vėluoku pasisveikink po senovei!“

Tas sudužusios ir kapais besivaidenančios savos laimės sielvartas pamažu virsta savos žemės, savos tautos ir žmonijos meile (pal. Novalį!). Tėvynės meilė nustelbia asmeninę meilę. Ji neleidžia Mickevičiui nutolti nuo dabarties, skendėti tik praeityje ar metafizinėse refleksijose. Jei ir nukreipia akis į praeitį, tai tik tam, kad iš jos pasisemtų naujų jėgų dabarčiai reformuoti. „Gražinoj“ (1823), kuri lenkų kritikos buvo sutikta su ironija, Mickevičius vaizduoja žmones, vardan savo ambicijos paniekinusius tėvynės interesus (Liūtauras, Vytautas), bet ypačiai su didele simpatija rodo pasiaukojančią dėl tėvynės Gražiną. Tos didžiosios moters paveikslas turėjo paskatinti lietuvius bei lenkus į kovą su dabartine jų priespauda. „Gražina“

1824 m. sykiu su kitais patriotais Mickevičius buvo ištremtas į Rusiją. Nuoširdžiai priimtas rusų jaunosios šviesuomenės, ypačiai Puškino. Nukakęs į Odesą, jis vis tiek prisimena netektąją Marilę, paliktąją tėviškę, ir jų romantinis ilgesys „Krymo sonetuose“ (1826) įsipina į sultingus rytų gamtos paveikslus, naujus, poezijoj lig tol dar neįprastus: „Krymo sonetai“

AKERMANO TYRAI

Įplaukiau į erdvybę sauso okeano;
vežimas po žalumą braidžioja kaip luotas:
per banguojančias pievas, žiedais vainikuotas,
irstaus tarp koralinių salučių bužano[1].

Jau blysta oras, niekur kelio nei kurgano[2];
stebiuos dangun: ten svinda[3] debesis auksuotas,
ten žvėrinės[4] išaušęs vyzdis spinduliuotas . . .
Tai blizga Dniestras, kyla lempa Akermano[5]!

---

[1] Bužanas — dideli Ukrainos žalumų krūmai, kurie vasarą pražydę maloniu įvairumu puošia lygumas (A. Mickevičius).

[2] Turkų ir totorių kurgan — žemės pilis — piliakalnis.

[3] Svinda — spindi.

[4] Žvėrinė — Aušrinė.

[5] Akermanas — Ukrainos uostas Dniestro paupyje, 15 km nuo Juodųjų jūrų.

Stokim!.. Kaip tylu!.. Gervės, girdžiu, oru plaukia;
jų nepasiektų smarkios sakalinės[1] akys,
Girdžiu, kur ant žolės supasi plaštakės,

kur žaltys slidžiakrūtis per žolyną braukia...
Pratiso mano klausas, ar nepasikakins
gandu iš Lietuvos... Jokim, nieks nešaukia!

(Vertė *M. Gustaitis)*

„Farys“

Tuo pačiu laiku parašytoje „Farys“[2] poemėlėj, kurioj nesulaikomas raitelis beduinas veržiasi per dykynes, nepaisydamas nei kranksinčio varno, nei boluojančių kaulų, nei smėlio verpetų, Mickevičius pasirodo karščiausias entuziastas, individualistas, tikįs pergale vienų vieno žmogaus kovoje su didžiausiomis kliūtimis. Nors Mickevičiui imponavo Baironas, tačiau „Faryje“ jis toli nuo baironiškos paniekos žmonėms. Jo raitelis būtų pasiryžęs apkabinti visą žmoniją, kaip Šileris, kaip Bethovenas, kuris milijonus nori apkabinti ir pabučiavimą siunčia visam pasauliui.

„Konradas Valenrodas“

Nikalojaus režimas laužė visas svajones. Mickevičius, kaip tas Farys, jautėsi galingas, bet kliūtys pasirodė dar galingesnės, o noras išgelbėti tautą buvo stipriausias. Iš šito konflikto išaugo vienas romantiškiausių ir visuotinėj literatūros vienas tragiškiausių paveikslų, paimtas iš lietuvių kovų su kryžiuočiais XIII a. — „Konradas Valenrodas“ (1828). Jam vardą Mickevičius paima iš Bairono paslaptingojo „Korsaro“, o idėją deda makiavelišką: prieš valstybės gerovę nusilenkia visokia dorovė. Kad sunaikintų savo tautos priešų galybę, Konradas Valenrodas turi atsižadėti šeimos laimės, ilgus metus dėtis uoliu kryžiuočių riteriu, renkamas magistru duoti kreivą priesaiką, prisiimti blogo vado, pagalau išdaviko vardą, kad slaptam teisme būtų pasmerktas, pagaliau mirti. Tik nelaukdamas nužudant, pats išgeria nuodus. Ilgų metų fizinis vargas, kreiva priesaika, išdavimas, žudynės, savižudybė tai Konrado kelias — vis dėl tėvynės. Konradas Valenrodas (ir autorius!) pats keikia savo priemones, kurių ėmėsi tautai gelbėti. Jis tragiškai kankinas, jausdamas didį atsakingumą prieš tautą ir būtiną priedermę ją gelbėti, o nerasdamas kitokių priemonių, kaip tik neetiškas. Dėl to jis tik v i e n a s nueina išdaviko keliais, ne visa tauta; jis

---

[1] Sakalinės — sakalo, su sakalu būdavo medžiojama.
[2] Išvertė M. Gustaitis, Vaivorykštė 1913 m. 3 kn.

kaip auka likimo, kuris kilniausią iš žmonių nuvedė į nusikaltimą (individualizmas!).

Konradas moraliniu atžvilgiu aukštesnis už Karlą Morą, už Korsarą, Hugo romanų herojus, nes jie kenčia, kad pasaulis jų laimę sugriovė, o Konradas kenčia, kad sugriauta jo tėvynės laimė. Jis pats savo laimę sudaužo, nes nelaimingoj tėvynėj ir jis negali laimingas gyventi. Ir savo tragizmą Konradas Valenrodas iš pat pradžių jaučia, o Karlo Moro tragizmas jam pačiam tik pamažu atsiskleidžia.

Kompoziciniu atžvilgiu visa poema yra sukoncentruota apie tragiškiausią Konrado Valenrodo momentą — puotoj, kada jam galutinai reikia apsispręsti ir laisva valia pavirsti išdaviku, priesaikos laužytoju. Šitai psichologinei kovai persverti į vieną pusę sumaniai panaudota visa Konrado vaikystės istorija (Albono pasakojimas), kuri paskatino patį Konradą išdainuoti Alpuharos baladę. Ji duoda pajausti patį finalą. Nuo to momento veiksmas rieda savaime, duodamas labai romantiškai gražių situacijų (atsisveikinimas su Aldona kuore). Net formos atžvilgiu „Konradas Valenrodas" prašoko visa, kas buvo lig tol lenkų literatūroj.

„Vėlinės"

1829 m. Mickevičius išsiprašė į Vakarų Europą, kad daugiau negrįžti ne tik į Rusiją, bet nei į Lietuvą, nei į Lenkiją, kurioj, tiesą sakant, jis niekados ir nebuvo. Į lenkų sukilimą 1831 m. iš Italijos nepaspėjo atvykti. Jame negavęs dalyvauti stengias atsilyginti bent kūryba. Per kelias savaites parašo „Vėlinių" III dalį. Kaip Goethe, Mickevičius jose grįžta prie savo jaunystės ir atskleidžia savo dvasios istoriją. Tik Goethe „Fauste" susitelkia į filosofinius žmogaus būties klausimus, o Mickevičius permąsto savo tautos likimą. Tik pro savo tautą jis pažvelgia truputį didžiojoj improvizacijoj į visatos veidą, stengdamasis atspėti mįslę, kokios galios valdo tautas. Visatos paslapčių Mickevičius neužgriebia taip plačiai kaip Goethe, bet pergyvena dar giliau ir tragiškiau. Sukilusiame abejojimo padūkime dėl pasaulio teisingumo Konradas, kaip meilės demonas, arba, kaip įprasta vadinti, naujas Prometėjus, piktžodžiauja ir grūmoja Viešpačiui, lig sukrinta pats be žado ir negavęs valdžios pasauliui tvarkyti, kad savo tautą jame galėtų išgelbėti. Angelai jį teisia ir išteisina, nes jis mylėdamas nusidėjo. Mylėdamas ne save, ne žmogų, bet savo tautą. Idėja panaši kaip „Fausto": kas daug siekia (o šiuo atveju: kas daug myli!), tas bus išgelbėtas. Tačiau savo tautos tasai individualizmo ir išdi-

dumo sūnus neišgelbėjo. Sulig tuo, kai nuvargęs iš didžio pergyvenimo Konradas sukrinta, jis nustoja buvęs poeto dvasios reiškėjas. Šiuo metu ypačiai atgimusi Mickevičiaus religinė mistika randa išraišką asmenyje kun. Petro, pasirodžiusiame vietoj Konrado. Savo nužeminta malda šisai klusnumo ir nuolankumo sūnus pasiekia tai, ko nepasiekė Konradas. Pranašiškas regėjimas atskleidžia nusižeminusiam kunigui moralinę Lenkijos kančių ir skriaudų reikšmę — Lenkija esanti tolaikinės Europos politikos auka, auka prikalta prie kryžiaus už visos Europos nuodėmes. Bet ateis — kun. Petras regi — tautos vaduotojas, kurio vardą autorius nusako paslaptinga simbolika — jo vardas „44" . . .

Tai poetinė išraiška populiarėjančio lenkų tautoje šiuo metu lenkų mesianizmo. Jos, vienintelės, tokia tragiška yra paskirtis. Paruošti tautą didžiajai kančiai ir bandymui daros Mickevičiaus, sielų vado, uždavinys. Tauta bus paruošta, kai kiekvienas bus moraliai stiprus. „Kiekvienas jūsų savo sieloj turi ateities teisių grūdą ir būsimųjų (tėvynės) sienų mastą. Kiek pagerinsite ir padidinsite savo sielą, tiek pagerinsite savo teises ir tiek praplėsite sienas" („Lenkų tautos ir piligrimų knygos", 1832).

Ligi šiol minėti veikalai yra romantinės nuotaikos, o visos „Vėlinės" yra tiesiog romantiškos nuotrupos, kuriose yra dingusios ribos tarp realybės ir fantazijos, tarp žemės ir dangaus, tarp autoriaus ir jo tautos. Jie prinokę entuziazmo ir skausmo už milijonus.

„Ponas Tadas"

b) P r a e i t i e s   i d i l ė. — Mėginęs sustoti netoliese Lenkijos, Mickevičius sykiu su kitais lenkų emigrantais iš Drezdeno buvo priversti išvažiuoti. Sustojo Paryžiuje, kur buvo susitelkę lenkų daugiausia. Tarp nepasisekimų ir emigrantų asmeninių rietenų Mickevičius jautė, kad yra „tik viena šalis, kur dar esama šiek tiek laimės lenkui — jaunystės dienų šalis", ta žemė, kur „šventa ir skaisti, kaip pirmoji meilė", kurioj jis „niekados ašaros neliejęs ir ilgesio nejautęs".

Lietuva, mano žeme, šalele gimtoji!
Tas tik supras, kad tu jam sveikatą atstoji,
Kas jau tavęs neteko. Pasiilgęs šiandieną
Tavo regiu aš grožį ir kampą kiekvieną!

Taip Mickevičius pradeda „Poną Tadą", norėdamas sukurti

poemą, kurios pobūdį jam sukėlusi mintyse Goethės poema „Hermanas ir Dorotėja“. Pradėdamas teturėjęs mintį parašyti tik šešias poemos knygas, tačiau berašant išaugusi iki 12 knygų (išleista 1834).

„Pone Tade“ Mickevičius jau kitas. Jis nieko nenori „uždegti“, bet tik pats nori dvasia pasilsėti, praeitį prisimindamas. „Dingsta čia poete tik ką buvęs sielų vadas, galingas regėtojas, rūstus moralistas ir mokytojas — ir kyla prieš mus genialus rapsodijų kūrėjas, audžiąs iš savo skaidrios sielos paprasčiausią, realiausią ir išmintingiausią gamtos, sielų pasaulio ir kultūros apsireiškimų visumos vaizdą, o kartu ir turtingiausią aukščiausio meno žemčiūgų — pasakojimą, kuris tik nuo Homero laikų buvo išplaukęs iš žmogaus sielos“ (Chlebovskis).

Poemos medžiaga yra paimta iš istorinės Lietuvos 19 amžiaus pradžios ir pavadinta „Ponas Tadas, arba paskutinis sukilimas Lietuvoje“. Jau pati antraštė sugestionuoja poemos ir herojinį, ir politinį visuomeninį, ir asmeninį charakterį.

Poemos siužetas

Jaunas bajoras Tadas Soplica grįžta iš Vilniaus universiteto pas savo globėją dėdę į Soplicavos dvarą atostogų. Netyčia pamato jaunutę Zosę, irgi dėdės auklėtinę. Tą pat dieną susipažįsta Tadas su jos auklėtoja panele Telimena. Tado parvažiavimo proga Teisėjas rengia puotą senojoje Horeškų giminės pilyje, dėl kurios ėjo senas ginčas, kam ji turi priklausyti — Horeškų giminei Grovui ar Soplicų šakai Teisėjui. Puotoj Tadas intymiai susiartina su gražiąja Zosės globėja Telimena; bajorai susiginčija, katro šunes greitesni, ir rengiasi jų sugebėjimus išmėginti medžioklėje, o atvykęs vienuolis Kirminas (Robakas) nori kalbėti su vienu ponu Teisėju kažkokiomis politinėmis bylomis (1 knyga).

Rytojaus dieną medžioklė. Skuba į ją pasivėlavęs Horeškų ainis Grovas. Susižavi rytmečio saulėje pilies romantika. Horeškų raktininkas Gervazas pasakoja Grovui, kad Jackus Soplica nušovė jo poną Horešką už tai, kad neišleido savo dukters Ievos už Soplicos. Gervazas prisiekęs už savo poną atkeršyti ir kursto Grovą pilies neužleisti Soplicams. Grovas pasižada nutraukti su Soplicais ryšius ir bylinėtis toliau dėl pilies. Joja į medžioklę, bet pasivėlina, visi jau pusryčiauja. Tadas su Telimena meiliai šnekas, bajorai ginčijas, bet ginčus nutraukia Telimenos pasiūlymas grybauti (2 kn.).

Kol kiti grybauja, Grovas romantiškai nusiteikęs, ieško nuotykių darže pas žąsiaganę; Teisėjas tariasi su Telimena dėl Tado ateities. Tado tėvas nežinia kur švaistąsis, tačiau įsakęs Tadą sutuokti, kai suaugs, su Zose. Telimena to labai nenori. Ginčą nutraukė priselinęs Grovas ir mėginęs gražiąją grupę nupiešti. Bet Grovui piešti nesiseka. Jis skundžiasi, kad Lietuvos dangus tam netikęs. Ir prasideda vėl ginčas su atklydusiu į šią vietelę ir Tadu dėl gamtos: Grovui gražesnė Italijos, Tadui — Lietuvos

(Vilniaus universiteto auklėtinis!). Žinia, kad pasirodęs apylinkėse lokys, visus paskatina ruošti naują medžioklę (3 kn.).

Rytą Tadas pamigo. Kažkokio malonaus balselio pažadintas išsiskubino į medžioklę. Smuklėj jau rado bernardiną Kirminą bajorams bekalbant apie Dambrauską ir Napoleoną, kuris suplieksiąs rusus. Su Tadu ir Kirminas atsidūrė medžioklėj. Lokys užklumpa Tadą ir Grovą. Pirmasis išsisuko, antrasis tik tik buvo išgelbėtas Kirmino šūvio. Taip mokėjęs šauti iš bajorams pažįstamų tik nutrūktgalvis Jackus Soplica. Laimingai pergalei Voiskis sudūmė ragą, ir prasidėjo biguso puota (4 kn.).

Tą pat vakarą, po medžioklės. Telimena gudrauja: katrą prisivilioti — Tadą ar Grovą. Sugalvojo jaunesnį Tadą pasiimti sau, o savo globotinei Zosei pripiršti vyresnį Grovą. Rengia Zosę į balių. Pasirodžiusi puotoje Zosė padarė didelį įspūdį Tadui, ir prasidėjo nesusipratimai tarp jo ir Telimenos. Nesusipratimai kilo ir tarp Soplicų ir Horeškų: jie pasibaigė istorinėje pilyje muštuvėmis, ir naktis atėjo su Grovo tvirtu pasiryžimu užpulti Soplicavą (5 kn.).

Rytą neramu. Abidvi giminės rengiasi keršyti. Tik Kirminas atkalbinėja apjakėlius, nes reikia jėgas taupyti sukilimui prieš Rusus, o jis turįs įvykti Napoleonui artinantis (6 kn.).

Bajorų seimelis, kuriame Kirminas mėgino bajorus prikalbinti į sukilimą, pasibaigė nelauktu nusprendimu: pirmiausia Soplicus užpulti (7 kn.).

Vakare artinasi audra. Kometos pranašauja karą. Tuo metu vienuolis Kirminas prisipažįsta Teisėjui esąs Jackus Soplica ir atsisveikina, nes išvyksta sukilimo organizuoti. O Tadas, pralinksmintas, kad dėdė jam skiria Zosę, dar turi atlaikyti Telimenos priekaištus, kurie jį taip sujaudina, kad nori net nusiskandinti. Tuo metu Grovas su visais talkininkais ir puolė Soplicavą (8 kn.).

Bajorai Soplicave nusigėrė, juos užpuolė ir suraišiojo tvarką daryti atėjęs rusų kariuomenės būrys. Tik atvykęs Kirminas, apsimetęs kvestorium, išvadavo bajorus ir nuveikė rusus. Bet užstodamas Grovą, pats buvo mirštamai kulkos kliudytas. Paskutinis užpuolimas baigės (9 kn.).

Dėl maišto prieš rusus dalis bajorų turi bėgti į užnemunį, į legionus. Tadas atsisveikina, gauna dovanėlę iš Zosės, Grovas iš Telimenos, o Kirminas mirties patale prisipažįsta ir Gervazui, didžiausiam savo priešui, esąs Jackus Soplica ir pasipasakoja, kaip jis su Ieva Horeškaite mylėjęsis, kaip tėvas sukliudęs jų vestuves ir net jį paniekinęs, kaip jis panoręs išrauti iš širdies savo pamiltąją, vedęs kitą moterį, susilaukęs sūnaus Tado, bet pirmosios užmiršti niekaip negalėjęs, o ji buvusi prievarta už kito išleista. Ji mirusi, palikdama vienintelę dukterį Zosę. Pasakojo Kirminas, kaip didžiame įpykime jis nušovęs Horešką, paskui pabėgęs iš tėvynės, o mirus žmonai tapęs vienuoliu patriotu, kurio vienintelė viltis ir gyvenimo paskirtis buvo sukelti maištą prieš rusus. Mintimi ir žinia, kad jau paskelbtas karas, Gervazo atsileidimu ir dovanojimu savo mirštančiam priešui baigiama knyga (10 kn.).

Soplicave jau kariuomenė — rusų nebėr. Susirenka bajorai Marijos šventei. Po pamaldų paskelbiama krašto laisvė ir Jackaus Soplicos nuopelnai jai atgauti. Jo garbė restauruota; susitaiko giminės, kai karūna su

Lietuva atgimus; naujojo gyvenimo kūrėjai Tadas su Zose susižieduoja; svetimų kultūrų sekėjai Grovas su Telimena visai persiskiria (11 kn.).

Surengta puota, kurios metu Tadas dovanoja laisvę ir baudžiauninkams, ir visuotinės šeimyninės, politinės, socialinės laimės džiaugsmu skamba Jankelio cimbolai ir polonezas.

Epochos vaizdas

Trejopos poemos intrigos (politinė, istorija dėl pilies ir meilės) labai sumaniai organiškai viena su kita supintos, pasigaunant net romantikų pamėgto paslaptingumo, nusižiūrėto iš Valter Skoto (Kirminas). Tačiau intrigos čia yra tik ploni siūlai margame ir plačiame, palyginti, statiškame Lietuvos bajorų gyvenimo audime. Tik bajorų, nes valstiečiai tuo metu dar maža figūravo viešajame gyvenime, kaip aktyvi jėga. Tik pačioj pabaigoj galima nujausti, kad paleisti iš baudžiavos valstiečiai kada nors įžengs reikšmingesniais žingsniais į valstybės gyvenimą. Pačių bajorų gyvenimas ir jų politinė bei socialinė ideologija tebėra patriarchali, savo gimine daugiau tesiribojanti. Tačiau pamažu ji keičias. Keičias europinių idėjų įtakoje. Skverbias pamažu Vakarų kultūros bei mados nuotrupos (Grovas); skverbias ir rusiškųjų Rytų (Telimena). Tačiau mieliausia Mickevičiui yra ta kultūra, kuri, išaugusi iš gimtosios žemės, tebėra su visu savo natūraliu grožiu (Zosė) arba jeigu ir kultyvuota, tai kultyvuota savais mokslais ir menais, kurie natūralųjį dvasios grožį yra tik išryškinę ir sustiprinę (Tadas). Šitos kultūros naujoji karta įeina į gyvenimą. Aukščiau provincinio bei giminės ir luomo intereso ji mato bendrą tautos ir valstybės gerovę. Tas paskutinis užpuolimas, paskutinė kova dėl pilies yra, tarsi, momentas, nuo kurio turės pasisukti Lietuvos bajorų politinis, patriotinis ir socialinis galvojimas.

Poemos nuotaika

Bajorų papročiai, darbai, gyvenimo aplinkybės, patys jų tipai pasakojami taip plačiai, kad „Poną Tadą“ galima būtų pavadinti papročių poema. Dėl stiliaus daiktingumo, konkretumo ir tikslaus pastabumo — kai kas pavadino tobulo realizmo pavyzdžiu. Dėl smulkmeniškumo, ramaus, lėtai ir rimtai banguojančio tono — poema lyginama su Homeru (puotos stalas net aprašytas tokia pasakojama forma, kaip Achilo skydas!). O tačiau poemos nuotaika yra romantiška — tylus susižavėjimas praeitimi. Tos praeities žmonės, nors jie kiekvienas kitoks, bet tokie primityviai paprasti, geri (tik Telimena ir rusas — nenaudėliai!). Jie vaidijasi, jie vienas kitą puldinėja, bet autorius yra atlaidus jų ydoms, apgaubia švelniu humoru ir besiginčijančius,

besikankinančius meile, net pabaisa blykstelinčius rusų puolimus sušvelnina laimėjimu, o į pabaigą besimylinčius sujungia, besikivirčijančius amžinus priešus (net ir šunis!) sutaiko. Vienintelis, kurio gyvenimo negalėjo Mickevičius laimingo rodyti, tai paslaptingasis vienuolis Kirminas — Jackus Soplica. Jis yra su didele charakterio potencija, su dideliu laimės troškuliu, bet asmeninės laimės jis neranda, pagaliau ir nebeieško. Per didelę vidaus kovą jis rado vienintelę išeitį — tėvynei dirbti. Ir jausmų skale, ir jų intensyvumu, ir minties lakumu Jackus toli pralenkia kitus amžininkus. Jo likime pajauti iš dalies pasikartojusį Konrado, iš dalies Konrado Valenrodo, iš dalies autoriaus likimą — graudų, herojišką, išsiskiriantį iš visos minios. Tik šita viena figūra dramatiškai sukonstruuota tarp anų vidutinio masto žmonelių, giedrai idiliškai gyvenančių.

Giedra meilinga nuotaika plazda ir poemos gamtoje. Visa, kas tik yra lietuviškoj gamtoj, miela, gera, su svetimais nesulyginama. Lietuviškas peizažas duoda tiek akiai spalvų, tiek ausiai garsų žaismo, tiek ir fantazijai nuostabios medžiagos vaizdams kurti. Žvėrių karalystėj tas romantiškas susižavėjimas pasiekia pačią viršūnę. Tai ne žemė, bet lietuviškas edenas (rojus); tai ne giria, bet visa Lietuva, kuri Mickevičiui vaidenos ramybės vieta šalia plėšriosios Europos.

Peizažas

Visokių gamtos paveikslų randi „Pone Tade": visokiais metų ir dienos laikais, visokių vietų, ir dangaus debesų, ir pačios gamtos stebuklą — grybų karalystę, ir žmogaus rankos kultyvuotą sodą. Žavi Mickevičiaus peizaže didelis konkrečių daikto žymių pastabumas ir mokėjimas jas išryškinti, poetiniu vaizdu paversti palyginimais su žmonių gyvenimu ar tiesiog sužmoginimu, mokėjimas sukurti peizažo foną ir tame fone jau kurti artimas žiūrėtojo akims figūras. Štai eilinis Mickevičiaus peizažas:

> ...aplinkui ošia girios paslaptingos,
> lietuvių girios, tokios puikios, taip galingos!
> Laukinių apynių čia apipintos ievos,
> šermukšniai rodo ten rausvas kekes papieviais
> ir, kaip menodų[1] eilės, stovi ten lazdynai,
> viršūnes riešutų kekėmis padabinę;
> žemiau matyti ten miškų vaikų daugybė,
> ožeksniai, skirpstai, putinai, draugėn sukibę,

[1] Graikų Bakcho dievaičio palydovės, rankose laikiusios apvyniotas vynuogėmis lazdutes.

lyg rengias šokti ratą, lyg sunertos rankos
aplink jaunųjų porą. Tarpe jų sustoję:
jaunas — skroblas, balta beržė — jo jaunoji:
viens rodo vyrišką liemens, šakų tvirtumą,
o kitas baltą liemenį, šakų leinumą.
Toliau, medelių smulkių, lyg vaikų būriuose,
rimtai, lyg tie senoliai, stovi ramūs uosiai,
močiutės tuopos ten, ir samanoms barzdotas
sens ąžuolas neša ant pečių tvirtų, kuprotų
penkšimtę metų, ir vis tvirtas, nesilpnėja,
šaknims tik remia kūnus savo pranokėjų.

Toks peizažas nėra tik paprasta daiktų registracija. Čia jauti kiekvieno medžio esminį bruožą, kiekvieno medžio vietą bendrame paveiksle; pajauti dėl to gyvą, natūralios patriarchalinės gamtos dvasią. Tai jau yra tikroji kūryba.

Su tokiu išorės ir dvasios pastabumu, su prilyginimais jau gamtos reiškiniams (kad reljefą sudarytų) Mickevičius piešia ir žmonių paveikslus.

Pastabumas nevienodas. Goethe pastebėjo ypačiai kontūrus, ribas (plastika, klasika!) ir judėjimą. Netrūksta, žinoma, šio pastabumo ir Mickevičiui. Tačiau „Pone Tade" jis ypačiai mato grybų, debesų spalvas, ausim sugauna garsus. Muzikos garsai pažadina vaizduotę ir sukelia joje ištisus paveikslus (puikusis Voiskio rago koncertas, Jankelio cimbolai!).

„Ponu Tadu" Mickevičius parodė plačią kūrybinę skalę, sujungęs homerišką rimtumą, don kichotišką humorą, romantišką paslaptingumą ir žavėjimąsi praeitim, realistinį pastabumą; sukūręs istorinį lietuviškai lenkišką paveikslą, bet davęs jame ir nesenstančio visais laikais gamtos ir žmonių dvasios grožio.

Kai 1834 m. pasirodė poema, net tie, kurie nebuvo Mickevičiaus poetu pripažinę, padėjo ginklus. Net asmeniniai priešai. Jų tarpe ir Slovackis. Bet daugiau tos rūšies kūrinių Mickevičius nebedavė. Atgimęs jo religinis misticizmas pakliuvo į Tovianskio įtaką. Joje egzaltavosi, griebėsi nerealių priemonių, kad savo kraštui laisvę grąžintų (kreipėsi su laiškais į popiežių, į rusų imperatorių, į piniguočių Rotšildą, organizavo Italijoj lenkų legioną). Nesulaukdamas progos savajam kraštui vaduoti, jis išvyko kovoti dėl graikų laisvės ir Konstantinopoly žuvo maro metu (1855). Jo kūnas dabar ilsisi Krokuvoje Vavelio bažnyčios požemyje, kuris priglaudė gretimais abudu konkurentus — Mickevičių ir Slovackį.

2. Slovackis (1809—1849)

Trijų poetų žvaigždyne Julius Slovackis yra baironiškiausias, lanksčiausios formos, mistiškiausias.

Baironizmas

Vilniaus universiteto profesoriaus sūnus, iš prigimties liguistas, uolus Bairono skaitytojas, nelaimingai pamilęs — viskas susidėjo, kad Slovackis virstų pesimistu. Melancholija, neapibūdinamas ilgesys, ironija pinasi jo poezijoj. Jis jaučias nuo medžio nurautas lapelis, žaismingai vėjo dvelkimo blaškomas.

„Baladina"

Jau Šveicarijos gamtos grožis apramdė Slovackio pesimizmą. Jis rašo „Baladinos" tragediją apie mergaitę, kuri, trokšdama garbės ir turtų, užmuša savo seserį gerąją Aliną ir išteka už riterio, turėjusio Alinai tekti. Veikalas parašytas pasakų ir „Makbeto" įtakoj (pirmusyk į lenkų literatūrą Slovackis įveda motyvus iš Šekspyro!).

Mistinis patriotizmas

Su baironizmu nerasdamas didelio pasisekimo, Slovackis imasi patriotinių ir religinių motyvų. Kaip Šatobrianas, Lamartinas, Baironas, 1836 m. Slovackis važiuoja į Rytus. Egiptas su savo paslaptimis, jūros ir smėlio dykynės, naktis prie šventojo karsto, ištisas mėnuo sename Libano vienuolyne Slovackiui prabilo apie Dievo didybę, tėvynės grožį. „Himnas jūroj apie saulės nusileidimą" yra ir Dievui malda ir klajūno išpažintis, klajūno, kuris pavydi skrendantiems pro jį tėvynės gandrams.

Rytuose sustiprėjęs religinis ir patriotinis jausmas susiliejo į pilną muzikos ir vaizdų „Anhellį"[1]. Šventojo Rašto stilium skausmingai piešia fantastiškus, sniego nuklotus, šiaurės pašvaistės nušviestus Sibiro plotus, kur kenčia savo dalį lenkas tremtinys. Savo didžia kančia ir tyra širdimi jis kuria savo tautai po jo mirties įvyksantį triumfą, nors pats to nejaučia. Tai mistinis individo vaidmuo tautos likimui. Atskiro asmens mesianizmas!

Tautinė mitologija

Iš Rytų grįžęs Slovackis duoda du didžiausius savo veikalus: orientalistinį „Raupsuotųjų tėvą" (Ojcec zadżumionych) ir didingiausią lenkų tautos romantinę tragediją „Lilą Venedą" (1840). Tai mitinė lenkų tautos istorija, kurioj susijungia klasikinis stilius (venedai) su realistiniu (lachitai), klasikinis plastinis stilius su romantiniu tapybiniu, muzikaliniu. Tautos praeity šviečia idealus paveikslas — slaviška Antigona-Veneda, kuri visus savo žmogiškus jausmus aukoja dėl idėjos; kur turi sukaupus visą tautos esmę. Bet tauta belaisvė: kilnus ir didingas

[1] Anhelo — ispaniškai: ilgesys, atsidusimas.

esti žemo ir menko pavergiamas. Kyla pesimizmas ir tragiška ironija, kaip didybę valdo menkybė.

Slovackis, lygiai kaip Mickevičius ir Krasinskis, jautėsi pašauktas būti tautos dvasios vadu. Dėl to ir „Liloj Venedoj" apie praeitį kalbėdamas taiko savo surembėjusiems, susnūdusiems tautiečiams, kad jie į žygius sukrustų. Sielų vadas

Ar jūs, kaip žalčiai, čia klausysit sustoję?
Ar lauksite jūs čia, kaip marių banginis,
Kol baigsis daina ir sustings jums vėl kraujas,
Ir vėl, kaip žalčiai, jūs čia šliaužiosit žemėj,
Kol jus jau įmes į šaltus kapinynus,
Kur kyla gėda iš šaltųjų, kaip jūsų, krūtinių...

Pažino Slovackis iš Lietuvos atkilusį Tovianskį, kuris turėjęs būti mesianizmo pranašas, ir visai paskendo mistikoj. Jo kūriniai toliau paslaptingų simbolių kupini, patriotine mistine lyrika gaivinami.

Slovackis, lenkų tautos „sielų vadas", buvo palaidotas Paryžiuj. Tik 1927 m. jo kaulus pargabeno į Vavelį įsakymu Pilsudskio, romantiškiausio paskutinių valdovų tarpe.

Lietuviams Slovackis žinotinas ir dėl to, kad savo jaunų dienų kūrybai yra pasirinkęs siužetą iš Lietuvos istorijos — „Mindaugo" drama.

3. Krasinskis (1812—1858)

Mickevičius tik improvizacijoj užkliudė visatos tvarką. Daug toliau šita kryptimi eina aristokratas, minios niekintojas Zigmantas Krasinskis.

Krasinskio tėvas, rusų generolas, neleido sūnui viešai dėtis su patriotais lenkais nė 1831 m. dalyvauti sukilime. Kitais metais sūnus prisistatė carui Nikalojui, kuris už tėvo lojalumą norėjo Krasinskį apdovanoti aukšta vieta. Bet akių liga išvadavo jį iš tos malonės. Krasinskis gavo išvažiuoti į užsienį, bet visus veikalus vis dėlto turėjo leisti be savo vardo.

Europos revoliucijos, darbininkų sąjūdžiai, aristokratų susmukimas, sumaterialėjusių minių įsigalėjimas, paties poeto nelaimės gimdo jam pesimistinę nuotaiką ir didžių katastrofų nujautimą.

Jis mato didelį panašumą su Romos nykimo laikais. Kaip Roma žlugo, taip žlunganti jau ir modernioji Europa. Žlugti

pradėjusi su Prancūzų revoliucija, ir katastrofa artinantis nepaprastai smarkiai. Ateinąs galas „mūsų dienų pragarui".

Šitą būsimą katastrofą Krasinskis stengias atspėti „Nedieviškos komedijos" tragedijoj.

Kaip pro paslapties miglas poetas išstumia du žmones, du kraštutinumus, kurie vienas su kitu, kaip du siaubūnai, susiremia, bet abudu pasmerkti žūti, nes abudu be širdies, be meilės.

Pirmasis žmogus, poetas grafas Henrikas, savo fantazijos vaiduoklių paisydamas, sugriauja savo paties laimę: savo meilią paprastą moterį nuvaro į beprotybę, o paskui ir į kapus. — Antroj tragedijos daly jau rodomos tėvo iškrikusios fantazijos ir motinos suirusių nervų rezultatas — 14 metų sūnus su genijaus gabumais jau apanka. Po šitos individualinės laimės griuvėsių eina jau pasaulio katastrofa (3 ir 4 dalys).

Aristokratai ir demokratai

Į dvi dalis suskilę žmonės: praeities — aristokratai, ir žmonės be praeities, be privilegijų, kurie neturi ko netekti, o gali daug ką laimėti — liaudis, minia. Aristokratų pryšaky vienintelis apsigimęs valdytojas — išdidus karžygiškas Henrikas. Bet jis netiki savais idealais, dėl kurių jis kovoja; jam tik garbė ir valdovo vardas vaidenas. Ir jis nuveiktas. Dvasių didingasis teismas jam sprendžia: „Tu nieko nemylėjai, tik save ir savas mintis — prakeikimas ir pasmerkimas tau, pasmerkimas per amžius!" Nenorėdamas nusilenkti miniai, Henrikas krinta į prarają.

Prieš romantiškai nuteptą Henriko paveikslą stovi monumentalaus atgrasumo jo priešininkas Pankracijus. Prieš aristokratą — minios herojus. Prieš beširdišką įsivaizdavimą — beširdiškas protas. Jis gali tik griauti, ne kurti. Bet užtenkamai jis didis, kad pats savo būsimą žlugimą pamatytų. Ir kada jo minia pergale triumfuoja, džiūgaujantį nugalėtoją nutrenkia Kristus, keršytojas su žaibų vainiku, su spindinčiu kryžium, būsimosios kartos ženklu. Mirštąs Pankracijus nužemintai prašnabžda paskutinius Julijono Apostatos žodžius: „Galilejieti, tu nugalėjai!"

Ta modernaus beširdžio pasaulio tragedija parodyta neaiškiai apibrėžtais, monumentaliais paveikslais, kaip vizijomis.

Šėtonas pasaulio tvarkyme

Be meilės yra ir majestotingos istoriosofinės „Irydion" dramos herojus graikas, kuris viską paaukoja, net savo sesers garbę, kad tik atkeršytų Romai. Bet visi jį apvylė, ir kerštas nepavyko. Belieka jam tik ištikimas patarėjas, žilas Masinisa, kurį jam

paliko dar tėvas. Bet pasirodo, kad tas patarėjas yra pats Šėtonas. Masinisa pažada parodyti jam Romos griuvėsius. Bet už tai reikalauja sielos. Ir po amžių, kuriuos Irydionas išmiegojo Albanijos kalnų oloj, jau 19 amžiuje, Masinisa vedžioja graikų keršytoją mėnesienoj po senosios Romos griuvėsius. Bet, Herderio įtakoj, Krasinskis tiki evoliucija ir dėl to pabaigos vizijoj išgelbsti Irydioną nuo šėtono, kaip Goethe Faustą. Irydionas turi karšta meile suliepsnoti ir, ilgai klysdamas, vesti „kapų ir kryžių" tautą į Viešpaties kelius, kad pasiektų laisvę ir didybę. Tautos ir žmonijos mesianizmu baigiama poema.

*

Visi trys poetai yra perdaug lenkiški, kad jie būtų galėję padaryti įtakos kitiems kraštams. Tautinis lenkų misticizmas, nors ir galingai išreikštas, kitoms tautoms buvo svetimas, nesuprantamas.

Patiems lenkams mesianistinės tendencijos buvo tam tikras narkotikas. „Nors pradžioj mažino skausmus, guodė, stiprino sielą, tačiau . . . kenksmingai veikė tautos gyvenimo plėtojimąsi, nes leido tikėtis, kad tos kančios pačios per save duoda Lenkijai teisę laukti iš dangaus pagalbos, o iš Europos valstybių ir tautų paramos, kad kančia pati atgimdo, tobulina ir vaduoja tautas" (Chlebovskis).

Pasiskaityti. — *A. Mickevičiaus* vertimai: Ponas Tadas, Šakenio ir Valaičio vertimai, abudu Kaune 1924. M. Biržiška, Iš Adomo Mickevičiaus raštų, Kaunas 1927. Nagrinėjimai: *M. Gustaitis*, Adomo Mickevičiaus Ponas Tadas, Kaunas 1927. *Slovackio vertimai:* Lilla Veneda, Vaičiūno vertimas, Kaunas 1923. Baladina P. Vaičiūno vertė. Anhelli M. Gustaičio vert. *Z. Krasinskio*, Nedieviška Komedija, F. Kiršos vert. Kaunas.

SEPTINTAS SKYRIUS

REALIZMO IR NATŪRALIZMO LITERATŪRA

Amžiaus idėjos ir faktai

1. **Nauja linkmė.** — Su ketvirtuoju 19 amžiaus dešimtmečiu romantizmas blėsta. Žmogus kitaip ima žvelgti į pasaulį ir kitaip tvarkyti gyvenimą. Nuo idealinio dvasinio pasaulio akis nukrypsta į materialinį žemės pasaulį. Fantastiškas svajones pakeičia rūpestis kasdienine duona ir kova dėl jos.

19 amžiaus žmogaus lūpose atsiranda nauji mėgstami vardai: vietoj „šviečiamojo amžiaus" tolerancijos ir švietimo, vietoj klasikų humanizmo, vietoj romantikų absoliuto, laisvės ir begalybės su pamėgimu tariami — kova dėl būvio, paveldėjimas, evoliucija; populiarėja naujos sąvokos: pozitivizmas, liberalizmas, socializmas, anarchizmas, kapitalizmas, proletariatas... Ir visose tose sąvokose glūdi susirūpinimas materialiniu gyvenimu, atmetant dvasinį arba jo vengiant.

Naują dvasią plėtotis paskatina gamtos mokslų pažanga, filosofija, socialinis gyvenimas. Šitų sričių gyvenimo naujumai pakeičia ir literatūros veidą.

2. **Gamtos mokslai.** — 19 amžiaus pradžioje suklestėję gamtos mokslai kitaip žiūri į pačią gamtą. Romantikai į gamtą buvo visų akis atkreipę; gamta jie žavėjosi. 19 amž. mokslininkai rūpinas gamtos dėsnius pažinti ir juos panaudoti praktikos reikalams. Surandami nepaprastai svarbūs elektros savumai (Galvani † 1798, Voltos † 1827, Faradejo † 1867 m. nuopelnai!). Pastebimas energijos pastovumo dėsnis (1842). Sugalvojamas elektromagnetinis telegrafas (1820). Po penkerių metų Anglijoj paleidžiamas pirmas traukinys su 16 kilometrų greitumu per valandą, o į laivo mašinas įkinkytas garas jau 1807 m. tempė laivą per Hudsono įlanką. Garas įkinkomas į pramonės mašinas. Susisiekimas gerėja. Gyvenimo tempas smarkėja.

Technikos pažanga

Literatūrai šitas technikos išaugimas duoda ne tik naujų siužetų, bet ir naujų žodžių — technikinių.

Gyvojoj gamtoj anglas Karolis Darvinas (1809—1882) pastebi evoliucijos ir paveldėjimo dėsnius. Susidaro jo vardu va-

Darvinizmas

dinama darvinizmo, arba evoliucionizmo, teorija. Ji skelbia, kad aukštesnės gyvių rūšys esančios kilusios iš žemesnių. Tą kilimą paaiškina tokiu būdu: kiekvienas gyvis turėjęs *kovoti dėl būvio;* kuris buvo stipresnis, labiau gyvenimo kovai *prisitaikęs*, tas laimėjęs; silpnesni žuvę; iš stipriojo kilę kiti gyviai *paveldėja* savo tėvų ypatumus ir gyvenimo kovoje juos dar labiau užgrūdina; tokiu būdu tolimesnėje kovoje natūraliu atrankos keliu gyvių rūšis vis stiprėjanti ir gerėjanti[1].

Šitas pastebėtas reiškinys pritaikintas praktiškai gyvulininkystėj, paukštininkystėj, sodininkystėj, ieškant geresnės sėklos, geresnės rūšies.

Literatūrai darvinizmas duoda naujų temų: kova dėl būvio-paveldėjimo klausimai, prisitaikinimas prie aplinkumos...

3. **Filosofija.** — Su gamtos mokslais koja į koją žengia ir filosofija, nors jos vardas dabar nemėgstamas, nors apie pasaulėžiūrą, kuri apimtų visą gyvenimą (medžiagą ir dvasią), vengiama kalbėti. 1840 m. prancūzo Augusto Conto (Comte 1798—

Pozitivizmas

1857) paskelbtas pozitivizmas nori žmogų apriboti tik materialiniais reikalais. Tikrai pažinti galima tik ten, kur proto išvadas galima paremti eksperimentu arba patyrimu: apčiuopti, pamatyti, pasverti... Pats žmogus esanti tokia būtybė kaip kiekvienas gamtos daiktelis, kuris keičias taip, kaip aplinkuma veikia; žmogaus darbai priklauso ne nuo jo laisvos valios, bet nuo laiko, rasės, aplinkumos. Taigi sulaužytas romantikų didysis individualizmas.

Kontą parėmė ir toliau nuėjo anglai Milis ir Spenseris, o prancūzas Tenas (1828—1893) tą pozitivizmą pritaikė literatūros istorijai: visa kūryba ir kūrėjo asmenybė pareina nuo *rasės, laiko, aplinkumos.*

Pozitivizmas įsigalėjo ypačiai 19 a. antroje pusėje. Tuo

Materializmas

pačiu metu Vokietija paleidžia materializmo garsiausius skelbėjus populiarizatorius: Vogtą, Malešotą, Büchnerį. Nieko nėra po mirties, nėra dvasios, mąstymas tai smegenų padaras, žmogus be laisvos valios — skelbė materialistai. Šio mokslo evangelija tapo Büchnerio lanksčiai parašyta „Jėga ir medžiaga“, nors

[1] Šitos teorijos pasigavus, ilgą laiką mėginta įrodyti, kad žmogus esąs kilęs iš bezdžionės. Dažniau tai įrodinėta ne mokslo sumetimais; manyta, mat, kad bus sugriautas tikėjimas, jei pavyks įrodyti, jog žmogus yra iš bezdžionės, nes tikėjimas sako, kad žmogų leidęs Dievas. Šitas reiškinys atsispindi ir literatūroj.

nelogiškas veikalas ir „daugiau ciniškas pamfletas, kaip mokslinis išrodinėjimas“ (Valcelis).

Idėjų reikšmė

Praktiškajam gyvenimui tokios idėjos buvo labai reikšmingos. Jos sulygina žmogų su gyvuliu paties žmogaus akyse ir paskatina jį gyventi tik žemųjų instinktų, egoistiniu gyvenimu. Jos ypačiai reikšmingos socialiniame gyvenime, kur susiduria žmogaus ir visuomenės reikalai.

4. **Socialinis gyvenimas.** — Mokslo išradimai davė naują darbo jėgą — mašiną. Kyla prekyba su kolonijomis, plečiasi pramonė, dygsta fabrikai, kuriasi didmiesčiai. Į juos telkiasi žmonės ir iš kaimų, uždarbio ieškodami. Bet jie nepajėgia su mašina konkuruoti.

Pramonė

Mašinas tegalėjo įsigyti tik tas, kuris turėjo pinigo. Bepinigis turėjo eiti turtingajam tarnauti. Susidarė turtingų ir neturtingų klasės, darbdaviai ir darbininkai, kapitalistai ir proletarai.

Kapitalizmas

Proletarų skaičius padidėjo, kai į vyrų darbininkų eiles atsistojo moterys ir vaikai. Jų būvis pasunkėjo. Kapitalistai, praktiškai sekdami materialistų mintimis, spaudė iš darbininko kiek begalėdami, kad tik laimėtų konkurenciją vienas su kitu. Darbininkas virto paprasta mašina, dar tuo, pasak Dikenso, netobula, kad ji reikėjo tepti — nors mažai atlyginti.

Vadovaujantieji protai suko galvas: kuo pagelbėjus? Vieni įžvelgė čia tą pačią kovą dėl būvio, kaip Darvinas gamtoje. Ir vokiečių žydas Karlas Marksas su Engelsu skelbia „komunistų partijos manifestą“ (1847), kuris duoda pagrindą socialdemokratams atsirasti; Marksas toliau siūlo suvalstybinti visus turtus, kad nebūtų nei turtingų, nei beturčių (socializmas).

Socializmas

Iš katalikų pusės darbininkų teises gina garsus visuomenininkas Mainco vyskupas Ketteleris, o visuotiniu mastu darbininkų klausimą sprendžia paskiau popiežius Leonas XIII († 1903).

Socialinė akcija

Socialinė nelygybė ir būvis literatūrai turėjo didžiausios įtakos: davė naujų siužetų, naujų charakterių, naujo fono, naujų problemų ir tendencijų.

5. **Religija.** — Tiesioginiu būdu dailiajai literatūrai daug mažiau įtakos padarė religijos klausimai, bet pačiame gyvenime jos reikalai buvo aktualūs.

[1] Su šiuo veikalu ir į Lietuvą plito materialistinės pažiūros: jį išsivertė dr. J. Šliūpas.

Romantizmo metu religija buvo žmonėse atgijus. Nors Napoleonas mėgino popiežių kalėjime laikyti, kad jis vykdytų Napoleono valią, bet tik Napoleonas žlugo, ir Prancūzija padarė su popiežium taiką. Anglijoj katalikai buvo gavę beveik lygias teises su protestantais (1829). 1814 m. popiežius Pijus VII buvo atgaivinęs jėzuitų ordiną.

Kovos

Apie amžiaus vidurį vėl sustiprėja religinė kova — ir tai keliais frontais. Materialistai ir pozityvistai kovoja ne tik su dvasininkais, bet iš viso su religija. Vokietis Štrausas įrodinėja, kad Evangelijos tik mitai, o prancūzas Renanas (1823—1892), kad Kristus tebuvęs sykiais kilnus žmogus, sykiais apsimetėlis ar silpno proto. Prieš pozityvistų ir įvairių atsiradusių sektų klaidas aktingas popiežius Pijus IX kovodamas viešai pasmerkia 80 modernių klaidų, o 1870 m. viešai pabrėžiamas popiežiaus neklaidingumas tikėjimo ir doros tiesose.

Ir patys monarchai vėl nori palenkti Bažnyčią savo valdžiai, kaip Rusuose kad pravoslavija buvo palenkta. Stipriausiai ta kova reiškiasi Vokietijoj nuo 1870 m. Tai garsusis Bismarko „Kulturkampfas" (kova dėl kultūros) su katalikais. Ją laimėjo katalikai.

Stiprėjimas

Apskritai antroje amžiaus pusėje Bažnyčia centralizuojas, disciplinuojas. Materializmo amžiuje didelį įspūdį padaro kaip tik antrą 19 a. pusę prasidėję Liurdo stebuklai.

Tačiau didelė dalis mokytinių yra aiškioje pozityvizmo įtakoje. Jis duoda toną visam šio amžiaus gyvenimui ir literatūrai.

Ką vaizduoja

6. **Literatūra.** — Literatūra nebeieško vaizdų ir idėjų fantazijos pasauly; ji nusileidžia į kasdieninį realų gyvenimą, kuriame, pasak pozityvistų, eina kova dėl būvio. Mažiau juos domina gamta, daugiau žmonių gyvenimas: darbininkai — proletarai ir jų skurdas, kapitalistai išnaudotojai ir jų prabanga, valstiečiai mažažemiai, baudžiauninkai, o iš antros pusės dvarininkai. Šita socialinė antitezė yra mėgstamoji literatūros sritis. Parodomas ir žmogus, naujų amžiaus idėjų pagautas.

Šita literatūra gavo *realistinės* literatūros vardą (res — daiktas).

Kaip

Realistinė literatūra nori vaizduoti tokį gyvenimą, kokis jis yra, vaizduoti objektyviai, nerankiojant nė „gražių" ir „negražių" paveikslų, nerodant savo nuomonių ir jausmų; vaizduoti su visomis smulkmenomis. Dėl to iš rašytojo reikalaujama dabar ne lakios fantazijos, bet sugebėjimo gyvenimą pastebėti.

Šio amžiaus rašytojai stipriausiai išplėtoja romaną ir novelę. Vietoj romantinio nuotykių romano išaugo socialinis romanas (Dikensas, Turgenevas), papročių romanas (Balzakas, Floberas, A. Dode, Mopasanas), psichologinis (Dostojevskis, Burže), istorinis (Tolstojus), evoliucijos romanas (Zola). Kas sukurta

Millet, Varpų rinkėjos. (Realistinis siužetas.)

Šiame amžiuje literatūroj skirtini du periodai — realistų ir natūralistų. Pirmieji mato šlykštumų ir gerumų; šlykščiųjų gyvenimo pusių jie privengia. Antrieji jas mėgsta iškelti. Pirmieji žmoguje pastebi ir dvasinių pradų, antrieji tik fiziologiją (kūną). Realistinė kryptis yra ankstesnė, kiek susijusi su romantizmu, be aiškių mokslinių tendencijų; natūralistinė vėlesnė (maždaug paskutinis 19 a. ketvirtis Vak. Europoj), aiškioje pozitivistų įtakoj. Dvi kryptys

Visa Europa dalyvavo realistinės natūralistinės literatūros kūrime. Anglai pradeda pačią literatūrą kurti, prancūzai neatsilieka ir ilgainiui taisykles sudaro. Bet pažymėtinos naujos jėgos, kurios į visuotinę literatūrą atneša savo duoklę: rusai realistinį ir psichologinį romaną, skandinavai dramą. Vokiečiuose kyla kraštutinė filosofija (materializmas ir socializmas). Amžiaus kūrėjai

I. ANGLŲ REALIZMAS

Dikensas

Jei tave spaudžia neturtas ar sopulys, aš tikrai noriu tau padėti.

Oliveras Tvistas

1. Anglija apie 1830 m.

Pirmoj 19 a. pusėj, kada gyveno ir rašė Dikensas, Anglijoj anksčiausiai ir stipriausiai atsivėrė praraja tarp darbininko ir darbdavio.

Žemės ūkis

Žemės ūkis tada stovėjo gerai, tik visas pelnas ėjo stambiems dvarininkams, augo dideli dvarai, o maži ūkininkai smuko, duonos ieškodami brovėsi į miestus arba virto paprastais samdiniais. Jiems buvo bloga. Todėl nėra ko stebėtis, kad pasitaikius visiškam nederliui (1817 m.), išbadėję žemės darbininkai bastėsi po kraštą su vėliava „Duonos arba kraujo", apiplėšinėjo namus ir malūnus.

Stambioji pramonė

Tuo pačiu metu stambioji pramonė pradėjo nustelbti atskirus darbininkus. Pvz., iš kolonijų gabenama medvilnė iš dalies išstūmė vilnas ir pakirto seniau iš vilnų ūkio mitusius kaimiečius. Vienintelis išsigelbėjimas, jiems rodės, esąs miestas su didžiąja pramone. Sodžiai ėmė tuštėti. Mieste kaimietis nuo vilko ant meškos užbėgo: atsiranda darbininkų perteklius, atlyginimas mažta.

Vaikų darbas

Vyrus iš darbo išstumdavo moterys ir vaikai, nes jie pigiau atsieidavo. Vaikų darbas buvo be galo išnaudojamas. Už menkniekį jie buvo skaudžiai baudžiami: numušamas užmokestis. Tie vaikai misdavo taip skurdžiai, jog atsitikdavo, kad kuriam staiga mirus, kiti puldavo prie maisto likučių. Nors geruose fabrikuose dirbti reikėdavo ilgai: 6—7 metų vaikas dirbdavo 12, kartais 16 valandų. Toks fabrikų išnaudojimas skaudžiai atsiliepdavo į vaikų sveikatą, — iš patikrintų 824 dirbančių vaikų tik 183 buvo sveiki. Smuko ir vaikų dorovė. Mokytis jie taip pat beveik negaudavo.

Fabrikai pavergė darbininkų ir kūną ir sielą.

Darbininkai prieidavo ir prie maišto. Sukilę jie naikino audimo įmones, kurias laikė savo nelaimių pradžia.

Kaip iš visų tų bėdų išbristi, galvojo kai kurie visuomenės veikėjai, bažnyčios atstovai, mokslininkai ir rašytojai. Iš šių tarpo ryškiausiai pasirodo Dikensas, labiausiai susiartinęs su savo meto žaizdomis, labiausiai norėjęs jų skausmą palengvinti, nes pats jį buvo savo kailiu patyręs.

2. Gyvenimas (1812—1870)

a) Gyvenimo kelias. — Karolis Dikensas (Charles Dickens) gimė Portsy, netoli Portsmuto. Jo tėvas, geraširdis, neapsiskaitąs optimistas, už skolas pateko į kalėjimą. Motina, likusi su aštuoniais vaikais, įsteigė mokyklą, į kurią neatėjo nė vienas mokinys. Mažas Karolis pats turėjo sau duonos pelnytis. Tepalo dirbtuvėj, tamsiam name, Temzės pakrantėj, kur šmirinėjo žiurkės, jisai prabūdavo ištisą dieną.

Karolis Dikensas

Nedidelis palikimas tėvui padėjo išsikasti iš kalėjimo. Karolis gavo lankyti mokyklą. Čia jis įsidėjo į galvą naujų tipų, — mokytojų, direktorių, — atgijusių paskiau romanuos.

Išėjęs iš mokyklos, Dikensas stojo į advokato kontorą. Dieną joje dirbdavo, o naktimis kalė stenografiją. Jos pramokęs tapo korespondentu.

1833 m. buvo išspausdinta pirma Dikenso apysaka. 1836 m. jis pradėjo leisti „Pikviko užrašus“, kurie autorių susyk išgarsino. Su didžiausiu darbštumu kuria romaną po romano. Eina „Oliveras Tvistas“, „Mykolas Niklbis“, „Senienų krautuvėlė“. Dikensas keliauja į Ameriką, sako prakalbas, skaito savo veikalų ištraukas. Bet Amerika jam nepatiko, ir grįžęs atsiliepė apie ją skaudžiais raštais. Nerimdamas vietoj, vėl keliauja po Italiją, Šveicariją, Prancūziją. Iškilimas

Ypačiai jis tampa populiarus savo Kalėdų apsakymais („Šykštuolis Skrudžas" ir k.), apie kuriuos Tekerėjas, su Dikensu didžiausias ano laiko anglų beletristas, taip sakė: „Ta knyga tai geradarybė visai tautai, o kiekvienam skaitytojui — tikras malonumas".

Dikensas organizuoja ir vaidintojų grupę, steigia ir redaguoja laikraštį ir kt. „Dombey ir sūnus", „Dovydukas Koperfildas", „Mažoji Dorytė" ir kiti jo veikalai nesiliauja rodęsi iš spaudos. Jis pats važinėja po Angliją, viešai skaito savo kūrinius, vėl keliauja į Ameriką. Gydytojai jam pataria ilsėtis. Dikensas nepaiso jokių patarimų. Jo energija neišsemiama, nors sveikata vis labiau silpsta. Sulaukęs penkiasdešimt aštuonerių metų, visos tautos mylimas, staiga suserga ir per vieną dieną atsigula ant grabo lentos. „Jis mirė 1870 m.; visa tauta jo gailėjosi, kaip nė vieno kito didžio asmens dar nebuvo gailėjusis. Buvo jis didelis žmonių valdovas, panašus į kurį pirmykštės gadynės karalių, kurio, sėdinčio po ąžuolu ir teisiančio, liaudis eidavo pasižiūrėti. Iš tikrųjų, jo žodis sklido plačiose, milijoninėse auditorijose, ir jo raštai buvo skirti ne vienai pasaulio tautai" (Čestertonas).

b) Charakteris. — Dikenso energija buvo nepabaigiama, nors sveikata menka. Dykinėti negalėjo. Nuolatos dirbo, nuolatos linksmas, viskuo susidomėjęs ir visur, kaip uodas, savo snapą kaišiojąs, net pietumis pasirūpinti nepamirštąs, už savo raštus mokąs didelius pinigus paimti.

Jo būde būta ir tuštumo, dėl kurio daug kas jį vadina dideliu vaiku. Jis rengiasi truputį per puošniai, nepakenčia nė mažiausios kritikos, vaidijasi su leidėjais, nesupranta, kaip gali prieš jį nesilenkti draugai, giminės, skaitytojai. Labai greitai pyksta, kad ir dėl menko nieko. Jam patinka publikos plojimai, jis mėgsta plepėti, kaip mažas vaikas.

Tačiau visa toji tuštybė nekliudo jam būti neišsemiamai geros širdies žmogumi. Jei jis lengvai supyksta, tai greit moka ir kito nelaimę suprasti, randa žodžių artimui paraginti, pastiprinti, paguosti. Jei jis rūpinasi savim, tai reikale skuba ir kitam padėti.

3. Rašytojas visuomenininkas

Dikensas jau visai naujo tipo rašytojas, palyginti su romantikais. Jis nebėga iš gyvenimo, nesidairo į praeitį, kad ja grožėdamasis dabartį užmirštų. Atvirkščiai — jis puolasi į dabarties gyvenimą, kad jį pataisytų. Jis yra viešumos, minios žmogus, jos socialinio klausimo sprendėjas.

Realisto tipas

Kad sušvelnintų luomų šiurkštumus, Dikensas prabyla ne tik laikraščiu, bet ir romanais į kapitalistą ir vargšą. Į kapita-

listą prabyla, kad tasai pajustų artimo meilę, į kenčiantį — kad jį paguostų, padrąsintų, viltį pažadintų.

Dėl to Dikensas rodo didmiestį, kur kaminų dūmai užtemdo dangaus mėlynę, biržas, kontoras, blizgančias krautuves; skurdžiuosius sukčių ir verteivų priemiesčius, kur gyvena turtingieji ir vargšai. Tai jau naujos dvasios žmonės. Kapitalistai įsigyja kapitalą savomis jėgomis, skriausdami darbininkus. Fonas

„Sunkių laikų" misteris Bonderbi pasakojas apie savo jaunystę: gimęs griovy, dieną augęs griovy, naktį — kiauliatvarty; pažinęs Londoną girtuoklio vagies elgetos mokomas. Bonderbi perėjęs visus laipsnius į karjerą: kiemsargio, fermerio, raštininko, šeimininko... Stipriomis kumštimis ir užsispyrimu prasimušęs į pirklius manufaktūrininkus. Toje kovoje susidarė savo filosofiją: pritykoti, pagauti, savo auką praryti. Viską jis vertina tik pinigais. Jo meilė reiškias brangiomis dovanomis. Viskas yra tvarkinga, kas statistika paremta. Statistika rodo, kad didelis vyrų procentas veda jaunas moteris. Tad ir jis taip padaro. Kapitalistai

Tuos gobšus jų pačių samprotavimai apgauna. Bonderbi sūnus nusikalsta. Tėvas gėdos negali pakelti, bet sūnus jam paaiškina: statistika rodo, kad visuomenėj tur būti tam tikras procentas piktadarių.

Tik nepataisomus piktadarius Dikensas nubaudžia, o šykštuoliams užkietėjėliams jis leidžia pasitaisyti.

Dikenso kenčiantieji — tikri vargo pelės. Nors pastogės, duonos neturi, bet jie vienas kitą myli, paskutiniu duonos kąsniu dalinasi. Bobas Krečetas („Šykštuolis Skrudžas") Kūčių vakarą moka net tostą už savo skriaudėją pakelti. Kenčiantieji

Tik vieno kito lūpomis Dikensas pagrūmoja skriaudėjams, bet grūmojimu ir pasitenkina („Varpai").

Dikensas neskelbia kovos su kapitalizmu. Susidariusią prarają tarp turtingo ir vargšo jis stengias likviduoti krikščioniškomis filantropiškomis priemonėmis. Tie turtingieji yra blogi ne dėl to, kad jie turtingi, bet kad jų širdis sustingus. Kai širdis ims plakti, savo turtą jie apvers geriems tikslams, ir sušvelnės socialinis klausimas.

Mylimiausi Dikenso veikėjai yra vaikai. Savo romanuose ypačiai nagrinėja vaikų mokymo, auklėjimo, skurdaus jų būvio klausimus, liečia mokymo reikalus, su vaikais elgesį prieglaudose. Vaikai

4. Dikenso menas. Oliveras Tvistas

a) Romano veiksmas. — Oliveras Tvistas gimė nedidelio miestelio prieglaudoje. Jo motina, kurios niekas nepažįsta, mirė tuoj jam gimus. Jis augo, kaip ir daug kitų našlaičių, skurdžiai, alkinamas, mušamas, prievaizdo Bemblio ujamas. Dar visai mažą Oliverą atidavė karstadariui mokiniu, bet kartą, sumuštas, paniekintas, jis pabėgo ir pėsčias leidosi į Londoną.

Su vagimis

Išalkęs, vos kojas pavilkdamas, Oliveras susitiko kelyje berniūkštį, kuris prižadėjo jam ir maistą ir pastogę, jei pabėgėlis su juo eisiąs pas žydą Feginą. Oliveras atsidūrė vagių būryje, kurio galva ir yra tas žydas.

Pas gerus žmones

Vieną dieną vaikas su dviem Fegino sėbrais išėjo į gatvę. Už savo bičiulių darbus pateko policijai į rankas. Būtų gerokai gavęs kalėti, jei ne geraširdis senukas Braunlas, paėmęs Oliverą pas save ir jį globojęs. Pas savo globėją vaikas ilgai sirgo. Kai pasveiko, Braunlas pasiuntė jį kartą į knygyną, bet pakeliui jis vėl pateko į gaujos spąstus ir buvo nuvestas į žydo namus.

Vagis Saiksas išsiruošė vieno provincijos gyventojo apiplėšti; pasiėmė ir Oliverą. Žygis nenusisekė, o Oliveras buvo sužeistas ir pusgyvis paliktas laukuos. Jį rado tie patys žmonės, kuriuos norėjo apvogti, priglaudė pas save ir gydė.

Kančių galas

Oliverui ir čia grėsė pavojus pakliūti Feginui į nagus. Pasirodė, kad žydas su Monksu, tikru Olivero broliu, buvo susitarę vaiką pražudyti. Jie norėjo paveržti jam tėvo palikimą. Tačiau gerasis Braunlas vaiką išgelbėjo; pasiėmė jį pas save. Oliveras gavo tėvo palikimą ir galėjo mokytis.

Bausmė nedorėliams

Romanas čia dar nesibaigia — kol knyga bus užversta, dar reikėjo nubausti Feginas ir jo gauja: plėšikai pateko į teismą, buvo pasmerkti ir pakarti.

Paskutinės Saikso ir Fegino valandos yra vienos iš įdomiausių veikalo vietų. Čia puikiai aprašytas Saikso, nužudžiusio savo mylimąją, sąžinės kančios ir Fegino priešmirtiniai pergyvenimai.

b) Romano kompozicija. — „Olivero Tvisto“, kaip ir daugelio kitų Dikenso romanų, planas esti maždaug toks. Įvade matom kelis veikėjus. Veiksmo plotas nedidelis. Vyriausias herojus persikelia į naują aplinkumą — veiksmas praplečiamas (Oliveras patenka į darbo namus, paskui pas karstadarį). Nelauktas atsitikimas pakreipia herojaus likimą (Oliveras patenka pas Feginą). Dabar iškyla nauja svarbi figūra — globėjas (Braunlas), kuris išgelbsti veikėją. Priešai vėl stato pinkles, iškyla epizodiniai

asmens (Bemblis, Monksas). Romano didvyriui pasiseka išsipainioti iš daugelio kliūčių, bet dar lieka paskutinė. Dažniausiai vyriausiam veikėjui ji pavyksta nugalėti. Bet kai kada, kituos romanuos, kliūtys jį apveikia, ir veikėjas žūsta. Pagaliau piktadariai baudžiami.

Iš šito plano matyti, kad Dikenso veikaluose yra labai daug nuotykių, kuriais remiasi veiksmas. Tuo būdu jo romanai — nuotykių romanai. Bet tie nuotykiai tėra tik priemonė herojaus sielai ir jo likimui nušviesti, net tam tikrai visuomeninei idėjai įrodyti.

Kad tie nuotykiai būtų gyvesni, dramatiškesni, Dikensas griebiasi kontrastų: vienoj pusėj geri veikėjai, antroj — blogi.

Visi jie kalba gyvai, vaizdžiai, retais žodžiais. Jie mėgsta plepėti. Iš dialogų trykšta sąmojis, judrumas.

c) Charakteriai. — Veikėjuose Dikensas mėgsta iškelti vieną ryškų bruožą — kas storas, tai jau labai storas, kas piktas, tai per dienų dienas dantis rodo; kas piktadarys, tai jo sieloj ko geresnio nė su žiburiu nerasi. Paskui jis pastebi charakteringų smulkmenų: štai vienas amžinai rodo savo dailias kojas; kitas vis raito plaukus; kitas vėl šnypščia kaip garvežimis. Prieglaudos prievaizdas Bemblis ir jo aukštas, trikampis skriblius yra neatskiriami draugai. Kai Bemblis savo skribliaus netenka, jis virsta, tarsi, kitas žmogus, menkesnio autoriteto.

„Olivere Tviste" ir kituose Dikenso romanuose yra dvejopų moterų. Jos labai švelnios, jausmingos, nepaprastai geros. Jei panelei Rožei pridėtum sparnus, dar apvilktum baltu drabužiu ir sujuostum mėlynu kaspinu, tai gautum gryniausią angelą. Tos gerosios moterys ne visada psichologiškai vykusios. Moterys

Prie gerųjų kai kada dar pritampa kokia senutė. Tačiau senės dažniausiai sudaro antrą moterų skyrių — piktas, kvailas raganas, kurios kankina mažus vaikus. „Olivere Tviste" pikčiurna našlė Korni kietai laiko ir spaudžia jai pavestus pavargėlius, ji sukta, pikta ir veidmainė. Kai Bemblis ketina jai pirštis, tai ji atrodo vienas gerumėlis, bet paskui savo storulį vyrą taip paima į nagą, taip jį apdaužo, apstumdo ir lauk išvaro, jog to žmogaus visa šlovė ir didybė bematant vėjais nueina. Į blogų moterų būrį įsimaišo ir jaunųjų.

Beveik visada svarbiausi Dikenso herojai yra vaikai. Vaiką įvedė į literatūrą Prancūzijoj Ruso, Anglijoj Uordzuort ir Vokietijoj „audringieji genijai". Be abejo, Dikensui atsiliepė ir jo jaunos dienos. Vaikai

Pats Oliveras Tvistas yra skaidrios, naivios sielos berniukas, kurio nepajėgė sugadinti gyvenimo šešėliai. Nei skurdas

prieglaudoj ar darbo namuose, nei blogas karstadirbio elgesys, nei sukčių būrys, nei badas, nei mušimai, nei užgauliojimai negali jo pastumti į blogą kelią. Bet jis nėra toks, kaip panelė Rožė, kad, išgirdęs įžeidžiant mirusią savo motiną, nepultų ir neapdaužytų šmeižiko.

Blogų vaikų užtinkam pas Feginą. Jie ištvirkę, sukinėjasi mieste ir žmones apvaginėja. Įdomiausias jų tarpe — gudrusis Daukinsas. Jis visada gerai nusiteikęs, visada vilki plačius trinyčius, o geresnio sukčiaus už jį nerasi. Jis dedasi didelis vyras esąs ir, patekęs į teismą, elgiasi iš aukšto, grasina visus apskųsiąs kažkokiam apgynėjui, kuris „dabar pusryčiaująs su parlamento vicepirmininku".

Vyrai

Visus „Olivero Tvisto" vyrus prašoksta žydas Feginas. Apie jo išorę Saiksas taip kalba: „. . . įdėjus į stiklinį indą, tave būtų galima rodyti kaip biaurumo pavyzdį . . ." Jis plėšikų, vagių organizatorius. Žmogus nudėti — jam tik menkas daiktas. Jis yra gudrus, labai gudrus, sudarinėja planus, žmones į pinkles įtraukinėja, nuolat budi, veikia, galvoja. Kartais jis net filosofuoti ima: „Kiekvienas žmogus yra geriausias sau draugas". Jį vis dėlto Dikensas nutempia į kartuves.

d) P s i c h o l o g a s. — Pasakodamas apie Feginą teisme, Dikensas davė gilų žmogaus dvasios paveikslą. Jis nekalba skyrium apie daiktus ir žmones; viską praleidžia pro nervingas, drebančias, žėrinčias Fegino akis. Feginas mato, kaip nuo grindų ligi lubų iš kiekvieno colio į jį įsmeigtos godžios, tyrinėjančios akys. Vienas vaikinas piešia jo veidą mažoj knygutėj.

Nusikaltėlis

Nusikaltėlis galvoja, ar išeis panašus. Jis žiūri į teisėją, svarsto, pagal kokią madą apsitaisęs, kiek gali kaštuoti jo drabužiai ir kaip jis jais apsivelka. Pamatęs, kad vienas kažkoks ponas išėjo, jis stengiasi įspėti, ar tasai ponas buvo norėjęs pietų, ką valgė ir kur . . . Norėdamas nuvyti mintis apie karstą, pradeda skaityti vinis grindyse ir pastebi, kad viena buvo su numušta galva. Ar ją pataisys ar taip paliks? Visa tai rodo baisų žmogaus susijaudinimą, kai vaizduotė jau veikia automatiškai ir negali susitelkti, suimti bendro vaizdo.

Arba kaip žmogžudį Saiksą sąžinė graužia. Jį kankina aukos akys, jis negali ramybės rasti ir sprunka iš Londono. Kartais jis bėgte bėga, kartais vos koją už kojos velka, visai sustodamas ir lazda krūmus daužydamas. Jis pasiekia nedidelį miestelį, o auka vis jam vaidinasi:

„Ėjo jis paslaptomis, bet išėjęs iš miestelio ir atsidūręs tamsoje, pajuto baimę, kuri jį sukrėtė iš pašaknų. Kiekvienas daiktas ar šešėlis, stovįs ar krintąs, rodėsi jam kažin kokia baisi šmėkla. Bet tos baidyklės buvo niekis, palyginti su ta baisia žmogysta, kur nuo pat ryto sekė jo pėdomis. Tamsoje jis galėjo atskirti jos šešėlį, pabrėžti mažiausią smulkmeną ir stebėti, kaip tykiai ir iškilmingai ji sekė paskui. Girdėjo jos drabužius šnabždant medžių lapuose, ir kiekvienas vėjo pūstelėjimas nešėsi su savim jos tykų šauksmą. Jam sustojus buvo tas pat... Visą rytą ji stovėjo pryšakyje, dabar atsirado jam ant pečių. Jisai prisiglaudė pečiais prie pakrantės ir jautė, kad ji stovėjo viršuj jo... Jis atsigulė ant kelio aukštininkas. Čia jau pas jo galvą stovėjo šmėkla — stačia, tylinti, kaip gyvas kapo paminklas, su kruvinu parašu kaktoje". (457—458, J. Kmito vert.).

Pamatęs gaisrą, jis visą naktį dirba, lenda į dūmus ir liepsnas. Jam reikia darbo, pavojaus, ko nors kito, kas nors valandėlę nutramdytų sąžinės graužimą. Pagaliau kai jis, dieną išsikankinęs, sužino, jog nusikaltimas jau susektas, tai nepajunta jokio įspūdžio — nervai nereaguoja. Jis jau negali pakelti vienumos, grįžta į Londoną, manydamas greičiau pavojaus išvengsiąs, bet patenka miniai į rankas.

Kai Dikensas aprašo gaisrą, Fegino suėmimą ar Saikso galą, jis turi progos atvaizduoti minios psichologiją, kuri ano laiko literatūroj buvo visiška naujiena. Minios psichologija

e) Liūdesys ir juokas. — Dikensas žinomas kaip vienas iš linksmiausių anglų rašytojų. Jo „Pikvikas" yra tarsi antras „Don Kichotas". Vis dėlto jo veikaluos pasitaiko daug liūdnų, skaudžių ir šiurpių momentų. Tai ligos, nusikaltimas, mirtis, dvasios ir kiti antgamtiniai reiškiniai. Paskutinių dviejų elementų „Olivere Tviste" nėra. Jame ypačiai daug nusikaltimų knibžda.

Skaitytojo širdį Dikensas pasiekia per ašaras ir per juoką. Jo juokas — tai juokas paprastų žmonių, kuriems nesvetimas nė vulgarumas ar perdėjimas. Dėl to jo veikėjai kartais virsta tarsi karikatūromis. Tai linksmas juokas, didelis juokas, koks skamba smuklėse prie alaus stiklo. Dikensas ne juokiasi iš savo veikėjų, bet drauge su jais kvatoja. Tam vyriškam, sveikam humorui netrūksta ir švelnumo, užuojautos, rodomos rašytojo romanų veikėjams. Iš jo plaukia optimizmo banga, nes Dikensas juokiasi ne dėl piktumo, ne dėl pašaipos, bet dėl geraširdingumo. Juokas

Dikenso veikaluos užeisim daug komiškų situacijų. Pažiūrėkim, kaip Bemblis nori našlei Korni pasipiršti. Garbingas prievaizdas atėjo pas našlę šaltą žiemos vakarą. Ji pasiūlo ar- Situacijų komizmas

batos, kurią jis mielai priima, ir dar našlę palydi švelniu žvilgsniu, kelis sykius atsikosėdamas, nuolat giliai atsidusdamas, nors tai nė kiek nekenkė jo ėdrumui; priešingai, arbata su pyragaičiais dar smagiau ėjo. Tokiais svarbiais momentais dažnai pritrūksta kalbos. Bet Bemblis turi galvą — jis tuoj randa šneką apie katę, kuri su katuku raičiojasi pas ugnį.

— Ponia Korni, — tarė Bemblis iš lėto, šaukštuku mušdamas taktą savo žodžiams, — aš noriu pasakyti, poniute, kad jei kokia nors katė ar katukas, gyvendamas su jumis, nemylėtų jūs namų, tai būtų asilas, poniute! (212—213 p.).

Jau matyti, prie ko einam: Bemblis užsimena apie meilę, tegu šiuo tarpu ir apie katės meilę! Dar bus pažanga. Po arbatos susėdo už apskrito stalelio, priešingose pusėse. Tik staiga Korni pašaukiama prie mirštančios senės. Likęs vienas Bemblis atsidarė spintą, suskaitė šaukštukus, pakilnojo repliukes cukrui, stropiai apžiūrėjo sidabrinį pieno puoduką, peržvelgė baldus, stalčius, rado dėžutę su pinigais. Tos visos gėrybės jį privertė tvirtu balsu ištarti: „Aš turiu tai padaryti (susituokti)!"

Charakterių komizmas

Toliau Dikenso romanuos randam komiškų charakterių. Tas pats Bemblis! Jis, su savo kampuota skrybėle, gražiomis kelnėmis nešasi labai aukštai. Jis nuolat rimtas, nes prievaizdui, tokiam galingam ponui, juoktis kaip ir nepridera. Jis didžiuojasi savo iškalba ir plepa, lyg šarka. Jam netrūksta ir išradėjo dovanos, kurią jis baisiai vertina: jis našlaičiams, prieglaudoj gimusiems, suranda vardus ir pavardes. Jis iš anksto jau turi parengęs pavardes ligi abėcėlės pabaigos.

Gamta

f) F o n a s. — Dikensas daugiau yra miesto nekaip kaimo vaizduotojas. Aprašinėja gamtą jis ne skyrium nuo veikėjų, bet ar siauras Londono gatves ar liūliuojančius javų laukus leidžia pro vieno ar kito asmens akis. Kai Oliveras liūdi dėl panelės Rožės ligos, tai ir skaidrus saulės spindėjimas tampa nejaukus. Kai Saiksą ima sąžinė kankinti, jam ir pakelės medžiai su krūmais neduoda ramybės, jį baugina, lyg gyvos būtybės. „Jo (Dikenso) mene nėra ribos tarp gyvų ir negyvų daiktų — vilnys šneka, fabrikų mašinos ir traukiniai jaučia ir veikia kaip gyvos būtybės" (Dibelius).

Pamatę žalius kalnelius, tankias girias, užuodę kvepiantį kaimo orą, Dikenso žmonės negali ramiai žiūrėti — juos pagauna entuziazmas, jie džiūgauja. Žodžiu, atsiranda lyrizmo.

Londono vaizduos jau daugiau objektyvumo. Dabar autorius skaitytoją vedžioja po siauras, purvinas gatveles, kur smuklėse plūstasi girti valkatos, kur girti vyrai ir moterys tiesiog drybso purvyne. Tose nešvariose gatvelėse pilna krautuvių su mažos vertės prekėmis, languose ir duryse karo eilės prastų drabužių. Ant šio nykaus vaizdo slenka Temzės rūkai, pro kuriuos matyti laivų stiebų giria, daugelio bažnyčių bokštai. „Olivere Tviste" apie Londono prabangą, didelius parkus ir puikius namus Dikensas nepasakoja, nes jam iš mažens buvo geriau pažįstami anie skurdūs kvartalai, jie buvo jo širdžiai artimesni. Miestas

g) Įvertinimas. — Dikensui galima prikišti per daug supainiotos intrigos, kuriose netrūksta ir nereikalingų epizodų. Veikėjų jo romanuose labai daug, kai kurie tik šiaip sau pasirodo, nieko nepridėdami veiksmui. Jo skonis neretai linksta į karikatūrą, perdėtą jausmingumą. Stilius nėra lygus, šalia giliai atvaizduotų veikėjų yra ir paviršutiniškai tepaliestų.

Visi tie trūkumai nė kiek nežemina Dikenso reikšmės. Anglams jis yra pirmas iš didžiųjų beletristų. Jo raštai eina po visą pasaulį, ypač jaunimo tarpe. Bet ne tik jauni Dikensą vertina: jis buvo vienas iš mėgstamiausių Dostojevskio ir Tolstojaus rašytojas.

Pagalvoti. — 1. Socialinio klausimo sprendimas „Šykštuoly Skrudže". 2. Kokis skirtumas tarp romantikų ir Dikenso antgamtinio elemento („Šykštuoly Skrudže")?

Pasiskaityti. — *Dikensas,* 1. Oliveris Tvistas. Vertė J. Kmitas (Amerikoj išleista), 2. Šykštuolis Skrudžas, 3. Varpai, Vertė A. Venclova.

II. PRANCŪZŲ REALIZMAS IR NATŪRALIZMAS

Štai gyvenimas toks, koks jis yra. Jis nėra nė kiek gražesnis kaip virtuvė. — *Balzakas*

Balzakas (1799—1850)

1. Balzakas rašytojas

Prancūzų pirmuoju realistu laikomas Onorė de Balzak (Honoré de Balzac), nors jis rašė dar pačiame prancūzų romantizmo karštyje. Romantiškieji intuicijos, įkvėpimo, genijaus žodžiai jau tenka išmesti iš žodyno, kalbant apie Balzaką. Jis naujo tipo rašytojas — literatas, amatininkas, literatūros „katorgininkas".

Onorė Balzakas

Kaip ir tėvas, Balzakas yra stipraus organizmo, kovai užsigrūdinusi figūra, praktikas. Jo biografija yra paprasta. Tai biografija tūkstančio to meto žmonių, kurie visomis keturiomis stengėsi išplaukti į gyvenimo viršų. Tam reikėjo pinigo. Pinigas tampa ir Balzako viso gyvenimo ir darbo akstinu. Balzakas steigia spaustuvę, raidžių liejyklą. Bankrotuoja. 90.000 frankų skolos jis ryžtasi išmokėti romanus berašydamas. Palėpėj, nedideliam kambarėly pradėjęs literato karjerą, visą sveikatą skiria rašytojo amatui.

Balzakas įkvėpimo nelaukia. Jis nervus pasidilgina juoda kava, kurią jis pats perkas ir verdas. Jis keliasi vidurnaktį ir dirba lig 5 val. po pietų. Pavalgęs tuoj gula, ir nuo vidurnakčio vėl braška jo plunksna smulkia rašysena. O tai darbas sunkus. Mintis greit neišsilukštena, vaiz-

dams išreikšti trūksta tinkamų žodžių. Ir Balzakas kartais net 17 kartų taiso, kol išleidžia veikalą į pasaulį.

Tai buvo „galingas, dirbąs su milžiniška jėga statytojas, ir šiurkštus, daužąs kūju, statąs akmens sieną kiklopas privertė savo rūmą pagaliau pasiekti tą viršūnę, į kurią du jo amžininkai, lyros genijai V. Hugo ir Žorž Zand, pakilo savo sparnais" (Brandes).

Balzakui stinga tik pinigų ir laiko, bet niekados nestinga siužetų. Jis turi net po kelis iš karto. O medžiagos jam duoda nepaprastai stiprus pastabumas, gyvenimo pažinimas, plati vaizduotė, gyva atmintis. Kuriamosios galios

Balzako vaizduotė taip jį tarpais apvaldo, kad jis net tikrovę su svajonėmis supainioja. Kai draugas jam pasakoja apie savo sesers ligą, Balzakas atsako: „Visa tai gerai, drauguži, bet grįžkim į realybę, kalbėkim apie Eugeniją Grande". Tačiau Balzako vaizduotė ne tokia kaip romantiko. Ji nuolat prie žėmės prirakinta, ji kuria planus su milijoninėmis apyvartomis.

Kada skolininkai prispaudžia arba gydytojas įsako: „Mesk dirbęs, kitaip nudvėsi", Balzakas leidžiasi į provinciją. Kartais keliauja pėsčias su maišu ant nugaros, kartais važiuoja. Bet ir važiuodamas, nors ne labai vikrus, kopia ant „diližano" viršaus, kad geriau galėtų stebėti kraštą. Balzakas susiduria su daugybe žmonių, pažįsta Prancūziją skersai ir išilgai.

1850 m. Balzako darbas sustojo. Jis dar vedė ilgai svajotą ir mylėtą moterį, kuri buvo lenkė, bet trumpai su ja pagyveno. Juodos kavos dilginama širdis buvo pervargusi ir tais pačiais metais nustojo plakus. Darbo vaisiai

Ir vis dėlto Balzakas sau aukso nesusikrovė; jis paliko tik gražų turtą prancūzų literatūrai.

2. Balzako romanai

Literatūros darbą Balzakas pradėjo avantiūriniu ir istoriniu romanu, iš Skoto pasimokydamas, bet jau apie 1830 metus jis ima juoktis iš romantizmo. Jis pasijunta, kad jo romanų sritis — plati gyvenimo tikrovė. Jis imasi atvaizduoti visą ano laiko prancūzų gyvenimą, nieko neužmiršdamas, nieko nepridėdamas ir neidealizuodamas. Daugybė jo sugalvotų romanų turi parodyti įvairias to gyvenimo puses. Visiems tiems raštams su entuziazmu Balzakas priima draugo pasiūlytą „Žmogiškosios Komedijos" vardą kaip antitezę „Dieviškajai Komedijai". Geriausi romanai yra „Eugenija Grande", „Tėvas Gorio", „30 metų moteris". Žmogiškoji komedija

Pinigas

Prieš Balzaką buvo daugiau įprasta kalbėti apie meilę ir nekalbėti apie pinigus. Balzakas matė, kad pinigai ne tik jam svarbūs, bet ištisos naujų laikų visuomenės dievaitis. Dėl to pinigai, jų stoka, jų troškimas yra „Žmogiškosios Komedijos" ašis. Balzakas ne tik parodo, kad žmonės dėl pinigų dorovę pamina, tėvą, dukterį užmiršta, bet pas autorius, pasakytum, įlenda į savo herojų kišenius, suskaito, kiek jie turi pinigų, kiek algos gauna, iki mažiausio pinigėlio.

30 metų moteris

Lig Balzako romane vyravo jauna moteris. Balzakas didelis moterų psichologas, paseka savo romano moterį per visą jos gyvenimo kelią, bet daugiausia ją sustabdo ir rodo jau subrendusią, apie trisdešimt ir per trisdešimt metų, kada moters dvasia gilesnė, turiningesnė, labiau subrendus.

Gamtininko metodas

Vyro ar moters charakterį Balzakas nori pagrįsti jų ligomis, kūno trūkumais. Jų charakteris atsispindi ir iš išviršinių ženklų: iš galvos formos, iš veido bruožų, iš gestų, net iš rūbų sukirpimo ir vilkėsenos, kaip kad gamtininkas iš žandikaulio formos atspėja plėšriųjų gyvulių įpratimus. Dėl to su dideliu rūpestingumu visas tas smulkmenas aprašinėja. O Balzako žmonės yra kaip tikri žvėrys. Visas jų pasaulis tai didžiulis dumblynas, kuriame

Gyvenimo materializmas

kiekvienas stengias iškopti į viršų, remdamasis ant savo kaimyno galvos ir jį murdydamas gilumon. Kurio stiprūs raumenys, gudri galva, tas iškopia ir įsiviešpatauja. Silpnieji žūsta. Ta visuomenė pagauna jaunus, gyvenimo nepažinusius žmones ir pamažu juos įsitraukia į dumblyną. Gerosios atsparios figūros izoliuojamos iš gyvenimo, išstumiamos į kampą ir tenai nuvysta.

Aistros žmogus

Tos visuomenės žmones Balzakas rodo pagautus vienos aistros (šykštumo, išdidumo, garbėtroškos, meilės), kuri nustelbia visus kitus jausmus, užmuša žmoguje žmoniškumą, palieka jame tik tą vieną pasiutusį instinktą. Tėvo Gorio duktė taip pasigėrusi troškimu būti pirmąja baliuose, kad, išgirdus apie tėvo ligą, išriedino iš akies ašarą, bet tik pamąstė: aš sugadinsiu savo veidą, ir ta baisi mintis prieš balių išdžiovino visas jos ašaras. Net ta pati tėvų meilė virtus aistra, beprotišku instinktu. Gorio myli savo dukteris „labiau kaip Dievas pasaulį"; dėl savo dukterų parduotų Dievą, nueitų į pragarą ir mirdamas jas keikia ir joms meldžiasi.

Šitos materialistinės visuomenės vaizdas ir Balzako menas lengva pastebėti Balzako šedevre, „Eugenijos Grande" (Eugénie Grandet) romane.

3. Eugenija Grandė

Šitame romane Balzakas rodo Prancūzų provincijos gyvenimą maždaug iš 1820 metų. Tai paprastas kasdieninis gyvenimas šykštuolio Grandė (Grandet), kuris savo šykštumu sugriauja ir savo dukters Eugenijos gyvenimą.

a) Pats senis G r a n d e — tai šykštumo ir gobšumo aistros apakintas milijonierius. Jis buvo kitados statinių dirbėjas, bet revoliucijos laikais praturtėjo supirkinėdamas bažnyčių turtus. Jo tikslas — milijonai. Milijonams rinkti jis genijus. Kur gali, kaip laukinė katė, moka uoliai savo grobį užpulti, kur negali, moka puikiai laukti ir tylėti. Ko klausiamas jo komercijos reikalais Grande tepasako: „Nežinau, gal būt, pamatysim..." ir pagaliau priduria: „Aš negaliu nuspręsti, nepasitaręs su žmona". O kaip jis su ja tarsis, kad ji prieš savo vyrą kaip bailus tarnas. Grande tyčiomis mikčioja, tardamas ir neištardamas žodį. Klausytojas, neiškentęs, pats mėgina senio mintį atspėti. Šitaip senis išvengia pasisakyti ir paskui gali teisintis nebuvęs suprastas. (Gudrus)

Ir namiškiams ir sau Grande šykštus. Suskaito net cukraus kąsnelius, kad per daug neišeitų.

Grande paskaitė laišką, kad jo brolis dėl bankroto nusižudė, ir jau daro planus, kaip galėtų atsakomybės išvengti. O velionies sūnų jis savaip užjaučia. (Be žmoniškumo)

Grande nesivaržė turėdamas pranešti Karoliui apie jo tėvo mirtį, bet jautė savo rūšies gailestį, žinodamas, kad jis be skatiko, ir todėl ieškojo išsireiškimų švelniau skaudžiajai tiesai pranešti. „Jūs netekote tėvo", menkniekis pasakyti. Juk tėvai miršta pirma vaikų. Bet: „Jūs neturite jokio turto" — visos žemės nelaimės buvo sutelktos tuose žodžiuose.

Kada vaikinas graudžiai verkia, visai nesirūpindamas turtais, senis galvoja: „Tas jaunikaitis niekam netikęs, jis daugiau galvoja apie mirusius kaip apie pinigus".

Rodydamas tėvišką meilę, kiekvienus naujus metus ir vardadienį Grande dovanodavo savo dukteriai po auksinį. Bet kartais Eugenijai reikėdavo jam parodyti, ar dar turi pinigus. Ir niekados jis nebuvo toks žiaurus, kaip sužinojęs, jog duktė pinigų neturi. Jis įmetė ją į kambarėlį, įsakydamas jai duoti tik duonos ir vandens. Bet kai notaras pasakė, jog Eugenijai tenka motinos palikimas, tada dreba visos gyslos, kad Eugenija nepareikalautų iš Grande savo turto, jis šokinėja apie savo dukterį, lyg ji būtų iš aukso. Kai ji nuo palikimo atsisako, senis bučiuoja ją taip, lyg rodos apkabinęs norėtų užsmaugti. (Meilė už auksą)

Grande paseno. Suparaližuotas nuolatos dairos į tą kambarį, kur jo auksas. Kartais liepia dukteriai atnešti krūvą auksinių, išdėstyti ant stalo. „Tai mane atšildo", sakydavo jis.

Amžinybė apyskaitoms suvesti

„Paskutines gyvenimo valandas, kada parapijos klebonas atėjo su sakramentais, jo akys, kurios jau kelios valandos atrodė mirusios, pamačiusios kryžių, žvakides ir sidabrinį šlakstytuvą, atgijo, pradėjo įsispyrusios žiūrėti, ir jo karpa sujudėjo paskutinį kartą. Kada kunigas prinešė prie lūpų paauksuotą krucifiksą, duodamas pabučiuoti Kristaus paveikslą, jis (ligonis) baisiai sujudo, kad jį pagrobtų, ir šitą paskutinę pastangą apmokėjo jis gyvybe".

Paskutiniai jo žodžiai buvo Eugenijai: „Tu man atiduosi apyskaitą tenai".

Tai šiurpus šykštuolio paveikslas, išsiveržiąs iš kasdieninio gyvenimo tikrovės. Moljerui tas šykštuolio tipas atrodė juokingas, Balzakui jis tragiškas.

Eugenija materialistinėje visuomenėje

b) Visai priešinga jo duktė E u g e n i j a, tylos, vienumos žmogus. Kai pasirodė Karolis, nelaimingo nusižudėlio sūnus, Eugenijai pagailo vargšo vaikino. Ji pati nepasijuto, kaip jį pamilo. Ir tas tamsus niūrus namas sušvito jai vaivorykštės spalvomis. Juodu pasižada vienas antram. Jis važiuoja į Indiją praturtėti, o ji atiduoda jam iš tėvo gautas santaupas ir lieka jo laukti ir mylėti. Eugenija neraudoja, laiškų nei dienoraščių nerašo, nei romanų neskaito.

Praturtėjęs Karolis atsisako nuo Eugenijos, nežinodamas, kad ji milijonus valdo. Eugenija gauna jo laišką.

„Kitos moterys nuleidžia galvą ir kenčia tylomis: jos eina mirdamos ir atsižadėdamos, verkdamos ir atleisdamos, melsdamos ir atsimindamos lig paskutinio atodūsio. Tai meilė, tikroji meilė, angelų meilė, išdidi meilė, kuri gyvena savo skausmu ir nuo jo miršta. Toks buvo Eugenijos jausmas perskaičius tą baisų laišką. Ji pažvelgė į dangų, prisimindama paskutinius savo motinos žodžius...

— Mano motina sakė teisybę, — tarė ji verkdama. — Kentėti ir mirti".

Skaudi našlystė

Ji „atkeršija" Karoliui tuo, kad apmoka jo skolas. Vėliau išteka už teisėjo de Bonfon. Bet vyras numiršta, ir Eugenija lieka našlė.

„Ponia de Bonfon liko našlė 33 metų, su 800 tūkstančių svarų pajamų per metus, dar graži, bet kaip moteris, kad būva graži apie 40 m. Jos veidas baltas, pasilsėjęs, ramus. Balsas švelnus ir susitelkęs, manieros paprastos. Joj visas skausmo kilnumas, asmens šventumas, kuris nesutepė savo sielos susidurdamas su pasauliu, bet taip pat ir senos merginos kietumas ir kasdieniški įpročiai, kuriuos suteikia siauras provincijos gyvenimas. Nežiūrint į tuos 800.000 metinio pelno, ji gyvena, kaip kadaise gyveno vargšė Eugenija Grande; ji nekuria krosnies savo kambary kaip tik tose dienose, kuriose tėvas kadaise

leisdavo užkurti salės židinį, ir ją gesina pagal jaunų dienų programą. Ji vilki tokiais pat drabužiais, kaip ir jos motina. Somiuro namas, namas be saulės, be šilumos, nuolat šešėly, melancholiškas yra jos gyvenimo paveikslas. Ji stropiai deda savo pajamas ir, gal būt, atrodytų perdaug taupi, jei nenutildytų apkalbų tauriu turtų suvartojimu. Maldingos geradariškos fundacijos, prieglauda seneliams, krikščioniškos mokyklos, gausiai apdovanota biblioteka, kiekvienais metais kalba prieš šykštumą, kurį jai kai kas prikiša... Ponia de Bonfon, kurią kai kas pasityčiodamas vadina panele, apskritai randa sau religingą pagarbą. Ta tauri širdis, kuri teplakė tik švelniausiems jausmams, taip pat turėjo būti palenkta žmogiškų reikalų išskaičiavimams. Pinigai turėjo suteikti tai dangiškai gyvybei savo šaltas spalvas ir įkvėpti nepasitikėjimą moteriai, kuri buvo vienas jausmas".

Balzakas parodo, kaip ta sumaterialėjusi aplinkuma veikia ir skaistų žmogų. Viena, ji sugriovė Eugenijos laimę. Antra, aplinkuma pradeda laužti ir jos dvasią, sudarydama tokius įpratimus Eugenijoje, kokius turėjo jos tėvas.

c) V i s u o m e n i n i s m a t e r i a l i z m a s. — Ne tik Grande gyvena pinigais, bet ir visa kita visuomenė galvoja apie „aukso veršį", žino, kad Eugenija yra vienintelė paveldėtoja senio Grande milijonų. Atsiranda į jos ranką dvi pretendentų frakcijos: teismo pirmininkas Krušo, remiamas dėdės notaro, dėdės kunigo, ir Adolfas Grasen, palaikomas tėvo bankininko, motinos intrigantės ir giminių. Eugenijos vardo dieną abidvi frakcijos atnešė dovanų. Susėdo loto žaisti, tačiau visi galvoja apie Grande turtus, ne apie žaidimą. Tik staiga atvažiavęs Karolis sumaišo jų materialistines svajones.

Paties individo žlugimas visuomenėje matyti iš K a r o l i o istorijos.

Individo materialėjimas aplinkumoje

Karolis Paryžiuj buvo tik frantas. Kai tėvas mirė, jis dar turi daug širdies; už jam rodomą nuoširdumą jis pamilo ir Eugeniją. Bet išvažiavęs į Indiją — su vilkais ėmė vilku kaukti:

„Pamažu Karolis atpalaidavo savo sąžinę nuo bet kurių prietarų ir sumetė, kad, norėdamas greičiau praturtėti, jis turi negrais prekiauti. Viena mintis, viena svajonė jį persekiojo — sugrįžti į Paryžių su milijonais ir triukšmingiau nekaip kada nors. Jo pažiūros daug pakito. Tikėjimas teisingumu pradingo iš jo širdies, nes gyvenime jis matė ką kita. Jo širdis iš pradžių ataušo, paskui atšalo, paskui visai suakmenėjo. Savo amato dalykuose tapo žiaurus, užsispyręs. Jis prekiavo kiniečiais, negrais, paukščių lizdais, vaikais, moterimis...

Jeigu grynas, dangiškas Eugenijos paveikslas jam vaidenos pirmomis jo kelionės dienomis, jeigu visą savo pasisekimą jis tikėjo einant iš jos maldų, tai šitie atsiminimai pamažu dilo iš jo širdies. Paskui negrės, mulatės, juodos ir baltos moterys — visų tautų, visų spalvų, intrigos, nuotykiai —

visiškai išvijo iš jo atminimo senąjį Somiurą, ir namą, ir suolelį po lazdynų krūmu, ir pabučiavimą, išveržtą iš Eugenijos...

Eugenijai teko vieta ne Karolio širdyje, bet sąskaitų knygoj, kaip kreditorei 6.000 frankų".

e) Kompozicija. — Veikalo pradžioj Balzakas paprastai duoda foną. Čia aprašo Grande namą. Tas namas pastatytas nelygioj, švarioj, Fonas akmenimis grįstoj, siauroj, nuošalioj gatvėj, kur greit išgirsti triukšmą. Visos gatvės namai seni — dviejų, trijų šimtų metų. Senas ir Grande namas, pilkas, akmeninis, šiek tiek panašus į kalėjimą, o kiemo mūrai į tvirtovę. Viduje namas dvelkia šalčiu ir drėgnumu. Šešėliai ir tyla jame viešpatauja.

Prisitaikymas prie aplinkumos Su šituo niūriu namu sutapusi visa Grande šeima. Jie čia atrodo taip prisitaikę, kaip prisitaiko prie aplinkos kai kurie gyviai (ešeriai tokia nugara, kaip šešėliuotas nuo nendrių vanduo, driežas žalsvai margas, kaip samanoto miško žemė). Šaltas ir kietas senis Grande sutapęs su šaltu akmeniniu namu. Jo tarnaitė Nanona didelė, stambi, tvirta, neaptašyta, kaip ir pats namas. Grande žmona sausa, liesa, lengva, pageltusi. Eugenija aukšta, stambių bruožų, graži, bet juo ilgiau gyvena, juo labiau panašėja į savo namą. Namo atmosferai Eugenija ir motina labai atsako savo sielomis. Jos tylios, nusigandusios, besistiebiančios dangop, kaip tie augalai, kurie auga be saulės, kurčioj šešėlių ramybėj.

Davęs foną, parodęs šeimos narių (be Eugenijos) portretus, Balzakas Veiksmo užmezgimas tuoj paberia kitų veikėjų žiupsnį — Eugenijos rankos pretendentus ir jų padėjėjus. Į jų tarpą, lyg į krosnį, jis vėl tuoj įmeta spindinčią kibirkštį — frantą Karolį. Visi sujunda, vieniems šviesu ir šilta, kitiems kartūs dūmai į akis. Veiksmas užsimezga. Įvykių centre stovi Eugenija su tylia drama, beveik kaip Rasino „Ifigenijoj". Dėl Eugenijos veikiama, nors patį veiksmą varo šykštuolis Grande. Susikūrusią dramą Balzakas gesina palaipsniui, palikdamas tik patį centrą — Eugeniją. Atomazga Miršta Eugenijos motina, pasitraukia Grasenų partija, miršta šykštuolis, pagaliau miršta Krušo de Bonfon, išteka Nanona ir lieka vienų viena Eugenija su paslėptu sielvartu širdy. Norėdamas suteikti romanui tylios vienumos nuotaiką, Balzakas skina veikėjus, kaip „lapus nuo medžių rudenio vėjas", kol palieka pačioj viršūnėj tik vienas pageltęs lapas — Eugenija Grande.

Floberas (1821—1880)

Nėra grynas realistas nė gustavas Floberas (Flaubert). Kaip Balzakas, ir jis dar palinkęs į romantizmą. Kaip romantikai, keliavo Floberas ir į Rytų kraštus. Šiaip visą laiką skyrė literatūros darbui, gyvendamas daugiausia savo ūky netoli Ruano. Dirbo atsidėjęs, rūpestingai rinko medžiagą, dailino stilių; mėnesį prasėdėdavęs prie vieno puslapio! „Mes mažieji šį tą pasiekiame tik rūpestingiausiais mažais darbeliais", aiškinosi Floberas. Dėl to sakoma, kad jo raštuose net „per daug stiliaus".

Gustavas Floberas

Rūpinosi Floberas tik literatūros menu. Religijos, politikos, visuomenės gyvenimo klausimai jam visai svetimi. Floberas — estetas. Jis gyvena tik savo kūriniams. Juose rodo tokį pat visuomenės nuodėmių gyvenimą, tik dar pesimistiškesnį kaip Balzakas: jo herojai vis žūsta.

Floberas parašė nedaug. Garsiausias jo romanas, padaręs didelės įtakos, yra „Ponia Bovary" („Madame Bovary"). Joje Floberas vaizduoja, kaip jauna moteris, prisiskaičius romantiškos literatūros, neturėdama ko veikti, imasi avantiūrų, morališkai sunyksta, žmonos ir motinos pareigas užmiršta ir pagaliau nusižudo.

Floberas „Ponios Bovary" romanu kritikuoja romantizmą ir miesčioniškumą, kurie jį viliojo ir kurių jis neapkentė. Floberas pliekia romantikų svajingumą, fantazijos ir jausmų laisvę, parodydamas, prie kokios katastrofos gali privesti jų taikymas gyvenime. Be pasigailėjimo jis taip pat plaka ir miesčionių egoizmą, siauraprotybę, kvailumą, tuštybę, smagumų ieškojimą,

Romantizmo ir miesčionių kritika

smulkumą, kasdieniškumą. Miesčionims duoda pipirų tiek pirmaeiliuose, tiek antraeiliuose veikėjuose.

Miesčioniškas Don Kichotas

Antai svarbiausias romano herojus Ema Bovary — miesčioniškas Don Kichotas, tik daug siauresnis už ispaniškąjį riterį. Tikrasis Don Kichotas didelis idealistas-altruistas, su aiškia pasaulėžiūra, su tvirta valia. Ponia Bovary — egoistė, be pasaulėžiūros, be stiprios valios. Prisiskaičiusi Valter Skoto romanų su pasakiškais riteriais ir damomis, susižavėjusi romantikės Žorž Zand išidealizuotomis laisvosios meilės istorijomis, Ema įsigeidžia surasti gyvenime svaigulingą laimę, tik knygose terandamą. Bet juo labiau tos egoistinės laimės svajones nori patenkinti gyvenime, juo svajonių ratas siaurėja: Ema Bovary vis labiau ir labiau grimsta į bedugnę. Pasiekia net to, kad pasiūlo Leonui pavogti iš jo viršininko notaro kasos jai pinigų. Dingsta paskutinė iliuzija, jai nebėra gyvenimo. Siauraprotę egoistę romantiškos svajonės pražudo.

Ne mažiau pliekia miesčionis Floberas ir poną Bovary. Tas žmogus visai be savo pažiūrų, be valios, be iniciatyvos.

Labai gerai Flobero nupieštas yra ir trečias žymus romano veikėjas vaistininkas Omė (Homais). Tai provincijos „pažangusis", ambicingas mokslo atstovas, provincijos žurnalistas, nepermaldaujamas kunigų priešas.

Realizmas

„Ponios Bovary" romano veikėjai nėra nei dideli niekšai, nei didžiųjų dorybių herojai. Tai smulkios, vulgariškos, egoistiškos būtybės; tai pilki, be horizonto, vidutiniai žmonės. Tik smulkūs norai ir reikalai jiems terūpi. Tai gyvenimo tikrovė, realybė. Ją smulkmeniškai stengiasi Floberas romane atvaizduoti. Reikia tik stebėtis, kaip tokią pilką medžiagą Floberas mokėjo meniškai atgaivinti ir sudominti skaitytoją.

Su smulkmenišku pastabumu, gyvomis charakteristikomis romane randi ir nepaprastai išdailintą stilių. Sakinys muzikalus, lankstus. Vaizdas plastiškas, ryškus, net smulkmenos pasakojamos vaizdingai.

> „Po jos langu buvo avilys su medum, ir kartais bitės, sukinėdamosi šviesoje, atsimušdavo į stiklą, kaip šokinėjantieji aukso kamuoliukai".

Zola Floberą laikė natūralizmo tėvu, nors tas titulas pačiam Floberui nepatiko.

Zola (1840—1902)

Balzako realizmas buvo natūralus, susijęs su romantizmu ir paties Balzako prigimtimi. Flobero realizmas yra jau tam tikra reakcija prieš romantizmą, jo realistiniai kūriniai parašyti norint apsiginti nuo romantiškos vaizduotės kliedėjimo. Bet Floberas laikė kvailybe nuomonę, kad literatūra ir mokslas yra tas pats dalykas. O natūralistai, susižavėję pozitivizmu, tik ir nori literatūrą paremti mokslu. Tokio „moksliško" romano teoretikas ir kūrėjas yra Emilis Zola (1840—1902), Balzako mokinys.

Nuo realizmo į natūralizmą

a) „Mokslisko" romano teorija. — Susižavėjęs fiziologo Bernaro „Įvadu į eksperimentinės medicinos studijas", Zola skelbia, kad romanas būsiąs tada moksliškas, kai bus pagrįstas fiziologija. Kaip fiziologija daro *eksperimentus*, taip ir romanistas turįs imtis eksperimentų, nesitenkindamas stebėjimu. Kaip fiziologija suranda kūno funkcionavimo dėsnius, taip panašius dėsnius turi susekti romanistas visuomenėj. „Reikia sužinoti, ką individui ar visuomenei gali duoti kokia nors aistra, veikdama tam tikroje aplinkumoje, tam tikrose sąlygose; ir eksperimentinis romanas yra paprastas eksperimento protokolas, kurį romanistai pakartoja žmonių akyse", rašo Zola.

Emilis Zola

Dėsnių ieškojimas

Pagrindinius tokius dėsnius, paskolintus iš Teno, Darvino, nurodo ir Zola: rašytojas turįs žiūrėti, kaip žmogų veikia aplinkuma, nes vienodos fiziologinės konstrukcijos žmonės įvairiose aplinkumose išauga nevienodi; parodyti, kaip veikia

Pagrindiniai dėsniai

paveldėjimas, nes tėvų, senelių ir net tolimesnių kartų nenormalumai, ypačiai nervų ligos, pereina jų ainiams.

Romano pritaikymas

Kai literatūra suras žmogaus ir visuomenės veikimo dėsnius, tada „neliks nieko kito, kaip veikti individai ir aplinkuma tam tikru būdu, norint pasiekti geresnį socialinį būvį". Taigi literatūra padaroma pritaikomuoju mokslu.

b) „Moksliško" romano praktika. — Savo

Rugon-Makar

teoriją Zola praktiškai vykdo 20-ties romanų serijoj „Rugon-Makar". Tai „gimtinė ir socialinė vienos šeimos istorija antrosios Imperijos laikais". Zola paima dvilypę kaimiečių šeimą ir vaizduoja jos narių istoriją per penkias kartas. Pirmoj kartoj jis parodo tris asmenis: Adelaidą Fuk — isterikę; jos vyras sodininkas Rugon sveikas, jos meilužis Makar — kontrabandininkas, girtuoklis, iškrypėlis. Adelaidos ir Rugono teisėtos moterystės vaikai greičiau kyla į visuomenės viršūnes, o Makaro neteisėti vaikai kyla lėčiau. Mažiausiai laiminga Rugon šakos mergina susituokia su labiausiai pasiturinčiu Makaro šakos vyriškiu. Šitaip susikryžiavę tie dvilypės šeimos nariai išsisklaido po visus visuomenės sluoksnius, po visokias profesijas. Vieną ar du tos šeimos narius pastatydamas tam tikrose aplinkumose, turėdamas galvoj paveldėtas ydas, Zola stengiasi parodyti atsakančius žmones. Apskritai imant, tos šeimos narius persekioja fizinės ir moralinės negerovės: paveldėtos ydos ir nenormalumai padaro juos ligonius, isterikus, pamišėlius, paleistuvius, girtuoklius ir kitokius iškrypėlius. Sveikųjų nedaug tėra.

Dokumentacija

Savo romanus Zola rašo „moksliškai". Mažiausia fantazijos, daugiausia dokumentų, faktų. Kiekvienai „Rugon-Makaro" medžio šakai, kuri turi atvaizduoti tam tikrą gyvenimo sritį (politiką, finansus, prekybą, darbininkus, kareivius, menininkus), Zola turi ieškoti naujų dokumentų. Jis jų randa knygose, žodynuose, pažįstamųjų nupasakojimuose, laikraščių iškarpose. Dažniausiai vis dėlto jis stengiasi pats viską pamatyti, patirti. Jis vaikščioja po tą aplinkumą, kurią jis aprašinės, po darbininkų kvartalus, dirbtuves, geležinkelių stotis; jis stebi, užrašinėja, piešia, braižo pieštuku planus. Ruošdamas „Paryžiaus pilvo" romaną, kur aprašinėja didžiųjų Paryžiaus prekyviečių gyvenimą, jis stebi ir pasižymi, kaip prekynamiai atrodo kiekvieną valandą. Su vyriausiu sargu jis aplanko visus požemius, laipioja stogais, praleidžia naktis be miego pažiūrėti, kaip suvežamas čia maistas.

Aprašymai ir dialogai

Kada dokumentai surinkti, jis juos sugrupuoja pagal savo

planą ir imasi rašyti. Surinkti faktai dažniausiai tarnauja žmonėms ar aplinkumai aprašyti. Dokumentų krūvos taip jaudina Zolą, kad jis įkaista, jo vaizduotė suliepsnoja ir pradeda kurti grandioziškus, pilnus brutališkos jėgos paveikslus. Jie kartais virsta, tarsi, gyvomis būtybėmis, įgauna simbolių prasmę: Mašina, Kasykla, Miestas. Šitoki aprašymai būva dažniausiai įdomiausios romanų vietos. Kada aprašymai per daug išsiplečia, Zola juos perkerta dialogais, kad nevargintų skaitytojo. Kiek mažiau vykę žmonių paveikslai. Įdomesnės jų kalbos, dialogai. Jie atsako veikėjų būdui, luomui, profesijai. Čia Zola nesivaržydamas vartoja žargoną, vulgarius posakius ir visa, kas geriau galėtų charakterizuoti žmogų ir jo aplinkumą. Ir aprašymai vartojami tam, kad geriau parodytų aplinkumą ir kaip nuo jos pareina žmogus. Geriausiai išlaikyta dokumentų ir vaizduotės pusiausvyra yra iš darbininkų gyvenimo romanuose — „Asomuar“ („Assomoir“) ir „Žerminal“ („Germinal“).

Visuomenės kritika

Zola stengėsi būti objektyvus, moksliškas, tačiau ir pro tą objektyvumą prasikiša jo paties pažiūros ir simpatijos. Jis kritikuoja savo laiko visuomenę. Vadovaują visuomenei žmonės — smagumų ieškotojai, pinigų medžiotojai, moterų protekcijų remiami; prancūzų karininkai drąsūs, bet užsikrėtę vadovaujančio sluoksnio ydomis. Priešingas Zola net policijos tarnautojams, bet labiausiai pliekia miesčionis. Tik darbininkams nieko neprikiša, nors juos vaizduoja sugyvulėjusius.

c) Zola teorijų vertė. — Natūralistinės literatūros teorijos neišlaiko kritikos. Tarp gamtininko ir rašytojo eksperimento yra didžiausias skirtumas: rašytojo eksperimentas subjektyvus, gamtininko objektyvus. Rašytojas be jokios kontrolės, savo nuožiūra renka faktus, kurių patikrinti kitiems nėra kaip. Gamtos mokslas atvirkščiai.

Praktika parodė, kad ir natūralizmas neliko objektyvus, nors to reikalavo. Jis nuėjo į kraštutinumus, pamėgo sugyvulėjusį žmogų. Todėl dvasios gyvenimą savo romanuose užmiršta, o religiją suveda prie nervų pakrikimo ir haliucinacijų. Paveldėjimo teorijai iliustruoti reikėjo ligų ar ryškių ligų simptomų, o tai Zola pakreipė į gyvenimo padugnių vaizdavimą.

Ir iš fantazijos natūralistai neišsivadavo, nepakeitė jos vien sausas dokumentų rinkimas. Ypač Zola turėjo didelę fantaziją: jo aprašomi įvykiai kai kada virsta kažkuo nepaprastu, fantastišku. Ne veltui kai kas teigia jo kūryboj esant ir romantizmo.

III. RUSŲ REALIZMAS

Gogolis

Pajuokos bijo net tas, kuris jau nieko nebijo pasauly. — *Gogolis*

1. Gyvenimas (1809—1852)

Iškelti gyvenimo menkybė, kuri slėgia moralinį gyvenimą, ginti skaudžiami žmonės ir klasės, parodyti žmogaus vertingumas ir „Dievo kibirkštis" net pačiose menkiausiose, gyvenimo užmirštose būtybėse, atvaizduoti ta vidaus kančia, kuri tenka žmonėms, norintiems su gyvenimo neteisybe stoti į kovą — yra rusų realizmo linkmė. Tai žymus idealizmas, palyginti su prancūzais. Ta linkme pradėjo žengti rusų realizmo kūrėjas Gogolis.

Nikolaj Vasiljevič Gogol, kilęs iš senos kazokų giminės, anksti pradėjo rašyti. Bet kai pirmą jo eiliuotą idilę kritika pakedeno, ambicingas autorius surankiojo neišparduotus egzempliorius iš knygynų ir sudegino, o pats pabėgo į užsienį. Tik laive susiprato negerai padaręs ir iš Liubeko pasileido atgal.

N. V. Gogolis

1831 m. susipažino su Puškinu, kuris tapo geriausiu Gogoliui patarėju. Tais pačiais metais išleido apysakų pirmą rinkinį. Kritikai priėmė palankiai. Kilo Gogoliui noras toliau dirbti. 1835 m. parašė „Taras Bulba", ukrainietišką apysaką, ir „Revizoriaus" komediją, kurioj pajuokė rusų provincijos valdininkų gyvenimą. Komedija sukėlė daug triukšmo, ir Gogolis išvažiavo į Šveicariją, Prancūziją, paskui Italiją, kurią vadino antrąja savo tėvyne. Ten rašė „Mirusias sielas" („Miortvyja duši"). Norėjo atvaizduoti jose visą Rusiją.

Bet susirgo. Nuo mažens gyvas religinis jausmas pavirto misticizmu. Gogolis ėmė laikyti save pašauktuoju žmonėms pamokyti, dorinti. Jis dar labiau susigraužė. Tik maldoje rasdavo paguodos. Aplankė Jeruzalėje Kristaus karstą. Sugrįžęs į Petrapilį, vieną naktį sudegino savo „Mirusiųjų sielų" tęsinį, kuris jau buvo visai paruoštas spausdinti. Po kelių dienų mirė.

2. Gogolio realizmas

Gogolis galėjo rašyti tik tai, ką jis matė. Jis visada geriau pastebi ir atvaizduoja gyvenimo blogybes. Teigiami tipai jam mažiau vyksta.

Dėl žmonių dorinio susmukimo jis sielojas, raštais nori pažadinti įmigusios visuomenės sąžinę. Gogolis įsitikinęs, kad ir pats kūrėjas turi būti skaisčios, religingos dvasios, kad kūrėjas nėra vergiškas tikrovės kopijuotojas. Yra tam tikra riba, už kurios prasideda „baisi tikrovė", jos menininkas neturįs peržengti. Lyrinis ir dorinis elementas

Tas lyrinis ir moralinis elementas galima jausti visoje Gogolio kūryboje, ar jis aprašinėja valdininkų gyvenimą, ar dvarininkų, pirklių.

Centro valdininkų gyvenimą Gogolis atvaizduoja eilėj trumpesnių pasakojimų. Geriausi yra „Apsiaustas" (Šinel) ir „Bepročio užrašai". Apsiaustas

Pagailėtinas, gyvenimo nuskriaustas Akakij Akakijevič yra pirmojo pasakojimo herojus. Tai gyva rašomoji mašina, nesuprantanti ir nenorinti suprasti, ką perrašinėja. Prie savo padėjimo jis priprato, tad ir nelaukia nieko geresnio. Tačiau ir šiame sukukintame žmogelyje Gogolis parodė tikrai žmonišką bruožą: kiekvienas turi savo idealą, yra linkęs bent svajonėmis pagražinti savo gyvenimą. Kokis Akakijus, toks ir jo idealas: šiltas vatinis apsiaustas. Kad jį įsigytų, jis parodo stiprią valią ir patvarumą. Apsiaustas pasiūtas. Akakijus savo laimės viršūnėj. Bet tik akimirką: tą pačią dieną, kada vargšas valdininkas apsivilko apsiaustą, plėšikai jį nutraukia jam nuo pečių. Apsiausto beieškodamas ir pats Akakijus miršta.

Akakijus parodytas komiškas, bet Gogolis ir nemano jį išjuokti. Jis norėjo sužadinti užuojautą tam žmogaus nusižeminimui, tiems bedaliams, kurie aplinkinių erzinami tegali tik Akakijaus lūpomis pratarti: „Atsitraukit, kam jūs mane skriaudžiate?".

Parodęs užuojautos reikalingą centro valdininkėlį, Gogolis pajudina provincijos valdininkus „Revizoriuje". Šioj komedijoj Revizorius

jis neranda nė vieno doro žmogaus: tik nemokšos, savo pareigos nesuprantą, kyšininkai, valstybės pinigų eikvotojai...

„Mirusiųjų sielų“ veikale rodosi jau dvarininkų, verteivų tipai. Knygos herojus, atsistatydinęs valdininkas Čičikovas, kurio visa energija sutelkta kiek galint greičiau apsukti, praturtėti, važinėja per dvarininkus ir supirkinėja iš jų „mirusias sielas“, mirusius ūkininkus, kurie raštuose dar gyvi pažymėti. Suranda jis įvairiausių klijentų.

Manilovas

Manilovas — ypatingas žmogus. Kiekvienas turi kokią savo aistrą, kiekvienas šį tą sava turi, o Manilovas nieko. Žmogus be savo pažiūrų. Jis geras žmogus, geras ta prasme, kad nieko blogo nedaro, nes apskritai nieko nedaro. Jis mėgsta sėdėti prie lango, pypkę rūkyti ir svajoja apie kokį nors mokslą. Jis ir knygas skaito; tik ant stalo gulinčios knygos amžinai tebėra atverstas vis 14 puslapis.

Pliuškinas

Pliuškinas — šykštuolis. Dėvi skarmalais, kankina save ir kitus, rankioja skurlius, pamestas pasagas, senus puspadžius, bet dėl tokių niekų nepastebi svarbesnių dalykų — kad visas ūkis smunka, kad rugiai pūsta, nes Pliuškinas bijo parduoti: gali per pigiai paleisti.

Nozdrevas

Švilpti kuo daugiausia mėgsta Nozdriovas. Tai „plati natūra“, kokių Rusijoj buvo daugybė. Jis linksmas, kompanijos žmogus, plevėsa, girtuoklis. Nozdriovas „istorinis žmogus“: nėra nė vieno susiėjimo, kad jis apsieitų be kokios istorijos; arba jis muša, arba jį muša — daugiausia už suktybes kortuojant. Bet jis suka ne tam, kad prasigyventų, bet kad jam malonu sukti.

Bedvasiai

Nors tie tipai ir kontrastingi, labai skirias vienas nuo kito, bet visiems bendras bruožas — suskurdęs dvasinis gyvenimas, menka dorovė, silpnas intelektualinis lygmuo. Jų gyvenimas pusiau gyvuliškas. Gerieji žmogaus bruožai nustelbti. Tai tikrai „mirusios sielos“.

Tipai

Gogolio tipai įgijo visuotinės prasmės. Užtenka pavadinti ką Pliuškinu, Chlestakovu („Revizorius“), kad susidarytum aiškų vaizdą apie pavadintą žmogų.

Pamokyti

Siekdamas moralinių tikslų, nupiešdamas kurį charakterį, Gogolis lyg pastato gaubtą veidrodį, kurio padidintame vaizde siūlo paieškoti savęs paties. „O kuris jūsų, pilnas krikščioniško nusižeminimo, ne garsiai, bet tylomis, vienas, valandėlėse, kada kalba su pačiu savim, — kuris nuleis į savo sielos gelmes šį švarų klausimą: o ar nėr manyje kokios Čičikovo dalies?“

Kai pirmus skyrius Gogolis skaitė Puškinui, Puškinas iš pradžių labai juokėsi, paskum giliai susimąstė, paniuro ir, pabaigus skaityti, su širdgėla tarė: „Dieve, kaip skurdi mūsų Rusija!“

Turgenevas

> ... susivėlusiam vaikui plaukus iššukuoti yra pasiaukojimas — ir didelis pasiaukojimas, kuriam nedaugelis ryžtas...
>
> *„Naujiena“*

1. Turgenevas žmogus (1818—1883)

Kai Gogolis mirė, vienas jo gerbėjas parašė jo nekrologą. Nors cenzūra tą nekrologą buvo praleidus, bet paskui susigriebė ir nekrologo autoriui skyrė mėnesį arešto. Tas rašytojas buvo Jonas Turgenevas.

Turgenevas buvo tikras „bajorų gūštos“ auklėtinis. Iš bajoriškos kultūros pasisavinęs jos geriausius ypatumus ir trūkumus.

Didi figūra, gražus rusiškas veidas su prasmingomis akimis, kilnus aristokratizmas, gilus poetinis ir filosofinis išsilavinimas, stipriai išplėtota mąstymo galia, bet silpna valia, nervingas jautrumas, noras kitų akyse pasirodyti — tai Turgenevo bruožai.

Jonas Turgenevas

Auklėtas tėvų namuose rykštėmis, mokęsis Maskvoj, paskui Petrapily, Jonas Turgenevas išvažiavo vėliau į vakarų Europą, palinko į jos kultūrą ir tapo „zapadninku“, vakariečiu, kurie tikėjo, kad vakarų kultūros įtaka atgaivins rusų tautą. Tik retkarčiais iš užsienio parvažiuodavo; iš tenai lankė savo tėvynę veikalais, „Rudinu“ (1856), „Bajorų gūšta“ (1858), „Tėvais ir vaikais“ (1862), Veikalai „Naujiena“. Užsieniuos, Prancūzijoj, Turgenevas ir mirė. Jo kūnas buvo iškilmingai parvežtas į Petrapilį.

2. Kūrybos charakteris

Turgenevas skyrė sau vietą tarp Gogolio ir Puškino. Pirmąjį laikė jis „didžiu menininku", antrąjį ir senas būdamas vadino „savo didžiu mokytoju".

Talentas

Kaip Gogolis, Turgenevas tvirtai buvo atsispyręs į realų rusų gyvenimą. Kad ir užsieniuos būdamas, su nepaprastu jautrumu Turgenevas mokėjo sugauti dar tik susidarančius naujus gyvenimo tipus; dar tik besiformuojančios naujo gyvenimo nuotaikos jo raštuose atsispindi jau aiškiai, ryškiai. Dėl to Turgenevą literatūros kritika praminė net „momentų gaudytoju". Rusų gyvenimo ir žmonių paveikslai piešti jam geriausiai sekėsi.

Tipų grupės

Pirmiausia parodė kenčiančių, bet taurių *baudžiauninkų* ir *valstiečių paveikslus* („Medžiotojo užrašai"). Paskui ėmė piešti vieną po kito inteligentų paveikslus. Iš rusų gyvenimo išgriebė rusiškus to meto hamletus, arba, kaip jis pavadino, *„atliekamus žmones"*, kuriems netrūksta geros širdies, kilnių norų ir sumanymų, bet trūksta gyvenimo pažinimo ir valios savo sumanymams įvykdyti; jie patys nežino, nuo ko pradėti, ko imtis, ir baigia visiška rezignacija („Bajorų gūšta", „Rudinas").

Paskiau rusų gyvenime atsirado naujas tipas, jaunesnis ir stipresnis — *nihilistas* Bazarovas („Tėvai ir vaikai"), kuris viską atmeta. Neiškentė Turgenevas neparodęs ir idealaus kultūros darbininko Solomino („Naujiena").

Moteris ir meilė

Nepaprastai gyvai ir simpatiškai Turgenevas atvaizdavo rusų moterį. Turgenevo moteris morališkai yra aukštesnė už vyrą. Ypačiai švelniai ir atsidėjęs vaizduoja moters širdyje bundančią meilę. Mergaitė pamilo, vyras pamilo — tai paprasta jo tema, bet savo herojų meilės jausmus jis moka sudvasinti. Daugelio jų meilė neturi jokio egoizmo. Meilės svajonės bunda sykiu su pasiaukojimo jausmais. „Turgenevas mylėjo moterį ir jos sielos grožį: jis moterų meilės poetas" (Sakulinas).

Gamta

Su kintančiais visuomenės gyvenimo tipais piešia Turgenevas ir nekintančią gamtą. Žemės grožis žavėjo jį nenugalima jėga. Jis mokėjo pastebėti jo paslaptingą gyvenimą.

Lyrizmas

Į žmonių ir gamtos pasaulį Turgenevas siūbtelia tylaus lyrizmo, gilios pagarbos ir meilės žmogui, bet gyvenimo fatalizmo ir aplinkybių įtakoj Turgenevo žmogus dažniausiai žūsta. Dėl to bendra kūrinių nuotaika — melancholiška rezignacija ar pesimizmas.

Turgenevas turi savą stilių ir savas kūrybines manieras. Jo stilius elegantiškas; balsas švelnus, ne metalinis. Jo tonas muzikalus ir lyriškas. Pasakojimo ir kūrybos dinamika tokia, kaip pats rusų gyvenimas. Kompozicija darni.

Stilius ir kompozicija

3. Turgenevo valstiečiai. Medžiotojo užrašai

Literato karjerą Turgenevas pradėjo 1846 m. rusų valstiečių vaizdeliais „Choriu ir Kaliniču" ir kitais, kurie yra bendrame rinkinyje „Medžiotojo užrašuose". Tai gražiausi dalykai iš visų Turgenevo raštų. Juose švelniai ir meniškai išreikštos 19 amžiaus daugumo rusų rašytojų simpatijos baudžiauninkams ir valstiečiams. Turgenevas dar vaikas valstiečius pažino ir pamilo.

„Hanibališka priesaika"

Kai Turgenevą namie „lupo už visokius niekus vos ne kiekvieną dieną", vienas tik asmuo su juo meilingai elgės. Tai dvariškis paprastas rusas Teodoras Labanovas, iš kurio jis išmoko skaityti ir aistringai pamilo rusų rašytojus. Vaikas matė savo tėvo namuose baudžiauninkų kūną ir dvasią kankinant. „Visa, ką aš mačiau apie save, kėlė many liūdesio, pasibiaurėjimo, neapykantos jausmus. Pagaliau aš negalėjau kvėpuoti vienu oru, liktis šalia to, ko aš neapkenčiau. Man būtinai reikėjo atsitolinti nuo savo priešo, kad iš tolo stipriai jį užpulčiau. Mano akyse šitas priešas turėjo tam tikrą pavidalą, vardą: šitas priešas buvo baudžiava. Į šį vardą aš suėmiau visa, su kuo aš ryžausi kovoti iki galo, su kuo aš prisiekiau niekados nesusitaikinti. Tai buvo mano hanibališka priesaika". — Savo priesaiką ištesėti ryžosi, rodydamas baudžiavos skurdo paveikslus.

Objektyvus realizmas

a) P a s a k o j i m o m e n a s. — Tačiau valstiečių skurdą Turgenevas pasakoja be patoso, be pagražinimų. Keliais tik brūkšniais brauks jis, ir pajunti, kaip tas skurdas ir nežmoniškas dvarininkų elgesys pakirto baudžiauninką. Vlasia (Malinovaja Voda) pasakojas, kaip sūnui mirus neištesėjęs duoklės mokėti, kaip keliavęs į poną naiviai tikėdamas, kad ponas mokesčius sumažinsiąs, kaip ponas jį išvijęs. („Kaip drįsti pas mane lįsti, tam yra prievaizdas!"), kaip jis ėjęs vienur kitur ir nieko nepešęs:

„Žmogus pasakojo mums visa tai šypsodamasis, tarsi, apie kitą kalbėtų, bet jo mažutėse ir primerktose akutėse rodėsi ašarėlė, jo lūpos virpčiojo".

Jokios neapykantos dvarininkams, tik tyli užuojauta skriaudžiamam žmogui.

b) V a l s t i e t i s ž m o g u s. — Tų žmonių praeina ištisa galerija; bet po kankinama šiurkščia jų žieve Turgenevas randa giliai humaniškas, taurias širdis, gilius kaimo filosofus, gyvenimo išminčius. Pažymėtinas mistikas gamtininkas, „teisybės ieškotojas", Kasjanas.

Mistikas gamtininkas

Nepaprastai švelniai Kasjanas myli gamtą ir visa, kas gyva. Jo poetiška dvasia liūdi beržyno, kurį iškirto pirkliai. Jis biauris gyvio žudymu ir mistiškai bijo kraujo:

„Na, kam tu nužudei paukščiuką? Ar tu jį valgysi? Tu jį užmušei savo malonumui... nuodėmė juos žudyti, ir tegul jie sau gyvena, ligi jiems skirta... Kraujas — patylėjęs tęsė toliau, — šventas daiktas kraujas! Kraujas Dievo saulelės nemato, kraujas nuo žmonių slepias... didi nuodėmė parodyti žmonėms kraują, didi nuodėmė ir baisi".

Kasjanas stengias gyventi, kaip Dievas liepė, pagal sąžinę: „Ir ne aš vienas nuodėmingas, daug kitų valstiečių vyžoti vaikščioja, pasauly klajoja, teisybės ieško". — Tokių „teisybės ieškotojų" rusų gyvenime ir literatūroj daug. Tai savotiški Faustai.

Dar šviesesnis paveikslas — nelaimingoji Lukerija (Živyja Mošči).

Religinis optimizmas

Lukerija buvo pirmoji kaimo gražuolė, dainininkė, šokikė, dėl kurios vaikinai dūsaute dūsavo. Susižadėjo su patinkamu. Sykį nupuolė nuo laiptų (fatalizmas!), ėmė džiūti ir pavirto nebepagydoma ligone. Ji vienų viena guli daržinėj. Atlanko retkarčiais ją tik našlaitė, tokia pat vieniša, kaip ir ji. Ir šita Lukerija nesiskundžia savo likimu. Yra, girdi, žmonių, kuriems dar blogiau. Paguodos ji susirado tikėdama, kad aname pasauly ji gaus geresnį gyvenimą. Religinis optimizmas yra nušvietęs visą jos dvasią. Jai nuoširdus džiaugsmas klausytis, kaip bitės dūzgia, kaip ant stogo karveliai burkuoja, kaip višta pereklė su viščiukais lesa, kaip kregždė savo mažulius maitina. Kai autorius ją klausia, ar jai ko nestinga, ji atsako:

„Nieko man nereikia, viskuo patenkinta, ačiū Dievui, Dieve, duok visiems sveikatos! O va, kad jūs, ponas, įprašytumėt savo motinėlę — čia ūkininkai neturtingi, kad bent kiek duoklę sumažintų... Jie už jus pasimelstų. O man nieko nereikia, viskuo patenkinta".

Nepaprastai gyvi ir įdomūs taip pat praktikas realistas Choris, idealistas romantikas Kaliničas, teisingas, taurios sielos, nors ir šiurkštus Biriukas, o dar vaikai naktigoniai, klajoklis medžiotojas Ermolajus ir kt.

c) Reikšmė. — „Medžiotojo užrašai" mokė skaitytoją pažinti mužike žmogų, tik neteisingai skriaudžiamą. Sykiu su kitais raštais jie rengė visuomenės nuotaiką 1861 m. aktui, kuriuo buvo panaikinta baudžiava. Ne be reikalo Aleksandras II autoriui pasakęs: nuo tos valandos, kada jis perskaitęs „Medžiotojo užrašus", niekados jam neišėjo mintis iš galvos panaikinti baudžiavą. Ne be reikalo šiaip kuklus Turgenevas sykį pastebėjęs: jeigu jis didžiuotųs savo literatūriniais darbais, tai prašytų tik vieno — kad ant jo kapo pažymėtų, kiek jo knyga prisidėjo prie baudžiavos panaikinimo.

4. Bajorų gūšta

Esti momentų, kada žmogus nori švelniai pakentėti; malonu kartais esti, kada švelni melancholija susisuka tavo dvasioj ir kažko ilgiesi, kas, žinai, niekados nesugrįš, kaip nusileidžiančios saulės spinduliai. Tokio švelnaus kankinančio malonumo duoda „Bajorų gūštos" romanas, rodydamas melancholiškus rusų gamtos ir žmonių paveikslus. Plačiame provincijos gyvenimo fone Turgenevas leidžia susitikti dvarininkui Laureckiui ir dvarininkės dukteriai Kalitinaitei Lizai. Juodu vienas į antrą palinksta, bet gyvenimas juodu amžiams išskiria. Atskleisti, kas, kokie yra tų žmonių charakteriai, kaip jie susidarė ir kokis jų likimas, yra Turgenevo pagrindinis uždavinys.

a) L a u r e c k i s: a t l i e k a m a s ž m o g u s. — Laureckis yra iš galerijos tų, kuriuos Turgenevas pavadino „atliekamais žmonėmis" (lišnija liūdi): švelnus, malonus, mylįs meną, gamtą, meilę, gerų norų, nuolat svajojąs visuomenei ir tautai dirbti, bet bevalis ir nežinąs ką dirbti. Charakteris

Šitokis jo charakteris nuo pat jaunų dienų. Auklėjimo negavo jokio. Tėvas buvo vėjavaikis dvarininkas, motina — jam į akį kritusi valstietė mergaitė, kurią jis vedė be tėvų sutikimo. Bet vedė, pametė ir išvažiavo į užsienius, o vyro tėvai nelygios kilmės marčią ujo, atėmė iš jos kūdikį; neleido jam su motina susitikti. Pagaliau motina mirė. Parvažiavo tėvas ir ėmėsi vaiką auklėti pagal iš užsienių parsivežtus Ruso idealus. Tokis auklėjimas užgrūdino tik fiziškai, o intelektuališkai „suglumijo vaiką, pasėjo jo galvoje maišatį, prislėgė jį". Jo galvoje klydinėjo daug palaidų idėjų, kuriomis jis būtų galėjęs nustebinti profesorius, bet jam trūko elementarių žinių, kurias žino gimnazistas. Nuskriaustas dar labiau moraliniu atžvilgiu: nedavė jo širdžiai prie nieko prisirišti, nustelbė iniciatyvą. Taigi iš dalies auklėjimas kaltas, kad tokių tipų atsiranda. Jo sudarymas

Nuo 18 metų amžiaus Laureckis pats pamato savo trūkumus. Mokymo spragas stengias užkišti, stodamas į universitetą. Tačiau jis nepajėgia užkišti auklėjimo spragų. Jos sugriauja Laureckio gyvenimą. Iš prigimties reikalaujanti prie ko nors prisirišti širdis, ilgai slopinta, su reakcija dabar pasireiškia. Jo meilė tokia akla, kad ji tenka visai nevertam žmogui, išėjusio iš tarnybos generolo dukteriai, kuriai tik pinigų reikėjo. Laureckis gyvenime

Meilė, šitas charakteringiausias Laureckio ir viso ano meto rusų inteligentų bruožas, turi lemiamos reikšmės. „Moters meilei aš praleidau geriausius savo gyvenimo metus“. Ji sunaikino planus mokymo spragoms užkimšti, nes „kas gi teka už studento!“ Bet sutuoktuvės nelaimingos. Nusivylęs meile Laureckis parvažiuoja į provincijos glūdumą, rengiasi dirbti: „arti ir kaip galima geriau arti“. Bet vėl: pažįsta Lizą Kalitinaitę. Kartą iš žurnalo patiria, kad jo žmona Barbora mirus. Laureckis jau planuoja savo būsimą laimę su Liza. Bet netikėtai susiranda Barbora gyva, ir meilės laimė sugadinta amžiams.

„Atliekamas“

Laureckis metė galvojęs apie savo laimę. Laime džiaugtis paliko jauniesiems, o pats turėjo tenkintis visuomenės darbu. „Jis tapo iš tikrųjų geru šeimininku, iš tikrųjų išmoko arti ir ne tik dėl savęs vieno; kiek galėjo, jis aprūpino ir užtikrino savo ūkininkų būtį“. Turgenevas neparodo, kokiu būdu jis galėjo tapti geru šeimininku, kuo reiškėsi tas ūkininkų aprūpinimas. Nors jis ir idealistas žmogus, bet kažin ar jo charakteris tiko tokiam darbui, kažin, ar jis tą charakterį apveikė?

b) L i z a i r B a r b o r a. — Laureckio dramos dalininkės yra Liza ir Barbora. Ir čia gerasis žmogus turi kentėti, o nedorėlis juokdamasis pereina gyvenimą. Gerieji negali būti patenkinti aplinkuma, ir gyvenimas juos išstumia arba jie patys pabėga. Tokia yra ir Liza, vienas iš puikiausių kilnios mergaitės paveikslų rusų literatūroj.

Religingumas

Liza — žmogus, kurio charakterio ir gyvenimo kertinis akmuo yra įgimtas ir išsiauklėtas religingumas. Tai nėra tik religinis jausmas. Tie žmonės, kurie tik religijos jausmais gyvena, kelia savo mintis Dievop tik tam tikrais momentais: netekę brangaus žmogaus, mirties baimės pagauti, gyvenimo vargo prispausti, pagaliau tam tikrų religinių apeigų sužadinti. Kasdieniniam gyvenime jų religingumo lyg nepastebi. Liza yra kitokia. Jos įgimtas religijos jausmas yra perauklėtas ir paverstas valios nusiteikimais elgtis taip, kaip religija moko. Religijos normomis ji matuoja visą gyvenimą. O tų normų svarbiausios — priedermė ir altruizmas. Pareiga reikalauja gyventi taip, kad niekam nepadarytum skausmo.

Pareiga

Kada širdies reikalai susidūrė su religijos skiriamomis pareigomis, kada parvažiavo Laureckio tikroji žmona, Liza neabejodama taria: „Mum abiem lieka atlikti savo prievolė. Tamsta, Jono Teodorai, privalai susitaikinti su savo žmona“. Ir ji ryžtas

stoti į vienuolyną ne tik atsižadėdama Laureckio, bet ir platesnių tikslų turėdama. „Dabar pats matai, Jono Teodorai, kad laimė priklauso nuo Dievo... Žinau aš viską, ir savo nuodėmes ir svetimas ir kaip tėvelis turtus prigyveno; aš viską žinau. Už viską šitą reikia permaldauti“.

Atgaila už kitus

Jei Liza abejinga „žemės giesmėms“, tai visu kūnu prie šios žemės prilipus jos kontrastas Barbora, moteris, kuriai reikia tik vyro pinigų, nepaprastai vikri apdumti akis, pagauti visus ant savo ašarų, nusižeminimo ar meilumo meškerės. Scenos, kur dalyvauja Barbora, blyksi nepaprastu teatrališkumu.

Barbora

Apie Laureckį ir Lizą Turgenevas sugrupuoja įvairių pažiūrų, įvairių kartų visuomenės atstovus, kurie vieni kitiems — kontrastai.

c) Draminis elementas. — Romanas sudarytas kaip kokia klasikinė drama. Jis lengva būtų net veiksmais ir scenomis išskirstyti: 1. veiksmo užuomazga — Laureckio sugrįžimas iš užsienio ir pirmas susidomėjimas Liza, 2. kilimas — Laureckio ir Lizos tarpusavio meilės brendimas, 3. katastrofa — Barboros sugrįžimas ir jų meilės suardymas, 4. epilogas — galutinis veikėjų likimas. Tarp pirmojo ir antrojo momento įspraustas epinis dalykas — Laureckio kilimas, auklėjimas, santykiai su Barbora; tarp antro ir trečio veiksmo — antras epinis pasakojimas apie Lizos jaunąsias dienas. Kompozicija labai aiški, tobula.

Kompozicija

Mėgdamas kontrastus Turgenevas leidžia veikti iš karto net dviejose scenose: apatiniame rūme ir antrame aukšte. Ten rodos dvejopų pasaulių žmonės: idealistai ir materialistai.

Scenos

Turgenevas nemėgsta aprašinėti, kas daros jų herojų sielose, jų jausmų neanalizuoja, nes „žodis nepasakys, kas vyko skaisčioje mergelės sieloje: ji pati nesuprato tos paslapties; tepasilieka tai paslaptimi ir mums visiems. Niekas nežino ir niekas nematė ir niekada nepamatys, kaip bręsta ir noksta žemės įsčiose grūdas, skirtas gyventi ir žydėti“.

Kas daros žmonių širdyse, matyt iš nuostabiai gyvų jų pačių dialogų ir iš jų veiksmų aprašymo. Kartais jų veiksmas net skliausteliuose pažymimas, it dramos veikalo pastabos.

Pastabos ir dialogas

d) Epinis elementas. — Savo vardu Turgenevas smulkmeniškai, pastabiai charakterizuoja žmogaus ir daikto *išorę:*

„Jo (Laureckio) raudonas, tikrai rusiškas veidas, didelė balta kakta, storoka nosis ir plačios taisyklingos lūpos rodė jį esant nepaprastai sveiką, tvirtą ir galingą. Vienose tiktai jo akyse, mėlynose, išsišokusiose į viršų ir

daugiausia virpinamose, buvo matyti lyg ir susirūpinimas, lyg ir nuovargis, ir balsas skambėjo kažkaip perdaug jau vienodai" (VII).

Apibendrinamasai stilius

Jei Turgenevas, žmones aprašydamas, kuria tipus, tai jo ir stilius yra tipingasis, apibendrinamasis, kuris iškelia bruožus, bendrus visai dalykų rūšiai:

„...jie jau užsidegė ginčytis, taip nepabaigiamai ginčytis, *kaip tesugeba ginčytis tik rusai*". „Jules turi skandališką reputaciją... *kaip ir visi duelininkai ir mušeikos*".

Subjektyvusis stilius

Tačiau Turgenevas nėra tokis rašytojas, kuris stovėtų pasislėpęs už pasakojamo dalyko. Kartais jis mėgsta pasirodyti ir pasišnekėti su skaitytoju.

„Teodoras Laureckis — (čia mes privalome atsiprašyti skaitytoją, nutraukdami kurį laiką mūsų pasakojimo giją) — buvo kilęs..."

Tuo subjektinguoju stilium Turgenevas panašus į savo mokytoją Puškiną.

Gamta ir žmonės

e) Lyrizmas ir gamta. — Laureckis, Liza ir kiti veikėjai, ypačiai simpatingieji, mėgsta gamtą, kaip ją mėgo pats autorius. Gamta juos savaip nuteikia.

„Grįžtančiam į Vosyliškes Laureckiui rusų paveikslai kvėpė į sielą saldžius ir kartu beveik liūdnus jausmus, slėgė krūtinę kažkokiu maloniu sunkumu. Jo mintys tiek pat liūdnos ir neaiškios apibrėžti, kiek neaiškūs apibrėžti buvo tie aukštieji taip pat lyg klaidžioją debesėliai". (XVIII).

Gamta yra apgaubta nematoma simpatija, lygiai kaip ir žmonės, kurie yra toje gamtoje. Idiliškai simpatiškos Vosyliškės su senuku Antanu ir Praskovja, — saulėtai idiliška žūklė, romantiškai jaukus vakaras, kada Laureckis lydi savo viešnias iš Vosyliškės, beveik tylaus humoro prisisunkus scena, kada mėnesienos naktį Lemas, įkvėpimo pagautas, didingai savo jausmus atiduoda fortepijono klavišiams, o Laureckis besiklausydamas jį apsikabina: abudu laimingi ta pat meile. Mėnulio ir širdies kupinas Laureckio ir Lizos susitikimas sode. Bet Turgenevas puikiai jaučia ribas: niekados jis nenusileidžia į per didelį sentimentalumą, į per didelį komizmą.

Jeigu vis tai buvo elegiška ar humoriška, tai ne mažiau puikiai Turgenevas sukuria ir dramatiškai lyriškas scenas, kada Laureckis su Liza susitinka savo sudužusios laimės akivaizdoj. Jau ir fonas kitas: ne gamta — kambarys. Pagaliau giliai lyriškas rezignacijos paveikslas, kada susitinka jaunatvės gyvybe krykštaujanti jaunoji karta ir gyvenimo veteranas „atliekamas žmogus" Laureckis. Taryt ant saulės užėjo debesėlis.

Tolstojus

> ...Esama (žmonių) su stipriais sparnais, nusileidžiančių į minią ir sparnus palūžtančių. Toksai aš. Paskui daužosi su palaužtu sparnu, purptels stipriai ir nukris. Sugis sparnai, aukštai plasnosiu.
>
> *Tolstojus*

1. Tolstojaus gyvenimas (1828—1910)

Puškinas, Lermontovas, Gogolis, Turgenevas buvo tikri menininkai. Bet įtakos už Rusijos sienos jie arba neturėjo arba labai maža. Tik Tolstojus ir Dostojevskis pagarsėjo pasauly.

Grafo Levo Tolstojaus tėviškė yra Jasnaja Poliana, Tulos gubern.; mokėsi Kazaniaus universitete. Bet apie jo ir jo brolių mokymąsi buvo sakoma: „Sergijus ir nori ir gali, Dimitrijus nori, bet negali, Levas ir negali ir nenori". Stengėsi visiems patikti. O tai nebuvo lengva. Tolstojus buvo tada negražus, kaip bezdžionė, sako Romen Rolanas, šiurkštus, ilgas slėgiančio įspūdžio veidas, trumpi plaukai, žema kakta, mažos įdubusios žiaurios akys, plati nosis, storos, atsikišusios lūpos, didelės ausys. Mokykloj

Levas Tolstojus

Tolstojus, universiteto nebaigęs, grįžo į savo dvarą. Mėgino valstiečių būvį gerinti, bet nepasisekė. Prasižaidė. Nežinojo pats kas daryti: tarnybos ieškoti ar į kariuomenę eiti. Jo brolis tarnavo jau Kaukaze. Kaukazas ir kovos su kalnėnais tada visus svajotojus viliojo kaip pažadėtoji žemė: prasižaidę, nelaimingai pamilę, persekiojami tarės rasią tenai laimę.

Kaukaze vėl sugrįžo Tolstojui tikėjimas. Jis meldžias. Bet nepraslinko valanda, jis užmiega jau besvajodamas apie

garbę. Jis stengiasi kitiems pasiaukoti, bet jam vėl nervus ardo, kad jo „kairysis ūsas yra aukščiau už dešinįjį".

Tolstojuje atgyja kova. Jis jaučia kovoje Dievo paramą.

Kaukaze pradeda rašyti. Prisiskaitęs Dikenso parašo „Dietstvo" (Kūdikystė), sentimentalius, humoristiškus, autobiografiškus pasakojimus.

Parašo čia ir kitus pasakojimus: „Dvarininko rytą" su puikiu senio prie avilio vaizdu, Kaukazo pasakojimus su nuostabiais kalnų paveikslais, su vakaro tyla, šešėliais ir tirpstančiomis skaidriame ore kareivių dainomis. Žymiausias iš tų pasakojimų yra „Kazokų" romanas, kurio herojus Oleninas, lygiai kaip ir pats Tolstojus, atsibeldė į Kaukazą gyvenimo nuobodžio nuvyti. Ten visa Tolstojaus to meto nuotaika.

1853 m. Tolstojus dalyvauja Sevastopolio kovose. Mato karių herojizmą, bet tame herojizme įžvelgia dar daugiau egoizmo. Ima nekęsti karo, išvažiuoja į Vokietiją, Šveicariją, Prancūziją, bet visur mato iškrypimus. Jis pats ima nekęsti gyvenimo, baimintis mirties.

Kūrybos tarpas

Iš to kankinimosi Tolstojų išgelbėjo šeimos gyvenimas. 1862 m. jis vedė ir 10—15 metų buvo ramus.

Tuo metu jis sukuria geriausius savo veikalus: „Voina i mir" („Karas ir taika", 1864—69), kuriame jausti didelis sveiko, jauno jausmo antplūdis; jo nėra jau „Onoj Kareninoj" (1873—77), kur atvaizduotas netikęs modernios šeimos gyvenimas: jauna graži moteris nėra ištikima senstelėjusiam vyrui; gyvenimą baigia po vagono ratais.

Bet rašytoją vėl pagavo abejojimai, gyvenimo apatija, net noras nusižudyti. Nematė prasmės gyventi.

Religinis krizis

Ateina jam mintis: kodėl nusivylimas nepagauna milijonų kaimo žmonių, kodėl jie nesižudo? Pamatė, kad žmonės gyvena tikėjimu, o „tikėjimas yra gyvenimo jėga. Be tikėjimo negalima gyventi". Ir Tolstojus nori taip tikėti kaip liaudis. Bet jis nesuprato Komunijos paslapties, jam rodės, kad Bažnyčia pritaria karams ir mirties bausmėms, ir po trejų metų jis nutraukia santykius su Cerkve ir pamina visa, ką vakar gerbė. Jis kuriasi savo tikėjimą, paremtą Evangelija. Bet Tolstojaus būdui labai charakteringa, kad iš Evangelijos jis pasiima tik tai, kas jam patinka, o kita atmeta. Jis pasiima tik tą Kristaus mokslo dalį, kuri liepia visus mylėti. Išsiaiškina, kad Kristus sakęs nesipriešinti piktam, būti viskam pasyviam. Bet ir patį Kristų jis laiko tik žmogum.

Socialinis krizis

1882 m. Maskvoj surašinėjo gyventojus. Dalyvavo ir Tolstojus. Pamatė neturtėlių skurdą. „Taip negalima gyventi!" kalbėjo Tolstojus, šaukdamas ir mojuodamas rankomis, ir kelis mėnesius buvo kaip ne savas. Paskui ieško to skurdo kaltininko.

Turtingieji viską suėmę. Jie norį gėrybėmis be darbo naudotis. Valstybė esąs turtingųjų ir galingųjų padaras; ji paglemžusi beturčius. Cerkvė jai padedanti. Mokslas ir menas talkinąs.

Dėl to jis smerkia jau ne tik Bažnyčią, bet ir valstybę, mokslą, meną, kurie žmogaus nekilnina, nedorina, nes „meno paskyrimas įvesti Dievo karalystę", t. y. visuotinę meilę ant žemės. O tokio meno jis nedaug randa. Jis smerkia Bethoveną, Haydną, Šubertą. Šekspyras jam jokis menininkas. Ir smerkia labai drąsiai, nesusipažinęs, smerkia daugiausia kitų tautų meno dalykus, mažiausiai jam pažįstamus. Vagnerį pasmerkė tik pamatęs „Zigfrido" pusantro veiksmo. Atmeta Tolstojus vedybas, atmeta krikščionybę ir socializmą.

Tolstojus pagarsi ne tik savo skelbiamomis idėjomis, bet ir savo gyvenimu. Jis pats imasi fizinio darbo: skaldo malkas, kaičia virdulį, siuvasi batus.

Nauja kūryba

Tolstojus dabar rašo, bet jau nauja kryptim — liaudžiai legendas, apysakaites („Kiek žmogui reikia žemės", „Tamsybių galybė" ir kt.), kurios žmogų darytų taurų. 1898 m. parašo paskutinį romaną, vardu „Voskresenije" („Atsikėlimas").

Nors Tolstojum iš tolo labai žavėjosi, bet jis prisipažįsta neturįs net trijų šimtų sekėjų, kurie būtų panorėję taip kaip jis gyventi. Net jo paties šeimoj jo mokslas neprigijo. Kada už stalo susėsdavo tėvas ir vaikai, vaikai nemokėdavo paslėpti nuobodulio. Žmona realiai į gyvenimą žiūrėjo ir tik gailėjosi savo vyro. Kada jis įgulęs su rabinu mokės hebrajų kalbos, kad galėtų įrodyti, jog Cerkvė nesutaria su Kristaus mokslu, jo žmona su šypsniu, it motina, kuri seka savo kūdikio žaislą, apie Tolstojų atsiliepia: „Aš nusiraminau patarle: kuo nori vaikas, tegul žaidžia — kad neverktų".

Tolstojus ryžtas visai pasitraukti iš namų. Slapta palieka savo dvarą ir keliauja pas seserį, kuri buvo vienuolyne. Jo ieško. Surastas atsako: „Pasauly yra daug žmonių be Levo Tolstojaus, o jūs žiūrite tik vieno Levo". Susirgęs daugiau ir nekėlė. Tai buvo 1910 m.

2. Tolstojaus visuomeninė reikšmė

Savo kūriniuose Tolstojus yra ir menininkas ir visuomenininkas. Pirmojoj jo gyvenimo pusėj visuomeninių, filosofinių tendencijų mažiau žymu. Pasmerkęs visą modernųjį gyvenimą, Tolstojus daros visuomenininku filo-

sofu, naujo gyvenimo skelbėju ir savo moralizuojančiais liaudies pasakojimais, ir paskutiniais romanais, ir publicistiniais raštais.

Jo idėja grįžti prie liaudies, „susiprastinti“ buvo ta pati, kurią prieš šimtą metų skelbė Ruso (jo paveikslą Tolstojus universiteto laikais ant kaklo medalijone nešiojo). Tolstojaus Evangelijos aiškinimas rodo jį negilų filosofą teologą, žmogų, kuris ne tiek logika, kiek emocijomis vadovavos. Bet su tokiomis emocijomis, su tokiu karščiu, tokia griaujančia jėga ir viliojančiomis svajonėmis Tolstojus prašneko į materialistiško amžiaus žmones, kad žavėtis jo menu „mums buvo per maža: mes juo gyvenom, jis buvo mūsų. Mūsų dėl liepsningo geismo gyventi, dėl jaunos širdies ironiško nusivylimo gyvenimu... Mūsų dėl svajonių apie brolišką meilę, apie taiką tarp žmonių. Mūsų dėl įtūžusio kaukės plėšimo nuo civilizacijos metų, dėl savo realizmo ir misticizmo, dėl gamtos plazdenimo šitoje kūryboje, dėl neregimų jėgų pajautimo ir begalinio apsvaigimo“ (Romen Rolan). Jam siuntinėjo laiškus iš Indijos, Amerikos... Kauno. Jo patarimų teiravos valdovai. Turistai keliavo pasižiūrėti, kaip jis gyvena.

Tolstojus teigiamai veikė, pakeldamas žmogų iš šiurkštaus materializmo į idealizmą, skatindamas morališkai atgimti. Tačiau jo įtakoje būta ir pražūties diegų — griaunamoji anarchistiška dvasia.

„Tolstojus yra genialus menininkas, didis psichologas ir, be to, griovimo genijus. Negailestinga analize, nepaprasta jėga griauja Tolstojus visiems žmonėms brangias vertybes — meną, mokslą, filosofiją, religiją, lygiai kaip mažasis Levukas kitados buvo sukūlęs visus savo brolio brangumynus“ (Osipovas).

3. Tolstojaus menas. Karas ir taika

Rašymas

a) M e d ž i a g a. — „Karą ir taiką“ (Voina i mir), didžiausią ir gražiausią savo romaną, Tolstojus pradėjo rašyti tuoj vedęs, ramiausiais ir laimingiausiais savo gyvenimo metais. Jis dirbo atsidėjęs, beveik niekur neišvažiuodamas, nesiskubindamas, po kelis kartus perdirbinėdamas ir perrašinėdamas.

Turinys

Pirma jis išstudijavo 19 amžiaus pradžios rusų gyvenimą: rausėsi bibliotekose, perskaitė kupetas istorijų, memuarų, šeimos kronikų, dienoraščių, pasitelkė savo paties atsiminimus ir užrašus. Iš tos žalios medžiagos sukūrė didžiausią paveikslų galeriją. Juose plačiai rodo rusų gyvenimą prieš Napoleono žygį ir žygio metu.

Idėja

Tačiau Tolstojus nėra tik to istorinio ir visuomeninio gyvenimo faktų vaizduotojas. Gyvenimo faktuose, nelyginant Šileris, jis mato aukštesnę valią, kuri patį gyvenimą tvarko. Tokia idėja, kuri apima visą veikalą, yra filosofinė-religinė: *pasaulis tvarkomas fatališkai aukščiausios valios, o žmogus tada pasiekia laimę, kai tai valiai pasiduoda.*

b) Romanas iš perspektyvos. — Romane ištisa smulkmenų jūra. Nėra vieno veikėjo, apie kurį jos grupuotųsi kaip Turgenevo „Bajorų gūštoje". Vieningumo įspūdį daro tik bendroji idėja.

Kai pažvelgi į romaną iš tolo, iš perspektyvos, pastebi čia net du pasaulius: ramų, didingą Dangų, žemai — žmonių pasaulį, knibždantį, nerimstantį, kankinantįsi ir kitus kankinantį.

Iš pradžių rodomas abiejų sostinių menkaverčių žmonių gyvenimas. Jų tarpe iškyla, it oazės, keletas sveikesnių asmenybių. Bet tas ramus gyvenimas sukrečiamas. Veiksmas nukyla į Austerlico laukus. Žmonės rūpinas, bet nepastebi, kad jų rūpesčiai nereikalingi. Tik sužeistas kunigaikštis Andrius praplėšia akis ir pamato

„aukštąjį dangų, neaiškų, bet vis dėlto neišmatuojamai aukštą, su tyliai slenkančiais juo pilkais debesimis". „Kaip tyku, ramu ir iškilminga, visai ne taip, kaip aš bėgau, — pamąstė kunigaikštis Andrius. Kaip gi aš nemačiau pirma šito aukšto dangaus? Ir koks aš laimingas, kad pažinau jį pagaliau. Taip! Viskas niekai, viskas apgaulė, išskyrus šitą begalinį dangų!"

Tačiau banga nuslūgo. Vėl ramus gyvenimas. Niekas nemąsto apie Dangų, net Andrius.

Karo viesulas vėl sukrečia sunykusios dvasios žmones. Borodino laukuose išnyksta neapykanta, privatūs ginčai. Visų širdys nusiteikia dieviškiems įstatymams pasiduoti. Napoleonas išvytas. Vėl pamirštas Dangus. Tolstojus nutraukia romaną, kada vėl pradeda kažkas telktis. Rodos, kad netrukus turės nauja banga kilti. Tai pereinamasis tarpas nuo 1812 m. iki dekabristų.

Šitokiais kontūrais atrodo Tolstojaus vaizduojamas gyvenimas iš perspektyvos. Bet kada prie jo arčiau nusileidi, pamatai šimtus herojų, kurių kiekvienas vis kitaip atrodo. Kada nusileidi į jų dvasios gelmes, pamatai kiekvieno vis kitokį dvasios gyvenimą. Visi jie gyvi, ryškūs. Praverčia pažvelgti bent į tuos, kuriais Tolstojus skelbia savo idėjas.

c) Rusų tautiniai charakteriai. — Mylimiausias Tolstojaus herojus — pilkasis kareivėlis *Karatajevas*. Tai rusų liaudies filosofas. „Jo gyvenimas, kaip jis pats į jį žiūrėjo, neturėjo prasmės kaip atskiras gyvenimas: jis turėjo prasmę tik kaip dalelė visumos, kurią jis visados jautė". Dėl to, kaip dalelė, jis yra žmogus be jokio egoizmo, be asmenybės pajautimo. Jis

Beasmeniškumas

iš nieko nenori pagarbos, bet ir kitiems jis nesilenkia. Paprastumas ir tiesumas tvarko jo santykius su kitais. Jis nesirūpina kitiems įspūdį padaryti.

Fatalizmas

Antras jo bruožas — šviesus fatalizmas. Jis tiki, kad Dievas tvarko visą pasaulį. Nieko neįvyksta be Jo valios. O kas įvyksta, tai viskas pagal teisingumo dėsnius. Jam nereik nei rūpintis nei sielotis, o belieka viena — pasiduoti, tyliai priimti visa, kas skirta. Dėl to Karatajevas visada vienodas, linksmai nusiteikęs, lygiai palankus priešams ir saviesiems, sutinkąs mirti ir gyventi.

Net Karatajevo kalboje pradingęs savo asmenybės pajautimas. Kai jis kalba, atrodo, kad mintys yra visai ne jo, bet visos tautos nuosavybė: optimistiškos patarlės, sąmojai.

— Na, balandėli, neliūdėk... valandėlę kentėsi, amžius gyvensi, — guodžia jis Pjerą Bezuchovą, besiskundžiantį, kad prancūzai jį laiko kalėjime be teismo, ir tuojau prideda. — Kur teismas, ten neteisybė.

— Žmona pasitarti, uošvė pritarti, o nėr meilesnės už motinėlę, — patarlėmis gailauja jis, kad Pjeras neturi motinos.

Kutūzovas

Šita tiesos ir paprastumo dvasia yra liaudies, kareivių, ūkininkų požymis. Bet netrūksta jos nė vyriausiam kariuomenės vadui Kutūzovui.

„Užuot protavęs sugeba ramiai pažvelgti į įvykių eigą. Jis nieko savo neturi. Nieko pats neišgalvoja, nieko nepradeda, bet jis viską išklauso, viską atsimena. Iš ilgos praktikos žinojo ir sena išmintim suvokė, kad kovoje nulemia ne vyriausiojo vado įsakymas, bet ta nesugaudoma jėga, kuri vadinas kariuomenės dvasia. Jis suprato, kad yra kažkas stipresnio, galingesnio už jo valią — tai neišvengiama įvykių eiga".

Dėl to Tolstojus Kutūzovą labiau vertina kaip Napoleoną. Pasyvumas, pasidavimas likimui, atsisakymas nuo savo asmenybės rusų literatūroj nuo to laiko gavo „karatajevščinos" vardą.

Individualistas

d) Individualistas ir kolektyvistas. — Karatajevui priešingos dvasios yra kunigaikštis Andrius Bolkonskis. Pažiūrėti — tai graži figūra, žemo stogo, visados rami. Jame įkūnyta stipri patvari valia, aiškus, praktiškas protas, aktyvumas. Jis gerina savo valstiečių būvį, sutvarko savo ūkį, stoja paskui į valstybės darbą. Bet salonuose jis pasirodo su nuvargusiu, nuobodžiaujančiu žvilgsniu". Dideliam laivui per sekli tokių salonų upė. Jis nėra patenkintas. Jo gelmes atveria prisipažinimas:

„Aš niekam niekad to nepasakysiu, bet ką aš padarysiu, kad aš nieko nemyliu kaip tiktai garbę, žmonių garbę... Kad ir kaip man brangūs daugelis žmonių, — tėvas, sesuo, žmona (nors žmona jam iš tikrųjų nebrangi). Kad ir keista ir nenatūralu tai rodos, aš juos visus atiduočiau už minutę garbės, viešpatavimo ant žmonių, už meilę žmonių, kurių aš nepažįstu ir nepažinsiu".

Savimyla

Šitas motyvas paskatina kunigaikštį Andrių ir kare garbės ieškoti. Tačiau Austerlico laukuose, amžinybės akivaizdoj jo svajonės apie garbę sudužo. Viskas — niekai! Pasveikęs meta tarnybą ir savo dvare būna nuo visų atsiskyręs, gyvenimu bodėdamasis.

Smūgis savimylai

Tačiau kunigaikštis Andrius dar turėjo perdaug neišeikvotų jėgų, kad jo prigimtis galutinai pasiduotų niūriam pesimizmui. Jis susitiko su pavasario jaunystės kupina Nataša ir pats sau tarė:

„Ne, gyvenimas dar nebaigtas turint 31 metus".

Jis atgyja, imasi valstybinio darbo, reformų, susižada su Nataša, taisosi šeimos laimei. Bet Nataša neliko jam ištikima. Jo individualizmas neleido jai dovanoti. Andriui dingo svajonės apie savo laimę. Jis tapo paniuręs, mizantropas. Tik Borodino tvarstomajam punkte gavo jis patirti tokią pat tiesą kaip po Austerlico dangum. Sužeisto jo sužadėtinės viliotojo kančios pažadino jam pasigailėjimą, iš naujo prisiminė, kad viskas yra menkybė. O pasimatymas su Nataša, kurios niekados nebuvo liovęsis mylėjęs, privertė jį iš naujo viską pergalvoti. Mirties akivaizdoj suprato gyvenimo prasmę — amžinai mylėti, save palenkti meilės idealui, atsisakyti nuo egoizmo.

Mizantropas

Suradimas

Bolkonskiui kontrastas yra jo bičiulis Pjeras Bezuchovas. Jau pats Bezuchovo stogas kitoks: jaunas vyras, sunkus dručkis, nukirptais plaukais, akiniuotas, nerangus, nežinąs kaip žengti šnekučiuoti. „Kada pasirodydavo šypsnys, tai dingdavo staiga rimtas ir kiek paniuręs jo veidas ir pasirodydavo kitas — vaikiškas, geras, net kvailokas ir lyg prašąs dovanoti". Kai Ona Michailovna vežė jį į tėvo laidotuves ir norėjo paguosti, tai pastebėjo, kad jis miega, ir pirma turėjo pažadinti.

Bezuchovas — kontrastas

Pjerą visados traukia prie žmonių (kontrastas Andriui!), tačiau jis žmonių nepažįsta, nepraktikas, duodasi jis apgaudinėjamas. Kai gavo tėvo milijoninį palikimą, tai „pasijuto taip apsuptas, kad vienas pats su savim tegaudavo pabūti tik lovoje. Ir jam rodės visai natūralu, kad jį taip myli". Bet puikiausiai

Kolektyvo žmogus

jį „sudoroja“ Kuraginai; nesulaukdami, kada Pjeras pasipirš jų dukteriai, įpuolė į kambarį, palaimino, paglebeščiavo, ir Pjeras pasijuto, kad jau turi žmoną. Ir „Pjeras, pagal žmonos įgeidžius užsiauginęs plaukus, nusiėmęs akinius ir apsitaisęs pagal madą, nuliūdęs ir paniuręs vaikščiojo po sales“.

Prasmės ieškojimas

Kaip individualistas Andrius su savo individualizmu nebuvo patenkintas, taip nuo savo noro su kolektyvu būti nukentėjo ir Pjeras. Abiem herojam yra bendras bruožas — abudu yra nepasitenkinę tuščiu aplinkiniu gyvenimu, abudu ieško gilesnės jo prasmės.

Kaip gyventi, kad morališkai būtum patenkintas? — Kaip sutvarkyti savo santykius su visuomene — yra Pjero ieškomasis atsakymas. Atsakymą gavo tik iš Karatajevo, kurį pažinti Bezuchovas gavo nelaisvėj. Iš jo Bezuchovas ne tik išmoko, bet jauste pajuto, kad

> „Į šį klausimą — kam? jo sieloje dabar visados buvo paprastas atsakymas: dėl to, kad yra Dievas, tas Dievas, be kurio valios nė plaukas nuo žmogaus galvos nenukrinta“.

Ir Pjeras pasijuto dabar laimingas. „Jis tapo kažkoks švarus, lygus, gaivus, lyg iš pirties“, pasak Natašos.

Jis veda buvusią Bolkonskio sužadėtinę Natašą, ir romanas baigiamas scena jųjų laimės, apie kurią anksčiau jis nedrįso svajoti.

Kunigaikštis Andrius ir Pjeras yra du rusų žmonės, išaugę 18 a. atmosferoje: racionalistas volterininkas ir emocionalistas rusoistas.

e) Dievo ir gamtos moterys. — Su ypatinga meile ir atsidėjimu Tolstojus piešia kunigaikščio Bolkonskio sesers Marijos portretą. Tai žmogus taip pat iš „nerimstančiųjų“. Tik ji neieško. Ji jau suradus, o jeigu nerimsta, tai tik dėl to, kad surastojo dar negali pasiekti.

Veidas ir sielos grožis

Pažiūrėti kunigaikštytė Marija negraži, ypatingų gabumų neturi, bet ji palieka gilų įspūdį tiems, su kuriais ji susitinka: jos veide, jos tyliam žody, ramiam judesy spinduliuoja dorovinis taurumas. Daug vargo ji turi su savo tėvu, ją mylinčiu, bet šiurkščiu, užgauliojančiu, mėgstančiu ją pažeminti, despotu. O pasiguosti nėra kam. Ji viena pas tėvą, motina seniai mirus. Vienintelė paguoda — *religija*.

Klusnumas

Religija duoda jai gyvenimo principus — mylėti ir pasiaukoti. Religija duoda jai stiprybės nepaprastai kantriai ir klus-

niai nusilenkti tėvo valiai. Ji visada jam paklusni, tik religijos dalykuos elgias pagal savo norus. Nors tėvo buvo uždrausta priiminėti maldininkus, bet tie „Dievo žmonės“ buvo vieninteliai žmonės, su kuriais jos širdis pasilsėdavo. Ji slapta juos priiminėja ir klausos jų naivių, bet nuoširdžių pasakojimų. Tada ji pati panūsta maldininke-keleive tapti ir jau įsivaizduoja save

Religinis savarankiškumas

„su šiurkščiu drabužiu, žengiančią su lazdele ir krepšeliu dulkėtu keliu, kreipiančią savo kelią be pavydo, be žmogiškosios meilės, be troškimų... galų gale ten, kur nėr nei liūdesio, nei dūsavimo, o tik amžinas džiaugsmas ir palaima“.

O vis dėlto kunigaikštytė Marija nėra į šventuosius pakelta. Tai gyvenimo moteris su natūraliais patraukimais: ji svajoja apie šeimos laimę, meilę. Tik pasirodė Anatolis, ir ji nori jį mylėti, nežinodama nei jo pažiūrų nei jo charakterio.

Mylinti moteris

Jos svajonė buvo įvykdyta; ištekėjo už Rostovo. Bet ar ji buvo patenkinta?

„Kunigaikštienės Marijos siela visados veržėsi į begalybę, amžinybę, tobulybę, ir dėl to ji niekados negalėjo būti rami“.

Visai kitokia N a t a š a. Tai trykštanti jaunystė, natūrali, laisvai auganti jaunystė.

Jausnystės energija

„Juodakė, su didele burna, negraži, bet gyva mergaitė, su savo vaikiškais nuogais peteliais, kurie susispausdami judėjo korsaže nuo greito bėgimo“. Į saloną įlekia ji su lėle ir su garsiu klausimu: „Mama, koki bus pyragaičiai?“ — „Kazokas!“ pastebi Marija Dimitrijevna, grasindama storu pirštu.

Tai 13 metų Nataša. Ji neturi kur dėti jaunystės jėgų, kurios ją sprogdinte sprogdina. Ir Tolstojus nuo šio laiko paseka, kaip prieš jos akis atsiveria jai dar nežinomas pasaulis, toks žavingas, paslaptingas, kaip Nataša savo energiją į jį paberia. Tos scenos nepaprastai vaizdingos, psichologiškos, piešiamos su lengvu susižavėjimu ir humoru.

Koks jos jėgų perteklius, kada vakare ji įsibrauja į motinos kambarį.

Išraudus, linksma, bet „išvydus motiną besimeldžiant, staiga sustojo bėgusi, pritūpė ir netyčiomis iškišo liežuvį, grasindama pati sau“, o paskui dryktelėjo į motinos lovą ir paskendo pūkuose, vartydamasi, kaip kačiukas savo uodegą vaikydamas.

Kai ir motina į lovą atsigulė, Nataša bučiuodama motinai pirštus vieną po kito, klausinėjo ir vaikiškai ginčijos apie „jį“. Bet kai tik į duris pasibeldė tėvas, kaip stirna liuoktelėjo Nataša iš lovos, susigriebė tuflius į rankas ir nudūmė į savo kambarį.

Arba vėl: koks vaizdingas Natašos pirmasis balius, į kurį

ji rengėsi drebančia širdim, o su baliaus drabužiais Nataša iš pradžių „atrodė mergaitė, kurią pirmusyk apnuogino ir kuriai būtų dėl to labai gėda, jeigu jos nebūtų įtikinę, kad taip būtinai reikia".

Susižada, paskui susižavi kitu, paskui vėl atgailoja.

Atgaila

Kada sužino, kad jos kunigaikštis Andrius sužeistas, nakčia, basa, vienmarškinė slenka Nataša prie jo, puolas ant kelių ir ima bučiuoti jo ranką, kartodama: „Atleiskit. . ." Ir ta „kazokas", beslaugydama, išmoksta tyliai įeiti, tyliai sėdėti, net atsargiai kvėpuoti. Paskui Nataša ištekėjo už Pjero ir visas jėgas skyrė šeimai.

Šeimoje

Šeimos laimę Tolstojus piešia labai realistiškai: apsileido, pašykštėjo, padrūtėjo, mėgo draugystę tų, su kuriais apie šeimos prozą galėtų pasikalbėti.

f) T o l s t o j u s   p s i c h o l o g a s. — Tolstojus įlenda į savo veikėjų mintis, jausmus. Jis seka kasdieninius žmones, stebėdamas, kas darosi jų dvasioj, kai susiduria su gyvenimu, žmonėmis, gamta. Ypačiai pažymėtini tie momentai, kada herojus susiduria ne su paskirais žmonėmis, bet su gaivališka stichija, kada nutyla kasdieninis protas, o prabyla instinktas.

Stichijos akivaizdoj

Antai, Rostovas sužeistas. Atsipeikėjęs pamato atbėgant į jį žmones. „Šių žmonių pryšaky bėgo vienas su keistu kiveriu ir mėlynu apsiaustu, juodas, įdegęs, kuprota nosim. Dar du ir daugelis bėgo paskui . . . Kas jie? Ko jie bėga? Argi į mane? Argi į mane jie bėga? . . Jis prisiminė meilę jo motinos, šeimos draugų ir priešų ketinimas užmušti jam pasirodė negalimas. „O gal — ir užmušti!" Jis daugiau kaip dešimtį sekundžių stovėjo, nesijudindamas iš vietos ir nesuprasdamas savo padėjimo. Pryšakinis prancūzas su kuprota nosim pribėgo taip arti, kad buvo matyti jo veido išraiška. Ir įkarštėjusi svetima fizionomija šito žmogaus, kurs su atstatytu durtuvu, sulaikydamas kvapą, lengvai bėgo prie jo, išgąsdino Rostovą. Jis stvėrė pištalietą ir, užuot *šovęs iš jo, metė jį į prancūzą* ir nudūmė į krūmus, kiek tik įkabina . . . Jis bėgo su jausmu zuikio, skiliančio nuo šunų".

Tai savisaugos instinktas prašneko.

Kolektyvinė psichologija

Tolstojaus psichologinis menas iškyla ne tik charakteriuose. Vyriausias jo veikėjas, galima sakyti, yra visa tauta, masė. Tarp masės stovi koks Pjeras ar Andrius. Šalia jo individualios psichologijos iškyla ir minios nuotaika, k o l e k t y v i n ė   p s i c h o l o g i j a. Minia veikia pagal instinktyvų jausmą arba pagal bendrą dvasią (Borodino kovoj, Maskvos minia, reikalaujanti mirties tariamam išdavikui).

g) T o l s t o j a u s r e a l i z m a s. — Tolstojus neapsiriboja vienu materialinės gamtos pasauliu. Jo svarbieji herojai palaiko ryšius tarp žemės ir aukšto dangaus.

Žmoguje šalia materializmo suranda ir idealistinį bruožą, šalia idealizmo — ydą, kuri heroją daro gyvą, natūralų. Tamsius, atgrasius paveikslus jis sujungia su švelniais. Bet jo ir šiurkštūs vaizdai kitaip atrodo, kaip Balzako ar Hauptmano, nes aukščiau visko viešpatauja skaisti neregima dvasia. Objektyvumas

Realistinis Tolstojaus menas remias nepaprastai stipriu pastabumu. Dviem trimis bruožais jis moka asmenį ir daiktą padaryti gyvą. Štai pagauna vieną kokią žymę, ir iš jos jau gali susidaryti vaizdą apie charakterį, apie dabartinius dvasios būvius. Antai, tvarstymo punkte: Pastabumas

„vienas iš daktarų kruvina prijuoste ir kruvinom nedidelėm rankom, katrų vienoj *tarp nykščio ir mažojo piršto jis laikė cigarą* (kad jo nesuterštų), išėjo iš palapinės".

Ir tame cigaro laikyme, pasak Merežkovskio, jauti ir nepaliaujamą darbą, ir švarumo pamėgimą, ir pripratimą prie žaizdų, ir nuovargį, ir norą užsimiršti. Ir šitų žmogaus dvasios būvių visuma išreikšta per pusantros eilutės!

h) G a m t a. — Tolstojaus gamtavaizdžiai susipynę su žmonių paveikslais. Lygiai kaip ir žmonės jie pastebimi gyvai aštria akim. Gamtavaizdžių kompozicija

„Buvo devinta valanda ryto. Rūkas ištisom jūrom skleidėsi po žemumą, bet ties Šlapanicos kaimu, ant aukštumos, kur stovėjo Napoleonas, apsuptas savo maršalų, buvo visiškai šviesu. Viršuj jo buvo giedras, *mėlynas* dangus, ir didžiulis saulės kamuolys, kaip didžiulė tuščiakūnė *rausva* plūdė, siūbavo *pieniškų* rūko marių paviršiuje".

Gamta net daugiau kaip fonas. Tai veikėjas, beveik kaip minia. Po Austerlico dangum atgimė Andrius. Su gamta sutampa ir naujas Andriaus atgimimas. Gamta ir žmogus

Kai Andrius yra pesimistas, jis mato tą pavasario žalumoje sustirusį, belapį ąžuolą; kai Andrius jau meilės atgaivintas, pamato, kad ir pro to ąžuolo šiurkščią žievę prasiskverbę jaunučiai lapeliai. Abudu atgaivino tos pačios prigimties jėgos.

Su tais gamtavaizdžiais pasklidus švelni, saulėta lyriška nuotaika, lygiai kaip žmonių gyvenimą vaizduojant prisipina apsčiai humoro.

Dostojevskis

Rašytojas turi kentėti ir kentėti.
Dostojevskis

1. Gyvenimas ir kūrimas (1821—1881)

Šalia Tolstojaus Dostojevskis yra didžiausias rusų rašytojas, vienas didžiausių visuotinėje literatūroje, vienas mėgstamiausių dabartinėj Europoj. Rusų literatūrą jis atpalaidavo nuo bajoriškosios krypties. Visuotinei literatūrai jis davė psichologinį filosofinį romaną.

Lig ištarė literatūroj tą „naują žodį“, Dostojevskis turėjo pereiti per išganingą kentėjimą-skausmą, kurį įdėjo ir į savo kūrinius.

Teodoro Dostojevskio tėvai gyveno Maskvoj. Su gausiomis literatūros žiniomis, su nuoširdžiu religingumu vaikai gavo iš tėvo ir įspėjimą: „Jūs esat neturtingi ... Aš negaliu jums daug ko palikti. Jūs turite savo jėgomis pasitikėti, turite daug dirbti, žiūrėti savo elgesio, apsvarstyti kiekvieną žodį ir darbą“. Tik meilės maža gavo.

1838 m. atidavė tėvas Teodorą į Petrapilio inžinerijos mokyklą. Dostojevskis mokėsi, kitų vengdamas, Šilerį, Dikensą, Žorž Zand, Balzaką skaitydamas, kartais naujuosius mokinius nuo vyresniųjų apgindamas ...

Baigęs mokyklą Dostojevskis nenorėjo tarnauti. Ėmėsi literatūros — išvertė Balzako „Eugeniją Grande“, o 1846 m. gavo pergyventi autoriaus pirmąjį džiaugsmą ir baimę: parašė, panašius į Gogolio „Apsiaustą“, „Vargšus žmones“. Pats netikėjo: jo bičiuliai dar naktį ištempė jį iš lovos, kad pasakytų, jog jis talentą turįs ... Netrukus įvyko naujų dalykų, kurie nutraukė Dostojevskio darbą.

1849 m. Dostojevskis buvo areštuotas sykiu su kitais jaunais žmonėmis, kurie susieidavo ir kalbėdavos apie prancūzų socializmą, baudžiavos panaikinimą, cenzūrą ... Teismas pasmerkė juos mirti. Jau užrišo akis. Tą minutę Dostojevskis nieko nejautęs, tik mistinę baimę, kad jis tiesiogiai susitiks su

Dievu ir kad šitam iškilmingam susitikimui jis nėra užtenkamai pasiruošęs... Bet Nikalojus I mirties bausmę pakeitė 4 metų sunkiųjų darbų kalėjimu[1].

Buvo Kalėdų vakaras, kai pasmerktuosius vežė į Sibirą. Pakeliui politinių nusikaltėlių moterys įteikė Dostojevskiui Evangeliją. Tai buvo vienintelė knyga, kurią jis galėjo kalėjime turėti.

Pasaulėžiūra

Kalėjimas sunaikino Dostojevskio sveikatą, bet davė jam pažinti naują pasaulį — žmogžudžių, vagių, liaudies.

„Aš su ja gyvenau, su ja valgiau, su ja miegojau, su ja dirbau. Liaudis man sugrąžino Kristų, kurį aš buvau pažinęs tėvo namuose, kurį aš paskiau pamečiau, kai europiečiu liberalu tapau". (Vieno rašytojo dienoraštis).

Teodoras Dostojevskis

Dostojevskio pasaulėžiūroj tautos pagrindu tapo liaudis ir tikėjimas.

Amnestuotas Dostojevskis turėjo dar tarnauti kariuomenėj, bet 1859 m. jam buvo leista grįžti į Petrapilį.

Rusų visuomeninis gyvenimas virte virė. Su gyva energija puolėsi į jį Dostojevskis. 1861 m. su broliu įsteigė „Vremia" („Laikas") žurnalą.

Šalia politinių - visuomeninių straipsnių jame išspausdino ir du naujus savo veikalus: „Pažemintuosius ir nuskriaustuosius" (Unižionnyja i oskorblionnyja) ir „Užrašus iš mirusiųjų namo" (Zapiski iz miortvovo doma). Antrąjį veikalą skaitydamas ir caras verkęs. O buvo tai paties Dostojevskio pergyventi dalykai — galerija kalėjimo tipų, surinktų iš visos Rusijos. Užuojauta, įžvelgimas juose „dieviškos kibirkšties", mintis, kad kiekvieno kaltė žymiai priklauso nuo pačios visuomenės, susipynė su šiurpiais katorgininkų nusikaltimų pasakojimais.

Žurnalistas

Bet per lenkmetį Dostojevskio žurnalas buvo uždarytas. Nors po metų jį atgaivino kitu vardu („Epocha"), bet tokio plataus kelio į skaitytojus neprasiskynė... Prisidėjo naujos bėdos: mirė brolis, „Epochos" leidėjas, ir Dostojevskio žmona, kuri neištikima jam buvo nuo pat pirmosios dienos. Pats nieko

[1] Dostojevskio duktė veikale apie savo tėvą rašo, kad mirties dekreto Nikalojus I visai nepasirašęs, bet leidęs surengti tą baisią komediją, kad „pagąsdintų" jaunikliu.

Skurdas ir kūryba

neturėdamas, Dostojevskis pasiėmė sau ant sprando brolio skolas ir rūpestį jo šeima. Ir prasidėjo kova dėl pinigo, kova su skolininkais. Rašyti tegalėjo tik iškeliavęs į užsienius. Bet ten žudė jį žaidimo aistra („Igrok" romanas). Dostojevskis skaitė paskutinius savo skatikus, kaip ir jo herojus šiuo tarpu parašytame „Nusikaltime ir bausmėje" (1866). 1867 m. grįžęs į Rusiją susiderėjo paskirtam laikui parašyti romaną. Nespėjo rašyti. Gavo stenografistę. Romaną pabaigė laimingai ir laimingai susituokė su savo talkininke stenografiste.

Kai abu išvažiavo į Šveicariją, Dostojevskis nesijautė tenai kaip romantikai. Kalnai „mane slėgia, jie suvaržo mano idėjas. Aš negaliu nieko gero parašyti". Bet Milane, Florencijoj, Drezdene Dostojevskis gavo rašyti du stambius romanus: „Biesus" ir „Idiotą".

„Biesuose" Dostojevskis įžvelgia pačią socializmo ir revoliucijos esmę. Jos skelbėjai atnešą pasauliui ne išganymą, bet kraują, naujus pančius ir mirtį. Anais laikais Dostojevskis buvo kaltinamas išniekinęs laisvės siekimus, šiandien jau lieka tik stebėtis jo pranašišku ateities įžvelgimu.

„Aš noriu nukeliauti į Europą. Ir aš žinau, kad nuvažiuosi tik į kapines, bet į pačias brangiąsias kapines ... Ten ilsis mylimi žmonės, kiekvienas akmuo apie juos kalba, apie jų kraštą gyvenimą, apie jų kraštą tikėjimą savo darbais, savo tiesomis, mokslais, savo kova ... aš iš anksto žinau, kad pulsiu ant žemės ir imsiu bučiuoti tuos akmenis, tuo pat metu visa širdim įsitikinęs, kad tai tik kapinės ir nieko daugiau"; sako Jonas Karamazovas naujai Dostojevskio rašomame romane.

Garbė

Nuo 1871 m. prasideda laimingiausios Dostojevskio dienos. Visuomenė pradeda įsiklausyti į jo balsą. Straipsniais jis skelbia gyvą savo krašto meilę, tikėjimą, kad rusų tautai skirta sunki, bet garbinga misija — morališkai atgaivinti Europą, kuri yra jau mirus.

Savo idėjomis Dostojevskis labiausiai visus sužavėjo atidarant 1880 m. Puškinui paminklą. Tais pačiais metais išleido dar „Brolių Karamazovų" pirmą dalį. Besirengiantį toliau rašyti Dostojevskį užklupo mirtis.

Charakteris. — Šalia sveikutėlio Tolstojaus Dostojevskis atrodo liguistas, nervingas; epilepsijos kankinamas, tik savo mintimis tegyvenąs. Gatve, kaip pasakoja jo duktė, eina rankom gestikuliuodamas, nepagalvodamas, kas aplinkui yra. Drezdene, registruodamas policijoj savo gimusią dukterį, užmiršta, kaip jo žmonos pavardė, ir turi bėgti jos pasiklausti; dalydamas elgetoms išmaldą, jis duoda pinigą ir savo žmonai, šalia tako atsistojusiai.

Susidurdamas su žmonėmis, Dostojevskis yra tiesus, teisingas, drąsus. Nuo pavojaus neatsitraukia, savo tikslo siekia nenuilstamai.

Rašydamas jis visas įsitraukia į savo darbą. Beveik niekur neišeidamas

sėdi per dieną prie rašomojo stalo, kalbasi su savo herojais, juokiasi, verkia ir su jais kovoja.

Kompanijoj jis mažiau kalba, daugiau klauso. Bet žmones jis myli. Kitiems jis yra švelnus, geras. Prašantiems negali neduoti pinigų, kol turi.

Pinigų nemokėjo taupyti ir savo paties gyvenime. Kai į krautuvę nueina jo žmona, tai išeina su mažu ryšulėliu, kai nueina Dostojevskis su dukteria, grįžta su tuščiomis rankomis, bet už tat vaikinas ar du — pirkinius gabena paskui. Jis nemėgsta vyno ir negali jo pakelti, bet jį kankino žaidimo aistra.

Jis mėgsta vaisius, saldumynus; mėgsta eleganciją, estetiškumą.

Tokį Dostojevskį matei gatvėj, žmonėse ar darbe — iš paviršiaus. Bet kas darėsi to žmogaus viduj?

2. Dostojevskio kūrybinis pasaulis

Iš žinomųjų rašytojų Dostojevskiui didelės įtakos darė Skotas, Hugo, Žorž Zand, Balzakas, Dikensas.

Įtakos ir savaimingumas

Tačiau jo kūrybinis pasaulis, tas pasaulis, kuris jo vaizduotėje sukosi, pasiutusį šokį šoko su savo žmonėmis ir idėjomis, yra savas.

Kokis tas Dostojevskio pasaulis? — Realusis, tikrovė. Tačiau visai kita tikrovės kertelė nekaip Turgenevo ar Tolstojaus.

Žmogus

„Dostojevskį domino tik žmonės. Kada jis keliavo po užsienius, jam nerūpėjo nei gamta, nei istoriniai paminklai, nei meno kūriniai“ (Strachovas).

Dvasia

Jo žvilgsnis per žmones ne į platybes bėga, bet leidžiasi vertikališkai, į pačią žmogaus esmę. Žmogaus dvasia yra Dostojevskio pasaulio centras. Tai jojo tikrovė.

Irracionalizmas

Į žmogus dvasios gelmes Dostojevskis nusileidžia ir, kaip naras, išneša į dienos šviesą tuos žmogaus paslapčiausius dvasios reiškinius, kurių ir pats žmogus nepažįsta. Tai žmogaus dvasios chaosas, jo pasąmonis, irracionalizmas. Tai dvasios jėgos, kurios spiria nusikaltusį Raskolnikovą kalbėti apie senės nužudymą, kurios prispiria jį padaryti visai ne tai, ką norėjo (daiktų ir pinigų slėpimas), kurios įbruka į lūpas visai ne tuos žodžius, kuriuos norėjo pasakyti (pasikalbėjimas su Sonia).

Psichologas ir filosofas

Žmogaus dvasios analizė, irracionalinių ir patologinių reiškinių iškėlimas yra nauja, ką Dostojevskis įnešė į realizmą. Čia jis pasirodė didžiausias psichologas.

Bet Dostojevskis yra ir filosofas — socialinių, filosofinių, religinių klausimų sprendėjas. Jo pagrindiniai žmonės yra kokios idėjo ar aistros apsėsti. Dėl jos kovoja, kankinasi, ligi pamato pagaliau, kad ta idėja ar aistra atvedė į katastrofą . . .

Dažnai tai tragiškos figūros. Ir patys Dostojevskio romanai geriau tiktų vadinti tragedijomis.

Tragiška

Dostojevskis ne tik pastebėjo tą realybę, kurios kiti nematė, bet ją net kitaip formavo. Jis „tarytum koks burtininkas, išplečia ir susiaurina laiką. Skaitant, pavyzdžiui, „Nusikaltimą ir bausmę", išsyk atrodo, kad nuo to momento, kai Raskolnikovas pirmą kartą paliko savo kambarėlį, iki momento, kada jis, nužudęs senę, ruošiasi eiti ir pasiduoti į valdžios rankas, praėjo mažiausia keletas savaičių, bet staiga prisimeni, kad tik vakar palaidotas Marmeladovas, kad dar nepraėjo nė trijų dienų... Skaitytojas davėsi suvedžiojamas iliuzijos ir, visą laiką įtemptai sekdamas Raskolnikovo tragediją, lyg pametė laiko sąvoką...

Laiko iliuzija

Gyvenimas Dostojevskio veikaluose — kažkokia ypatinga fantasmagorija. Čia per trumpą laikotarpį įvyksta tokių dalykų, kurių nesugalvos joks fantastas. Tik jo fantastika perdėm realistiška.

Fantastiška realistiška

„Aš be galo mėgstu realizmą mene — realizmą, kuris, taip sakant, pakyla iki fantastikos... Kas gali būti fantastiškiau, negu tikrovė? Tai, kas žmonių daugumai fantastiška ir nepaprasta — man tėra pati tikrovės esmė..." (Dostojevskis apie save).

Iš tikrųjų — kas gali būti aiškiau, proziškiau, daugiau apčiuopiama, kaip jo veikalų vietos, žmonės, įvykiai, kalbos?.. Kas gali būti „realiau", negu Raskolnikovo kambarėlis, kuriame jam gimsta mintis pasipriešinti penktajam Dievo įsakymui... negu Marmeladovo buto laiptai, aplaistyti pamazgomis; toliau — Katerinos kosulys... Petrapilio užkampių dvokiančios gatvės, policijos nuovados oras, persisunkęs machorkos ir kailinių kvapo?.. Sakau, visa tat kartu ir perdaug realu ir perdėm fantastiška. Dažnai tad, skaitant Dostojevskį, negalima pasakyti, kur baigiasi viena ir prasideda antra..." (Miškinis).

Dostojevskis nepaprastai gilus analitikas, bet lygiai stiprus ir sintetikas. Jis skrodžia savo kūrybinio pasaulio objektus, išdarinėja juos ligi pačių panagių, bet vėl juos suvožia ir sujungia vieną su kitu. Ir nors jo pasauly yra nepaprasta daugybė tų smulkmenų, epizodų, bet „žmonių ir daiktų labirinte Dostojevskis niekuomet nepaklysta ir nesusipainioja: jis visada stipriai laiko fabulos vadžias, neišleisdamas iš akių nė mažiausio dalykėlio".

Analitikas

Pasaulio vieningumas

Dostojevskio veikalų įvykiai — ne palaida krūva, bet sistemintas organizmas. Čia nėra nieko nereikalingo ir atsitiktinio

— nei nereikalingų žmonių nei jų tarpusavių santykių. Rodos, visai atsitiktinis vieno žmogaus susidūrimas su kitu turi iš tikrųjų fatališkos reikšmės: atsitiktinai Raskolnikovo nugirstas smukléje karininko pasikalbėjimas su studentu pastumia jį į nusikaltimą. Fatališka

„Kažkoki sunkiai suprantami, bet neabejotini ryšiai riša Raskolnikovą su Svidrigailovu, Myškiną su Rogozinu („Biesai“) ... Joną Karamazovą su Smerdiakovu („Broliai Karamazovai“) ... Atrodo, kad atskirų žmonių likimas, jų santykiai su kitais žmonėmis yra iš anksto nuspręsti (predestinuoti) ne čia, purvinose smuklėse ar kalkėmis dvokiančiose gatvėse, bet kažkur kitur, aname, neempiriniame pasaulyje ...

Tai savotiška Dostojevskio mistika“. (M. Miškinis).

Į savo sukurtąjį pasaulį Dostojevskis negali žiūrėti šaltai, „apoloniškai“ nusiteikęs. „Aš rašiau „Vargšus žmones“ užsidegęs, su *ašaromis*“. Savo vaizduojamiems žmonėms jis rodo daug simpatijos. Net plėšikuose, žmogžudžiuose, paleistuvėse jis mato „dieviškąją kibirkštį“. Tačiau Dostojevskis tokių žmonių neidealizuoja. Jam greičiau kyla gailestis ir skausmas, kad žmogus taip žemai nukrito, kad elgias gyvuliškai, net už gyvulį žiauriau. Simpatijos

Tuo atžvilgiu Dostojevskio ir Gogolio dvasios yra giminės. Tiesa, Dostojevskis ir prisipažįsta: „Visi mes esam išėję iš po Gogolio apsiausto“.

Rodydamas gyvenimo drumzles, skrosdamas savo žmonių psichiką, analizuodamas jų mintis ir aistras, vaizduodamas juos besikankinančius, kentėdamas dėl jų patsai, Dostojevskis kankina ir skaitytoją. Skaitydamas jo romanus, jautiesi kaip slogučio slėgiamas, o negali atsitraukti. Dėl to Dostojevskis net buvo „žiauriu talentu“ pavadintas. Žiaurus talentas

Jeigu Tolstojus dėsto ramiai, tai Dostojevskis pasakoja nervingai, skubindamas. Dėl to jo ir stilius nėra išdailintas. Stilius

3. Nusikaltimas ir bausmė

Dostojevskio dvasia ryškiausiai ir stipriausiai atsispindėjo „Nusikaltimo ir bausmės“ romane, kurį jis parašė 1866 m. skurdžiosiomis valandomis, besigindamas nuo skolų.

Romano turinys iš karto primena kriminalinį romaną — buvęs studentas Raskolnikovas nužudė pinigų skolintoją senę Metmenys ir ataudai

ir jos kampininkę, paskui prisipažino, buvo nuteistas ir išsiųstas į Sibirą.

Kriminalinio pasakojimo metmenis Dostojevskis ataudžia giliomis psichologinėmis studijomis ir filosofinėmis idėjomis. Tie ataudai toki tankūs, kad visai nustelbia metmenis . . . Dostojevskiui rūpi ne tai, kad moterys buvo nužudytos. Tai tik proga jam pažvelgti, kokios dvasios buvo žmogus, kuris tokio darbo ėmėsi, ką jis tuo momentu jautė, kokių pėdsakų tas įvykis paliko jo dvasiai.

a) Raskolnikovo psichologija. — Vyriausias romano herojus — buvęs studentas Raskolnikovas, netekęs pinigų ir nutraukęs mokslą.

„Jis buvo be galo gražus pažiūrėti, gražiomis tamsiomis akimis, tamsiaplaukis, aukštesnis negu vidutinio ūgio, laibas ir lieknas".

Ne tik stogo už kitus aukštesnio. Raskolnikovo ir dvasia

Individualistas

„aukštesnė negu vidutinio ūgio", kitokia nei visų.

Anot Razumichino, Raskolnikovas yra „paniuręs, nekalbus ir išdidus . . . Kilniadvasis ir geras . . . Savo jausmų nemėgsta parodyti ir greičiau žiauriai pasielgs, nekaip žodžiais parodys širdį . . . Vis jam nėra laiko, vis jam kliudo, o jis pats guli ir nieko neveikia. Niekad nesidomi tuo, kuo tą momentą kiti domisi. Baisiai save vertina ir, rodos, ne be tam tikros teisės".

Tai individualistas, vienas iš tų Dostojevskio figūrų, kurios drįsta atsistoti Dievo vietoje ir paskelbti savo religiją ir savo moralę, kurie savo galva imasi „taisyti jo darbus".

Raskolnikove jauti, tarytum, du žmones. Vienas — išdidus,

Dvilypis

teoretikas; antras — jautrus, altruistas, veiksmo žmogus. Pirmojo kančią didina jo paties neturtas, o paramos iš kitų savimyla jam neleidžia imti, atmeta net siūlomą Razumichino darbą. Antrasai kenčia dėl kitų skurdo ir nelaimių; myli, nuoširdžiai myli savo motiną ir seserį Dūnią, paskutines kapeikas atiduoda Marmeladovams, gatvėj sutiktai nelaimingai mergaitei.

Pirmasai yra mąstąs Raskolnikovas, antrasai — kada jis veikia taip, kaip jam prigimtis, sveikas instinktas pakužda . . .

Šituodu pavidalai kaleidoskopiškai greitai kaitaliojas Raskolnikovo dvasioj. Dėl to jo darbai atrodo toki staigiai laužyti, vienas kitam priešingi. Vos spėjo nueiti pas Razumichiną, paima darbą, bet apsisukęs vėl atiduoda ir išbėga.

Kaip šitas žmogus priėjo ligi žmogžudystės?

Žmogžudystės mintis jame augo ir brendo pamažu. Ją pateisino ir rėmė individualisto susikurta savotiška teorija, kuri visus žmones skirsto į „stipriuosius" ir „silpnuosius". „Silpnųjų" minia yra tik medžiaga negausingiems „stipriesiems", genijams, kurie vieni gali pasakyti „naują žodį", vieni padaryti naudos žmonijai. Jie yra aukščiau visokių dorovės normų ir įstatymų. Tik silpnieji turi klausyti dorovės ir viešojo gyvenimo dėsnių, tų pačių „stipriųjų" jiems leidžiamų. Kas masei yra uždrausta, tas „stipriesiems" leista. Njutonas turi teisę — samprotauja Raskolnikovas — dešimtį, šimtą žmonių sunaikinti, jeigu jie bus reikalingi naujiems išradimams paskelbti. Juk Likurgai, Mahometai, Napoleonai ... taip pat buvo nusikaltėliai, nes jie, skelbdami naują gyvenimą, senuosius dėsnius laužė; nepaisė ir svetimo kraujo, jeigu jis buvo reikalingas jų planams.

Stiprųjų ir silpnųjų teorija

Raskolnikovo mintis ypačiai apvaldo Napoleonas, jėgos genijus. „Kas stipraus proto ir dvasios, tas jų (masės) valdovas! Kas daug kam išdrįsta, tas ir teisus. Valdžia duodasi tik tam, kurs išdrįsta pasilenkti ir ją pakelti. Vieno reikia — išdrįsti".

O kas gi yra jis, pats Raskolnikovas? — štai jam klausimas. Ar jis nėra iš tų „stipriųjų", kuriems reikia tik išdrįsti? .. Raskolnikovas turi „įsitikinti".

Raskolnikovo klausimas

Dabar susipina visa eilė veiksnių, kurie paskatina jį „išdrįsti" ir „įsitikinti". Pirmiausia — jo paties, jo motinos ir sesers materialinis skurdas, susitikimas su Marmeladovu, naujas motinos laiškas, iš kurio patiria seserį ryžtantis aukoti savo gyvenimą dėl jo ir kitų gerovės; pagaliau visai atsitiktinai, fatališkai smuklėj nugirstas studento ir karininko pasikalbėjimas. Juodu kalbasi apie šykščią senę, pinigų skolintoją, kuri lupa didelius procentus, krauja sau turtus, o rytoj numirs, ir pinigai vėjais nueis. Tuo tarpu už vieną jos gyvybę ir pinigus šimtus išgelbėtum. Bet kada kaimynas paklausia, ar studentas galėtų senę nudėti, studentas atsako: „Žinoma, ne ... ne mano čia dalykas". Bet to esą reikalautų teisingumas.

Akstinai

Tie žodžiai Raskolnikovą sustiprino; jie parodė, kad esama apie tokį „teisingumą" ir daugiau panašiai galvojančių, tik „nedrįstančių". Ir Raskolnikovas ryžtas išdrįsti ...

Sveika prigimtis tik retkarčiais prabyla ir priverčia Raskolnikovą biaurėtis savim. Tačiau jis neįstengia apveikti liguisto įsivaizdavimo. Raskolnikovo valia lyg buvo paraližuota, lyg kas jį paėmė už rankos ir patraukė su savim ... lyg jo drabužio

Nusikaltimo psichologija

kraštas būtų pakliuvęs į mašinos ratą ir pradėjęs Raskolnikovą į jį įsukti. Pačiame baisiam darbe „jo protas momentais užtemdavo, o savo kūno jis beveik nejautė". Ta jėga paleido jį tik nusikaltusį.

Koki jo „mėginimo" rezultatai?

Raskolnikovas pasijuto ne savas. Jeigu jis nepakliuvo į policijos rankas, tai tik dėl to, kad savisaugos instinktas jį gelbėdavo.

Paslaptis ir išpažintis

Baisus slėpinys atskyrė Raskolnikovą nuo motinos ir sesers, nors karštai jas tebemyli. Su jomis kalbas, o tarsi per tūkstantį varstų į jas žiūrėtų.

Antra vertus, vienas Raskolnikovas nepakelia savo paslapties. Kažkokios jėgos jį spiria pasidalyti savo paslaptimi su kitais (pasikalbėjimas su Razumichinu, Zametovu, Porfirijum). Kalbėti apie senelių nužudymą jam yra isteriškai malonu, kaip keleiviui, vaikščiojančiam ant prarajos krašto.

Noras pasisakyti nustelbia ir sveiką atsargumą. Raskolnikovas eina pas Sonią Marmeladovaitę — pas ją, nes ji, taip pat viešosios doros dėsnius sulaužius, tapusi prostitute, kad saviškius nuo bado išgelbėtų. Ji rodos jam artimiausia. Ji kenčia ir mokės jį suprasti. Prieš ją Raskolnikovas nusilenkia — nusilenkia tam didžiam skausmui, kuris yra joje susitelkęs. Jai pasisako savo paslaptį.

Raskolnikovo „klaida"

Raskolnikovas graužiasi ne dėl to, kad jis nužudė moteris, bet kad jis negali pakelti to „mėginimo" vaisių, kad jis įsitikino neturįs teisės „peržengti". Jis klydęs laikydamas save „stipriuoju". Bet gailėtis savo darbo jis nesigaili. Tai buvęs ne nusikaltimas, bet tik klaida!

Kentėjimo kelias

Visai kitaip žiūri Sonia. Sonia yra Raskolnikovui nuoširdus teisėjas. Ji rodo Raskolnikovui ir kelią kaltei nuplauti:

> „Eiki tuojau, šią pat valandėlę, sustok kryžkelėj, pasilenk, pabučiuok pirma žemę, kurią tu suteršei, o paskui nusilenk visam pasauliui į visas keturias šalis ir pasakyk visiems balsu: „Aš nužudžiau!" Tada Dievas vėl duos tau gyvybę".

Kentėti ir kančia išsipirkti — Sonios patarimas. Tačiau Raskolnikovas ne iš karto jos paklausė. Jis stengės dar apveikti save. Bet nuolatinis graužimasis, įsitikinimas, kad jį įtaria, tedavė jam tik dvi išeitis: pasisakyti arba nusižudyti. Pasirinko pirmąją.

Bet ir pasisakydamas, Raskolnikovas nemano nusikaltęs ir nemato reikalo gailėtis. Juk jis nužudęs niekam nereikalingą, žalingą palūkininkę-lupikę.

Ir katorgoj Raskolnikovas nejautė atgailos. Jis kankinosi tik tuo, kad savo gyvenimą pražudęs. O be atgailos atgimti neįmanoma. Tik išėjusios su Raskolnikovu Sonios švelnumas, didelis kantrumas sielvarte, atlaidumas ir artimo meilė per ilgą laiką sutirpino nusikaltėlio širdį. Individualistas pamatė altruistės kilnumą. Prieš meilės didybę išdidusis maištininkas nusilenkė. Sulig tuo momentu pradeda jis atgimti naujam gyvenimui. Bet to naujo žmogaus Dostojevskis jau nerodo.

Atgimimas per meilę

b) Raskolnikovo idėja. — Raskolnikovo asmeny Dostojevskis parodė tragediją žmogaus, įsimaniusio Dievu būti. Jo katastrofa rodo, kad ir genialiausiam žmogui ne viskas leista, neleista žmogaus žudyti; to nepateisina jokia idėja. Savivališkas žudymas yra savęs paties sunaikinimas.

Individualisto tragedija

Dostojevskis nekalba apie atlyginimą kitame pasaulyje. Jis parodo tik, kad blogas darbas pačiame žmoguje suranda bausmę ir skaudžią bausmę. Valstybės teismas prieš tą vidaus teismą yra silpnas... Bet per kentėjimą žmogus atperka savo kaltę, atgauna ramybę.

Bausmė

Raskolnikovo pretenzijos į pasaulio tvarkytojus primena didžiuosius maištininkus: tai angelų, žmogaus puikybės, Prometejaus tragedija. Bet čia pats žmogus savo menkybę parodo, pats save nubaudžia sąžinės kančiomis.

Amžiaus dvasia

Raskolnikovo užsimojimai ypačiai artimi 19 amžiaus žmonėms. Jo svarbieji idealai yra išaugę iš darvinistų paskelbto kovos dėl būvio principo. Stiprieji per silpnųjų galvas turi dar labiau stiprėti ir sukurti vis galingesnį pasaulį. Šitas nuotaikas suformulavo ir filosofiškai pagrindė vokietis Niče (Nietzsche), save laikęs Dostojevskio mokiniu. Jis suskirstė žmones į paprastuosius ir „antžmogius“ (Übermensch), kuriems viskas leista. Dostojevskis parodė tokių „antžmogių“ katastrofą.

c) Raskolnikovo aplinkuma. — Šalia Raskolnikovo lyg iš kokio chaoso išplaukia eilė svarbesnių ir mažiau svarbių žmonių. Vieni kontrastais nušviečia patį Raskolnikovą, kiti rodo vaizdą visuomenės, kurioje teko jam gyventi.

Žmonių aplinkuma

Prieš individualistą Raskolnikovą stovi altruistė, dėl saviškių pasiaukojanti Sonia; šalia netikinčio — tik religijoj jėgos ir gyvybės semianti mergaitė; jai Evangelija yra vienintelė paguodos knyga kaip Dostojevskiui Sibire. Evangelija ir meile nulenkia ji ir Raskolnikovo galvą.

Altruizmas ir religija

Šalia Raskolnikovo, atsiskyrėlio, nekalbaus — stovi jo draugas R a z u m i c h i n a s, visur mokąs įlįsti, prisitaikyti, gražiu žodžiu ar mirktelėjimu simpatijas laimėti.

Paprastumas

„Tai buvo, anot autoriaus, nepaprastai gyvas ir draugiškas vaikinas, o geras — be galo ir labai paprastas. Tačiau po jo šituo paprastumu glūdėjo ir gilumas ir vertumas . . . Pažiūrėti jis buvo ryškus, — aukštas, liesas, visada blogai nusiskutęs, juodaplaukis. Kartais jis imdavo triukšmą kelti, muštis ir buvo įgarsėjęs per stipruolį . . . Pradėjęs galėdavo be saiko gerti, bet galėdavo ir visiškai negerti; kartais pradėdavo be saiko savivaliauti, bet galėdavo ir visiškai nesavivaliauti. Razumichinas dar ir tuo

Optimizmas

įžymus buvo, kad visokios nelaimės jam nebaisios būdavo, ir visokios blogos aplinkybės, rodos, nė negalėdavo jam kenkti. Jis galėdavo gyventi, kad ir ant stogo, kęsti pragarišką badą ir baisiausią šaltį. Jis buvo neturtingas ir visiškai vienų vienas,

Praktiškumas

pats iš savęs gyvendavo, įvairiausiais būdais užsidirbdamas pinigų. Jis žinojo aibių aibes šaltinių, iš kurių galėdavo pasisemti pinigų, žinoma, dirbdamas. Kartą jis visą žiemą visiškai nekūrenęs savo kambary krosnies ir paskui įrodinėdavęs, jog tai esą dar maloniau, nes kai šalta, geriau esą miegoti".

Dostojevskis parodo Razumichiną dar ryškesnį, humoringesnį, kada tasai atlanko sergantį Raskolnikovą ir jį valgydina.

Humoras

Valgydint tai valgydina, bet Raskolnikovui keletą šaukštų suvalgydinęs, pats „prisitraukė sau sriubą, jautieną ir su tokiu apetitu ėmė valgyti, jog tarytum tris dienas būtų nevalgęs".

Tiems, kurie jam principų stoką prikaišioja, jis atsikerta:

> „Ak, jau šitie man bambekliai! Principai! tu visas tik ant principų, kaip ant spyruoklių: pasisukti kaip tinkamas nebegali, o man — geras žmogus, — še tau ir principas, aš daugiau nieko nenoriu žinoti!"

Tai vis naujas, „gyvenimiškas" tipas, mokąs zyle-šarka verstis, bei gyventi ir savo gyvenimu tenkintis.

Jeigu Raskolnikovą visi gerbė, tai Razumichiną visi mylėjo.

Kiti žmonės jau yra atstovai to gyvenimo, su kuriuo Raskolnikovas gauna susidurti. Tai materialistiškos, morališkai su-

Materializmas

nykusios visuomenės atstovai. Tokis yra išdidėlis, egoistas L ū ž i n a s, kuris peršasi Raskolnikovo seseriai dėl to, kad patogiau, pasak Raskolnikovo, vesti žmoną iš elgetų, nes paskui galima ji valdyti . . . ir prikaišioti jai, jog čia didelė labdarybė padaryta.

Paminėtinas ir M a r m e l a d o v a s, dėl girtavimo atstatytas valdininkas, vilkįs suplyšusiu juodu fraku, kurio visos

sagos buvo jau ištrūkusios, tiktai viena dar kažin kaip laikėsi. Tas amžinas girtuoklis ne tik savo tarnybą pragėrė, bet net žmonos kojines, net paskutines 20 kapeikų, dukters gėda pelnytų. Bet jis geria ir supranta savo niekšiškumą; jis eina namo, kad žmona jam plaukus nurautų.

Aistros tragedija

Tas psichopatas girtuoklis, mėgstąs ir apie Dievą bei gailestingumą pafilosofuoti, savo gyvenimą baigė po vežimo ratais — jį suvažinėjo ... Tai aistros tragedija, aistros auka, kaip Roskolnikovas yra idėjos auka.

Visa eilė kitų žmonių yra skurdaus natūralizmo atstovai. Dostojevskis, kaip ir Gogolis, pastebi gyvenime daugiau dėmių kaip spindulių.

Gerųjų likimas

Be Sonios, tokiais spinduliais sušvinta ir Raskolnikovo sesers D ū n i o s paveikslas. Bet varge! Tame natūralistiniame pasauly visos tos skaisčios, taurios būtybės skursta ir nyksta kaip diegelis be saulės. Jos nyksta, atsižada savos laimės, kad kitus padarytų laimingus.

Miesto aplinkuma

Raskolnikovas ir visi tie žmonių pavidalai klydinėja Petrapilio gatvėse ir landynėse. Daugiau kaip kas kitas, Dostojevskis, pasak Merežkovskio, suprato, kokia nelaimė gyventi Petrapily, „fantastiškiausiame mieste, su fantastiškiausia istorija iš visų pasaulio miestų, šitame pagirtame Petro Didžiojo rojuje, pastatytame lyg tyčiomis šėtoniškais sumetimais, pasityčioti žmonėmis ir gamta, ne tiek natūraliai žmonėms gyventi, kiek nenatūraliai jiems mirti".

Visa miesto (ne tik žmonių!) aplinkuma žmogų žudo ... Jau nusikaltęs Raskolnikovas ėjo vieną vasaros dieną per Nikalojaus tiltą:

> „Kas plaukai! .. Burbulas — plaukai ... aš to nebijau ... aš ... aš jos akių bijau ... taigi ... akių ..."
>
> „Dangus buvo be mažiausio debesėlio, o vanduo beveik žydras, kas Nevoje retai esti. Bonios soboro, kuris nė iš vienos vietos taip gerai neatrodo, kaip iš čia, nuo tilto, spindėte spindėjo, ir per skaidrų orą galima buvo aiškiai įžiūrėti net kiekvieną jo pagražinimą. Į jį dvelkė visados *neišaiškinamu šalčiu* nuo šitos didingos panoramos; kurčios, bežodės dvasios jam buvo pilnas šitas puikus paveikslas".

Tokia dvasia dvelkė į Raskolnikovą ir į patį jo autorių.

d) D i a l o g a s i r k o m p o z i c i j a. — Asmenis Dostojevskis charakterizuoja ir savo vardu, tačiau labiausiai juos išduoda dialogas. Iš pirmų žodžių, iš pirmo garso pažinsi jo žmones, nors jų ir nematysi.

Kiekvienas žmogus turi čia savą kalbą, savą sakinį, savą intonaciją (pal. net kontoros tarnautojo kanceliarinę kalbą!).

Dostojevskio dialogas ne tik asmenis charakterizuoja; bet jis supina, varo ir atmezga patį veiksmą. Šito rašytojo „dialoge susitelkusi visa kūrybiško vaizdavimo jėga... Dėl to visoje dabartinėj literatūroj nėra rašytojo, kuris savo dialogu susilygintų su Dostojevskiu" (Merežkovskis).

Dialogas dar labiau rodo, kad Dostojevskio romanas tinka pavadinti drama. Nors apkrautas gausingais epizodais, bet net sukomponuotas kaip tikra drama.

*

* *

Dostojevskio duktė Aimée (Liubov, Meilė) įrodinėja savo sentėvius kilus iš Lietuvos. Jų tėviškė buvus Minsko gubernija, kur ligi šiol esanti vieta, Dostojavu vadinama. Tai glūdžiausia Lietuvos kertelė tarp Pinsko balų. Dar 18 a. Dostojevskiai (tada buvę katalikai) išsikėlę į Ukrainą, o paskiau į Rusiją.

Dostojevskaitė dažnai girdėdavus savo tėvą ir dėdę kalbant: „Mes, Dostojevskiai, esam lietuviai, bet ne lenkai. Lietuva yra visai kitas kraštas nei Lenkai".

Lietuvis Dostojevskis asimiliavęsis su rusais, kaip ir daugelis lietuvių.

„Jokia tauta slavų civilizacijai tiek nėra davusi kaip mažoji Lietuva. Kitos tautos dirbo sau, savo garbei; Lietuva savo dvasios žiedus pavedė savo kaimynams. Lenkai, Ukraina ir Rusija to dar nesupranta ir nėra dėkingos. Bet ateis diena, kada aiškiai pažins, kiek daug jos skolingos išskirtai tylinčiai Lietuvai", sako Dostojevskaitė.

— — — — —

Pagalvoti. — 1. Liza, Margarita, Marija Bolkonskaitė ir Marytė Stonaitė. 2. Laureckis, Verteris, Petras Jonaitis. 3. Lukerija ir „Senojo Dvaro" bobutė. 4. Nihilisto Bazarovo tragedija (išvesti prieštaravimai tarp jo teorijos ir jo prigimties). 5. Tėvų ir vaikų tarpusavio meilė (pagal „Tėvus ir vaikus"). 6. Amžiaus idėjos ir aistros Lūžine, Svidrigailove. 7. „Kazokų" ir „Verterio" gamta. 8. Rusų ir prancūzų realizmo skirtumai.

Pasiskaityti. — 1. *Gogolio* vertimai: Apsiaustas, „Ateitis" 1932, 4—5. Taras Bulba, Mirusios sielos. 2. *Turgenevo:* Bajorų gūžta, Rudinas, Tėvai ir vaikai, Dūmai, Prieš įvykius. 3. *Tolstojaus:* Kazokai, Karas ir taika, Prisikėlimas, Chadži Murat. 4. *Dostojevskis:* Nusikaltimas ir bausmė, Idijotas. Nagrinėjimai: 1. *M. Miškinis,* Dostojevskis „Realistas ir metafizikas", „Rašytojų siluetai", 1936. 2. *J. Keliuotis,* Tolstojus ir Dostojevskis, „Židinys", 1928, 8—9.

IV. VOKIEČIŲ NATŪRALIZMAS

Hauptmanas

Prancūzijoj Emilis Zola sukūrė natūralistinį romaną. Šis rašytojas mėgino duoti ir natūralistinės dramos pavyzdžių, bet čia jam nesisekė — jis buvo menkas dramaturgas, nors ir surašė visą teoriją natūralistinei dramai. Ne prancūzas, tik vokietis iškilo su natūralistiniais scenos kūriniais. Tai Gerhartas Hauptmanas.

1. Gyvenimas ir kūrimas

Gerhartas Hauptmanas gimė 1862 m. Oberzalcbrune, Silezijoj, kur jo tėvas turėjo viešbutį. Mokinys iš Gerharto blogas — matematika jam atrodė kaip tikras kryžius. Mėgo ant sugeriamojo popieriaus piešti arba į sąsiuvinį pasakas rašyti. Po kiek laiko Breslave jis lanko meno mokyklą. Taip pat klausė Jenos Skulptorius universitete paskaitų. Studentus tada ypač traukė gamtos mokslai ir visuomeniniai klausimai, kurie vėliau atsispindėjo Hauptmano kūriniuos.

Metus pabuvęs universitete, jisai panoro dirbti skulptūroje. Nukeliavo jis į Romą, įsitaisė dirbtuvę ir ėmė kalti, lipinti. Bet tuo tarpu jis susirgo, o jo dirbtuvę, kaip rašo vienas biografas (Hans von Hülsen), ištiko štai tokia nelaimė, padariusi galą jo skulptūrinei karjerai: šalia Hauptmano gyveno vienas lietuvis skulptorius, kuris turėjo nelaimę Melburno pasaulinėj parodoj gauti pirmą premiją, bet paskui juo niekas nesirūpino, nors jis per dienas sėdėjo ir dirbinėjo visų lietuviškų dievukų statulas. Nuo to dailininkas pamišo, sudaužė visus savo kūrinius, nepasigailėjo ir sukūlė visus kaimyno Hauptmano daiktus.

Po tų nuostolių jaunas skulptorius metė šį darbą, susituokė, apsigyveno Vokietijoj, atsidėjo literatūrai, skaitė Ibseną, Tolstojų, Dostojevskį, Zolą ir 1889 m. susyk išgarsėjo socialine drama „Prieš saulėtekį“.

Joje vaizduojami Silezijos gyventojai, paskendę pojūčiuose, girtavime, Prieš saulėtekį nepaisą jokių dorovės dėsnių, sugyvulėję. Čia matom, kaip senas ūkininkas be paliovos degtinę traukia, kaip nuo jo neatsilieka vyresnioji duktė, kurios trejų metų vaikas taip pat nuo degtinės miršta (tai paveldėjimas!).

Toj visoj baloj šviesesnį vaizdą tesudaro kita duktė, Elena, ir jos mylimasis Lotas, gyvenimo reformatorius, socialistas. Tačiau jis Elenos neveda,

nes mato ir joje baisių paveldėjimo ženklų, dėl kurių paskui reiktų susituokusiems kęsti. Elena to nepakelia, nemato, kaip išbristi iš tos paveldėjimo klampynės, ir nusižudo.

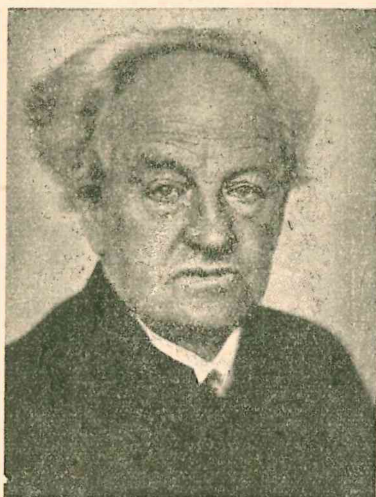
Šitos dramos vaidinimas sukėlė didžiausią triukšmą. Autorius susilaukė draugų, užtarėjų, bet dar daugiau priešų. Sako, kad nuo Šilerio „Plėšikų" nebuvę tokio skandalo padaryta, kaip su pirmąja Hauptmano drama.

Geriausia Hauptmano drama, „Audėjai", išėjo 1892 m.

Ligi šiolei į Hauptmaną visi žiūrėjo kaip į griežtą natūralistą. Todėl daug kam buvo labai nelauktas dalykas, kai pasirodė jo dviejų dalių svajos poema „Hanelė".

Hanelė

Čia jau yra nemaža romantizmo, simbolizmo, randame skaidrių žmonių. Bet „Hanelės" fonas yra dar natūralistiškas — prieglauda, jos gyventojai sudaro niūrų ir skurdų vaizdą, kuriame staiga atsiranda skaisti keturiolikos metų Hanelė, pasakų ir šv. Rašto pasauly skrajojanti mergaitė. Prieš mirtį kliedėdama ji mato baltai aprengtus jaunikaičius, daug mažų ir didelių šviesių angelų, mirusios motinos šešėlį, didelį juodą angelą, paslaptingą keleivį. Žodžiu, šiam veikale siejamas natūralizmas ir romantizmas.

Gerhartas Hauptmanas

Parašęs „Hanelę", Hauptmanas vėl kūrė natūralistinių dramų, kol išleido jau tikrai svajonių ir pasakų burtuos pasinėrusį „Nuskendusį varpą". „Hanelėj" visi tie angelai, motinos šešėlis buvo mažos mergaitės kliedėjimų padaras. „Nuskendusiam varpe" jau tiesioginiu būdu veikia raganos, miškų dvasios, elfai. Ir žmonės čia yra romantiškai nušviesti — jie nėra tokie grubūs, kaip prieglaudos gyventojai („Hanelėj"), nėra koki prasigėrėliai (kaip „Prieš saulėtekį"). Jiems rūpi dvasios reikalai. Kova eina ne dėl duonos kąsnio, bet dėl aukštesnių vertybių. „Nuskendęs varpas" ypač mėgstamas dėl jo pasakingos nuotaikos, dėl puikaus gamtos atgaivinimo ir pasakų būtybės Rautendelein. Už tai Heinrichas, vyriausias veikėjas, nėra visai vykęs — jis moka gražiai deklamuoti apie meną, grožį, bet jo paties, kaip kūrėjo, psichologijos kūriny nematyti,

Į simbolizmą

Hauptmanas ir toliau nesiliovė kūręs. Jis rašė ir beletristiką, ir epą, ir dramas. Jo garsas kilo. Oksfordo universitetas jam suteikė garbės daktaro laipsnį. Jis gavo Nobelio premiją, jis laikomas stambiausiu dabarties vokiečių rašytoju, vienu įžymiausių šios tautos dramaturgų.

2. Natūralizmo keliu: „Audėjai"

a) D o k u m e n t a c i j a. — Hauptmanas yra parašęs daug veikalų, bet labiausiai vertinama „Audėjų" drama, kurioj yra parodytas tikras atsitikimas, įvykęs 1844 m. Silezijoj. Įvykiai

Tais metais Silezijoj sukilo audėjai, kurių gyvenimas buvo sunkus. Dainuodami audėjų dainą, jie sunaikino nekenčiamų fabrikantų įmones, ir įdūkusi minia siautėjo, kol du būriai kareivių sukilimui padarė galą — vienuolika audėjų negyvų, apie dvidešimt sužeistų, per aštuoniasdešimt išvežtų, o rezultatas — viskas kaip seniau buvę.

Šituos dalykus Hauptmanas girdėjo namie pasakojant. Sumanęs aprašyti audėjų likimą, Hauptmanas dar išstudijavo ir literatūrą apie audėjus. Apsiskaitęs jis iškeliavo į tas vietas, kur seniau įvyko sukilimas, aplankė tebegyvenančius audėjus. Vadinasi, prie atsiminimų ir tyrinėjimų jis pridėjo stebėjimą. Rašytojas matė skurdų vaizdą. „Mums pasibeldus, — rašo su Hauptmanu pas audėjus lankęsis laikraštininkas, — niekas neatsiliepė. Dar kartą pabeldžiam stipriau. Dabar įėjime kažkas pamažu šlepsi. Didžiulė sklendė, kaip dar matyti senuose kluonuose ir tvartuose, atkeliama. Pasirodo vyro veidas, panašus į sužeistą, bailų žvėrį . . . Jis visas skudurais padengtas. Ir kas per skudurai! .. Tai amžini skudurai, atrodo su oda suaugę . . . Jis, beveik penkiasdešimt metų vyras, nekalba. Jis mus veda purvina, tamsia priemene, suduoda į duris ir jas pastumia. Matyti staklės, jose susikūprinusi moteris. Šalta krosnis, keturios purvinos sienos, nuo kurių vanduo varva . . . Vyras kažką sumurma staklėse sėdinčiai moteriai. Ji atsistoja. Abiejų akys raudonos, karščiuojančios, iš kurių, lygiai kaip nuo sienų, vanduo bėga. Hauptmanas ima kalbėti, nedrąsiai, prislėgtas tokio didelio skurdo. Jis išspaudžia vieną kitą žodį. Nėra nei valgio nei kuro namuose. Nei duonos, nei miltų, nei bulvių, nei malkų, nei anglių. Vyras ir moteris bailiai žiūri skaudančiomis akimis lyg piktadaris, „laukiąs aštraus papeikimo ar bausmės". Arba kitoj vietoj: „Ant šiaudinio migio guli ligota moteris, šalia jos vaikutis, visas išbertas. Karščiuojąs, kūnelis be marškinių, jis guli nuogas ant žemėj pamestų skudurų".

Iš tokios medžiagos rašytojas nuaudė savo dramą.

b) T u r i n y s. — 1 veiksmas. Petersvalde audėjai atiduoda savo audimus fabrikantui Dreisigeriui. Jo tarnautojai Pfeiferis, pats seniau buvęs audėjas, negailestingai apžiūrinėja atneštą darbą ir dėl mažiausio trūkumo numuša atlyginimą. Darbininkai atrodo prislėgti, išvargę nuo rūpesčių ir darbo, kiti užsidarę savy ar bailūs. Savigarbos ir atkaklumo parodo tik jaunas

Bekeris, bet dėl to jis atleidžiamas. Aštuonerių metų berniukas iš bado sukrinta ant grindų. Dreisigeris paima jį į kontorą ir veidmainiaudamas pasirodo esąs juo susirūpinęs. Visi meilinasi prie Dreisigerio, bet šis su prašymais jiems liepia kreiptis į tarnautojus ir skundžiasi sunkiais laikais. Tačiau nors prekyba bloga, jis iš gailestingumo sutinkąs darbo duoti dar 200 žmonių. Tik už rietimą dabar jis galįs mokėti po 10 sidabrinių grašių vietoj 13½.

2 veiksmas. Patenkam pas audėjus. Jų namuose didžiausias skurdas. Silpna vakaro šviesa veržiasi į kambarį. Staklėse sėdi audėjai. „Šviesa atsimuša į šviesius, kaip linai, palaidus merginų plaukus, nuogus, sudžiūvusius kaklus, liesus, aukštus pečius ir į raukšles jų pašukinių marškinių, kurie drauge su trumpu, storo audeklo sijonu yra vienintelis jų apdaras. Šviesa puola senei tiesiog ant burnos, kaklo ir krūtinės. Jos veidas visai sunykęs, ant pageltusios odos pilna raukšlių ir garankščių, akys įdubusios, paraudusios nuo dūmų ir ilgo darbo prie žiburio". Taip atrodo tie žmonės. Jų pirkioj irgi tas pats skurdas. Iš audėjų kalbų sužinom, kad jie neturi nei duonos, nei druskos, nei miltų. Iš Dreisigerio pareina senis Baumertas ir parsiveda Jėgerį. Jis seniau buvo ne kam tikęs, padauža, paskui tarnavo kariuomenėj ir dabar grįžo. Audėjams jis atrodo kaip ponas: „E, motin, — sako Baumertas, — jo dalis, tai ne mūsiškė, jis gali juoktis iš mūsų, apsitaisęs kaip kunigaikštis, parsivežė sidabrinį laikrodėlį ir dar 10 talerių pinigais". Tas Jėgeris išsitraukia degtinės butelį, puode atsiranda mėsos. Visi pagyvėja. Jėgeris sako kurstančius žodžius ir perskaito audėjų dainą, kurioj taip vaizduoja šitų žmonių vargus:

Čia žmogų metais iškankina,
Čionai mirties namai,
Čia daugelį dejonių žino,
Čia sužymėti mūs skausmai.
Dreisigeriai, tie mūs ėdikai,
Ir jų tarnai nenaudos
Palieka žmogų pliką
Ir prakaite mūs maudos.
Jūs niekšai, velnio peras!
Jūs pragaro šėtonai,
Surijot vargšui jojo gera,
Keiksmais jus lydi žmonės.

Daina paveikia audėjus. Net seniai kalba: „Ne, dabar ki-

taip turi būti... Toliau šitaip nekentėsim! Toliau šitaip nekentėsim, tegu kad ir kažin kas būva".

3 veiksmas. Esam Petersvalde smuklėj. Smuklininkas, stalius, skudurų pirkėjas ir kiti šnekasi apie audėjų būvį. Užeina keli seni audėjai. Jaunieji, vedami Bekerio ir Jėgerio, įsibrauna į vidų, prie jų tuoj prisideda kalvis Vitichas. Nuotaika vis labiau drumsčiasi, audėjų daina tai čia, tai ten nuskamba. Pasirodo žandaras, iš kurio Vitichas juokiasi: jo amatas esąs sunkus — nelengvas daiktas ligi devynių po patalus vartytis. Žandaras pasako, kad policijos viršininkas uždraudė dainuoti audėjų dainą ir bausme grasina. Tai sukelia audėjų pasipriešinimą, jie čia pat užtraukia dainą. Prie jaunųjų prisideda ir kai kurie seniai.

4 veiksmas. Dreisigerio puikiai įrengtas salonas. Čia susirinkę Dreisigeriai ir pastorius. Lauke audėjai būriuojasi. Jų daina labai pykina Dreisigerį. Jis pasišaukia policiją ir suima Jėgerį. Audėjai jį išvaduoja. Pastorius nori audėjus sutaikinti, bet nepasiseka. Nuo audėjų įtūžimo galima išsigelbėti tik bėgant. Dreisigeriams pasitraukus, duryse nedrąsiai pasirodo audėjai. Paskui įsismagina jie, žemėn pradeda daiktus daužyti.

5 veiksmas. Nusikeliam į senio Hilzės pirkią; Hilzė, jo akla ir apykurtė žmona, sūnus Gotlibas ir jo pati Liudvika meldžiasi. Artinasi sukilėliai. Lauke šaukia: „Audėjai, išeikit!" Iš Jėgerio, Bekerio, Baumerto sužinom, kas dedasi: kareiviai eina. Dramos pabaiga šiurpulinga savo paprastumu.

Trinktelia šūviai.

Hilzienė (išsigandusi). Oi, Jėzau Kristau! Vėl griaudžia!

Hilzė (nesąmoningai sudėdamas maldai rankas). Na, brangus Viešpatie danguje; apsaugok nelaimingus audėjus, apsaugok nelaimingus savo brolius!

Trumpa tyla.

Hilzė (sau, sujaudintas). Dabar liejasi kraujas.

Gotlibas (kai šūviai trinktelėjo, jis pašoko ir rankoje stipriai laiko kirvį, pabalęs, vos susivaldo dėl susijaudinimo). Na, ar ir dabar turim tylėti?

Audėja (iš priemenės šaukia pirkion). Tėvai Hilze, tėvai Hilze, traukis nuo lango! Pas mus kulka pro langą įkrito. (Pranyksta).

Miliutė (juokdamosi įkiša galvą pro langą). Tėvuk, tėvuk, jie iš šautuvų šaudė. Keli parkrito. Vienas tai taip sukosi, sukosi aplinkui... Kitas vėl taip šokinėjo, šokinėjo kaip žvirblis, kai jam galvą nutraukia. O kiek ten kraujo! Net liejasi!... (Išnyksta).

Balsai iš priemenės. Tėvai Hilze, traukis nuo lango!

Hilzė. Ne! Nors visi iš proto išeitumėt (į Hilzienę, vis labiau

užsidegdamas). Čia mane dangaus Tėvas pastatė, lyg ne, motin? Čia liksime ir pildysime, kas reikia, nors ir viskas griūtų.

Jis pradeda austi. Trinktelia šūviai. Mirštamai sužeistas Hilzė šoktelia aukštyn ir kniūpsčias sukrinta ant staklių. Riksmas „ura!" Įsiveržia žmonės, buvę priemenėj.

Hilzienė (kelis kartus klausia). Tėvai, tėvai, kas tau?

Nenutraukiamas šauksmas „ura" vis labiau tolsta. Staiga į kambarį įbėga Miliutė.

Miliutė. Tėvuk, tėvuk, jau kareivius iš kaimo išvarė, pas Ditrichus viską sudirbo, tas pat ir pas Dreisigerius. Tėvuk? (Mergaitė išsigąsta, įsižiūri, į burną įsikiša pirštuką ir atsargiai prisiartina prie numirėlio). Tėvuk?!

Hilzienė. Seni, pasijudink ... atsiliepk, nes iš tikro baisu darosi.

Uždanga.

(J. L a u k i o vert.)

c) K o m p o z i c i j a. — Hauptmano „Audėjai" kiek nutolsta nuo įprastos dramai technikos: drama sudėta iš atskirų paveikslų. Šie paveikslai iš pradžių akį metus, atrodo, nedaug tarp savęs susieti. Per visus penkis veiksmus pereina tik keli veikėjai. Kiti vienam veiksme pasirodo, paskui visai dingsta — daugiau jų nematom. Bet jei dramai nėra išviršinio vienijančio veiksmo, tai ją jungia išvidinės sijos — noras parodyti audėjų sukilimo eigą. Pirmam veiksme dar visi paklusnūs, tegirdėti vien duslus murmėjimas. Antram veiksme ugnis jau ima liepsnoti, Jėgerio paskaityta daina jaudina audėjus. Kitam veiksme jau matom susikirtimą. Uždraudus dainą, minia sukyla. Ketvirtam veiksme gaisras jau liepsnoja, būriai užpuola Dreisigerio namus, o paskutiniam veiksme jau susiduriam su tikra audra: sukilėliai mušasi su kareiviais. Taigi matyti, kaip veiksmas plėtojasi; jį varo ne atskiri veikėjai, bet visi audėjai, stumiami čia vieno, čia kito įvykio, kurie nuosekliai jau sukelia naujus įvykius. Taip iš atskirų paveikslų išeina vieningumas, kurį dar palaiko audėjų daina — ji žmones kursto, sutelkia juos į būrius, ji pradeda kovą. Dainos reikšmė, jos įtaka sulig kiekvienu paveikslu vis auga, ji įgauna simbolinę prasmę — tampa lyg ir visų audėjų jungtis.

Veiksmo augimas

d) V e i k ė j a i. — „Audėjuos" kovoja dainos sutelkti darbininkai. Ne vieno kurio reikalai svarstomi dramoj, bet visos minios. Todėl joje nėra kurio vieno herojaus, kaip, pvz., klasikinėse dramose. Herojus čia yra minia, visų audėjų reikalai stovi centre.

Herojus

Ar minia „Audėjuos“ nustelbia atskirus charakterius? Ne. Kiekvienas žmogus dramoj turi savo nuosavą gyvenimą, kiekvienas vis bet kuo išsiskiria nuo kitų. Pirmučiausia susiskaldo veikėjai į dvi stambias grupes — Dreisigerio ir audėjų. Atskiri veikėjai

Dreisigeris, pastorius, viršininkas — tai aukštesnioji kompanija. Antrąją, žemesniąją veikėjų grupę sudaro patys audėjai. Dramoj jų išvesta apsčiai. Visus juos subendrina didelis, nepakeliamas skurdas. Pro tą skurdą betgi prasimuša skirtingi veidai, kiekvieno veikėjo skirtingas charakteris. Hauptmanas keliais žodžiais prieš mus pastato gyvą žmogų. Audėjai

Štai Hilzė — barzdotas senis, buvęs kareivis, netekęs rankos, su giliai įkritusiomis ir skaudamomis akimis. Po tokio išviršinio vaizdo, štai jo sielos pasaulis: jis geras žmogus, kiek užsispyręs, bet teisingas, net truputį poetas, nes apie jo maldas Hilzienė taip atsiliepia: „Senuti, visuomet taip gražiai, perdaug gražiai meldiesi“. Gale jis žūva kaip savo įsitikinimo auka: Hilzė mano, kad jo pareiga būti staklėse. Audėjų sukilimo jis nesupranta. Todėl net kulkoms švilpiant jis nesitraukia nuo staklių, kol sukniumba peršautas.

Šitiems audėjams, nors ir sunkiai gyvenantiems, kartais netrūksta linksmesnio žodžio, pašaipos. Smuklėje jie išjuokia žandarą. Humoro nestinga skudurų pirkėjui Hornigui. Arba ar nėra kiek juokingas ūkininko atsiliepimas apie audėjus: „... Kam jūs verti? Ar jūs mokate žagrę laikyti? Ar pataikysit tiesią vagą nuvaryti? Ar mokate sukrauti šieno kupetą, javų vežimą?“ Kaip kaimietis pagal savo amatą smerkia ne ką už jį menkesnius audėjus! Tas jo siaurumas yra kiek juokingas. Arba štai kaip meilinamasi raudonplaukei smuklininko dukrai: „Jei tik tu su savo plaukais pasirodytum Berlyne, tai tikrą sumišimą padarytum!“

Nors atskiruose posakiuose, atskiruose veikėjuose ir situacijose yra kiek humoro, bet iš visos dramos dvelkia liūdnas, šiurpus įspūdis. Pirmoj vietoj žmogų slėgia tas neapsakomas audėjų skurdas: visi jie patys suvargę, išbadėję.

Jų namuose irgi ne geriau. Trobos menkos, nėra kuro nei maisto. Dar laimė, jei pasiseka kur šuo nudėti ir išvirti. Bet jau nei šunų nei žvirblių niekur nematyti.

Šitam skurdžios būties vaizdavime labiausiai pasireiškia Hauptmano natūralizmas. Rašytojas nieko negražina, nieko neslepia. Argi romantikas į savo lūpas drįstų įdėti tokius žodžius: „Būčiau rami, jei bent tai turėčiau, ką kiaulės ėda“? Matom žmones darant ir šnekant paprasčiausius, kasdieniškiausius da- Dialogo natūralizmas

lykus. Antai, jie scenoje verdasi mėsą, ją valgo, pasirodo su papiautu gaidžiu po pažaste... Kiekvienas veikėjas, kiekvienas judesys, kiekvienas žodis yra tikri. Kad dar daugiau prie tikrovės priartėtų, Hauptmanas „Audėjus“ iš pradžių buvo parašęs tarmiškai, tik paskui perdirbo, palikęs daug tarmiškumų.

Motyvai

Pagrindinis „Audėjų“ motyvas toks: žmonių kova išsivaduoti iš dabartinės aplinkumos, sąlygų. Apskritai, Hauptmano kūryboj dar kartojasi šie motyvai: girtavimas („Prieš saulėtekį“), vyro padėjimas tarp dviejų moterų („Nuskendusiame varpe“ Heinrichas), moters padėjimas tarp dviejų ar daugiau vyrų (Rautendelein „Nuskendusiame varpe“, Elena „Prieš saulėtekį“), moters galia vyrui („Vebrinos“, „Nuskendęs varpas“). Be to, Hauptmanui yra charakteringas patologiškų personažų vaizdavimas, kaip girtavimas („Prieš saulėtekį‘), ypač nervingi ir isteriški atvejai („Susitaikinimo šventėj“, „Hanelėj“).

3. Simbolizmo keliu: „Nuskendęs Varpas“

a) M e d ž i a g a. — Su „Audėjais“ (1892) Hauptmanas stojo natūralistinės dramos priekyje. Bet jau „Hanelėje“ (1893) palinko į fantaziją ir svajones — dalykus, artimesnius romantikams. Kai „Floriane Geyeryje“ (1896) ėmėsi vėl natūralistiškai vaizduoti kultūros istorijos epizodus iš reformacijos laikų ir veikalas visiškai nerado publikoje pritarimo, autorius iš naujo nukrypsta į romantinį pasaulėvaizdį — parašo „Nuskendusį varpą“ (1896). Jame toliau už „Hanelę“ nužengia romantikų linkme pirmiausia tuo, kad sudramina tautosakinę medžiagą, legendą apie varpų liejiką Henriką.

Kažkada ir kažkur Silezijos tarpukalnyje gyveno varpų liejikas Henrikas su žmona ir dviem vaikučiais. Jis daug nuliedino varpų slėnių bažnyčioms. Visi jį dėl to gerbė. Bet sugalvojo Henrikas nuliedinti varpą vienai bažnyčiai, kuri stovėjo kalnuose. Kalnų ir miškų pagoniškosios dvasios nekentė krikščioniškojo varpo skambesio. Kai naujasis varpas buvo vežamas į kalną, Miškinis sulaužė ratą, ir varpas nugarmėjo ežeran. Nukrito ir kūrėjas. Jį sužeistą rado kalnų senutė burtininkė, o su ja gyvenanti elfė Rautendelein ėmė jį slaugyti savo burtais ir savo grožiu. Trys slėnio draugai, dvasininkas, mokytojas ir kirpikas, pargabeno ligotą varpų liejiką vėl į slėnį. Rautendelein tuo tarpu pasiliko kalnuose. Ji laigė su elfais ratelius, šoko šokius, bet jautė, kad jai kažkodėl neberamu. Ji pajuto savo akyje kažkokį nepažįstamą lig tol rasos lašą. „Tai deimantas gražus. Visus džiaugsmus, visas nelaimes ir vargus pasaulio atvaizduoja jis. Jį

ašara vadina", paaiškino jai senis Vandenis. Nors Vandenis buvo siūlęs Rautendelein karalienės vainiką ir sostą, nors buvo įspėjęs, kad slėnyje jos laukia nelaimės, bet ji ryžosi nusileisti į žmonių tarpą pas Henriką (1 v.).

Savo namuose ligonis Henrikas troško mirties. Jis negalėsiąs toliau gyventi, kaip lig tol gyvenęs. Nenuramina jo daugiau nei žmona, nei dvasininkas. Vietoj išvykstančios su reikalais žmonos imasi ligonio slaugyti tarnaitės drabužiais apsitaisiusi Rautendelein. Jos paruoštas gėrimas ir burtai sugrąžino Henrikui norą gyventi. Parvykusi žmona rado Henriką degantį nauju kūrybos troškuliu (2 v.).

Rautendelein paklusęs, Henrikas paliko žmoną ir vaikučius, iškeliavo į kalnus ir atsidėjo laisvam meilės ir didžios kūrybos gyvenimui, dirbdamas naują varpą, kokio lig šiol jis nebuvo daręs. Varpą įkeldinsiąs į saulės šventyklą kalnų viršūnėje, kad šauktų žmones, kaip saulės vaikus, į gyvenimo džiaugsmą. Taip pasiaiškino Henrikas dvasininkui, kuris aplankė varpų liejiką ir priminė jam pareigą grįžti į slėnį pas žmoną, vaikučius ir savo varpais slėnyje garbinti Dievą. Bet Henrikas atsisakė: to niekados nebūsią, kaip nuskendęs varpas niekados daugiau nebesuskambėsiąs iš ežero gelmių. „Jis dar suskambės, kūrėjau. Atsimink tada mane", pasakė išeidamas dvasininkas (3 v.).

Nuo tos valandos Henrikas pradėjo abejoti savo varpu ir savo jėga, nors dar tebedirbo visu smarkumu. Vandenis ir Miškinis, kurie, Rautendelein noru, turėtų tarnauti Henrikui, jo nekentė. Vienas siuntė jam slopinančius sapnus, antras prišaukė slėnio gyventojus, kad užpultų Henriką. Užpuolikus Henrikas uolų gabalais išvaikė. Tačiau vakarą, kada su Rautendelein Henrikas grožėjosi vasaros nakties žavumais, išgirdo jis iš slėnio nuskendusį varpą skambant: jo žmona, kuri iš nusiminimo nusiskandino, palietė rankomis varpo šerdį, o jos vaikučiai atnešė tėvui indelį su motinos ašaromis. Varpas išgirstas, sąžinė atgimė, kūrėjas prakeikė Rautendelein burtus ir iškeliavo į slėnį (4 v.).

Paliktoji Rautendelein nusileido į šulinį pas Vandenį ir tapo jo žmona. Tačiau Henrikas nebegalėjo pakęsti slėnyje, kaip negalėjo prieš tai kalnuose išsilaikyti. Dar kartą jis pakilo į kalnų lankas, kur buvo pirmu kartu pamatęs Rautendelein. „Aš esu saulės vaikas, kuris nori namo", kalbėjo jis senelei Vitichai, norėdamas paskutinį kartą pamatyti Rautendelein ir mirti. Senoji burtininkė patenkino jo norą ir davė tris taures: iš pirmosios jis gėrė dar kartą pirmykštę savo jėgą, iš antrosios dar kartą pirmykštę dvasios šviesą; bet kas gėrė dvi pirmąsias, turi išgerti ir trečiąją — mirties taurę. Dar kartą iškilo Rautendelein pas Henriką, ir jos pabučiuotas varpų liejikas mirė su saulės pasveikinimu lūpose. Rytuos aušra, tekės saulė... (5 v.).

b) Simbolinė prasmė. — Legendinė medžiaga individualinio kūrėjo rankose gauna pagilintą prasmę. Jos asmens ir daiktai, šalia tiesioginės prasmės, įgyja naują — simbolinę. „Nuskendusio varpo" Slėnis ir Kalnai, tarp kurių blaškosi svarbiausias personažas, taip pat turi savo antrines prasmes. Slėnis ir Kalnai

Slėnis tai kasdieninių žmonių buveinė. Kalnai tai grynosios, žmogaus rankos nepaliestos gamtos karalystė.

Slėnis tai tradicinė hierarchinė visuomenė, kurioje kiekvieno norai smulkūs, apriboti, kiekvienas turi visiems bendras gyvenimo formas ir jomis tenkinasi. Kalnai tai tradicinė didžių gamtos jėgų, nerūpestingos laisvės ir grynojo grožio galybė.

Slėnio visuomenės atstovai tai kirpikas, kuris sulygina, suvienodina išorinę formą pagal visiems priimtą madą; mokytojas, kuris jaunajai kartai perduoda senąsias tradicijas; dvasininkas, kuris apriboja žmogaus norus ir palenkia juos visuomenės ar bažnyčios autoritetui. Pastarasis ypačiai skelbia Slėnio ideologiją. Kalnų atstovai tai Miškinis ir Vandenis, tos masyviosios ir brutaliosios gamtos jėgos, kurios daro tai, kas joms patinka ir ką jos pajėgia, o Rautendelein — nuostabusis tos gamtos tyrasis, laisvasis grožis.

Slėnio gyventojai su mistine baime žvelgia į Kalnus, nes juose regi dvasias, kurios keleivius klaidina, gyvulius ir žmones užburia, žalos pridaro. Kalnų masyvinė galybė žvelgia su įnirtimu prieš žmogų, nes jis trukdo ramų gamtos gyvenimą ir stengiasi įkinkyti gamtos jėgas savo tarnybai. Ir gamta keršija žmogui, pamėginusiam brautis į jos sritis ir išjudinti ją iš inertingumo (Varpo nuvertimas!).

Tačiau be Kalnų nebūtų Slėnio ir atvirkščiai. Nors šios dvi sritys viena antrai priešingos, tačiau abiejose esama nujautimo, kad tarpusavio santykiai yra būtini. Rautendelein tikina gamtos gaivalus, jog žmogaus, kūrėjo, kūjis kala per naktis, kad išvaduotų juos iš prakeikimo; tik kūrėjo dvasia galės duoti gamtos gaivalui ir medžiagai naujas formas, kuriose pasireikš tobulesnė būtis; gamtos jėgos gaus pasireikšti su visa savo ligi šiol pasyviai slypėjusia galybe. Ir dėl to žuvus kūrėjui, gamtos grožis turėjo vėl nusileisti pas Vandenį. Antra vertus, ir Slėnio kūrėjas, varpų liejikas, jaučia, kad be Kalnų, be grynojo gamtos grožio, jisai senka, nebetenka kuriamojo entuziazmo. Teisingai Vandenis kalbėjo, kad žmonės yra čia broliai gamtos, čia jie vėl svetimi. Broliai, nes ir jie yra gamtos būtybės. Svetimi, nes jie yra daugiau nei gamta, jie yra gamtos dalykų formuotojai į naujas būtybes. Dėl to Hauptmanas ir pastatė tarp tų dviejų plotmių, tarp Slėnio ir Kalnų, kūrėją, nes jis labiau už kitus žmones pajunta reikalą santykiuoti su Kalnais, labiau už

kitus imasi tų Kalnų medžiagai duoti naujas kūrybines formas. Pastangas iš Slėnio kūrėjo pakilti į Kalnų kūrėjus sudaro vyriausiojo personažo dramatinius siekimus ir konfliktus.

c) Individualisto dvasia ir pavidalas — Kol gyveno žmonių tarpe, Henrikas savo mene reiškė tos aplinkos interesus, meną palenkė visų bendram autoritetui — Dievo garbei, o pats buvo pasidavęs visuomenės ir bažnyčios įstatymams. Tačiau pažinęs grynąjį natūrinį grožį (Rautendelein), nusikrato senąja dvasia, atsisako nuo pirmykščio gyvenimo ir pradeda naujai galvoti ir gyventi. Jisai ima jaustis esąs panaši būtybė kaip ir spontaniškai kuriančioji gamta, panašus į medį, kurio kvepiančiuose žieduose bitės dūzgia, kuris žavėte žavi visus, nes jis „aplankytas šviesos dievo". Ir kūrėjas esąs kupinas tos pačios vitalinės, kuriamosios jėgos. Kaip medis pavasario ore sprogsta savaime, taip kūrėjui savaime kyla noras gyventi ir kurti. Ne pelnas, ne užsakymas, bet vidaus būtinybė skatina susirasti savo gyvenimui būdus ir savo pergyvenimams kūryboje reikšti formas. Niekas negali nurodyti jo gyvenimui ir kūrybai linkmės ar normų, tik jis pats yra sau autoritetas. Visuomenės gyvenimo pareigos nesaisto nei jo gyvenimo nei kūrybos. Jis esąs už visus juos aukštesnis. Tačiau kaip žydintis medis traukia į save bites, taip Henrikas jaučiasi esąs pranašas, kuris turįs savo naujais varpais sutraukti minias į naują gyvenimą. Anot Vandenio, jis nori žmonėms ir net dievams būti viešpačiu. Šituo nauju gyvenimu turi būti paneigtas senasis su visais ligšioliniais varpais ir šventovėmis. Naujas varpas, įkeltas į „šviesos rūmus", skelbsiąs visuotinį gyvenimo džiaugsmą ir laimę. — Šituo miglotai išreikštu individualistiniu humanizmu Henrikas panašus į romantikų figūras, panašus ir į Ibseno „sau žmogų" ar Nietzschės antžmogį. Hauptmano Henrikas, kaip Ibseno sau žmonės, yra pasiryžęs eiti be kompromisų į savo tikslą. Bet suklupo. Jis pakėlė kovą su visuomene, su jos tradicijomis, bet nepakėlė su savo sąžine. Jo sąžinę sujudino žmonos ašaros ir mirtis, nes jis ne iš tų stipriųjų, kurie gali visa pakelti; net ne tokis, kaip anas medžiotojas, kuris buvęs už Henriką daug stipresnis ir vis dėlto kritęs. Nietzschės mintimi, kūrėjo katastrofos priežastis būtų šis jo neištvėrimas pasirinktajame kelyje. Tai silpnos dvasios žmogaus drama. Tačiau, tiksliu Sulgerio-Gebingo (Gerhart Hauptmann, Teubner) pastebėjimu, Hauptmanui nėra pasisekę įtikinti, kad Henrikas būtų

didelis kūrėjas, Henrikas mėgsta kalbėti daug — ir poetiškai, kalbėti apie savo kūrybą ir savo kuriamąsias galias. Tačiau pati jo kūryba vis tiek lieka neaiški. Bendriniai posakiai apie varpus kalnų viršūnėse, apie šilkų vėliavas, apie jaunystės šaltinius, saulės keleivius, saulės jėgas, apie norą skristi šviesiųjų debesų erdvėsna . . . kūrybos charakterio nė kiek nepaaiškina. Jie tik rodo, kad žmogus turi kažką širdyje ir arba neįstengia konkrečiau savo pergyvenimų suvokti arba savo tikruosius pergyvenimus stengiasi nuslėpti po gražiai skambančiomis frazėmis. Pirmuoju atveju jis nestiprus arba klaidingo kelio kūrėjas, antruoju atveju jis nenuoširdus, taigi taip pat nekūrėjas.

Hauptmanas parodė Henriko kuriamosios vaizduotės tik vieną momentą — jo priesaiką gulbe, gaidžiu ir arklio galva, kuriuos jisai yra matęs ant namo stogo. Šitokie elementai rodo, kad Henriko vaizduotėje pinasi realiojo gyvenimo, to Slėnio gyvenimo vaizdai, o ne ano Kalnų gyvenimo, apie kurį su patosu kalba. Tai ženklas, kad Henriko dvasiai artimesni yra realistinio pasaulio elementai; šio pasaulio jis galėtų būti geresnis kūrėjas, kaip ir pats Hauptmanas.

Kiek nėra aiškus nei gyvas varpo liejiko paveikslas, kurį Hauptmanas kūrė iš dalies prisimindamas savo konfliktą su visuomene, iš dalies net savo šeimyninius dalykus, tiek yra reljefingi gamtos gyvenimo gaivalai — Miškinis ir Vandenis. Pirmasis yra judrus, brutalus cinikas, antrasis rimtas, vandens filosofas, ir abudu vienas šalia kito daros dar ryškesni. Šitų būtybių sykiu su grakščiąja Rautendelein Hauptmanas yra išreiškęs pasakinius bruožus, juos sustilizavęs, sudaręs žaismingą pasakos nuotaiką. Tautosakinę medžiagą panaudojant individualinei kūrybai, taip paprastai ir esti: tautosakinės formos esminės žymės sustiprinamos ir nuvalomos nuo bet kurių kitų priemaišų.

d) T a r p d v i e j ų l a i k o t a r p i ų. — „Nuskendusį varpą“ žiūrėtojai priėmė su pasitenkinimu visose vokiečių scenose, kaip ir „Hanelę“. Žavėjosi jo žaisminga, visiems vokiečiams artima legenda. Tačiau buvo ir gilesnis tokio pasisekimo pagrindas. Visuomenei pradėjo įgristi natūralizmas su savo liguistais, išsigimusiais žmonėmis, su skurdo, purvo ir supuvimo duobėmis. Imta ilgėtis scenoje giedros, dvasios, grožio. Vietoj brutalios realybės pasigendama pasakos, fantazijos. Tai ženklas, kad nors Hauptmanas dar sugrįš į natūralizmą, bet natūralizmo

Tolimas nuo natūralizmo

epocha baigias, į gyvenimą vėl žengia romantinė dvasia, kuri pasireikš su neoromantizmu ir simbolizmu. Hauptmanas jautė šitą pamažu besikeičiančią visuomenės dvasią. Bet jis negalėjo atsistoti aiškiai vienoj kurioj pusėj — natūralizmo ar neoromantizmo. Jis svyravo tarp dvejopų pasaulių, čia išreikšdamas vieną, čia kitą. Vieni tvirtina, kad Hauptmanas buvęs tokis plačios skalės kūrėjas, kad jis galėjęs pasireikšti visuose žanruose ir visuose stiliuose. Kiti, atvirkščiai, tikina, kad Hauptmanas, pasireikšdamas gabiai visais žanrais ir visais stiliais, vis dėlto niekados neturėjęs savos pasaulėžiūros, savos asmenybės. Jis nebuvo iš tų kūrėjų, kurie savo idėjomis kaip žaibais nušviečia žmonių kelius ir jiems vadovauja. Jis buvo tik veidrodis, kuriame atsispindi visuomenės nuotaikos ir idėjos. Dėl to jo veikaluose randama daug svetimų idėjų (Tolstojaus, Dostojevskio, Ibseno, Zola, Lagerloef, Šv. Rašto, Šekspyro), bet jų nepavertė nuosavia vientisa pasaulėžiūra. Dėl to visai jo kūrybai ir trūksta organiško vieningumo. Vientisumo stoka.

Hauptmano didybę sudaro jo aštrus pastabumas, sugebėjimas keliais bruožais duoti gyvą žmogų. Be to, jam didelės vertės suteikia nelaimingųjų, prislėgtųjų, visų siela ir kūnu kenčiančiųjų meilė.

P a g a l v o t i. — 1. Nurodykit „Hanelės" natūralizmą ir romantizmą. 2. Kaip Hauptmanas ir Dikensas užjaučia nelaiminguosius (plg. „Audėjus" ir „Oliverį Tvistą"). 3. Palyginkit Hauptmano ir Žemaitės darbininkus.

P a s i s k a i t y t i. — „Audėjai", Chicago, 1913 m. „Paskendusis varpas", Chicago (ir vėliau Lietuvoj). „Hanelė", Kaunas, 1922 m. „Susitaikinimo šventė", Kaunas, 1922 m. „Prieš saulėtekį", Kaunas, 1929 m. „Vebrinos", Kaunas.

AŠTUNTAS SKYRIUS

NAUJAUSIOJI LITERATŪRA

Iš natūralizmo

Reakciją prieš natūralizmą pakėlė ne tik poezija, bet ir filosofija. Vokiečiai Hartmanas ir Šopenhaueris padeda nusikratyti pozityvizmu. Vėliau prancūzų filosofai prisideda — toj kovoj lemiamą žodį taria filosofas Bergsonas (g. 1859 m.), vietoj proto aukštinęs intuiciją. Intuicija, Šopenhauerio pesimizmas žmones patraukia į misticizmą, slėpiningumą. Atgyja ir religinis jausmas. Reakcija prieš natūralizmą

Ir pačių natūralistų tarpe yra nepatenkintų Zola. J. K. Huysmans, buvęs grynas natūralistas, ima rašyti drauge ir realistinius ir mistinius kūrinius. Galvą ima kelti naujojo klasicizmo srovė (A. France), psichologinė literatūra (Bourget). Susikuria kritika, kuri griauja natūralizmą.

Tokiose sąlygose pasirodo srovė, kuri iš pradžių buvo labai anarchistiška, nieko nepripažino, viską griovė. Stojama prieš visas politines, intelektualines, menines formas. Šitie anarchizmu susigundę poetai vadinami d e k a d e n t a i; jų srovė — dekadentizmas. Naujos srovės

Imta galvoti, kad reikia ir kurti, ne tik griauti. Todėl daug rašytojų, norį pazityvaus darbo, pametė dekadento vardą ir apsikrikštijo simbolistais (1886). Jie yra artimi romantikams. Tai nauju drabužiu apsivilkęs romantizmas.

Kita srovė stovėjo dar ant natūralizmo pagrindų, bet tik vietoj visos realybės ėmėsi vaizduoti jos iškarpas, kaip jos atsispindi žmoguje iš pirmo pažvelgimo, įspūdžio. Tai *impresionistai*.

Treti nuo miesčioniškų žmonių, nuo gyvenimo šliužų krypsta prie didingų asmenybių, kaip romantikų *individualistai*. Su jais eina visko neigimas, anarchizmas.

Ir šita kryptis yra dar atsirėmus į patį pozityvizmą. Darvino evoliucijos teoriją vokietis Ničė (Nietzsche, 1844—1900) taikė žmonių gyvenimui: evoliucijos keliu silpnesni žmonės turi žūti, galingesni per juos turi virsti „antžmogiais“ (Übermensch).

Pagaliau nuo tikrovės gyvenimo kiti ėmė traukti į meną. Tai estetizmas.

I. SIMBOLIZMAS

Žmogus čia vaikščioja po simbolių girias.
Bodleras

Ko nori ši srovė, koks jos pobūdis?

Prieš logiką

Pirmiausia simbolistai pasmerkia logiką mene. Jau romantikai kovojo prieš per didelį proto viešpatavimą pseudoklasikų literatūroj. Tačiau ir klasikų ir net romantikų kūriniai jiems buvo „protingi", anie stengėsi aiškiai pasisakyti. Bet yra ištisas pasaulis neaiškių emocijų, instinktų, paslaptingų troškimų, tokių trapių, jog protas negali jų suimti į aiškius vaizdus. Todėl visas tas pasaulis reikia išreikšti be proto tarpininkavimo.

Čia padeda sugestija. Poetas neaiškiai pasako, vengia aiškių dalykų, nes jam daugelis poetinių emocijų atrodo tamsios, miglotos. Jis sudaro nuotaiką, veikdamas ne sąmonę, bet pasąmonį.

Efektai

Dar esti ir kitas kelias prieiti prie žmogaus emocijų. Jei kas pamato nuostabų reginį, jei ką didelė nelaimė ištinka — jį nepaprastas, netikėtas įspūdis susyk apima, dar protui nespėjus sugauti, kas atsitiko. Ir poezijoj galima paveikti, užburti nepaprastais vaizdais, netikėtais efektais. Lengviausiai pagelbsti haliucinacijos. Tada kalba jau virsta ne išsireiškimo priemone, tik ženklu. Žodis gali netekti savo reikšmės; kūrinys įgauna chaoso pobūdį. Jam suprasti reikia įeiti į tą būvį, kuriam poetas rašė. Tokiame simbolizme „daiktų šešėlis tiesiog atsimuša mūsų vaizduotėje" (Kliodelis).

Įsivyrauja paslaptingumas, simboliai. Seniau simboliai turėjo nustatytą, proto priimtą prasmę. Liūtas — jėgos simbolis, žaltys — gudrumo. Dabar simbolis esti ištisa eilė vaizdų, savaime ištryškusių ir turinčių tam tikrą prasmę, kuri tiesiogiai jaučiama, bet ne proto suprantama. Eilėraštis, tie vaizdai prasmę išreiškia taip, kaip žiedas augalą — panašumo tarp jų nėsama.

Muzika

Daug, labai daug pagelbsti, jei nusižiūrima į muziką. Vagnerio muzikalinių dramų įtakoj poetai svajoja sukurti meną, kur žodžių garsai skleis tokį pat įspūdį, kaip muzika. Muzika jausmus veikia tiesiog be proto paramos. „Pirmiausia muzikos", sakė simbolistų poetas Verlenas.

Simbolistai dar mėgo įspūdžių suvokimą sukeisti. Garsai gali sukelti tam tikras spalvas. Rembo net parašė eilėraštį „Balses“, kur sako: „A — juoda, B — balta, I — raudona, U — žalia, O — mėlyna“. Taigi susimaišė, akies, ausies, uoslės, palytėjimo įspūdžiai. Atsiras „šilkinis žvilgsnis“, „raudonas vėjas“, „raudonas tonas“. Rembo „Girtam laive“ rašo: „Aš mačiau žemą saulę, mistiškais baisumais dėmėtą“, „Sapnavau žalią naktį... ir žalią bei mėlyną dainuojančių fosforų nubudimą“.

Įspūdžių sukeitimas

Ir eiliavimo technikoj daug laisvės. Nepaisoma kompozicijos, atsiranda rimo laisvė: galima tenkintis paprastais asonansais (pav., vyšnios — sugrįš jos). Eilėrašty gali nebūti vieningumo, nesvarbu pėdų skaičius. Tačiau reikia pastebėti, kad didžiųjų simbolizmo poetų forma tobula.

Simbolistai suieškojo naujų temų ir motyvų.

Temos

Dalį jų rado graikų senovėj. Daug daugiau pelnė iš viduramžių. Buvo paleista į apyvartą visa eilė viduramžinių temų, alegorijų, legendų. Paplito burtininkai ir fejos. Atsirado raganiai, nykštukai, milžinai, elfai. Į poeziją įsibrauja magiški rūmai, užkerėti miškai, tolimos ir stebuklingos salos. Lyrikoj maišosi pažai, auksaplaukės karalaitės, karaliai. Į dainą įeina ir šventieji, rašomi eilėraščiai apie Šv. Panelę...

Kiekvienas simbolistas stengiasi sukurti nuosavų vaizdų, temų. Iš jų kai kas įėjo į bendrą apyvartą. Imami kartais seni, apleisti parkai, išmirę miestai, ūkanos, čiurleną fontanai, nuvytusių lapų prikritę vandenys, aušros ir sutemos. Net paprasti daiktai gali eiti simboliais — naminiai gyvuliai, namo sienos, kambario baldai, geriamas vynas.

Kalba

Simbolistų žodynas buvo įvairus. Jie lengvai nusikalė naujų žodžių, į poeziją įtraukė nemaža techniškų terminų, archaizmų, liaudies išsireiškimų, žargono. Vieni jų, kaip Verlenas, nevengė vulgariškų žodžių, kiti laikėsi aristokratiškesnio žodyno (Malarme).

Reikšmė

Simbolizmas parodė, kad poezija, reikšdama jausmą, nesivadovauja vien proto dėsniais. Padarė lankstesnę eilėdarą, įnešė naujos medžiagos. Bet sukurdamas ištisą girią simbolių, alegorijų, jis pats pagaliau pradėjo nesusigaudyti savo išrastam pasauly. Jis ėmė keistis, atsirado neosimbolizmas su Kliodeliu ir Valéry. Kiti simbolistai nukrypo į naująjį klasicizmą.

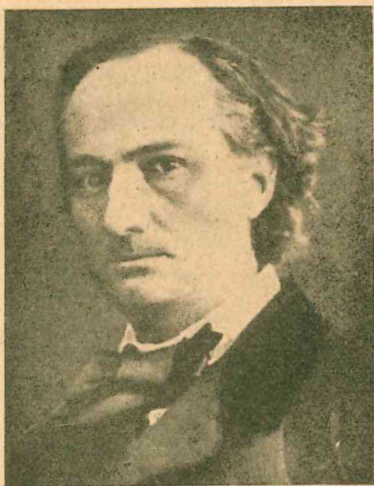
Simbolistų pirmatakas buvo Bodleras. Po jo įžymiausias lyrikoj — Verlenas.

Simbolizmo lyrika

1. Bodleras (1821—1867)

Kvailybė, ydos, nuodėmė, raupsai
Mūs dvasią apima, kankina kūną.
Bodleras

Prancūzas Bodleras (Baudelaire) buvo labai įspūdingas, didžiai nervingas, net į isteriką linkęs. Pamėgusiam misticizmą, jam rūpėjo metafiziniai, teologiiniai klausimai, jam nesvetimas religijos jausmas, katalikybė. Tačiau religinis jausmas jam nesutrukdė gėrėtis malonumais, gyventi pojūčiais. Jį viliojo ydos, jį traukė visas sūkuringas Paryžiaus gyvenimas — moterys, alkoholis, visi kitoki svaigalai. Su aristokratišku išdidumu jis nekentė paprastos tikrovės, skendo svajonėse, pasinėrė į dvasios gyvenimą. Tai ir išaugino jo simbolizmą.

Karolis Bodleras

Bodleras parašė nedaug. Kritika, vertimai, poezija prozoj ir pagaliau „Piktybės gėlės" — tai visas, nedidelis jo kūrybos lobis. Jis paliko nedaug veikalų dėl to, kad kūrė neskubėdamas, be galo dailindamas, į kiekvieną smulkmeną nepaprastai rūpestingai žiūrėdamas. Jis ieškodavo kuo tiksliausio išsireiškimo. Dėl vieno žodžio jis galėdavo prasėdėti visą dieną, išvartyti visus žodynus, kad tik susirastų tikslesnę prasmę.

Bodlero motyvai — moteris, mirtis, antgamtinis pasaulis, grožis, nuobodis.

Piktybės gėlės

a) Moteris. — „Piktybės gėlėse" Bodleras daug vietos skiria moteriai. Išlepintam poetui retai ji duoda džiaugsmą,

ramybę. Tik kai kada jos galva, jos gestas yra dailūs, kaip dailus peizažas, o žaidžiąs veide juokas tartum vėsus vėjelis skaidriam danguj. Tada, kai ji tokia sveika pasirodo, visi sielvartai išsiblaško. Bet dažniausiai poetui moteris yra kažkokia keista, tamsi kaip nakties deivė, žiauri ir nebyli dvasia, tigras, vampyras.

Matyti, kad moteris poetui neduoda dvasios ramumo, giedros. Ji, kūno moteris, nuodija jo gyvenimą, drasko jo nervus, bet jis nuo jos nebėga, jis pripratęs prie tos kankynės, jam tai miela.

Mirties gerumas

b) M i r t i s. — „Piktybės gėlėse" ir mirtis klesti. Mylimųjų mirtis, vargšų mirtis, menininkų mirtis. Poetas sako, kad mirtis mus paguodžia ir teikia gyvybę. Ji — gyvenimo tikslas ir vienintelė viltis, kuri kaip eleksyras apsvaigina. Audroje, sniege, šerkšne ji yra virpanti šviesa mūsų tamsiam akiraty. Tai garsus užeigos namas, kur galima vis valgyti, miegoti, sėdėti. Todėl poetas mano, kad jau laikas keliauti į mirties šalį:

O Mirtie, senasis kapitone, jau laikas! pakelkim inkarą...

Po mirties

Bodleras mąsto, kaip po mirties ilsėsis palaidoti kūnai. Tirštoje žolėje, kur pilna sraigių, jis norėtų pats sau išsikasti gilią duobę, paguldyti senus kaulus ir užmarštyje miegoti, kaip ryklys bangose. Jis nekenčia grabų, jam mieliau, kad varnai sudorotų jojo griaučius. Jis surengia liūdnas, niūrias, fantastiškas, šiurpulingas laidotuves.

Jei tvankią, tamsią naktį
Pasigailėjęs geras krikščionis
Į kokį seną sąšlavyną
Užkas išgirtą tavo kūną,

Tada, kai skaisčios žvaigždės
Nuilsusias akis sumerkia,
Ten voras nusities sau tinklą,
Gyvatė atsives vaikus;

Per ištisus metus girdėsi
Ties prakeikta savo galva,
Kaip graudulingai staugs vilkai

Ir išbadėjusios raganos,
Kaip siaus seniokai gašlūs
Ir sąmokslus darys juodi plėšikai.

c) U ž g a m t o s r i b ų. — Bodleras nepamiršta antgamtinio pasaulio, nepamiršta Dievo, angelų, velnių. Jo dvasia moka nuskristi viršum tvenkinių, viršum slėnių, kalnų, girių, debesų,

marių, anapus saulės, anapus etero, anapus žvaigždėtų sričių. Linksmai ji pasineria su neapsakomu, vyrišku smagumu gilioj begalybėj. Poetas raginasi plasnoti iš merdėjančių puvėsių, nusivalyti aukštybių ore, atsigerti, kaip skaistaus ir dieviško gėrimo, tos ugnies, kuri pripildo skaidrias erdves. Jis nukreipia akis į dangų, jo žodžiai virsta malda:

Malda

Garbė tau, Dieve, kurs davei skausmus
Kaip dieviškąjį vaistą nuo mūsų neskaistumo
Ir kaip geriausią bei tyriausią daiktą,
Kuris stipriuosius šventiems džiaugsmams priruošia!

Kalbėdamas apie Dievą, poetas iš akių neišleidžia ir šėtono. Pasauly nuolat eina kova tarp gėrio ir blogio, tarp dangaus ir pragaro. Deja, šioj žemėj viešpatauja piktybė, šėtonas, — tokia svarbiausia „Piktybės gėlių" mintis.

d) Kitos temos. — Bodleras dar mėgsta dainuoti grožį, kurį jis aukština, dievina. Jis gėrisi nusikaltimų vaizdais, irimo, puvimo paveikslais. Blogais keliais vaikščiodamas, rankioja jis piktybės gėles. Viską, ir mirtį, ir meilę, ir Paryžiaus padugnių gyvenimą yra apsiautęs savotiškas nuobodus, dvasios nuovargis — vadinamasis „splinas": neįdomus gyvenimas, žmonės. Nuskęstama melancholijoj, pesimizme. Štai ryškus tos nuotaikos vaizdas:

Kuomet dangaus sunkus ir žemas stogas
Sleg alpstančią sielą ilgesio naguos,
Ir kad apglėbęs visą horizonto skliausmą,
Jis lieja dieną mums liūdnesnę už naktis;

Kuomet kalėjimu drėgnuoju virsta žemė,
O viltis, lyg šikšnosparnis,
Lekioja, plakdama sparnu bailiuoju sienas
Ir bedaužydama sau galvą į puvias lubas;

Kuomet lietus, ištiesęs ilgus kasninkus be galo,
Tarytum klesčia tyrų tuštumos angas,
Ir kad vorų niekingų nebyli tautelė
Ateina aust tinklų ant dugno mūsų smegenų,

Staiga varpai sušunka, lyg pasiutę,
Ir svaido baisiomis dangun raudoms,
It klaidžiojančios be tėvynės dvasios,
Kad ima verkti atkakliai.

Ir gedulingas važas — be giesmių — iš lėto
Per mano tęsias vėlę; Viltis verkia nuveikta,
O ilgesys žiaurus ir despotingas
Man ant palinkusios galvos smeig juodą vėliavą.

(M. Gustaičio vertimas).

c) Forma; reikšmė. — Bodlero poezijos forma yra išdailinta, klasikiška. Eilėraščių kompozicija — paprasta, aiški. Jie labai muzikalūs, sugestyvūs. Klasikiškos formos jo menas, atidarydamas duris svajonėms, sapnams, duodamas pilną ir šiurpų moderniojo gyvenimo vaizdą, skynė kelią simbolizmui. „Piktybės gėlės", pasirodydamos, daug įtakos neturėjo. Jų reikšmė išaugo vėliau, jau po poeto mirties. Bodleras vis kilo, jog pabaigoj 19 a. užtemdė visus kitus poetus, jo įtakos paragavo kuone visi paskesni poetai. Ir dabar yra žmonių, kurie nepakenčia nė mažiausio priekaišto „Piktybės gėlių" poetui.

2. Verlenas (1844—1896)

Aš esu imperija dekadanso metu.
Verlenas

a) Poeto dvasia. — Paulius Verlenas yra apsigimęs simbolistas. Protas gyvenime jam neturėjo jokios reikšmės. Jį valdė ne apsimąstymas, bet instinktas ir jausmai. Jo instinktai neaukšti — tingėjimas, paprastų smagumų ieškojimas (jis — alkoholikas). Jo jausmas nebuvo nei gilus nei sudėtinis. Jam nėra artimos didžiulės romantikų aistros. Jis nežinojo galingo sielvarto, satanizmo. Jis mėgo meilę ir ją dainavo. Dar labiau jį traukė sapnai, svajonės. Jo poezijoj visokios chimeros turi daugiau vietos už moteris.

Jo vaizduotė taip pat nepaiso proto, jai nesvetimos haliucinacijos, klajūniški palinkimai. Ją veda kaprizai.

Jo gyvenime ko nors protingo nerandi. Jis buvo valkata, elgėsi pagal momento įspūdžius.

b) Kūrybos kelias. — Gimė Verlenas Mece. Mokėsi Paryžiuj, išleido „Saturniškas poemas".

Jose dar yra Bodlero įtakos. Bet jau matyti klajoklio palinkimai. Sakosi, kad jį nuolatos vilioja šlykštūs košmarai. Vienam eilėrašty jis sudeda tikrą himną benamiams valkatoms. Jiems vaikai rodo liežuvius, iš jų šaiposi merginos, bet jų akyse verkia ir juokiasi amžinų daiktų meilė, meilė seniai mirusių žmonių ir dievų.

Maišydamasis tarp tokių žmonių, vadinamosios bohemos, poetas įprato gerti. Išleido naują eilėraščių rinkinį, netrukus vėl kitą. Juose aprašo galantiškas pastorales, pasilsį laukuose, sentimentalius pasivaikščiojimus, metų laikotarpius, baltas mėnesienas. „Baltas mėnulis žvilga medžiuose; palapinėj iš kiekvienos šakelės sklinda balsas . . . O mylimoji! Tvenkinys, tas gilus veidrodis, atmuša juodo gluosnio siluetą, kur vėjas rauda. Sap- Eilėraščių temos

nuokim — jau laikas". Ypatingą Verleno muzikalumą, švelnų liūdesį galima tik originale pajusti. Štai tas eilėraštis prancūziškai:

La lune blanche
Luit dans les bois;
De chaque branche
Part une voix
Sous la ramée...

O bien-aimée.

L'étang reflète,
Profond miroir,
La silhouette
Du saule noir
Où le vent pleure...
Rêvons; c'est l'heure.

Muzikalumas

Muzikalumą čia pirmiausia turi kelti tinkamų garsų parinkimas: nuolat pasikartoją *l* klausą veikia švelniai, melodiškai, žadina muzikos, dainos įspūdį. Ir pati konstrukcija paremta muzikalinėmis priemonėmis. Iš pradžių kalbama apie mėnulį, apie medžius, ir gaunamas vienoks įspūdis. Tik staiga jis baigiamas ir po trumpos pertraukos (pertrauką rodo daugtaškis ir naujas posmas) pasigirsta, lyg orkestre, tylus: „O mylimoji!" (— O bien aimée"). Antroj eilėraščio daly kompozicija irgi tokia pat. Visam eilėrašty nėra aštresnio garsų susidūrimo, kad klausos neužgautų. Tie garsai, net ne žodžiai, skleidžia tam tikrą prasmę: ritmingai pasikartojanti raidė *š* (De chaque branche — Part une voix — iš kiekvienos šakelės sklinda balsas) jau primena anų šakelių šnerėjimą, šnabždesį.

Verlenas vedė, manė atprasiąs gerti. Bet nieko negelbėjo. Netikėtai jis pasidarė dar didesnis klajoklis. 1871 m. jis susipažino su poetu avantiūristu Arturu Rembo. Jo įtakoj virto galutinai simbolistu.

Nauji draugai gyveno Belgijoj, Anglijoj. Briusely Verlenas gavo atsisėsti į kalėjimą. Čia sukūrė „Romansus be žodžių" (1874), kurie parašyti jau pagal naują poetiką. Kalėjime jis atsivertė, tapo kataliku. Paleistas jis dirbo kaip mokytojas Prancūzijoj ir Anglijoj. 1881 m. išspausdino „Išmintį", katalikiško pobūdžio eiles. Jose poetas apmąsto jame ir pasauly einančią kovą tarp blogio ir gėrio. Meldžiasi prašydamas paguodos. Gražiausios maldos, kai kreipiasi į Šv. Panelę. Nusileidžia į vidurinius amžius. Atmena savo žmoną ir sūnų. Pastarieji eilėraščiai

Religinis motyvas

labai nuoširdūs ir visam rinkiny geriausi. Štai vienas pavyzdys, kur susilieja drauge švelnus liūdesys, gamtos ir religinis motyvas.

Dangus pro stogą
Toks melsvas, toks ramus!
Medis pro stogą
Šakas sūpuoja.

Danguj, kurį matai,
Švelniai skamba varpas,
Paukštelis medy, kur matai,
Dainelę suokia.

Mano Dieve, mano Dieve, gyvenimas —
Ramus ir paprastas,
Tasai tykus ošimas
Iš miesto eina.

O kur nudėjai tu,
Kurs nuolat raudi,
Sakyk, kur nudėjai tu
Jaunystę savo?

Kurį laiką ramiai gyvenęs, Verlenas vėl pasidavė pagundoms, ėmė gerti. Ir religinis jausmas nukentėjo. Poetas norėjo padaryti kompromisą tarp pagoniško ir krikščioniško gyvenimo: pakaitomis ėmė spausdinti ir katalikiškos ir pagoniškos minties knygas. Nusveria antroji linkmė.

Ligi 1885 m. Verlenas buvo beveik nežinomas, pamirštas.

„Maždaug tuo laiku lotynų kvartalo kavinėse ėmė rodytis keistas žmogus, amžinai apsivilkęs be rankovių, didele apikakle apsiaustą, dar labiau išplėtusį plačius jo pečius, ant kurių stovėjo didelė galva, pasibaigianti didžiuliu išsikišusios, išgaubtos kaktos gūbriu, po kuriuo tarpais sužvilgėdavo, viršuj bukos nosies, kiek siauros mongolo akys. Veidą baigė panaši į ožio barzda. Buvo tai tikra fauno ar dar geriau — garsioji Sokrato galva. Tai asmuo buvo stipriausias ir patvariausias iš visų gėrikų... Tarpais matė jį eiles rašant" (A. Poizat taip pavaizduoja Verleną). Verleno portretas

Poetu susidomėjo, jis tapo madnas, jo šlovė greit kilo. Tik jo gyvenimas negerėjo. Apraišęs jis vaikščiodavo pas pažįstamus, pas leidėją, kiek pinigų išsiprašyti, kad ir penkis frankus. Jis įprato gyventi prieglaudose, ligoninėse. Garbė

Į patį gyvenimo galą Verleno piniginiai reikalai kiek pagerėjo, jis už savo raštus daugiau paimdavo. Jis ėmė garsėti ir kitose šalyse — Belgijoj, Olandijoj, Anglijoj...

Mirė 1896 m. Paryžiuj.

Simbolizmo drama

Meterlinkas

Simbolizmo yra jau Ibseno dramose. Bet gryniausias simbolistinės dramos kūrėjas — belgas Meterlinkas (Maeterlinck, g. 1862).

a) Dramos filosofija. — Meterlinko teatras remiasi tam tikra filosofija, priešinga pozityvizmui. Jis tiki visomis paslaptimis, kurios nesipriešina modernių laikų žmogaus protui, ir sako, kad pažįstama sritis yra be galo maža. Pradėję veikti, mąstyti, mes ją paliekam, pasijuntam esą tarsi kokioj nakty. Aplink mus yra begalė neregimų, fatališkų jėgų, priešingų gyvybei, ramybei, laimei. Dramaturgo rolė ir bus kasdieniniam gyvenime parodyti tas nesučiuopiamas jėgas. Jos esti ne tik išorėj, bet ir žmogaus viduje. Todėl sieloj glūdinčios jėgos kartais verčia mus veikti, nors mes patys nesuprantam savo veiksmo.

Meterlinkas

b) Nekviestoji viešnia. — Veiksmas vyksta apytamsėj senų rūmų salėj. Asmenų nedaug: aklas senelis, tėvas, dėdė, trys dukterys. Kitam kambary ligonė.

Senelis nerimsta, jį ima vis didesnė baimė. Jis neregi išorinio pasaulio, bet dėl to jis geriau jaučia aplink esančias slaptas jėgas. Visoj dramoj ir parodoma, kaip jis vis labiau suvokia aplink viešpataujančią paslaptį — mirtį. Ją apreiškia jam daugybė daiktų — galandamas dalgis, kilstelėjęs vėjelis.

Už lango staiga žvangtelėjo dalgis:

Senelis (sudrebėdamas). Ach!

Dėdė. Kas yra?

Duktė. Aš pati nežinau. Tai, tur būt, sodininkas. Aš negaliu gerai jo matyti. Jis, tur būt, užėjęs už namo.

Tėvas. Tai sodininkas rengiasi šienauti.

Dėdė. Ar jis naktį šienauja?
Tėvas. Ryt, tur būt, sekmadienis. Na, aišku.

Tos smulkmenos atskirai nereikšmingos, bet draugėn suimtos jos seneliui padeda sugauti tą tikrenybę, kuria nė vienas nenori tikėti. Pamažu temusi lempa užgesta, ir staiga durys atsiveria, į salę prasimuša šviesa; ant slenksčio pasirodo juodai apsirengusi gailestingoji sesuo — ligonė mirė.

Dramos vyriausias veikėjas, galima sakyti, nematomas. Tai mirtis, likimas, kuris aplink plazdena, vis labiau ir labiau apima žmonių dvasią, veda prie katastrofos. Mirtis — tikrasis veikėjas „Nekviestojoj viešnioj", ji valdo visų mintis, valią. Likimas

Žmonėse, tos dramos veikėjuose, nepastebim jokio aktyvumo. Jie visi pasyvūs, jie nė kiek nebando kovoti su artėjančia katastrofa, jie tik laukia ir baiminasi. Dar jiems ryškus bruožas — nervingumas. Jie visko baidosi. Juos gąsdina galandamas dalgis, kilęs vėjelis, varstomos durys, gestanti lempa. Jie gerai nenusimano, ką daro, nes juk juos tvarko likimas. Tokiu būdu Meterlinko drama — nervų, pasąmonio drama. Žmonės

„Nekviestojoj viešnioj", kaip ir kitose Meterlinko dramose, daug vietos skiriama tylai. Rašytojas netiki, kad žodžiai gali kaip reikiant tarpininkauti vienai sielai su kita susisiekiant. Jis tvirtina, kad žmogus, kai turi ką pasakyti, yra priverstas tylėti. Tik tyloj galima perduoti giliausios mintys, slapčiausi jausmai, nuotaikos. „Mes kalbam tik tada, kai negyvenam, tais momentais, kai nenorim pastebėti savo brolių", sako vienoj knygoj rašytojas. Tylos reikšmė

Meterlinko įtaka buvo didelė 19 a. pabaigoj ir 20 a. pradžioj. Po D. karo jo teatras neturi ankstyvesnio pasisekimo.

Mūsų dienomis daug įtakos turi Malarmė (Stephane Mallarmé, 1842—1898) ir Rembo (Arthur Rimbaud, 1854—1891). Pirmasis yra didelis estetas, labai muzikalios ir labai neaiškios poezijos (tikri rebusai!) pavyzdys. Vokiečių žymiausias dabarties poetas Stefan George (g. 1868—1933) ir prancūzų Paul Valéry (g. 1871) yra nemaža iš jo pasiskolinę. Rembo rašė tik ligi 19 metų (Hugo jį vadino „vaiku Šekspyru"), paskui klajojo po Indiją, Abisiniją ir prie poezijos negrįžo. Iš jo poezijos idėjų yra pasigavęs Kliodelis (Paul Claudel, g. 1868).

Pasiskaityti. — Prof. V. *Dubas*, Prancūzų literatūros istorija II d. (Baudelaire, Simbolizmas).

II. INDIVIDUALIZMAS

Ibsenas

> Gyventi — tai nuolatos kovoti
> Prieš dvasios paikybes.
> Kurti poeto kūrinį — tai daryti
> Nenumaldomą teismą sau pačiam.
>
> *Ibsenas*

1. Gyvenimas ir kūrimas (1828—1906)

Henrikas Ibsenas gimė tais pačiais metais kaip ir Tolstojus. Jo tėviškė — nedidelis pietinės Norvegijos miestelis Šynas (norv. Skien). Tėvai buvo pasiturį pirkliai. Vaikas augo pamaldžioj aplinkumoj. Gatvėj susitikęs jis sveikindavo kiekvieną pastorių, namie valandas rymodavo prie šv. Rašto. Buvo labai rimtas, tylus, baikštus, nemėgo žaisti. Buvo palinkęs į tapybą, žadėjo būti dailininkas.

Henrikas Ibsenas

Kai jam buvo aštuoneri metai, tėvas bankrutavo. Todėl kiek paūgėjęs Henrikas pats pelnėsi duoną. Stojo pas vaistininką mokiniu. Čia dirbdamas draugų turėjo vos kelis. Grimstade, kur jis dabar gyveno, visas miestelis — 800 gyventojų — žinojo, kad Ibsenas jau yra virtęs skeptiku, sarkastišku jaunuoliu, kuris tyčiojasi iš vyresnybės, visus kritikuoja. Tačiau to meto eilėraščiai jį rodo esant svajotoją. 1851 m. jis gavo teatro direktoriaus vietą.

Šio laikotarpio Ibseno dramos — pilnos tautinio romantizmo. Medžiagą jis imasi iš sagų, iš tolimų istorijos laikų. Rūsčią, niūrią ir žiaurią praeitį jis vaizduoja „Helgelando kovotojuos". Romantikas

Teatro direktoriaus vieta Ibseno nepraturtino, nes ją metęs turėjo skolindamasis gyventi. Bet teatras buvo jam naudingas. Jis susipažino su visu teatro mechanizmu. Tai labai pravertė tolesniems jo kūriniams.

Gavęs valdžios stipendiją, Ibsenas iškeliavo į užsienį. Į savo šalį greit jau negrįžo. Per 27 metus (1864—91) tik pora sykių tėvynėj trumpai tepasirodė. Iš pradžių gyveno Italijoj, Romoj. Čia jis sukūrė du didelius veikalus: „Brandą" (1865 m.) ir „Peerą Giuntą" („Peer Gynt"). Užsieny

Pirmojoj dramoj autorius jau nerodo romantiškosios Norvegijos, kovotojų ir karalių šalies. Čia jau vaizduojami didžiuliai plokščiakalniai, uolos, kur žmonės turi dirbti kaip vergai; jie žiūri materialinių gėrybių, neturi aukštesnės dorovės nei valios. „Peero Giunto" nuotaika visai kita kaip „Brando". Čia vėl atgyja tautinis romantizmas — liaudies šokiai, vestuvių apeigos. Čia veikia visokios pasakų būtybės.

Iš Italijos Ibsenas išvažiavo į Vokietiją. Čia jis rado didelį pritarimą; jo veikalai, tėvynėj priimami šaltokai, vokiečiams kėlė tikrą entuziazmą. Vokiečiai Ibsenui ir padėjo išgarsėti, įsiskverbti į visus Europos kraštus.

Su „Cezariu ir Galilėjiečiu" Ibsenas galutinai atsisveikino praeitį, romantizmą. Iš tolimų Norvegijos laikų, iš pirmųjų krikščionybės amžių jis nusileidžia į dabartį, į paprastą gyvenimą. Realistas

Pirma realistinė drama yra „Visuomenės šulai", kur pliekiamas norvegų visuomenės veidmainiškumas ir melas. Nepaprastą triukšmą sukėlė, Ibseną be galo išpopuliarino „Nora" („Lėlių namai"), kur nagrinėjama moterystės problema. Ši problema kartojasi ir „Šmėklose", vienoj geriausių, tragiškiausių Ibseno dramų. Joje dar liečiama, kaip tėvų ydos atsiliepia vaikuose (paveldėjimas!). „Šmėklos" sukėlė tikrą audrą Norvegijoj ir kitose šalyse. Visiems kritikams autorius atsakė „Žmonių priešu".

„Laukinės anties" pagrindinė mintis pesimistinė: paprastam žmogui melas reikalingas, kaip oras, kurį jis kvėpuoja. Dramos

forma realistinė, bet joje jau krypstama prie simbolizmo. Jo dar daugiau paskutinėse dramose. „Svajonės ir darbas, idėjos ir tikrovė, poezija ir gyvenimas, žemės žmogus ir angelas — štai nuolatinės šių dramų antitezės“ (Sigurd Höst).

Gyvenimas Ibsenui slinko ramiai, jis dirbo labai metodiškai. Kresnas, plačiakaktis, su pasipūtusiomis žandenomis, su juodomis pirštinėmis, nešamomis baltoj kaip moters rankoj, pasiramsčiuodamas skėčiu kasdien jis tuo pačiu laiku eidavo tomis pačiomis gatvėmis pasivaikščioti. Kartais prisimaišydavo prie kokio būrio — stebėdavo. Paskui grįždavo namo, dirbdavo, nuskirtu laiku eidavo į kavinę laikraščių skaityti. Jis buvo užsidarėlis, bet nuo žmonių neatsisakydavo, dalyvaudavo puotose. Kad ir taupus, bet vargšams sušelpti nesigailėjo. Turėjo silpnybę — mėgo titulus, ordinus.

Taip jis leido dienas, kol liga jį prie vietos prirakino; kelerius metus jis sirgo. Mirė 1906 m.

2. Charakteris ir kūryba

Individualizmas

Ibsenas buvo individualistas, visą gyvenimą uoliai žiūrėjęs dvasios nepriklausomybės, visiems tiesą sakęs. Todėl daug draugų jis neturėjo. Bet jų ir nereikėjo, nes „teisė visados mažumos pusėj“. Jis niekad nėra turėjęs stipraus solidarumo jausmo. Norėdamas taisyti visuomenę, jis ja nepasitikėjo: „Minia nieko neišmano apie aukštesnius dalykus“. Žmonija pagerės tik per atskirus žmones, kurie sieks tobulumo. „Stipriausias yra tas, kas labiausiai vienas“. Kiek toli nuėjo tas aristokratiškas išdidumas matyti iš to, jog Ibsenas ir valstybę neigė. „Individui nėra visiškai jokio protingo pamato tapti piliečiu. Priešingai. Valstybė individą žlugdo“. Nekentė ir partijų.

Laisvė

Jis buvo kovos žmogus, visą gyvenimą grūmėsi dėl laisvės, dėl teisybės. Tačiau jam rūpėjo ne tiek pati laisvė, kiek kova dėl jos. Įgyta laisvė jam atrodo be dvasios, negyva.

Teisybė

Vertino teisybę. „Pirmiausia reikia būti teisingam ir ištikimam sau pačiam — gyvenime save patį realizuoti“. „Gyvenimas suderinti su pažinimu — tai kova, kurią kiekvienas rimtas žmogus turi su savim kovoti“. Savo asmenybę išsaugoti yra pirmoji žmogaus pareiga: „Kokia svarbiausia žmogaus pareiga? Būti sau žmogum“ („Peeras Giuntas“).

Auklėtojas

Ir kūrybai jis rimtus uždavinius skyrė. Ji turėjo būti ne tik pasigėrėjimo, bet ir auklėjimo veiksnys. Svarbiausia jam atrodė: „Tauta prikelti ir mokyti didžiai mąstyti“.

Menininkas

Tik nereikia įsivaizduoti Ibseną buvus užkietėjusį moralizatorių. Pirmoj vietoj jis jautėsi dramaturgas, menininkas. Ir jo dramos taip sukurtos, kad visos idėjos nė kiek nestelbia, nekenkia jų grožiui.

Temos

Jo kūrinių dažniausios mintys šios: kova su *melu*, kurs glūdi individe, vedybose, šeimoje, visuomenėje; *teisybė*, *atvirumas* ir *valia* yra vienintelis ir pastovus laimės pagrindas; visuomenė turi atsinaujinti per meilę; šeimoje moteris lygi su vyru; politinės ir finansinės ambicijos yra skaudi visuomenės rykštė, nes tai slopina sąžinę; *spauda* yra sugedusi: užuot vadovavusi, ji pati leidžiasi vadovaujama; reikia turėti tikėjimas ir klausyti aukštesnės valios.

Tipai

Ar imdamas siužetus iš istorijos, ar iš dabarties, Ibsenas iš veikėjų pašalina smulkmenas, nesileidžia į perdėtą realizmą. Jis kuria tipingus paveikslus. Veikėjai atstovauja visai daugybei kitų žmonių.

Ištisoj eilėj Ibseno sukurtų tipų yra daug gražiai atvaizduotų moterų. Jos moka pasiaukoti, dažnai esti vyrų užguitos. Vienos jų sukyla (Nora), kitos kantriai neša savo jungą (Alvingienė „Šmėklose"). Esti ir karingų moterų, kaip „Helgelando kovotojų" Jordis.

Dramos technika

Ibsenas yra puikus dramos technikos žinovas, ypač vėlesniuose kūriniuose. Jis pašalina visas nereikalingas smulkmenas, išvengia apsukinančių epizodų. Viskas apskaityta, reikalinga, turi veikti žiūrėtoją, ypač puikiai jam vyksta dialogas. „Norėčiau žinoti, kas pasaulinėj literatūroj taip moka valdyti replikas, kas taip sukoncentruoja visas dramos priemones. Nei vienos negyvos vietos nei vieno žodžio viršaus visam veikale", sakė Ibseno bičiulis Bjoernsonas.

Tragizmas

„Noroj", „Šmėklose", „Laukinėj anty", kai uždanga pakyla, veiksmas yra jau seniai prasidėjęs. „Šmėklose" Alvingų drama eina jau nuo 28 metų. Ir štai dabar visai trumpu laiku viskas turi išsispręsti. Visus ankstesnius įvykius sužinom per tris veiksmus. Tačiau visi prieš tai buvę atsitikimai nė kiek nemažina dramatizmo: visa jau taip įvyko, jog neišvengiamai artėja katastrofa. Kai pirmas veiksmas prasideda, jau viskas yra atsitikę, kas turi prie pražūties privesti. Visos durys uždarinėtos, išsigelbėti nėra pro kur. Iš čia kyla t r a g i z m a s, veikale, tarsi, plazdena nenumaldomas graikų likimas, Moira.

Kadangi nėra jokios išeities, gaunasi tragiška ironija — pražūtis vis tiek ateis, visos veikėjų pastangos nieko negelbės.

3. Brandas

„Brandas" yra išaugęs iš didelės Ibseno gyvenime moralinės krizės. Karšti šios dramos žodžiai yra išsilieję iš liepsnojančios širdies. Ibsenas čia šaukia savo nepasitenkinimą, neapykantą, bet taip pat siekimus ir idealus.

„Brando" akstinai

Kai Ibsenas rašė istorines dramas, kurių siužetai buvo imti iš senovinių sagų, šiaurės kraštuose buvo išaugęs sąjūdis už visų trijų Skandinavijos šalių politinę vienybę. Šitai minčiai pats Ibsenas pritarė su dideliu užsidegimu. Jaunimas, šviesuomenė taip pat karštai ėmėsi šitos idėjos. Kopenhagoje trijų šalių jaunimas net davė priesaiką eiti į pagalbą Danijai, jeigu ji būtų užpulta. Ir kas atsitiko? 1864 m. Daniją užpuolė Prūsai su Austrija ir nugalėjo. Veltui Bjoernsonas ir Ibsenas žaibais svaidė į norvegus, kad jie stotų į karą prieš bendrą priešą. Joks kitas išviršinis įvykis nėra taip Isbeno paveikęs, kaip šitas jo vilčių žlugimas. Buvo jam tai šiurpus nubudimas po svajonių ir klaidžiojimo tolimoj praeity. Visi tie romantiški sapnai, kalbos apie vikingus neįkvėpė norvegams naujų žygių. Rašytojas pasijuto kaltas savo tautos akivaizdoje, nes maitino ją tuo romantišku melu, ir tai jį buvo taip nuvylę, kad kurį laiką manė visai mesti kūrybą. Jis sakė: „To, kas yra miręs, negalima prikelti melu. Todėl ir aš atitraukiau savo žvilgsnį ir mintį nuo negyvų praeities sągų ir įžengiau į dabarties ūkanas".

Nusivylęs ir prislėgtas Ibsenas iš Norvegijos išvažiavo į Italiją. Jo mintyse pradėjo formuotis „Brandas". Jis atsiminė, kad Jotundheimene, rinkdamas tautosaką, jis susidūrė su vienu pastorium, kurio namus buvo sunaikinus griūtis. Pastorius persikėlė į kaimiečių trobą. Kai Ibsenas paklausė pastoriaus žmoną, ar ji nebijo naujos griūties, moteris atsakė: „Ne, namas taip arti prie uolos, kad sniegynas persiristų per stogą, nepakenkęs". Tasai moters pasiryžimas, nuskambėjęs jos atsakyme, ir kalnų gamta davė apmatus „Brandui". Pagrindinį personažą, Brandą, Ibsenas taip pat buvo nusižiūrėjęs iš tikrovės. Buvo tai gimtinio miestelio pastorius Lammersas, nepalaužiamos valios žmogus.

Ibseno Brandas yra žmogus galingos valios, nepripažįstąs jokių kompromisų, kovojąs dėl idėjos. Skaitytojui nesunku pastebėti, kad šitas personažas gyvena aukštesniu pasauliu, negu visi kiti dramos veikėjai. Autorius yra prisipažinęs, kad Brandas esąs jisai pats savo geriausiais momentais. Tačiau Brandui, šitam aukštumų vyrui, reikia gyventi ne senųjų karalių, kariautojų laikais, bet paprastoje tikrovėje. Veikale nematyti romantiškosios Norvegijos, išdidžiųjų kalnų: ten tik niūrūs plokščiakalniai ir uolos, kur žmonės gyvena ir dirba sunkiai, sulinkę, kaip vergai, sumenkėję nuo skurdo, netekę valios ir didesnių polėkių. Brando asmuo

Tokiose sąlygose Ibsenas pastato jauną pastorių Brandą. Pirmam veiksme jį matom kopiant į kalnus, o paskui jam reikės nusileisti į siaurą slėnį, kur jis gimė ir augo. Su juo keliauja ūkininkas ir jo sūnus. Tačiau ūkininkas pabūgsta toliau eiti, nes čia sniego pluta jau per plona ir nešilaikys. Jis ragina atgal grįžti. Brandas jo neklauso. Jis dar primena ūkininkui:

Klausyk! Tu, rodos, man sakei, kad šiandien
duktė atsiuntus tau neramią žinią,
jog sunkiai serganti ir laukianti
mirties, bet mirt jinai ramiai negali,
tavęs dar kartą nepamačius?

(K. Borutos vertimas)

Ūkininkas nesutinka eiti per pavojingus ledynus pas dukterį, teisindamasis turįs žmoną, vaikus, šeimyną. Jį Brandas pasmerkia: ką bepadarysi žmogui, kurio norai sustoja ten, kur jo galėjimas baigiasi! Šitoje vietoje Ibsenas paskelbia vieną iš pagrindinių savo idėjų, žmogaus valios idėją, valios išaukštinimą. Žmogus turi siekti ir tada, jo valia negali palūžti ir tuo atveju, jeigu ir rodytųsi, kad jėgos neįstengs pakelti. Šitie pasisakymai išsyk nušviečia ir Brando asmenį. Jis pirmoje scenoje pasirodo jau pranašesnis už visus kitus, tai entuziastas, kuris, rodos, nežino žmogaus gyvenime ribų. Valios žmogus

Likęs vienas, toliau Brandas susitinka sužadėtinių porą — Einarį ir Agnę. Juodu eina linksmi, siausdami ir nepastebi bedugnės, prie kurios artinasi. Brandas juos įspėja. Einaris sako: „Dėl mudviejų nėra ko jums bijoti“. Ir Agnes dar prideda: „Mūs laukia džiaugsmas ir linksmybė“. Pastorius pasisako jiems einąs pas ligonį. Tas ligonis esąs dabartinis amžius, žmonių padermė: „. . . baisiai serga padermė žmonių, ir ji pagydyt

reikia". Brandas nenori smerkti gyvenimo džiaugsmo, bet jis negali pakęsti, jeigu kas daroma tik pusiau, o ne pilnutinai:

Jei kartą jau esi linksmybės vergas,
tai linksminkis per visą savo amžių.
Savęs netrupink trupiniais, nebūk
iš ryto vienas, pavakare kitas,
po keleto dienų ir vėl kitoks, —
jei kuo esi, tai visada būk visas,
o ne savęs dalis, ne trupmena.

Viskas arba nieko

Po valios iškėlimo, čia yra pasakyta antroji esminė „Brando" mintis. Žmogus turi siekti ir vykdyti arba visa, arba jau nieko nedaryti. Negalima kęsti menkystės, išsisukinėjimų, kompromisų. Brandas kaltina žmones, kad jie atskiria tikėjimą ir gyvą Dievo žodį nuo gyvenimo. Pagaliau jiems ir Dievo reikia tokio, „kuris į jus žiūrėtų pro pirštus". Pastoriaus Dievas — audra, uola ir meilė. Tai jaunas Herkulis.

Dievas

Tai mano Dievas ant Sinajaus kalno
griausmu kalbėjo Izraelio tautai.

Šis Dievas, tikrasis Dievas, vėl turįs atrasti tą žmogų, kurį yra sutvėręs, pilnutinį žmogų, stiprios valios.

Žmogus

Tad reikalinga vėl iš naujo kurti
iš dvasios trupinių, sielos skeveldrų
galingą sveiką dvasią, kad Kūrėjas
pažintų savo kūrinių vainiką —
Adomą, jauną ir galingą žmogų.

Brandas nori atgaivinti šitokį žmogų. Todėl jis stos į kovą su bespalve minia ir su tais reiškiniais, kurie sumenkina žmogų.

Brandas palieka sužadėtinius. Kitoje kalno pusėje išvysta jis gimtąjį kaimą. Jam visa ten atrodo dar labiau sumenkę, nublukę, susmulkėję. Atbėga pamišėlė Gerda, kuri gainiojasi įsivaizduotą vanagą. Iš čia pastorius nusileidžia į fjordą (antras veiksmas), kur fogtas badaujantiems skirsto maistą. Yra čia atėjęs ir Einaris su Agne. Kyla audra. Ir kaip tik tuo laiku atskuba sudraskytais drabužiais moteris. Negalėdamas žiūrėti į badaujantį kūdikį, jos vyras ėmė ir nužudė vaiką. Atitokęs ir pamatęs, kokį baisų darbą padarė, pakėlė jis ranką ir prieš save. Dabar jis miršta, ir skubiai jam reikia kunigo pagalbos, kad sielą išgelbėtų. Nors kyla audra ir vyrai sako, jog tokiu metu plaukti būtų savižudybė, Brandas sėda į valtį. Tačiau reikia dar

Pavojaus valandoj

vieno žmogaus, kuris valdytų burę ir semtų vandenį. Niekas nedrįsta. Tada Agnes sako Einariui, kad jis lydėtų Brandą. Sužadėtinis bijo pavojaus. Agnes sušunka: „Bedugnė mudu skiria". Ir ji nuplaukia su Brandu.

Nuo šiol Brandą ir Agnę jungia tas pats tikėjimas ir entuziazmas. Ji išteka už šito griežto, didelių reikalavimų vyro. Brandas buvo svajojęs apie spindintį reformatoriaus kelią, bet jam pagailo nelaimingų šito fjordo gyventojų, jis sutiko užsidaryti čia tarp kalnų, toli nuo pasaulio, kur jis būtų galėjęs iškilti. Tačiau jo tikslas pasilieka didelis, prašokąs žmogaus jėgas. Iš tikrųjų tai yra ne kas kita, kaip noras sujungti dangų ir žemę. Tik jis dabar tai sieks per pareigas ir kasdieninį darbą. Jis sako:

Naujas kelias

Tikslai

Dabar man paaiškėjo, kad klaidingai
aš supratau išganymą žmonijos.
Didvyrių žygiai, iškilmės ir žodžiai
žmonių menkystės nugalėt negali.
Tiktai valia sielos žaizdas užgydys,
sukaups iškrikusias jėgas, ir žmogų
išlaisvins ir prikels iš dvasios skurdo.

Jis kreipiasi į žmones:

Tad eikit šen, pavargusieji broliai,
kurie praradę viltis einate namo.
Drauge su jumis pasiryžęs vargti,
drauge kentėt, kovoti ir laimėti.
Vieni kitiems padėsim prisikelti
iš dvasios skurdo, nugalėsim melą,
kovoj užgrūdinsim kaip plieną valią,
ir išvaduosim sielą iš nelaimės.

Tik Brando kelias yra griežtas ir rūstus, nes jis pasirinko šūkį *viskas arba nieko*. Net motinai jis nesutinka duoti išrišimo, kai ji dėl šykštumo nenori išsižadėti viso savo turto. Ir miršta be atgailos, su nuodėmėmis.

Jokių nuolaidų

Tuos pačius sunkius reikalavimus pastorius taiko ir savo žmonai ir sau. Slėnyje, kur juodu gyvena, niekados nebūna saulės, tik amžini rūkai ir šiaurės vėjai. Daktaras įspėjo (trečiasis veiksmas), kad jeigu dar vieną žiemą jie ten pasiliks, jų sūnus Alfas neištvers ir mirs. Norint vaiką išgelbėti, reikėtų bėgti iš slėnio. Agnes nori iškeliauti į geresnes vietas, tačiau

Sūnaus auka

Brandas sako, kad jis pirmiau buvo kunigas negu tėvas ir kaip kunigo jo pareiga yra liktis šiame fjorde.

Alfas miršta. Kūčių vakarą (ketvirtas veiksmas), Agnes prisimena savo kūdikį, jo šauksmus, šypsnį, žiūri jo drabužėlių, džiaugiasi batukais, baltomis kojinėlėmis. Visi tie dalykai yra didžiausias, brangiausias jos turtas. Kaip tik šiuo metu užklysta čigonė ir prašo savo vaikui tų drabužėlių, Alfo paliktų daiktų. Nors skauda Agnei širdį, ji sutinka dalytis pusiau, tik nori bent ką sau pasilikti. Geriau jai mirti, negu nustoti viso brangaus palikimo. Brandas ir čia pritaiko griežtą savo šūkį: viskas arba nieko. Agnes yra priversta atiduoti viską, net ir vaiko kepurėlę, kurią buvo nuslėpusi. Ji nūn pajunta, kad su žeme niekas jos nejungia, ir sušunka: „Dabar laisva, laisva aš, Brandai!“ Vyras atsako:

Žmonos auka

Tas nugali, kas viską pralaimėjo,
O kas prarado viską, tas atrado.
Tik tai, kas mirė, — *tavo amžinai.*

Tais žodžiais jis savo negailestingam Dievui paaukojo ir Agnę. Šitame (ketvirtame) veiksme Brandą regim naujos kovos akivaizdoj. Ankstesnėse scenose jis susidurdavo su žmonėmis paprastais, be aukštų siekimų, be idealų. Dabar jis stovi akivaizdoj savo žmonos, kuri yra viena iš kilniausių, ištikimiausių Viešpaties dukterų, bet vis dėlto moteris, — prisirišusi savo instinktu ir jausmais prie žemės gyvenimo. Iš Agnės padvelkia didelis žmogiškumas, jos asmuo įneša šilumos ir tikro gyvenimo į veikalą. Ji pasiekia tą principą, dėl kurio kovoja Brandas: ji sujungia dangų ir žemę, nors tai ji laimi ir savo gyvybės auka. Vėliau, kai Brandui nepasisekė pastatyti tokią bažnyčią, apie kurią svajojo, jis pats prisipažino, kad toji bažnyčia būtų buvusi kitokia, jeigu Agnes būtų gyvenus, nes ji mokėjo sujungti dangų su žeme.

Agnes ir Brandas

Brandas pasilieka vienas. Nuo jo atsimeta ir parapijiečiai (penktas veiksmas), kurie neseka paskui jį į kalnų viršūnes, kurie nenori žengti į didžiąją gyvenimo bažnyčią:

Be galo ir be krašto ta bažnyčia.
Jos grindys — pievos, jūros ir kalnai,
o josios skliautai — mėlynas dangus.

Žmonės pameta kalnuose Brandą ir nubėga į pajūrį, nes fogtas jiems sušuko, kad visas fjordas net knibždėte nuo silkių

knibžda. Ta pilka liaudis dvasinį pasaulį paaukoja dėl medžiaginio, jai nerūpi idealai ir kalnų aukštumos. Pasilikęs viršūnėse Brandas galingoj vizijoj nubrėžia žmonijos istorijos bruožus. Žmonės vergauja ar kitiems žmonėms ar savo aistroms. Anglies dūmai užstelbia saulę. Minia

Kasdien tamsesnės ir tamsesnės dienos
ir ateity vis juodesni vaizdai.

Kalnų viršūnėse pasirodo Gerda su šautuvu, ieškodama įsivaizduoto vanago. Ji šauja, ir nuo trenksmo ima griūti lavina, palaidodama Brandą. Į jo šauksmą atsiliepia pro griaustinį balsas: „Dievas — deus caritatis“.

Pasakojant „Brando“ turinį, buvo jau susidurta su svarbesniais personažais. Tai idealistas, kovotojas ir nepalaužiamos valios bei reikalavimų Brandas, tai žavi, pasiaukojanti Agnes, traukiama prie gyvenimo šviesos, bet suprantanti ir pareigos bei atsižadėjimo balsą. Iš visų Ibseno veikėjų šioj knygoj Agnes labiausiai padvelkia žmoniškumu ir duoda taurios moters paveikslą. Tai du idealūs autoriaus personažai. Atskirą vietą turi Gerda: tai fantazijos, įsivaizduotų pasaulių, nerealių regėjimų ir vaizdų būtybė, gaudanti įsivaizduotą vanagą. Kiti yra šios žemės menkysčių ir ydų pagraužti, neišskiriant nė tų, kurie Brando širdžiai turėtų būti brangūs. Jo motina yra šykštuolė, dėl savo gobšumo pražudo sielą amžinai. Ji vadovaujasi dėsniu: „Lobius susikrausi, širdies jei neturėsi“. Personažai

Įdomūs personažai, kurie atstovauja kuriai nors oficialiai pareigai. Jie yra siauri, užsidarę įstatymo raidėje, netekę gilesnio žmoniškumo, pasidarę stabdžiais didesniems polėkiams ir idealų siekimui. Antai fogtas taip samprotauja, kada Brandas į svetimą parapiją per įšėlusį fjordą nuskuba suteikti ligoniui paskutinės pagalbos: Minios atstovai: fogtas

Bet šiaip ar taip, o veiksmas neteisėtas.
Neleistina, kad kitas įsibrautų
į svetimą parapiją ir netgi
be reikalo gyvybe rizikuotų.
Žinau ir aš įstatymus ir vykdau,
bet pareigas einu tik savo valsčiuj.

Fogtas yra tipingas susmulkėjusio žmogelio pavyzdys. Jis svaičioja apie tas gadynes, kada „mes plėšėm užmarių kraštus“. Jis turi prisipažinti ir pats esąs, kaip ir daugelis iš jo apylinkės,

nesvetimas poezijai. Tiktai nereikia tai poezijai duoti valios: užtenka vakare, kai baigti darbai, „maždaug tarp septynių ir dešimties“, paleist fantazijos vadžias. Jo nusistatymas — visada pilkos spalvos laikytis, kitaip tarus, būti bespalviu žmogeliu. Kaip fogtas, taip Brando negali suprasti nė probstas, kuris eina bažnytines pareigas. Jis tvirtina Brandui, kad visai nesunku tarnauti dviem ponam. Kai Brandas skelbia didelių asmenybių

Probstas

idėją, probstas kalba apie lygybę, kurią galima pasiekti per bendrą niveliaciją — suvienodinimą. Jis prikiša Brandui ir moko:

Jūs stengėtės ugdyti nelygybę,
kurios seniau čionai nepastebėjo.
Visi čia buvo tik parapijiečiai,
dabar, prie jūs, jie virto asmenybėm.
Tokia tvarka valstybei nepatinka.

. . . .

Šio laiko idealas — tai kapralas.
Į rojų dvasininkas turi vesti
parapijiečius savo lygiai taip,
kaip kareivius kapralas į bažnyčią.

Su šiais siaurais žmonėmis nueina ir minia, kuri iš pradžių buvo susižavėjus Brandu, o paskui jį akmenimis apmėtė ir šėtono veisle apšaukė.

Ibsenas savo veikale atvaizdavo iš vienos pusės — pilkus žmones, o iš antros — aukštumų ir idealų didvyrį. Dėl to autorius vienur piešia paprastus, kasdienio gyvenimo paveikslus, išvargusius veidus, niūrius fjordų užkampius. Čia jis neatsilieka nuo realistų. Antai kad ir jo motina:

Pasiramsčiuodama, stenėdama,
sustodama kas žingsnis atsikvėpti,
ir tarsi būtų priplota prie žemės!
Sudriskę skarmalai pridengia kūną
kaip plunksnos pasišiaušę, ir lyg būtų
kaip vanagas pakraigėje prikaltas.

Realizmas

Ibsenas nekrypsta nuo tikrovės, jis pastabia akim į ją įsižiūri ir parenka stiprius jos bruožus, kartais net ir ligi detalės eidamas. Jis pastebi, kad numirėlio rankos buvo „tokios siauros ir nutįsę“. Iš kasdieninių tikrovės daiktų jis moka sukurti ir didelę poeziją. Tai ypač jautriai praskamba, kai matom Agnę besidžiaugiančią savo Alfo drabužėliais, kepuraite, batukais.

Autorius čia įliejo daug šilumos, daug jausmo, žmogiškosios širdies pažinimo ir sykiu grožio.

Kitur jis tačiau pasiduoda fantazijos skridimui, kurį išreiškia to ar kito veikėjo lūpomis, atsižvelgdamas į savo personažo psichologiją. Einario žodyje skardi toki vaizdūs poezijos posmai: Poezija

Štai atskrenda su ilgesiu per jūras
dvi baltos paukštės, mūsų laivo burės.
Bangų pruslai kaip perlai saulėj tyška
ir kviečia mus į laimės kraštą plaukti.

Einaris čia kalba švelniai. Bet daug dažniau „Brande" aidi griausmingi balsai, galingas šauksmas, kuris tartum būtų visai žemei tariamas. Pralekia svaiginančios vizijos, žmonių ateities planai, smerkimas susmulkėjusio gyvenimo. Šitie ugniniai svaidymai ir perkūno trenksmai skamba paties Brando žodyje. Ibsenas per šito personažo dialogus ir monologus kopia į svaigias žodžio aukštumas, kurių nei prieš tai nebuvo pasiekęs nei vėliau nepasiekė. Jis gal yra davęs gilesnių kūrinių („Laukinę antį", „Šmėklas"), bet didingesnių, tokių, kaip „Brande", lava besiveržiančių knygų jis daugiau neparašė. Tai aukščiausias Ibseno įkopimas į viršūnes. Didingumas

Daug kas kelia klausimą, kaip aiškinti „Brando" paskutinius žodžius, nuo kurių priklauso ir visos knygos prasmė. Brandas visą laiką skelbė griežtą, rūstų Dievą, nenumaldomą teisėją, įstatymų leidėją, o knyga baigiama pasakymu „Dievas — deus caritatis". Dievas — yra meilė. Kai kurie kritikai tvirtina, kad Brandas išsižadąs nepalenkiamo Dievo ir grįžtąs prie Kristaus — meilės Dievo. Ypač tai turėtų patvirtinti žodžiai, kuriais Brandas prieš pat savo žuvimą lavinoje šaukiasi trokštąs „meilės, šilumos ir saulės" ir kreipiasi į Kristų, kad Jis bent iš tolo leistų jam išvysti savo šventų drabužių mažą skiautę. Tačiau aiškiai teigti, kad vien šitą mintį rašytojas norėjo iškelti, negalima. Yra literatūros istorikų, kurie mano, kad balsas, tariąs paskutinius žodžius, esąs kompromiso balsas. O Ibsenas nebuvo kompromisų žmogus. Šiaip ar taip, „Brando" paskutinė eilutė į knygą įneša daug mįslingumo. Prasmė

4. Laukinė antis

a) Turinys ir charakteriai. — Jalmaras Ekdalis yra centrinis dramos veikėjas, aplink jį viskas sukasi. Analizuojant jį, galima susekti visas dramos veiksmas, struktūra.

Jalmaras yra fotografas. Seniau jis buvo norėjęs tapti dailininku, mėgo laisvę. Tačiau ligi dailės jam buvo sunku prisikasti, jis metė apie tai galvojęs ir ėmėsi lengvesniu keliu pelnytis

Jalmaras duoną. Jalmaras dailininką primena tik savo ilgais plaukais, teatrališkais gestais — visa išore. Šiaip jis mėgsta ramumą, lengvą gyvenimą, patogumus. Jis visados laiku esti, kai reikia valgyti, net ir patetišką valandą nepajėgia atsisakyti nuo alaus stiklo ir sumuštinio.

Nuo likimo smūgių jis ginasi neišsenkamu lyrizmu. Jis, surembėjęs tinginys, kalba aukštais žodžiais — uždavinys, tikslas, pašaukimas. Poetiški posakiai jį saugoja nuo visų nemalonumų; savo tėvą jis vadina „medžiotoju, priėjusiu prie grabo lentos", „žilaplaukiu seneliu". Jis sako sujaudintą žodį, kada dukrelei Jadvygai gresia apakti: „Kaip mažytis paukštelis plasnodama ji žengia į amžinąją naktį".

Jalmaras Ekdalis visai patenkintas. Jis gali poetizuoti į valias, iki ašarų susijaudinti, kalbėdamas apie savo kuklų, bet malonų namų židinį. Jo žmona puikiai atlieka visus darbus; sunku rasti laimingesnis gyvenimas. Tik vienas dalykas galėtų drumsti ramybę — menininkas tapo fotografu! Bet daktaras Relingas Jalmarą čia išgelbsti: juk jis, būdamas menininkas, proto žmogus, gali lengvai ką nors išrasti fotografijos srity. Jalmaras nusipirko kelis techniškus leidinius, net lapų neišpiaustė ir ėmė dėtis išradėju.

Jalmaras vedė turtingo komersanto Verlės tarnaitę. Komersanto sūnus Gregersas, po 15 metų grįžęs į miestą, atsilanko į Ekdalius. Jis yra idealistas, tiki, kad reikia visur laikytis teisybės ir tiesos. Gregersas sužino, kad Jalmaro žmona Gina yra buvusi jo tėvo meilužė. Jis tai pasako Jalmarui. Šis šaukia negalįs pakelti tokios minties — gyventi „mele paskendus". Jis net grasina, Gregerso skatinamas, pamesiąs ir Giną ir sumuštinius, nors jie labai jį vilioja. Įsižeidęs jis atstumia nuo savęs Jadvygą (pasirodo, kad ji komersanto duktė).

Šalia tinginio Jalmaro, šalia idealisto Gregerso ir ciniko Relingo stovi išblyškusi, be galo švelni, mylinti, pasiaukojanti Jadvyga, 14 metų mergaitė. Ji namuose yra tarsi saulė, ištikima motinos padėjėja. Tam jai svetimam pasauly ji vis dėlto laiminga. Troboj su kitais paukščiais yra laukinė antis, kurią pašautą jai dovanojo komersantas Verlė. Be to, ten dar yra spinta su daugeliu stalčių, spalvotais paveikslais knygų. Tai nepaprasti dalykai! Kai tėvas ją nuo savęs varo, ji nori susigrąžinti nustotą meilę. Ji gali viską paaukoti, net nužudyti antį, už kurią ji kas vakarą meldžiasi. Sužinojus visą teisybę, ji nusižudo. Jadvyga

b) Realizmas ir simbolizmas. — „Laukinės anties" išviršinė pusė grynai realistinė: žmonės čia paprasti, jų siekimai menki, visa aplinkuma kasdieniška. Štai dialogas:

Gina... Gal atsimeni, kiek mes šiandie už sviestą išleidom?
Jadvyga. Kroną šešiasdešimt penkis örе.
Gina... Baisu, kiek mes čia išmokam už sviestą. Be to dar, už dešras ir sūrį... paskui už kumpį...

Tačiau beveik kiekvienas daiktas „Laukinėj anty" yra simbolis. Ta pašauta laukinė antis vaizduoja tuos, kurie nugalėti gyvenimo kovoj, sužeisti jau negali daugiau pakilti aukštyn. Troba, kurioj uždaryti triušiai ir nepaprasta laukinė antis, taip pat yra simbolis. Jadvygai tai atrodo nuostabi vieta. Jos siela čia klesti, svajoja, randa laisvės, stebuklų pasaulį. Tokiu būdu troba primena žmogaus svajones. Tačiau ta vieta Jalmarui Ekdaliui reiškia tinginio svajonių, sugaišties, nuo sunkios tikrovės pabėgimo vietą. Seniui Ekdaliui troba, kur jis triušius medžioja, atgaivina praeitį, kada jis lokius užmušinėjo. Taigi svajonės, vaizduotė gali būti nežemiškas, dieviškas dalykas (Jadvygai), gali būti pragaištingos pinklės žmogui, kuris turėtų aktyviai veikti (Jalmarui). Bet yra žmonių, kuriems troba nerūpi, nes jie paskendę darbe. Jiems tos vietos kaip ir nėra, jie neturi svajonių. Todėl nei Gina, nei Relingas, nei senis Verlė į tą trobą niekad neina. Praktiškiems žmonėms svajonių nereikia.

Pagalvoti. — 1. Kas romantiško yra „Helgelando kovotojuos"? 2. Kuo skiriasi ir kuo panašus „Helgelando kovotojų" ir V. Krėvės „Padavimų" romantizmas? 3. Kuo panašūs „Helgelando kovotojai" į „Nibelungų Giesmės" žmones? 4. Ibseno ir Vydūno Sau žmonės.

Pasiskaityti. — Ibseno vertimai: Brandas, Kada mes iš numirusių prisikelsim (Cleveland), Šmėklos, Nora, Visuomenės šulai, Helgelando kovotojai, Cezaris ir Galilėjietis. — *Sigurd Höst*, Henrikas Ibsenas, „Židinys", 1928 m. 7 nr.

III. IMPRESIONIZMAS

Hamsunas

Impresionizmas pirmiausia ėmė reikštis tapyboje. Pats vardas kilęs nuo prancūzų dailininko Mone (Monet, 1840—1926) paveikslo „Impression“ („Įspūdis“).

Knutas Hamsunas

Impresionistas tapytojas, norėdamas atvaizduoti žalumo įspūdį, nepavartoja, sakysim, žalios spalvos, bet išskaido ją į sudedamąsias dalis: piešia mėlyną, šalimais geltoną bruoželį. Iš tolo atrodo žalia, nors yra dvi spalvos.

Šitoks metodas įspūdžiui sukelti pavartotas ir literatūroj. Rašytojas impresionistas greta vieno vaizdo deda antrą, trečią, ketvirtą. Sujungti jų nesistengia, kaip tų spalvų. Iš tokių pusiau palaidų vaizdų sudaromas visas veikalas. Juos jungia dažnai tik bendra nuotaika. Dėl to veiksmas atrodo neįtemptas. Impresionistų žmonės momentais gyvena. Jie nerodo planingo veikimo, valios, o daugiau jausmus, nuotaikas.

Kaip ir natūralizmas, impresionizmas nesidomi antgamtiniu gyvenimu. Jų interesai koncentruojas materialinio pasaulio ribose. Daugelis artėja į panteizmą.

Tačiau pasaulio reiškinius impresionistas gali matyti savaip; daiktas jo akyse tuo momentu gali rodytis kitoks nei jo kaimynui (reliatyvizmas), dėl to veikale įpinama kiek subjektyvaus elemento. Tuo nutolstama nuo natūralizmo.

1. Gyvenimo ir kūrybos kelias

a) Gyvenimas. — Knutas Hamsunas (tikroji jo pavardė — Pedersenas) gimė 1859 m. Norvegijos pietuose. Tėvai buvo neturtingi. Knutas jaunose dienose matė daug vargo, tu-

rėjo kietai dirbti. Ganydamas ožiams „fundydavo" pasivogto tabako, karvėms — druskos, o avinus išmokė su juo muštis. Jau tada jame buvo galingai įsišaknijęs gamtos jausmas: „Tada (jaunystėj) pabudo mano gamtos jausmas... Nuo mažų dienų buvojau pievose, miške ir kalnuose ir išmokau pažinti visus gyvulius ir paukščius". Gamtoj

Paūgėjęs griebėsi visokių darbų. Štai, žiūrėk, jis imasi žūklės, štai valdininko padėjėjas, keliaująs pirklys, batsiuvio mokinys, per žmones einąs mokytojas. Jis turėjo progos įsižiūrėti į savo krašto žmones, į įvairius luomus — turtingus ir skurdžius. Skurde Ėmė ir eilėraščius rašyti, paskui beletristiką. Kad ir kaip sukosi, bet iš vargo nepabėgo. Jį spaudė neturtas, ligos, jam reikėjo dirbti sunkiausi rankų darbai, iš kurių jis kai kada ištrūkdavo klajoti. Kurį laiką jis — paprastas kelių darbininkas. Amerikoj uždarbiavo rytinių valstybių farmose, naktimis nepamiršdamas literatūros. Čikagoj jis buvo tramvajų konduktorius.

1888 m. Hamsunas galutinai grįžo iš Amerikos. Tais pat metais jis išgarsėjo savo „Badu" — vienam laikrašty išspausdino to romano fragmentus. Šitoj knygoj autorius apsako jauno Kūryboj rašytojo skurdą: jis badauja, apiplyšęs vaikščioja, nakvoti dažnai pastogės neturi ir miega girioj. Kritikai nurodė Hamsuną esant Dostojevskio įtakoj. Bet rusų beletristo jis nebuvo skaitęs ir tik dabar, kritikų paskatintas, į jį atkreipė dėmesį. Vėliau „Nusikaltimo ir bausmės" autorius Hamsunui turėjo daug įtakos.

Hamsunui palengvėjo. Nauji veikalai — „Misterijos", „Panas", „Viktorija" — jį pastatė greta didžiųjų rašytojų. Jis važinėjo po Suomiją, Rusiją, Kaukazą, Persiją, Turkiją, Balkanus. Be beletristikos, rašė dramas, lyriką, išleido kelionių įspūdžius.

Ligi šiol Hamsunas vaizdavo klajūnus. Ir pats ilgai buvo toks klajūnas, nuo žmonių bėgęs į vienumą. Ilgainiui jis pamėgo pastovumą, įsigijo žemės ir ūkininkavo. Jis ne tik prižiūrėjo savo ūkį, bet ir arė, sėjo. Jis laukus sausino, akmenis sprogdino — jam smagu dykumą našia dirva paversti.

Ir jo kūryboj žymu kitėjimas. „Žemės palaimoj" (1917) jau kalbama ne apie bastymąsi, bet apie prisirišimą prie vienos vietos. Šitoj knygoj aprašoma, kaip Izaokas tyrulius padaro dirbama žeme, kaip ilgainiui aplink jį įsikuria nauji gyventojai ir kaip apleistas užkampis suklesti.

„Žemės palaima" dar labiau padidino Hamsuno garbę. 1918 m. jo veikalai buvo išversti jau į 23 kalbas, o po dviejų

metų jam buvo suteikta Nobelio premija. Jis, kaip ir seniau, ūkininkavo nusipirkęs naujos žemės Norvegijos pietuose.

b) Būdas, rašymas. — Knutas Hamsunas yra individualistas, gyvena nuošalume. Jis yra nervingas, temperamentingos prigimties. Nemėgsta įvairių laiko naujovių. Į visus šūkius jis atsako: „Dirbkit daugiau žemės!" Kultūra jo neveikia. Graikų, romėnų literatūra ir krikščionybė jam beveik jokios įtakos nepaliko. Su praeitim jį sieja tik norvegų paskutiniai amžiai. Jis nekenčia knyginio išsilavinimo, kurį turi atstoti gamta. Jis be galo myli gyvenimą ir bijo mirties, senatvės. Mylėdamas gyvenimą, jis neieško plačių visuomenės būrių, bet vis labiau užsidaro savy, pasineria į dvasios gelmes ir, jų balso prisiklausęs, kuria naujus veikalus.

Rašo jis daugiausia nakčia, kiek pamiegojęs. Tada jis esti labai jautrus, mintys būva aiškios. Viską jis užrašo tamsy. Taip gaunasi daugybė kortelių — medžiaga kūriniams. Paskui medžiagą apdirbinėja. Tuo laiku jis pasitraukia iš namų, užsidaro vienas, pats gaminasi valgį ir tvarko būsimą veikalą. Jis lygina korteles, jas trumpina, ir kartais iš viso jų pluošto lieka tik viena eilutė. Senatvėj dirba labai punktualiai, kaip valdininkas. Kurdamas „Žemės palaimą", savo kambary išbūdavo nuo 9—1 val. ir nuo 3—7 val. Imti iš gyvenimo vieną ar kitą modelį, kaip realistai ar natūralistai, jisai nemėgsta. Pradėdamas rašyti jis net nė nežino, kaip atrodys jo veikėjai.

Impresionistas

Hamsuno kūryboj atsispindi impresionizmo bruožai. Prie jų dar pridėtinas lyrizmas. Pirmiausia jis skaitytoją veda į fantazijų, sapnų, nuotaikų ir minčių pasaulį. Didelis gamtos jausmas jį artina su Ruso, daro jį mūsų laikų rusoistu. Tačiau Hamsunas ir realistas: jis nesiekia amžinųjų idėjų, tenkinasi šios žemės tikrove, aukščiau gamtos nepakyla. Žmonių sielą jis irgi realistiškai vaizduoja — neidealizuoja, nedailina. Jo žmonės yra nuotaikos, nervų, aistrų, instinktų vergai, rūpinasi ne dvasiniais, bet medžiaginiais reikalais.

2. Panas

Turinys

Šiam romane veiksmas visai nežymus. Galima sakyti, kad čia jokio veiksmo nėra. Leitenantas Tomas Glanas gyvena vienas sau miške, Norvegijos šiaurėj. Tik retkarčiais jis nueina į Sirilundo miestelį nusipirkti duonos, druskos, parako. Jis pamilsta Edvardą, pirklio dukterį. Ta meilė juodviem — tikra kančia. Dėl savimylos, dėl kaprizų juodu vienas antrą tik kankina. Pagaliau Edvarda išteka už kito žmogaus, nors jo nemyli, o Glanas iškeliauja į Indiją, kur jį nušauja.

Ne į patį turinį, bet į gamtą, žmonių ir jų meilės vaizdavimą kreiptinas dėmesys „Pane".

Gamtos vaizduose Hamsunas neišveda aiškių peizažo linijų. Jo dėmesys krypsta ne į spalvas, formas, linijas, bet į judesį, ūžesius ir tonus. Gamta

Gamta Hamsunui atstoja Dievą, jis į ją žiūri panteisto akimis. Iš gamtos pergyvenimo jis susikuria dievą, trumpalaikį dievą, tik tam momentui. Tai „Dievas, kuris pripildo visą pasaulį ir mane", sako Glanas.

Gamta autoriui dažnai atrodo kaip fantastiška būtybė, kaip romantiškos vaizduotės padaras.

> Toli jūroj riogsojo uola, ji riogsojo viena; kai jūra ją užpuldavo, ji iškildavo kažkokiu padūkusiu sraigtu, ne, atrodydavo lyg jūrų dievas, kuris kildavo šlapias oran, žiūrėdavo pasaulin ir prunkšdavo taip, kad plaukai ir barzda pasišiaušdavo aplink galvą. Ir vėl jis štai nerdavos į verdantį potvynį.
>
> (Ed. Viskantos vertimas).

Hamsunas gamtos neima skyrium nuo žmogaus, jis žmoguje ieško gamtos jėgų. Žmogus jam tada atrodo esąs stipriausias, kai pasitraukia nuo visuomenės ir prisišlieja prie gamtos su visu savo išvidiniu gyvenimu, su visais savo darbais. Toks yra Glanas, visas su gamta sutapęs. Žmogus

Žmogaus sieloj nėra ko pastovaus, čia viskas praeina, dingsta. Hamsunas ir vaizduoja tuos momentališkus, „dingstančius sielos pasaulius". Jis puikiausiai suseka kiekvieną jausmų, minčių, norų, svajonių, kalbos ir veikimo siūbavimą ir pakitimą. Visi žmonės neturi linkmės, todėl planingas veikimas jiems nė nerūpi. Juos pasiryžti, veikti skatina nervų ir pojūčių traukimas, nervai ir įgeidžiai, audringos mintys ir geiduliai.

Toks žmogus yra ir Glanas.

Moteris Hamsunui rūpi tik kaip mylimoji, žmona ir motina, niekados nesireiškianti skyrium, be vyro. Jos nuotaika paprastai yra nepastovesnė už vyro. Tas nepastovumas ypač esti ryškus meilėj.

Romano forma pripildyta ir lyrikos, ir retorikos, ir epinio elemento. Dialogai esti paprasti pasikalbėjimai, bet juose dažnai ir jausmai išliejami, gaunasi beveik monologai. Yra net įterpimų, atskirų pasakojimų (apie Izeliną). Kitose knygose tie įterpimai perduodami per sapnus. Stilius irgi lyriškas, kiek nervingas, gamtos akivaizdoj entuziastiškas. Nuotaika švelni ir žiauri, nužeminta ir didinga, džiūgaujanti ir skausminga, tyli ir rykaujanti. Jo kalba vaizdi, muzikali, tuoj pagaunanti vaizduotę. Jis vartoja netikėtus retus, įstringančius išsireiškimus, kurie, jei reikia, turi sąmojo ir humoro. Forma

IV. ESTETIZMAS

Uaildas

Grožis man — stebuklų stebuklas.
„Dorijano Grejaus atvaizdas“

Iš estetų, kuriems gyvenime aukščiau visko yra menas, įžymiausias buvo Oskaras Uaildas (Oscar Wilde), gimęs 1854 m. Airijoj, Dubline, miręs 1900 m. Net gyvenime jis norėjo būti estetas: žavėjosi gražiais daiktais, mėgo teatrališkus gestus.

Jungtinėse Valstybėse laikydamas paskaitas, rengėsi Uaildas ekstravagantiškai. Bostono studentai jam panoro juokus iškrėsti. Pamėgdžiodąmi jo manieras, į jo paskaitas susirinko su uodeguotais švarkais, su išsipūtusių plaukų perukais, su žaliais kaklaraiščiais, su lelijomis švarko atlape ir su saulėgrąžomis rankose. Tik Uaildas, įspėtas, tą dieną atėjo be „estetiškų priedų“.

Oskaras Uaildas

a) Estetizmo idėjos. — Menas ir gyvenimas — du priešingi dalykai. Todėl menas, kuris seka gyvenimu (natūralistai!), nepakyla aukščiau už nuobodžią prozą. Ir romanas ir teatras neturi paisyti tikrovės. Menas autonomiškas.

Jis ne tik kad neseka gyvenimu, bet dar atvirkščiai — gyvenimas tvarkosi pagal meną. Kai tik literatūroj atsirado Verteris, tuoj ir gyvenime priviso Verterių. Londonietės gavo savotiško grožio, nusižiūrėjusios į prerafaelitų paveikslus. Pati gamta paseka menu: Londono klimatas pakitėjęs nuo anglų tapybos.

Tikrovė visados žemiau stovi už meną. Aplink save matom Rostinjakų, bet kiek jie žemesni už Balzako sukurtuosius!

Menas taip pat nepriklauso nei nuo tiesos nei nuo dorovės. Aukščiausias menas yra literatūra.

Tikras menininkas bus tas, kuris nieko nekurs, bet savo gyvenimą pavers nuostabesniu šedevru už visus tuos, kurie buvo nupiešti, parašyti, išdainuoti.

b) Dorijano Grejaus atvaizdas. — Visas savo mintis Oskaras Uaildas sudėjo į šią knygą. Joje parodoma, kaip gyvenime viskas nyksta, miršta, tik vienas menas amžinai išlieka.

Fantastiška

Šitame fantastiniame romane apsakoma, kaip nutapytas Grejaus atvaizdas sensta, kinta, o pats Grejus lieka jaunas, gražus. Atvaizde atsispindi visas Grejaus gyvenimas. Grejui smunkant žemyn, atvaizdas vis biaurėja. Pagaliau Dorijanas negali pakęsti to ištikimo savo sielos veidrodžio, nori jį sunaikinti. Pagriebęs peilį puola prie paveikslo, smeigia. Pasigirsta garsus klyksmas. Subėgę tarnai žemėje randa gulint negyvą, raukšlėtą, atstumiančios išvaizdos senelį. Sienoje kabo puikiausias, nuostabaus jaunumo ir gražumo atvaizdas: jis atgavo pirmykštį savo grožį.

Šito pasakojimo rėmuose autorius sudėjo ne tik estetizmo teoriją, bet ir praktiką, pasibaigusią šiurpia katastrofa.

Grožio ieškojimas

Kur Grejus ieško grožio? — Pirmiausia jis susižavi K. Bažnyčia, geriau pasakius, iškilmingomis jos apeigomis. Vėliau kurį laiką pasidavė materialistinėms teorijoms. Kai jos įgriso, Dorijanas ėmė gėrėtis kvapsniais, brangiaisiais akmenimis, puikiomis medžiagomis. Smilkalų kvapas jam rodėsi mistiškas, žibuoklės priminė mirusią meilę.

Dorijanas nusigręžia į muziką. Muzikos instrumentų rinkinys jį džiugina.

„Fantastiškas tų instrumentų charakteris jį žavėjo, ir jis jautė pasitenkinimą, kad ir menas, kaip ir gamta, turi savo baisybių, daiktų žvėriškomis formomis ir šlykščiais balsais".

(St. Čėšūno vert.)

Dorijanas pagaliau tikrovėj nori apsvaigti.

Į savo herojaus sielą Uaildas giliau nepasineria, paviršium slankioja. Bet jo raštų stilius puikus. Jo pasakoms kai kas randa tik vieną priekaištą — „jos yra perdaug tobulai parašytos" (Dottin).

DABARTIS

Kaip gražios jos, tos knygos, kurios draugė ir juokina ir virkdo!

O. V. Milašius

Mūsų dienomis vyraująs žanras — romanas. Prancūzijoj, Vokietijoj, Anglijoj kasmet į rinką paleidžiama begalė romanų. Iš jų tik menka dalelė verta dėmesio. Tuo tarpu geriausiai yra atstovaujamas psichologinis romanas. Todėl V. Europoj didžiausią įtaką turi ne kas kitas, kaip Dostojevskis. Psichologiškumas kartais prieina ligi mikroskopiškų smulkmenų, pav., Marselio Prust (Marcel Prust) kūryboj. Žinoma, kraštutinumai kelia reakciją: šaukiama grįžti prie socialinio romano. Ši tendencija dabar vis labiau ryškėja Vokietijoj. Angluose, kaip visuomet, gerai klesti ir nuotykių veikalai. Anglai sugeba duoti tikrai meniškų fantazijos bei nuotykių romanų (Kiplingas, Uelsas (Wells), Čestertonas). Be to, į madą įeina rašyti ilgus romanus, net po penkiolika, dešimt ar kiek mažiau tomų (Prustas, Romen Rolandas, Tomas Manas, Sigrid Undset)

Įsigalėjusi beletristika nustelbė lyriką, poemą. Poema tapo svetima mūsų dienoms.

Daug kalbama, kad ir lyrikai atėjo galas. Jeigu žiūrėti, kiek jos spausdinama, tai iš tikrųjų lyrikos apyvarta pasirodys nedidelė. Tačiau reikia atsižvelgti į talentus. Ar ir jų nėra? Daugelio tautų šiandieniniai geriausi rašytojai yra poetai. Dabartinės prancūzų literatūros viršūnėji stovi poetas Valèry, vokiečių Stefan George, R. M. Rilke (jau miręs). Italai savo d'Anunčio daugiau vertina kaip poetą, ne kaip beletristą ir dramaturgą. Pirmaeilių poetų apsčiai yra mažesnėse tautose. Kai kur jie ten net vyrauja. Tačiau reikia sutikti, kad lyrika jau nėra plačių sluoksnių literatūra, ją skaito tik rinktinė publika. Poetai, matydami, kad jiems nėra ko belstis į minių duris, dažnai suaristokratėja, rašo sunkiai prieinamu stilium. Tik aukštai išprusinti žmonės gali juos suprasti.

Drama turi sau pašonėj kiną. Nuolat tobulėjanti garsinė filma verčia rimtai susimąstyti teatrą, kuris daugely šalių pats

sunkiai išsiverčia, ieško valstybės paspirties. Tik sunku tikėti, kad kinas pakeistų teatrą — jų veikimo plotai skirtingi. Gerų dramaturgų mūsų laikais nestinga. Visus dar linksmina anglų Šou (B. Shaw), rimtai nuteikia italas Pirandello. Ir mūsų kaimynai latviai turi stambų, jau mirusį poetą, dramų kūrėją Rainį.

Su žmogaus dvasios gyvenimu, su jo pasaulėžiūra, ir gyvenimo būdu, kinta ir literatūra, atsiranda jos srovės, kryptys. Naujausiais laikais tos srovės jau buvo net nenatūraliai sudarinėjamos. Seniau to nebuvo. Senovėj, viduriniais amžiais, renesanso metais niekam nerūpėjo realizmas, romantizmas, klasicizmas. Kiekvienas rašė, kaip mokėjo. Srovių kraštutinumai į madą įėjo nuo prancūzų klasicizmo, o galutinai subankrūtijo mūsų dienomis. To bankroto priežastis tokia: srovių priviso. Jų buvo daug, o talentingų rašytojų jose maža. Jos ir pažemino savo vardą, nustojo reikšmės. Be to, kai kurios naujovinės srovės apkvaišo visokiomis „gudrybėmis". Rimtesnės buvo futūrizmas (su vadu italu Marinetti), ekspresionizmas (jos atstovas vokietis Verfelis). Tik ir rimtesniosios jau įgriso, patys ekspresionistai iš ekspresionizmo išbėgiojo. Dabar, galima sakyti, dideli rašytojai jokių srovių nepaiso ir vėl kuria, kaip kas nori — anglas Galsworthy realistiškai, švedė Selma Lagerloef romantiškai, ir niekas dėl to neburnoja. Daug kas tikisi, kad po visų moderninių gudravimų, po visų kraštutinumų literatūroj bus vėl atsižiūrėta į sveiko žmogaus idealą, prieitą prie humanizmo, o jo palydovė literatūra tada nukryptų į tam tikrą klasicizmą, tik ne tokį, koks jau žinomas istorijoj.

Mūsų laikais įvairių tautų literatūros greitai susisiekia, plinta ir tuo būdu įgauna internacionalinio pobūdžio per vertimus — verčiama labai daug. To darbo imasi ne tik vertėjai amatininkai, bet ir pirmaeiliai rašytojai, pvz., Andre Žid. Dabar indui Tagorei, rusų Gorkiui, lenkams — Reimontui, Senkevičiui, ispanams — Ibanez, Unamuro, amerikiečiui — Luis (Sinclair Lewis) su savo kūriniais daug lengviau apkeliauti pasaulį, nekaip jiems tai būtų sekęsi prieš pusantro šimto metų.

Ir literatūros moksle daug naujo esama. Yra apsčiai metodų, padedančių geriau į literatūrą įeiti, ją tyrinėti, ją vertinti. Klasikai turėjo tik vieną matą — Bualio dogmatinę kritiką. Dabar pilna visokių mastų ir mastelių. Vieni į literatūrą žiūri, ją nagrinėja estetinio metodo akimis, kiti — psichologinio, dar

kiti — sociologinio, filosofinio, filologinio, etnologinio... Kam patinka — tuos metodus kombinuoja, įvairių pasigauna.

Nepaprastai išaugo literatūros istorija, kuriai padeda rimta literatūros kritika. Organizuojasi nauja literatūros mokslo sritis — lyginamoji literatūra, kurios tikslas yra susekti poezijos, lyrikos, romano, dramos santykiavimas, jų įtakos, pagaliau vieno rašytojo įtaka kitam, pvz., Ruso Tolstojui, Šekspyro vokiečiams.

Literatūra nestovi vietoj, ji skverbiasi tolyn ir tolyn, ieško naujų laimėjimų. Tai lyg didžiulis katilas, kuris verda, šniokščia, trykšta ir protarpiais, žiūrėk, į viršų iškelia kažką galingo, didžio: talentas, genijus! Tai chaosas, iš kurio šen ir ten nukrinta žvaigždė — žmonijos garbė, jos pasididžiavimas!

TURINYS

Ketvirtas skyrius

KLASICIZMO AMŽIAUS LITERATŪRA

Penktas skyrius

ŠVIEČIAMOJO AMŽIAUS LITERATŪRA

Septintas skyrius

REALIZMO IR NATŪRALIZMO LITERATŪRA